

П.Е. Герчанівська

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Київ – 2015

УДК 168.5(477)
ББК 710(4 Укр)я2
Г41

Рецензенти:

Волков С.М., доктор культурології, професор
(Інститут культурології НАМ України)

Шинкарук В. Д., доктор філологічних наук, професор
(Національний університет біоресурсів і природокористування України)

Більченко Є.В., доктор культурології, доцент
(Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова)

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Національної Академії керівних кадрів культури і мистецтв
(протокол № 6 від 2.07.2015 р.)*

Герчанівська П. Е.

Г41 Культурологія: термінологічний словник / П.Е. Герчанівська.
– К. : Національна Академія керівних кадрів культури і мистецтв,
2015. – 439 с.

ISBN 978-966-452-200-4

Мета словника – зорієнтувати читача у сучасних тенденціях дослідження культури і пов'язаних з ними найважливіших понять, що створюють основу культурологічного аналізу. Головна увага приділяється термінам і поняттям (українською та російською мовами), що відображають провідні наукові напрями культурології XXI ст.

Словник адресований викладачам, докторантам, аспірантам, студентам, які спеціалізуються в галузі культурології, і всім, кого цікавлять поставлені в ній питання про місце культури в людському житті та шляхи її осягнення.

УДК 68.5(477)
ББК710(4 Укр)я2

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
РОЗДІЛ 1. ГЛОСАРІЙ	7
Український алфавіт	8
Список скорочень	9
Терміни і поняття	10
Іменний покажчик	196
РАЗДЕЛ 2. ГЛОССАРИЙ	201
Русский алфавит	202
Список сокращений	203
Термины и понятия.....	204
Именной указатель	400
АЛФАВІТНИЙ ПОКАЖЧИК ТЕРМІНІВ	405
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	436

ПЕРЕДМОВА

Метою запропонованого термінологічного словника є систематизування понятійного апарату нової наукової дисципліни – культурології, що інтегрувала знання про культуру цілого спектру гуманітарних наук. Відбулось залучення в культурологічне поле термінологічного інструментарію філософії, соціології, історії, мистецтвознавства, філології, психології та інших галузей наукового пізнання.

Однак з часом виявилось, що саме у цьому синкретизмі криється одна з проблем формування термінологічного словника: специфіка теоретико-методологічних завдань кожної з дисциплін призвела до багатовекторності тлумачення одного й того ж терміну. Внаслідок цього з всього різноманіття термінів і понять важливо було відібрати ключові, що найбільш тісно зв'язані з культурологічними проблемами.

Інша складність, з якою зіткнувся автор, полягає в тому, що термінологічний комплекс культурології є відкритою системою, а її розвиток – прогресивним кумулятивним процесом. Особливе місце в її структурі займає блок термінів, що відносяться до культурного простору минулого: одні з них являють собою усталену понятійну одиницю; інші – актуалізувалися сьогодні в абсолютно новій якості, відображаючи невивчену раніше сторону дійсності, нові зв'язки між предметами та явищами. Формуючи термінологічний словник, автор ставить за мету – побудувати системну концептуальну модель культурологічного понятійного апарату, що ґрунтується на синтезі знань про культуру як попередніх епох, так і сучасності.

У процесі створення словника вирішувались не тільки довідкові завдання, ціллю автора було за допомогою культурологічних понять відбити особливості сучасного етапу розвитку культури. Терміноло-

гічний словник є проекцію актуальних проблем культурології на матрицю її понятійного апарату.

Світоглядні трансформації на початку XXI ст., зміна парадигми в соціокультурній системі поставили нові задачі перед культурологією, що пов'язані з такими стратегічними проблемами як: осмислення процесів трансформації духовних цінностей у соціокультурному просторі; розробка оптимальної стратегії культурної політики в сучасних реаліях; пошук шляхів збереження культурного різноманіття та адаптації традиційних культурних інститутів до умов глобалізаційного процесу; розробка дійових моделей виходу з кризи самоідентифікації людини та ін. Це призвело до формування специфічного понятійно-категоріального апарату культурології, зв'язаного з постструктуралізмом, феноменологією, герменевтикою, семіотикою та ін.

Важливо відзначити також ще один аспект проблеми. В епоху інформаційного суспільства здійснюється формування особливого стилю мислення й нової культури, яка рефлексивно осмислює себе як постмодерн (у його двох модифікаціях – постмодерністська класика деконструктивізму й after-postmodernism), що фіксує ментальну специфіку сьогодення. Цей феномен ще не набув статусу філософської традиції в режимі *past perfect*: його зміст, термінологічний інструментарій знаходяться в процесі свого становлення і не мають достатньої уніфікованості, деякі з понять представлені лише західноєвропейською науковою літературою. Особливе місце в словнику надається комплексу термінів, що стосуються теоретико-методологічного апарату культурології.

Термінологічний словник підготовлений на основі широко відомих словників з культурології, філософії, соціології, антропології, психології, мистецтвознавства (див. розділ “Список використаної літератури”).

Щодо архітектоніки праці. Словник складається з двох автономних розділів, що відбивають основні проблемні поля культурологічного знання. Розділ 1 “Глосарій” написаний українською мовою й складається із: українського алфавіту, списку скорочень, блоку термінів і понять, що розташовані за алфавітом, та іменного покажчика.

Блок “Терміни і поняття” містить терміни (термінологічні словосполучення), що в останні десятиліття міцно закріпилися в культу-

рології. У словнику пояснюються слова, запозичені з інших мов або утворені з елементів давньогрецької та латинської мов. При підготовці видання були враховані зміни в тлумаченні термінів гуманітарних дисциплін (які увійшли у культурологічний обіг), що були детерміновані перетвореннями в сучасному соціокультурному житті суспільства. Блок містить перехресні посилання на інші терміни, що зустрічаються у словнику; назва терміна, на який дається посилання, виділяється курсивом.

Другий розділ “Глоссарий”, написаний російською мовою, є еквівалентним перекладом першого розділу. У перекладі з української на російську мову автор дотримується змістової, стилістичної та лексичної ідентичності тексту, зберігаючи його поділ на частини, а також характер виділення (курсив, напівжирний шрифт тощо), що існує в оригіналі.

У словнику приведено також “Алфавітний покажчик термінів” (українською та російською мовами) й “Список використаної літератури”.

Ураховуючи той факт, що культурологія належить до динамічних сфер наукового знання, автор планує при підготовці подальших видань продовжити роботу над удосконаленням словарних дефініцій і поновленням словника, приводячи його зміст у відповідність до сучасних вимог.

РОЗДІЛ 1

ГЛОСАРІЙ

УКРАЇНСЬКИЙ АЛФАВІТ

А а	Н н
Б б	О о
В в	П п
Г г	Р р
Ґ ґ	С с
Д д	Т т
Е е	У у
Є є	Ф ф
Ж ж	Х х
З з	Ц ц
И и	Ч ч
І і	Ш ш
Ї ї	Щ щ
Й й	Ь ь
К к	Ю ю
Л л	Я я
М м	

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

англ.	–	англійська мова
грец.	–	грецька мова
до н. е.	–	до нової ери
італ.	–	італійська мова
лат.	–	латинська мова
нім.	–	німецька мова
ст.	–	століття
та ін.	–	та інші
фр.	–	французька мова

ТЕРМІНИ І ПОНЯТТЯ

А

AFTER-POSTMODERNISM
АБСОЛЮТ
АБСТРАКЦІОНІЗМ
АБСТРАКЦІЯ
АБСУРД
АВАНГАРД “НОВОЇ ХВИЛІ”, нематеріальне мистецтво
АВАНГАРДИЗМ
АВС-ART
АВТЕНТИЧНИЙ
АВТОКЕФАЛЬНА ЦЕРКВА
АВТОНОМІЯ
АВТОНОМІЯ КУЛЬТУРНА
АВТОР
АВТОХТОНИ
АВТОХТОННА КУЛЬТУРА

Розділ 1.Глосарій

АВТОХТОННИЙ
АВТОХТОННІ КУЛЬТИ
АГІОГРАФІЯ
АДАПТАЦІЯ КУЛЬТУРНА
АДЕКВАТНИЙ
АДЕПТ
АКАДЕМІЗМ
АКВАРЕЛЬ
АКСІОЛОГІЯ
АКСІОМА
АКСІОСФЕРА
АКТИВНІСТЬ
АКТ СВІДОМОСТІ
АКУЛЬТУРАЦІЯ
АКЦІОНІЗМ
АЛГОРИТМ
АЛЕГОРІЯ
АЛЬТЕРГЛОБАЛІЗМ
АЛЬТЕРНАТИВА
АМБІВАЛЕНТНІСТЬ
АМВОН
АМЕРИКАНСЬКА АНТРОПОЛОГІЧНА ШКОЛА
АМЕРИКАНСЬКА ІСТОРИЧНА ШКОЛА
АМППР
АМСТЕРДАМСЬКА АНТРОПОЛОГІЧНА ШКОЛА
АМФІТЕАТР
АНАЛІЗ
АНАЛІЗ АСПЕКТНИЙ
АНАЛІЗ ГЕРМЕНЕВТИЧНИЙ

Розділ 1. Глосарій

АНАЛІЗ КОМПЛЕКСНИЙ
АНАЛІЗ КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ
АНАЛІЗ КРИТИЧНИЙ
АНАЛІЗ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ
АНАЛІЗ СИСТЕМНИЙ
АНАЛІЗ СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ
АНАЛІЗ ФЕНОМЕНОЛОГІЧНИЙ
АНАЛІТИКА ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНА
АНАЛОГІЯ
АНАХРОНІЗМ
АНГЕЛ, янгол
АНДЕГРАУНД
АНІМАЦІЯ
АНІМІЗМ
АНОМАЛІЯ
АНОМІЯ
АНОТАЦІЯ
АНСАМБЛЬ
АНТИГЛОБАЛІЗМ
АНТИНОМІЯ
АНТИЧНІСТЬ
АНТРОПОГЕНЕЗ
АНТРОПОЛОГІЗМ
АНТРОПОЛОГІЯ
АНТРОПОЛОГІЯ КУЛЬТУРНА
АНТРОПОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНА
АНТРОПОЛОГІЯ ТЕОЛОГІЧНА
АНТРОПОЛОГІЯ ФІЛОСОФСЬКА
АНТРОПОЦЕНТРИЗМ

Розділ 1.Глосарій

АНФЛАДА
АПОКРІФ
АПОФАНТИЧНИЙ
АПЕРЦЕПЦІЯ
АПСИДА, абсида
АР БРЮТ, арт-брют
АР ДЕКО, арт-деко
АР НУВО, арт-нуво
АРГУМЕНТ
АРГУМЕНТАЦІЯ
АРЕАЛ КУЛЬТУРНИЙ
АРКА
АРКАДА
АРТЕФАКТ
АРТЕФАКТ КУЛЬТУРНИЙ
АРХАЇКА
АРХЕТИП
АРХЕТИПИ ЕТНІЧНІ
АРХЕТИПИ КУЛЬТУРНІ
АРХІТЕКТОНІКА
АРХІТЕКТУРА
АСИМЛЯЦІЯ
АСПЕКТ
АТЕЇЗМ
АТРИБУТ
АТРИБУТАЦІЯ
АУДІОВІЗУАЛЬНА КУЛЬТУРА
АЦЕНТРИЗМ

AFTER-POSTMODERNISM – сучасна версія постмодерністської філософії (на відміну від постмодерністської класики *деконструктивізму*), що виникла як реакція на появу феномену культури постмодерну – “кризи ідентифікації”. Вектор парадигмальної установки after-postmodernism зміщується з текстологічної реальності постмодернізму (суб’єкт-текст) на реальність комунікативну (суб’єкт-суб’єкт) і центрується навколо поняття *Інший*. У цьому ракурсі мова виступає не стільки механізмом об’єктивації інформації, скільки посередником для взаєморозуміння суб’єктів у контексті *мовних ігор*.

АБСОЛЮТ (лат. *absolutes* – безумовний, необмежений) – у філософії та релігії – досконалий початок буття, вільний від будь-яких відносин та умов (Бог, абсолютна особистість). Синоніми: Абсолютний Дух, Абсолютна ідея, Безмежність, Абсолютний Розум, Мудрість, Абсолютна Свідомість і Абсолютне Буття.

АБСТРАКЦІОНІЗМ (лат. *abstract* – відвернений, абстрактний) – напрям у мистецтві ХХ ст., що відмовився від зображення форм реальної дійсності; один з напрямів *авангарду*. Розвивався за двома основними напрямками: 1) гармонізації безформних колірних сполучень, за допомогою яких художник прагнув висловити глибинні істини буття, вічні духовні сутності (В. Кандинський, Ф. Крупка); 2) створення геометричних абстракцій шляхом поєднання різних геометричних форм, кольорових площин, прямих і ламаних ліній (М. Ларіонов, К. Малевич, П. Мондріан).

АБСТРАКЦІЯ (лат. *abstract* – відвернений, абстрактний) – 1) форма пізнання, що ґрунтується на уявному виділенні істотних властивостей і зв’язків предмета та відволікання від інших, окремих його властивостей і зв’язків. Основні типи абстракції: ізолююча (що виокремлює досліджуване явище з деякої цілісності); узагальнююча (що дає узагальнену картину явища); ідеалізація (заміщення реально-го емпіричного явища ідеалізованої схемою); 2) результат розумової операції, що полягає у відволіканні, відділенні тієї чи іншої ознаки, якості речі, явища чи процесу; акт розкладання синкретичної цілісності на ряд складових.

АБСУРД (лат. *absurditas* – безглуздість, абсурд) – 1) термін, що позначає безглуздість феномену або явища; 2) в екзистенціалізмі поняття *абсурд* використовується для характеристики відносин людини зі світом, позбавлених сенсу і ворожих людській індивідуальності, що породжує “абсурдну свідомість”.

АВАНГАРД “НОВОЇ ХВИЛІ”, нематеріальне мистецтво – художній напрям у зрілому *модернізмі* (кінець 1960-х рр. – кінець ХХ ст.), для якого характерна радикальна відмова від класичного розуміння творчості. У сфері художньої техніки орієнтований на використання нетрадиційних для мистецтва засобів: формування конструкцій із побутових предметів або технічних модулів; пластичне оформлення композицій із людей та манекенів, живих рослин та тварин, текстових фрагментів; моделювання природних засобів – ґрунту, льоду, хмар тощо. Художній прийом моделювання твору за допомогою вільної комбінації текстових фрагментів послужив однією з передумов конституювання в сучасному постмодернізмі концепції *інтертекстуальності*.

АВАНГАРДИЗМ (фр. *avangard* – передовий загін) – всеохоплюючий термін для позначення новаторських напрямів (течій) в художній культурі ХХ ст., для яких характерним є пошук нових, нетрадиційних способів вираження, відмова від канонів і традицій мистецтва попередніх епох. Головна мета авангардистів – створення суб’єктивної моделі світу, своєїрідної “другої реальності”. При всьому розмаїтті явищ, що містяться в понятті “авангардизм”, вони мають спільні риси: прагнення до звільнення від форми, негативне ставлення до традиційного мистецтва, відмова від класичних норм образотворчості й краси, епатажність.

АВС-АРТ – художній напрям у модернізмі середини 1950-х рр., основою естетичної програми якого є розуміння художньої творчості як маніпулювання з однотипними модулями, а художнього твору – як продукту просторового розташування цих модулів один відносно іншого. Творчість представників АВС-АРТ (К. Андре, Р. Блейден, Д. Джадд, Т. Сміт, М. Стейнер та ін.) започаткувала традицію *аванга-*

рду “*нової хвилі*”, що стало передумовою формування концептуального мистецтва.

АВТЕНТИЧНИЙ (грец. *αὐθεντικός* – справжній) – справжній, достовірний, відповідний оригіналу, першоджерелу.

АВТОКЕФАЛЬНА ЦЕРКВА (грец. *αὐτός* – сам + *κεφαλή* – голова) – у православ’ї – адміністративно незалежна церква. Наразі автокефальність мають 15 церков: Константинопольська (Вселенська), Олександрійська, Антіохійська, Єрусалимська, Російська, Грузинська, Сербська, Румунська, Болгарська, Кіпрська, Елладська (Грецька), Албанська, Польська, Чеських земель і Словаччини, Американська.

АВТОНОМІЯ (грец. *αὐτονομία* – незалежність) – 1) поняття філософії, історії, соціальної філософії и культурології, що фіксує в своєму змісті феномен дистанціювання людини від соціального контексту; 2) право на самоврядування, яким користуються певні частини держави, окремі підприємства, установи.

АВТОНОМІЯ КУЛЬТУРНА (грец. *αὐτονομία* – незалежність) – 1) у найзагальнішому значенні – міра незалежності будь-якого явища від зовнішньої причинної зумовленості; 2) форма національно-культурного самовизначення з метою збереження й забезпечення культурних прав національних меншин у багатонаціональній країні.

АВТОР (лат. *auctor* – автор) – творець будь-якого твору, наукового дослідження, винаходу тощо.

АВТОХТОНИ (грец. *αὐτοχθόν* – корінний, місцевий) – місцеве населення країни.

АВТОХТОННА КУЛЬТУРА (грец. *αὐτοχθόν* – корінний, місцевий) – культура корінного населення країни.

АВТОХТОННИЙ (грец. *αὐτός* – сам + *χθών* – земля, місцевий корінний) – що належить за походженням певній території; місцевий, корінний за походженням.

АВТОХТОННІ КУЛЬТИ – прадавні релігійні культи корінного населення певного краю (тотемістичні, фетишистські, анімістичні вірування, культ предків, магія тощо).

Розділ 1. Глосарій

АГІОГРАФІЯ (грец. *ἅγιος* – святий + *γράφω* – пишу) – вид церковно-історичної літератури – життя святих; жанр духовної біографії людей, по смерті канонізованих церквою, тобто офіційно віднесених до ліку святих (мінеї, синаксарії, патерики).

АГНОСТИЦИЗМ (грец. *ἀγνοω* – непізнавання, недоступний пізнанню) – філософське вчення, яке забезпечує можливість пізнання об'єктивного світу, обмежуючи знання сферою явищ. Термін введений Т. Гекслі (1869).

АДАПТАЦІЯ КУЛЬТУРНА (лат. *adaptation* – пристосовувати) – один із основних факторів культурогенезу – пристосування людських спільнот, соціальних груп і окремих індивідуумів до мінливих природно-географічних, історичних, соціальних умов життя шляхом зміни стереотипів свідомості та поведінки, форм соціальної організації й регуляції, норм і цінностей, способу життя й елементів картини світу, способів життєзабезпечення, напрямів і технологій діяльності, механізмів комунікації та трансляції соціального досвіду тощо.

АДЕКВАТНИЙ (лат. *adaequatus* – прирівняний) – цілком відповідний, узгоджений. Уявлення про світ є *адекватним*, якщо відповідає тим речам, до яких відноситься; засіб *адекватний*, коли дійсно сприяє досягненню мети; оцінка *адекватна*, якщо узгоджується з прийнятими в даній галузі стандартами оцінювання або якщо дії, що здійснені на її основі, дають позитивний результат.

АДЕПТ (лат. *adeptus* – той, хто досяг) – 1) посвячений у таємниці будь-якого вчення, секти; 2) ревний прихильник якого-небудь вчення, ідеї.

АКАДЕМІЗМ (фр. *académisme*) – напрям, що склався в художніх академіях Європи XVI–XIX ст., в основі діяльності яких була регламентована система навчання, орієнтована на великі досягнення попередніх епох – античності та італійського Відродження. Академізм протиставляв реальному життю сюжети з міфології, Біблії, історії.

АКВАРЕЛЬ (фр. *aquarelle*, від лат. *aqua* – вода) – фарби, що розчиняються водою, а також живопис цими фарбами. Особливості ак-

Розділ 1. Глосарій

варелі – прозорість фарб, крізь які просвічує фактура й тон паперу, чистота кольору.

АКСІОЛОГІЯ (грец. *αξία* – цінність, значення + *λόγος* – знання) – 1) вчення про цінності, їх походження, сутність, функції, типи, види та місце в реальному світі; 2) розділ філософських знань, в якому досліджується природа цінностей як смислоутворювальних основ людського буття, що завдають спрямованість та мотивованість життєдіяльності людини.

АКСІОМА (грец. *ἀξιομα* – положення, що вважається справедливим) – вихідне твердження наукової теорії, яке приймається за істинне без його доведення.

АКСІОСФЕРА – стійка суспільна система поглядів, світоглядів, ідеологій тощо, яка об'єднує різноманітні ідеали як еталони людського уявлення та розуміння функціонування культури й природного світу, що дозволяє визначити ціннісне ставлення до предметів, речей та явищ.

АКТИВНІСТЬ (лат. *actives* – дієвий, практичний) – одна із характерних рис способу життєдіяльності *соціального суб'єкта* (особистості, соціальної групи, історичної спільноти, суспільства в цілому), що виражає рівень спрямованості його здібностей, знань, навичок, прагнень, концентрації вольових, творчих зусиль на реалізацію нагальних потреб, інтересів, цілей, ідеалів.

АКТ СВІДОМОСТІ – *інтенціональна* діяльність свідомості, що характеризується осмисленістю.

АКУЛЬТУРАЦІЯ (лат. *accumulare* – накопичувати + *cultura* – оброблення) – процес, а також результат змін матеріальної культури, традицій, звичаїв і вірувань, що відбуваються при безпосередньому контакті та взаємовпливі різних соціокультурних систем. Термін, введений Р. Редфілдом, Р. Лінтоном і М. Херсковіцем (1936) й отримав широке розповсюдження в американській культурній антропології (Ф. Боас, У. Мак-Джи, У. Холмс тощо).

Розділ 1. Глосарій

АКЦІОНІЗМ (англ. *action art* – мистецтво дії) – узагальнююче поняття ряду художніх практик (*хепенінг, перформанс, відео-арт* тощо), в яких акцент переноситься з твору на процес його створення при активній участі глядачів. Дія (акція) розігрується в художніх галереях, залах музеїв або на відкритому просторі (міських вулицях, площах) з використанням новітніх досягнень техніки, а також елементів багатьох видів мистецтва та арт-практик. Часто носить парадоксальний, абсурдний характер. Виник в авангардистському мистецтві 50-х – 60-х рр. ХХ ст.

АЛГОРИТМ (лат. *algorithmus*) – система послідовних операцій (відповідно до визначених правил) для вирішення якої-небудь задачі.

АЛЕГОРІЯ (грец. *αλληγορία* – іносказання) – 1) поетичне висловлювання з переносним значенням, у якому абстрактне поняття чи судження передається через конкретний образ; 2) у мистецтві – зображення абстрактної ідеї за допомогою образу; сенс *алегорії*, на відміну від багатозначного *символу*, однозначний і відділений від образу (лев – сила, влада).

АЛЬТЕРГЛОБАЛІЗМ – громадський рух, кінця ХХ – початку ХХІ ст., метою якого є пошук шляхів суспільного розвитку, альтернативних *глобалізації*. Альтерглобалісти відкидають європейсько-американську ліберальну модель глобалізації, вважаючи, що вона не сприяє розвитку людських цінностей (захист екології, економічна справедливість, охорона праці, захист культур корінних народів і прав людини тощо).

АЛЬТЕРНАТИВА (лат. *alter* – один з двох) – необхідність вибору одного з двох суперечних один одному рішень, напрямів, варіантів дій, можливостей тощо.

АМБІВАЛЕНТНІСТЬ (англ. *ambivalence* – подвійність) – 1) у культурології – подвійність, внутрішня суперечливість, одночасне співіснування в глибинних структурах духовного світу людини протилежних почуттів, її подвійного ставлення до одного й того ж об'єкта; 2) психічний стан, в якому кожна настанова врівноважена своєю протилежністю. Термін введений Ю. Блейлером (1910) для опису співіс-

нування внутрішньо суперечливих імпульсів та емоцій стосовно одного й того ж об'єкта.

АМВОН (грец. *ἀμβωνα* – кафедра) – у християнському храмі – підвищення, на якому здійснюється частина богослужіння та промовляються проповіді.

АМЕРИКАНСЬКА АНТРОПОЛОГІЧНА ШКОЛА – одна з провідних національних шкіл, особливістю якої є прагнення до цілісного підходу у вивченні людини як істоти біологічної та культурної одночасно і виділення культури як центрального об'єкта дослідження, основного й автономного феномена історії. Культурна антропологія містить: етнографію для вивчення й опису специфіки окремих культур; етнологію для порівняльно-історичного аналізу культур; культурну лінгвістику; первісну археологію; теоретичну антропологію. В європейській традиції розповсюдження отримала соціальна антропологія, особливо у Великобританії та Франції.

АМЕРИКАНСЬКА ІСТОРИЧНА ШКОЛА, американська школа історичної етнології – напрям, що визначив розвиток американської антропологічної думки з кінця XIX до 40-х рр. XX ст. (Ф. Боас, А. Кребер, Р. Лоуї, К. Уїсслер тощо). Основою діяльності школи були інтенсивні етнографічні дослідження з використанням статистичного методу для аналізу поширення різних артефактів, їх взаємопроникнення й асиміляції, а також зв'язку з певним *культурним ареалом*. Найважливішим досягненням школи стала розробка теорії *аккультурації*.

АМПІР (фр. *empire* – імперія) – художній стиль епохи імперії Наполеона I в європейській архітектурі та мистецтві, для якого характерні строгі архітектурні форми (доричний і тосканський ордери), звернення до давньоєгипетських форм (наприклад, крилаті сфінкси). Виник у Франції наприкінці XVIII – на початку XIX ст.

АМСТЕРДАМСЬКА АНТРОПОЛОГІЧНА ШКОЛА – один із напрямів у західній етнології, поширений у Нідерландах у першій половині XX ст., головною метою якого було вивчення таких явищ як війна, рабство, первісні вірування.

АМФІТЕАТР (грец. *αμφιθέατρο* – місце видовищ) – 1) у стародавніх греків і римлян – споруда для видовищ, в якій місця для глядачів здіймалися півколом; 2) у театрах – місця за партером або у верхньому ярусі, які розташовані півколом, що підноситься.

АНАЛІЗ (грец. *ἀνάλυσις* – розкладання, розчленування) – метод дослідження предметів, явищ за допомогою розкладання їх на складові (цілого – на його частини, складного – на компоненти, події – на окремі ступені, змісту свідомості – на елементи, поняття – на ознаки). Акт аналізу називають *аналізуванням*, а спосіб проведення аналізу – *аналітичним методом*. Протилежність – *синтез*.

АНАЛІЗ АСПЕКТНИЙ – дослідження тексту під конкретним кутом зору, через призму певної теорії чи ідеї, на основі якого-небудь вчення.

АНАЛІЗ ГЕРМЕНЕВТИЧНИЙ (грец. *ἐρμηνεύω* – пояснюю) – метод тлумачення тексту, виявлення його сенсу, виходячи з об'єктивних (значення слів та їх історично зумовлені варіації) і суб'єктивних (наміри авторів) основ.

АНАЛІЗ КОМПЛЕКСНИЙ – міжпредметний аналіз певного об'єкта, явища.

АНАЛІЗ КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ – аналіз об'єкта, явища з позицій певної концепції або теорії, а також пошук концептуальних основ проведеного автором дослідження й отриманих ним висновків.

АНАЛІЗ КРИТИЧНИЙ (грец. *κριτική* – мистецтво розбирати, судити) – метод дослідження, який полягає в критичному та об'єктивному вивченні різних точок зору на проблему, ступеня їх доказовості, виявленні раціональних ідей, котрі сприяють вирішенню проблеми.

АНАЛІЗ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ – сукупність способів і прийомів дослідження, спрямованих на вивчення культури як цілісності та специфічної функції й *модальності* людського буття.

АНАЛІЗ СИСТЕМНИЙ (грец. *συστήμα* – ціле, складене з частин + *ἀνάλυσις* – аналіз) – сукупність методів і засобів дослідження

об'єктів (процесів, явищ) як складних, багаторівневих і багатокомпонентних систем. Аналіз системний спирається на комплексний підхід у вивченні системи як єдиного цілого з урахуванням взаємозв'язків і взаємодій між її елементами і частинами.

АНАЛІЗ СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ – принцип дослідження соціокультурних явищ і процесів як системи, в якій кожен елемент структури має певне функціональне призначення. Представники структурно-функціональної школи в сучасній соціології – Р. Мертон, Т. Парсонс та ін.

АНАЛІЗ ФЕНОМЕНОЛОГІЧНИЙ – дослідження якогось явища, процесу, системи як феномена науки, науковий опис їх складу та найбільш загальних характеристик.

АНАЛІТИКА ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНА – герменевтичне дослідження основних способів людського існування (М. Хайдеггер). Напрямок сучасного психоаналізу, орієнтований на дослідження особистості в усіх проявах її існування.

АНАЛОГІЯ (грец. *ἀναλογία* – відповідність, подібність) – 1) подібність, рівність відносин, а також пізнання шляхом порівняння; 2) міркування, в якому робиться висновок про наявність деякої ознаки у досліджуваного предмета (явища) на підставі його подібності за суттєвими рисами з іншим предметом (явищем).

АНАХРОНІЗМ (грец. *ανα* – назад + *χρόνος* – час) – 1) пережиток старовини; застарілий погляд або звичай; 2) хронологічна неточність, помилкове віднесення події, явища якої-небудь однієї епохи до іншої; 3) анахронізм (гіперманьєризм) – одна з течій постмодерністського живопису, що пропонує авторську інтерпретацію мистецтва минулого, повернення до старих, передмодерністських форм, історичних традицій і стилів мистецтва.

АНГЕЛ, янгол (грец. *ἄγγελος* – вісник) – в релігії – надприродна істота, посланець Бога.

АНДЕГРАУНД (англ. *under-ground* – підпілля) – термін, що означає “підпільні” течії в сучасній культурі, для яких характерно роз-

рив з панівною ідеологією, відмова від загальноприйнятих цінностей, норм, традицій, нерідко порушення художніх форм, бунтарство, епатаж публіки.

АНІМАЦІЯ (лат. *anima* – душа, життя) – 1) те саме, що мультиплікація; 2) технологія мультимедіа; послідовне відображення картинок, що створює враження рухомого зображення.

АНІМІЗМ (лат. *animus* – дух, життєве начало) – 1) форма первісної релігії, віра в існування духів, одухотворення різних сил природи, тварин, рослин, а також неживих предметів, наділення їх розумом і надприродною силою; 2) форма найдавніших вірувань, пов'язаних з уявленням про існування в тілі людини її двійника, носія життя – душі. Термін введений Г. Шталем у творі “*Theoria medica*” (1708).

АНОМАЛІЯ (грец. *ανωμαλία* – неправильність) – відхилення від норми, від загальної закономірності.

АНОМІЯ (фр. *anomie* – відсутність закону) – морально-психологічний стан індивідуальної і суспільної свідомості, який характеризується розладом системи цінностей, що обумовлений кризою суспільства, суперечністю між виголошеними цілями й неможливістю їх реалізації; виражається у відчуженості людини від суспільства, апатії, розчарованості, зростанні злочинності.

АНОТАЦІЯ (лат. *annotation* – примітка, позначка) – стисла характеристика книги (статті, рукопису), що розкриває її зміст, ідейну спрямованість, призначення та інші особливості.

АНСАМБЛЬ (фр. *ensemble* – сукупність) – 1) взаємоузгодженість, гармонічне сполучення частин, що складають ціле; 2) в архітектурі та містобудуванні – цілісність композиції, гармонійна єдність споруд, творів монументально-декоративного мистецтва, зелених насаджень; 3) художня узгодженість виконання будь-якого твору (драматичного, музичного тощо).

АНТИГЛОБАЛІЗМ – 1) теорія й практика боротьби з *глобалізацією* як процесом посилення влади транснаціональних корпорацій за рахунок різкого ослаблення або знищення національно-державного

Розділ 1. Глосарій

суверенітету; 2) рух, спрямований проти процесу *глобалізації* в різних сферах суспільного життя (культури, економіці тощо), проти підпорядкування національних інтересів інтересам провідних держав.

АНТИНОМІЯ (грец. *αντινομία* – протиріччя) – 1) єдність двох однаково обґрунтованих суджень, що суперечать один одному; 2) в культурології – вираз внутрішньої складності культури як багатогранного феномена.

АНТИЧНІСТЬ (лат. *antiquus* – стародавній) – 1) у широкому сенсі слова – давнина; 2) у вузькому й більш споживаному значенні – ранній (стародавній) історичний період греко-римської культури, яку прийнято вважати *класичною*. Античність як культурна спадщина Давньої Греції та Риму справила величезний вплив на політичне та релігійне мислення, літературу й мистецтво, на філософські та юридичні погляди всіх народів Європи і на весь сучасний світ.

АНТРОПОГЕНЕЗ (грец. *άνθρωπος* – людина + *αρχή* – початок, походження) – 1) процес еволюційно-історичного формування людини (*Homo Sapiens*); 2) розділ *антропології* – вчення про походження людини.

АНТРОПОЛОГІЗМ (грец. *άνθρωπος* – людина + *λόγος* – вчення) – філософська концепція, згідно з якою поняття “людина” є наріжною світоглядною категорією для розробки системи уявлень про світ. Антропологічний принцип у філософії ввів й обґрунтував Л. Фейєрбах.

АНТРОПОЛОГІЯ (грец. *άνθρωπος* – людина + *λόγος* – вчення) – галузь наукового пізнання, у межах якої вивчаються фундаментальні проблеми існування людини в природному та штучному середовищі.

АНТРОПОЛОГІЯ КУЛЬТУРНА – розділ антропології, в рамках якого вивчається: взаємовідношення людини й культури; генезис людини як творця й творіння культури.

АНТРОПОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНА – міжпредметна наукова дисципліна, що вивчає людину й людське суспільство, закономірності їх розвитку; досліджує становлення людини як соціальної істоти, а та-

кож основні структури та інститути, що сприяють процесу її соціалізації. Набула розповсюдження в європейській традиції особливо у Великобританії та Франції.

АНТРОПОЛОГІЯ ТЕОЛОГІЧНА – розділ антропології, в якому розглядається взаємодія людини зі світом надреального, божественного.

АНТРОПОЛОГІЯ ФІЛОСОФСЬКА – вчення про природу (сутність) людини та її буття у світі.

АНТРОПОЦЕНТРИЗМ (грец. *άνθρωπος* – людина + лат. *centrum* – центр) – погляд, згідно з яким людина є центром Всесвіту і метою всіх подій, що відбуваються у світі.

АНФЛАДА (фр. *enfiler* – нитка, єдина лінія) – ряд приміщень (кімнат, залів), розташованих послідовно, один за одним, з дверними отворами уздовж однієї осі. Цей архітектурний прийом створює наскрізну перспективу інтер'єрів приміщень.

АПОКРИФ (грец. *ἀπόκρυφα* – таємний) – твір за біблейським сюжетом, що містить відступ від офіційного віровчення, тому заперечуваний церквою.

АПОФАНТИЧНИЙ (грец. *ἀπόφανσις* – заява, твердження) – те, що стосується висловлення або затвердження, тобто до розповідного судження. Е. Гуссерль відрізняє апофантичну логіку (логіку понять і умовиводів) від логіки формальної, яка є формальною *онтологією* предметів взагалі.

АПЕРЦЕПЦІЯ (лат. *ad* – до + *perceptio* – сприйняття) – 1) у логіці та теорії пізнання – усвідомлене сприйняття (трансцендентальна апперцепція); 2) у концепції В. Вундта – сприйняття, що вимагає напруження волі (психологічна апперцепція). Термін введений Г.В. Лейбніцем для позначення усвідомлення людиною своїх власних внутрішніх станів. Апперцепції протиставляється *перцепція*.

АПСИДА, абсида (грец. *αψίδα* – склепіння, арка) – напівкруглий, гранований або прямокутний у плані виступ вівтарної стіни храму, завершений навпілкуполом – конхою.

Розділ 1. Глосарій

АР БРЮТ, арт-брют (фр. *art brut* – грубе мистецтво) – напрям в європейському мистецтві середини ХХ ст. В основі його концепції лежить парадигма: творчість у найбільш чистому прояві – спонтанний психічний виплеск з глибин розуму й свідомості, особливо проявляється у творчості душевнохворих. Творчість художників “ар брют” (засновник Ж. Дюбюффе) відрізняється нарочито примітивною манерою письма, формами й образами, вражаючими несподіваними кольоровими рішеннями. У сучасному мистецтві “ар брют” є частиною більш широкого напрямку – мистецтва аутсайдерів.

АР ДЕКО, арт-деко (фр. *art déco* – декоративне мистецтво) – еkleктична течія в образотворчому й декоративному мистецтві першої половини ХХ ст., що являє собою синтез модернізму та неокласицизму. Ар деко притаманний лінійний, геометричний декор, етнічні геометричні візерунки, багатство кольорів, використання дорогих матеріалів (слонової кістки, крокодилової шкіри, рідкісних порід дерев, срібла тощо). Справив значний вплив на кубізм, конструктивізм і футуризм.

АР НУВО, арт-нуво (фр. *art nouveau* – нове мистецтво), **модерн** (фр. *moderne* – сучасний), **югендстиль** (нім. *moderne* – молодий стиль) – художній напрям у мистецтві кінця ХІХ – початку ХХ ст. Його відмінними особливостями є: відмова від прямих і кутів на користь плавного руху вигнутих форм; використання рослинного й тваринного орнаменту в декоративно-прикладному мистецтві; інтерес до нових технологій (в архітектурі); поєднання художніх і утилітарних функцій творів.

АРГУМЕНТ (лат. *argumentus* – доказ) – 1) підстава, доказ, які наводяться для обґрунтування, підтвердження чогось; 2) у логіці – судження, за допомогою якого в процесі логічного доведення встановлюють істинність певної тези.

АРГУМЕНТАЦІЯ (лат. *argumentus* – доказ) – процес обґрунтування певного положення (твердження, гіпотези, концепції) для переконання у його істинності.

АРЕАЛ КУЛЬТУРНИЙ (лат. *area* – площа, простір) – зона територіального поширення певних локальних культурних типів і рис

(ареал індо-буддійської культури; ареал політичних культур, заснованих на традиціях римського права тощо).

АРКА (від лат. *arcus* – дуга) – криволінійне перекриття отвору в стіні або перекриття приміщення. Залежно від форми розрізняють арки напівциркульні, стрілчасті, підковоподібні, кілевидні та інші.

АРКАДА (фр. *arcade* – ряд арок) – ряд однакових за формою та розмірами арок, що спираються на стовпи або колони.

АРТЕФАКТ (лат. *artefactum* – вироблений) – будь-який штучний об'єкт, створений людиною.

АРТЕФАКТ КУЛЬТУРНИЙ (лат. *artefactum* – вироблений) – інтерпретативне втілення будь-якої культурної форми в конкретному матеріальному продукті, поведінковому акті, соціальній структурі, інформаційному повідомленні або оціночному судженні. Всяка культурна форма як зразок вирішення завдання щодо задоволення якої-небудь групової або індивідуальної потреби (інтересу) людей може бути реалізована в безлічі культурних артефактів, що представляють собою практичні акції та їх матеріалізовані результати (у тому числі інтелектуальні, образні) для задоволення відповідних потреб.

АРХАЇКА (грец. *архаїκός* – старовинний, стародавній) – 1) ранній або початковий етап в історичному розвитку будь-якого суспільного чи культурного явища; 2) у мистецтвознавстві – ранній період розвитку мистецтва Давньої Греції (VII–VI ст. до н.е.).

АРХЕТИП (грец. *αρχή* – початок, походження + *τύπος* – слід, відбиток) – 1) прообраз, першооснова, зразок; 2) у психологічній теорії К. Юнга – структурні елементи колективного несвідомого, що лежать в основі загальнолюдської символіки, сновидінь, міфів, казок, легенд, переказів та ін.

АРХЕТИПИ ЕТНІЧНІ – *константи* національної духовності, що виражають і закріплюють основоположні властивості етносу як культурної цілісності. У кожній національній культурі домінують свої етнокультурні архетипи, що визначають особливості світогляду, характеру, художньої творчості та історичної долі народів.

АРХЕТИПИ КУЛЬТУРНІ – 1) незмінні за своєю сутністю й *інваріантні* в часових вимірах базисні елементи культури, що формують *константні* моделі духовного життя; 2) стійкі структури обробки, зберігання та репрезентації колективного досвіду, що забезпечують спадкоємність та єдність загальнокультурного розвитку.

АРХІТЕКТОНІКА (грец. *архітеκτονικής* – будівельне мистецтво) – 1) в архітектурі – художнє відбиття закономірностей побудови, що властиві конструктивній системі споруди; 2) загальний план побудови художнього твору, принципіальний взаємозв'язок його частин.

АРХІТЕКТУРА (грец. *архіτεκτονική* – архітектура, зодчество) – мистецтво проектування та будівництва споруд, що створюють просторове середовище для життя й діяльності людини.

АСИМІЛЯЦІЯ (лат. *assimilation* – засвоєння, освоєння) – 1) один з типів *аккультурації* – процес, в результаті якого члени однієї етнічної групи втрачають свою первісно існуючу культуру і засвоюють культуру іншої етнічної групи, з якою вони знаходяться у безпосередньому контакті; 2) політика домінуючої національної групи щодо етнічних меншин, що спрямована на штучне придушення їх традиційної культури та створення таких соціокультурних умов, при яких участь меншин в інституційних структурах домінуючої групи опосередковується їх прийняттям культурних *патернів* даної групи.

АСПЕКТ (лат. *aspectus* – погляд, вид) – точка зору, з якої розглядається, оцінюється предмет, явище, поняття.

АТЕЇЗМ (грец. *άθεος* – безбожний) – ментально-світоглядна установка, що програмно альтернативна *теїзму*, яка ґрунтується на запереченні наявності трансцендентного світу. Сучасний атеїзм розглядає релігію як віртуальну свідомість.

АТРИБУТ (лат. *attributes* – ознаки) – невід'ємна, необхідна, істотна властивість субстанції (предмета або явища).

АТРИБУТАЦІЯ (лат. *attributio* – приписування) – встановлення автора художнього твору або часу й місця його створення.

АУДИОВІЗУАЛЬНА КУЛЬТУРА – область культури, що пов’язана із сучасними технічними засобами запису й передачі зображення та звуку (кіно, телебачення, відео, системи *multimedia* тощо).

АЦЕНТРИЗМ (лат. *centrism* – центризм; префікс “а” висловлює заперечення властивості) – фундаментальна установка постмодерністської філософії, що ґрунтується на радикальній критиці класичних уявлень про структурність просторового (або семантичного) середовища, підпорядкування всіх його елементів певному центру, який в історії європейської культури набував різних форм і назв (Бог, людина, розум, совість, свобода тощо).

Б

БАГАТОМІРНІСТЬ
БАРЕЛЬЄФ
БАРОКО
БІБЛІЯ
БІЄНАЛЕ
БІНАРІЗМ
БІНАРНА ОПОЗИЦІЯ
БІОСФЕРА
БІФУРКАЦІЯ
БІФУРКАЦІЯ СОЦІАЛЬНА
БІХЕВІОРИЗМ
БОГ
БОГОЛЮДИНА

БОДІ-АРТ
БРІКОЛАЖ
БУДДІЙСЬКА ФІЛОСОФІЯ
БУДДИЗМ
БУДЕТЛЯНСТВО
БУТТЯ

БАГАТОМІРНИСТЬ – категорія, що визначає множинність незалежних і незвідних один до одного вимірів (аспектів, модусів) буття та форм і принципів пізнання в галузі філософії науки.

БАРЕЛЬЄФ (фр. *bas-relief* – низький рельєф) – вид скульптури, в якій випукла частина зображення виступає над площиною фону не більш, ніж на половину свого об'єму.

БАРОКО (італ. *barocco* – вигадливий, химерний) – стиль у мистецтві кінця XVI – середини XVIII ст., який об'єднав у єдиний ансамбль архітектуру, скульптуру, живопис і декоративне мистецтво. Для бароко характерно: естетична чутливість; прагнення до величій пишності; багатство декоративних елементів; підвищена увага до деталізації. В архітектурі істотно домінують криволінійні форми (завитки, спіралі тощо); у живописі та скульптурі – експресія, містична екзальтація, химерність; в музиці – контрастність, динамічність образів. Термін бароко вперше використав швейцарський історик Я. Буркхардт.

БІБЛІЯ (грец. *βιβλία* – книги) – зібрання стародавніх священних книг юдаїзму й християнства; у християнській традиції – “Старий Завіт” і “Новий Завіт”.

БІЕНАЛЕ (іспан. *bienales* – дворічний) – захід, що проводиться регулярно раз у два роки (наприклад, виставка, кінофестиваль).

БІНАРІЗМ (лат. *binarius* – подвійний) – поняття, що актуалізоване в контексті постмодерністської критики класичного типу раціональності. У класичному структуралізмі – фундаментальна категорія

теорії бінарнізму, згідно з якою всі відносини між знаками зводяться до дуальних семантико-структурних і семантико-аксіологічних опозицій (суб'єкт – об'єкт, Захід – Схід, зовнішнє – внутрішнє, чоловіче – жіноче тощо).

БІНАРНА ОПОЗИЦІЯ (лат. *binarius* – подвійний, двоїстий, що складається з двох частин) – 1) універсальний засіб пізнання, що ґрунтується на подвійності сприйняття людиною навколишнього світу; широко використовується у багатьох сферах структурних гуманітарних досліджень. Термін введений лінгвістом М. Трубецьким; 2) тип відносин у семіотичних системах, в межах якого знак набуває свого значення й сенсу тільки через відношення зі знаком, що стоїть до нього в опозиції (природа – культура, рослинне – тваринне тощо).

БІОСФЕРА (грец. *βίος* – життя + *σφαίρα* – куля) – оболонка земної кулі, в якій існує або існувало життя. Термін вперше був введений у науковий обіг Е. Зюссом.

БІФУРКАЦІЯ (лат. *bifurcus* – роздвоєний) – 1) порушення стійкості динамічної системи, її стрибкоподібна якісна перебудова, що призводить до альтернативних сценаріїв еволюції; 2) стадія розвитку системи, що характеризується утворенням двох або декількох можливостей подальшого її розвитку. Основи теорії біфуркації закладені А. Ляпуновим і А. Пуанкаре на початку ХХ ст.

БІФУРКАЦІЯ СОЦІАЛЬНА – 1) стан соціальної напруженості в суспільному житті, коли втрачається цілісність зв'язків і відносин, фіксованих раніше на певній якісній основі; 2) перехідний процес, зміна в розвитку суспільства, напрям (напрями) якого залежить від об'єктивних і суб'єктивних факторів.

БІХЕВІОРИЗМ (англ. *behaviour* – поведінка) – теоретичний напрям у психології, що виник наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., предметом вивчення якого є поведінка організму в певному середовищі. Поведінка розглядається як сукупність реакцій, котрі формуються при взаємодії організму з середовищем і є наслідком впливу на нього зовнішніх факторів.

БОГ – вищий, надприродний об’єкт філософської, релігійної думки та релігійного культу. Творець Всесвіту, наділений якостями абсолютного суб’єкта, якому властива абсолютна досконалість, найвищий розум, всемогутність, духовність, всезнання, самодостатність, вічність, всеблагість, безмежність, незбагненність для розуму, єдність (у монотеїстичних релігіях).

БОГОЛЮДИНА – поняття християнської філософії, яке описує онтологічний статус Ісуса Христа та найвищу можливість духовного розвитку його послідовників.

БОДІ–АРТ (англ. *body* – тіло + *art* – мистецтво; мистецтво тіла) – одна з форм авангардного мистецтва, в рамках якого головним об’єктом творчості є людське тіло, його невербальна мова. Виник на Заході в 60-х – 70-х рр. ХХ ст. як різновид *перформансу*.

БРИКОЛАЖ (фр. *bricolage* – зроби сам) – 1) термін, що використовується в різних дисциплінах, у тому числі в образотворчому мистецтві й літературі; означає створення предмета чи об’єкта із підручних матеріалів, а також сам цей предмет або об’єкт; 2) процес перетворення значення об’єктів або символів за допомогою нового використання або нестандартних переробок непов’язаних між собою речей. Термін введений К. Леві-Строссом у творі “Первісне мислення” (“*La Pensée sauvage*”, 1962).

БУДДІЙСЬКА ФІЛОСОФІЯ – світоглядно-філософська основа буддизму як релігійної системи, що має етико-практичну спрямованість; її стрижень становить проповідь Будди “Про чотири благородні істини”. Перша істина – існує страждання; друга – є причина страждання; третя істина – можна припинити страждання; четверта – є шлях для припинення страждання. Повна відмова від добрих і поганих бажань відповідає стану нірвани.

БУДДИЗМ – одна з трьох світових релігій (поряд з *християнством* та *ісламом*), що виникла в VI ст. до н.е. в Індії й названа по імені свого легендарного засновника Гаутами (згодом *Будда* – просвітлений). Буддизм поширений у Південно-Східній, Центральній та Середній Азії, а також у Сибіру.

БУДЕТЛЯНСТВО – поняття соціальної філософії В. Хлебнікова, що застосовується для позначення: 1) об'єднання кубофутуристів (Д. Бурлюк, В. Каменський, О. Кручених, В. Маяковський, В. Хлебніков та ін.), які розглядали своє мистецтво як засіб переосмислення феноменів культури, життя та людини; 2) соціальної спільності, яка моделюється як сукупність однодумців, орієнтованих на ідею соціального ідеалу; 3) людей майбутнього, які, за визначенням, повинні бути творчими людьми, здатними за допомогою науки підпорядковувати собі та перетворювати історичний і соціальний час відповідно до власної волі. Представники бюджетлянства розглядали своє мистецтво як засіб переосмислення феноменів культури, життя й людини.

БУТТЯ (грец. *είναι οὐσίαις* – що є речовинами; лат. *esse* – бути) – філософська категорія, що визначає реальність, яка існує об'єктивно.

В

ВАРІАБЕЛЬНІСТЬ
ВАРІАЦІЯ
ВЕДИ
ВЕДИЗМ, ведична релігія
ВЕРБАЛЬНИЙ
ВЕРИФІКАЦІЯ
ВЕСТЕРНІЗАЦІЯ
ВЗАЄМОДІЯ
ВЗАЄМОДІЯ КУЛЬТУР, міжкультурна взаємодія
ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ

ВИЗНАЧЕННЯ
ВИПАДКОВІСТЬ
ВИСНОВОК
ВІВТАР
ВІДКРИТЕ СУСПІЛЬСТВО
ВІДНОСИНИ КУЛЬТУРНІ
ВІДНОСИНИ СУСПІЛЬНІ
ВІДОБРАЖЕННЯ
ВІДРОДЖЕННЯ, Ренесанс
ВІДЧУЖЕННЯ
ВІДЧУТТЯ
ВІЗАНТІЙСЬКА КУЛЬТУРА
ВІРА
ВІРТУАЛЬНА РЕАЛЬНІСТЬ
ВІРТУАЛЬНІСТЬ
ВІТРАЖ
ВІЧНІСТЬ
ВЛАДА
ВЛАСТИВІСТЬ
ВНУТРІШНІЙ СВІТ
ВОЛЯ
ВОСКРЕСІННЯ СУБ'ЄКТА
ВСЕСВІТ, універсум

ВАРІАБЕЛЬНІСТЬ (лат. *variation* – змінення) – мінливість, непостійність, нестійкість; здатність утворювати варіанти.

ВАРІАЦІЯ (лат. *variation* – змінення) – видозмінення другорядних елементів, частковості чого-небудь при збереженні того, що є основою.

ВЕДИ (грец. *εἶδος* – вид, тип) – найдавніші пам'ятки індійської літератури, що складаються з чотирьох збірників, які містять релігійні гімни, піснеспіви, формули заклинань, обрядові приписи, *міфи*.

ВЕДИЗМ, ведична релігія – 1) релігія стародавньої Індії доби Вед, в основі якої лежить міфологічна свідомість патріархального типу з визнанням культу багатьох богів, що уособлюють сили та явища природи (вогонь, землю, блискавку, небо, місяць тощо); 2) принцип східного світорозуміння, за яким визнається священність і авторитетність Вед як джерела абсолютної істини в осмисленні *Всесвіту*, місця в ньому людини, характеру й форми її стосунків із надприродними істотами.

ВЕРБАЛЬНИЙ (лат. *verbalis* – усний) – усний, мовний.

ВЕРИФІКАЦІЯ (лат. *verus* – істинний + *fasere* – робити) – 1) перевірка істинності теоретичних положень, встановлення достовірності дослідним шляхом; 2) у сучасній філософії *неопозитивізму* – принцип дослідної перевірки, згідно з яким істинність кожного твердження про світ має бути встановлена шляхом його зіставлення з чуттєвими даними.

ВЕСТЕРНІЗАЦІЯ (нім. *West* – захід) – прилучення до соціокультурного досвіду західних країн будь-яких суспільств, використання як зразка західної моделі розвитку; повне або часткове запозичення форм західноєвропейської культурної традиції.

ВЗАЄМОДІЯ – 1) філософська категорія, що відображає процеси впливу різних об'єктів один на одного, їх взаємну обумовленість, зміну стану, взаємоперехід, а також породження одним об'єктом іншого; 2) вид безпосередніх чи опосередкованих, зовнішніх або внутрішніх стосунків, зв'язків.

ВЗАЄМОДІЯ КУЛЬТУР, міжкультурна взаємодія – особливий вид безпосередніх відносин і зв'язків, які формуються між двома або більше) культурами, а також тих впливів, взаємних змін, що виявляються в процесі цих відносин (зміна станів, якостей, галузі діяльності, цінностей тієї чи іншої культури, породження нових форм ку-

льтурної активності, духовних орієнтирів і способу життя людей). Р. Редфілд, Р. Лінтон і М. Херсковіч виокремлюють три типи культурної взаємодії: реакцію (повне відторгнення соціокультурною системою елементів іншої культури); *адаптацію* (часткову зміну традиційного патерна під впливом культури донорської групи); сприйняття (*асиміляцію*).

ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ – спосіб стосунків між окремими людьми, соціальними групами, колективами, організаціями, країнами, при якому максимально осмислюються й враховуються на практиці точки зору чи позиції сторін, які спілкуються. Об'єктивною основою взаєморозуміння виступає спільність інтересів, близьких чи віддалених цілей, поглядів.

ВИЗНАЧЕННЯ – процедура, яка полягає у перерахуванні ознак, що розкривають сутність предмета або явища.

ВИПАДКОВІСТЬ – 1) непередбачена, несподівана обставина, явище; 2) філософська категорія для позначення відсутності причинної обумовленості, закономірності чого-небудь. Поняття, що протиставляється поняттю *необхідність*.

ВИСНОВОК – структурна складова роздуму, умовиводу, що формулюється на основі певних вихідних суджень, висловлювань або передумов.

ВІВТАР (лат. *altaria* – високий) – 1) у давніх народів – місце для жертвопринесення, жертovníк; 2) східна частина християнського храму, де знаходиться престол; у православної церкви вівтар відділяється від іншої частини храму іконостасом.

ВІДКРИТЕ СУСПІЛЬСТВО – соціально-філософське поняття, що використовується для позначення демократичних суспільств, які характеризуються *плюралізмом* у суспільному житті (економіці, політиці, культурі тощо), розвиненими цивільними і правовими структурами. Звичайно протиставляється традиційному й тоталітарному типам суспільств. Поняття введено в ужиток А. Бергсоном (“Два джерела моралі й релігії”, 1932).

ВІДНОСИНИ КУЛЬТУРНІ – поняття культурології, яке визначає сукупність багатоманітних зв'язків, що виникають між суб'єктами (суб'єктами та об'єктами) культурної взаємодії й характеризують культуру як цілісність.

ВІДНОСИНИ СУСПІЛЬНІ – категорія соціальної філософії, яка визначає сукупність багатоманітних зв'язків, що виникають між суб'єктами соціальної взаємодії й характеризують суспільство або спільноту як цілісність.

ВІДОБРАЖЕННЯ – 1) загальна властивість матерії, що полягає у відтворенні ознак, властивостей і відносин об'єкта, який відображується; 2) філософська категорія, що позначає здатність свідомості відображати, відтворювати в образах, поняттях існуючий незалежно від людини зовнішній світ, об'єктивну дійсність.

ВІДРОДЖЕННЯ, Ренесанс (фр. *Renaissance*, італ. *Renascimento*) – епоха розвитку європейської культури (XIV–XVI ст.), коли відбувається перехід від культури Середньовіччя до культури Нового часу. Розрізняють Раннє Відродження (XV ст.), Високе Відродження (кінець XV – перша чверть XVI ст.), Пізнє Відродження (друга – третя чверть XVI ст.). Відмітні риси культури Ренесансу – гуманістичний світогляд, світський характер, відродження культурної спадщини античності. Термін запровадив Дж. Вазарі в XVI ст. для позначення зв'язку з античною спадщиною.

ВІДЧУЖЕННЯ – 1) філософська категорія для позначення суспільного процесу, в межах якого відбувається перетворення результатів і продуктів діяльності людей в незалежну силу; 2) у концепції К. Маркса трактується як процес присвоєння одними людьми сил, засобів і результатів діяльності інших.

ВІДЧУТТЯ – відображення властивостей предметів та явищ об'єктивного світу, що виникає при їх безпосередньому впливі на рецептори.

ВІЗАНТІЙСЬКА КУЛЬТУРА – культура Східної Римської (Візантійської) імперії, що утворилась у IV ст. при розпаді Римської

імперії в її східній частині (Балканський півострів, Мала Азія, південно-східне Середземномор'я). Характерними рисами візантійської культури є: багатонаціональний характер; синтез культур Сходу й Заходу; спадкоємність античної культури, високорозвинена державність; союз держави й церкви. Взяття у 1453 р. Константинополя турецькими військами призвело до падіння Візантійської імперії, проте її культурні традиції знайшли продовження в європейській культурі.

ВІРА – 1) переконаність людини в чому-небудь, що не підкріплене логічними аргументами або фактами; 2) в теїстичних релігіях – особиста довіра до Бога та його слова.

ВІРТУАЛЬНА РЕАЛЬНІСТЬ (лат. *virtus* – можливий, уявний + *realis* – дійсний, існуючий) – 1) термін, що характеризує тип відтворення дійсності та відчуттів, що виникають в реальності, за допомогою спеціальних комп'ютерних засобів; 2) високорозвинена форма комп'ютерного моделювання, яка дозволяє користувачеві зануритися в штучний світ і безпосередньо діяти в ньому за допомогою спеціальних сенсорних пристроїв, що пов'язують його рухи з аудіовізуальними ефектами. Характерними ознаками віртуальної реальності є: моделювання в реальному масштабі часу; імітація навколишнього оточення з високим ступенем реалізму; можливість впливати на навколишню обстановку й мати при цьому зворотний зв'язок. Поняття стало широко вживатися з кінця 80-х рр. ХХ ст. і пов'язане з поширенням комп'ютерних технологій.

ВІРТУАЛЬНІСТЬ (лат. *virtualis* – можливий, спроможний, здатний) – характеристика *квасіреальності* деяких об'єктів та їх властивостей, що використовується для пояснення, опису й аналізу як об'єктивно існуючих предметів, так і штучно створених сучасними інформаційними технологіями, зокрема комп'ютерною технікою.

ВІТРАЖ (лат. *vitrum* – скло) – орнаментальна або сюжетна декоративна композиція (у вікні, перегородці, дверях у вигляді самостійного панно) із кольорового чи безбарвного скла або іншого матеріалу, що пропускає світло. Особливо часто використовувався в романській і готичній архітектурі.

Розділ 1. Глосарій

ВІЧНІСТЬ (лат. *aeternitas*) – час, що не має ні початку, ні кінця; необмеженість у часі.

ВЛАДА – 1) здатність і можливість суб'єкта (одиночного, колективного) здійснювати свою волю, робити визначальний вплив на діяльність, поведінку людей за допомогою яких-небудь засобів (авторитету, права, насильства тощо); 2) специфічний інструмент управління, який використовується для досягнення поставлених цілей. Форми влади: економічна, політична, державна, сімейна тощо.

ВЛАСТИВІСТЬ – філософська категорія, яка позначає таку особливість об'єкта, способу його буття, що притаманна об'єкту як самототожній цілісності й дозволяє його ідентифікувати та відрізнити від інших об'єктів або встановлювати його схожість з іншими об'єктами.

ВНУТРІШНІЙ СВІТ – усе свідоме духовне життя людини.

ВОЛЯ (лат. *voluntas* – воля) – феномен саморегуляції суб'єктом своєї діяльності та поведінки, що забезпечує формування цілей і концентрацію внутрішніх зусиль на їх досягнення.

ВОСКРЕСІННЯ СУБ'ЄКТА – стратегічна орієнтація сучасного постмодернізму (*After-postmodernism*), яка ґрунтується на відмові від установки “смерть суб'єкта”, що була сформульована постмодерністською класикою. У межах *After-postmodernism* домінуючою є комунікативна стратегія в контексті суб'єкт-суб'єктних відносин.

ВСЕСВІТ, універсум – увесь світ, нескінченний у часі й просторі та безмежно багатоманітний за формами, які набуває матерія у процесі розвитку.

Г

ГЕДОНІЗМ
ГЕНЕАЛОГІЯ
ГЕНЕЗИС , генеза
ГЕНЕТИКА
ГЕРМЕНЕВТИКА
ГЕТЕРОГЕННИЙ
ГЕШТАЛЬТ
ГЕШТАЛЬТПСИХОЛОГІЯ , гештальттеорія
ГІПЕРЕСТЕЗІЯ
ГІПЕРМАНЬЕРІЗМ
ГІПЕРРЕАЛІЗМ , суперреалізм, фотореалізм
ГІПЕРРЕАЛЬНІСТЬ
ГІПЕРРОЗУМІННЯ
ГІПЕРТЕКСТ
ГІПОТЕЗА
ГІПОТЕТИЧНИЙ
ГЛОБАЛІЗАЦІЯ
ГЛОБАЛЬНИЙ
ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ
ГЛОКАЛІЗАЦІЯ
ГНОЗІС , гностика, гностицизм
ГНОСЕОЛОГІЯ

ГОМОГЕННИЙ
ГОРЕЛЬЄФ
ГОТИКА
ГРА
ГРАФІКА
ГУМАНІЗМ
ГУМАНІТАРНИЙ

ГЕДОНІЗМ (грец. *ηδονής* – задоволення) – напрям в етиці, згідно з яким критерієм моралі та принципом її пояснення є досягнення насолоди.

ГЕНЕАЛОГІЯ (грец. *γενεαλογία* – родовід) – 1) родовід, історія роду; 2) історична дисципліна, що вивчає родовід; 3) у постмодернізмі – методологія нелінійного моделювання історичних подій.

ГЕНЕЗИС, генеза (грец. *γένεσηζ* – походження, виникнення) – у широкому сенсі – момент зародження й подальший процес розвитку, який призвів до певного стану, виду, явища.

ГЕНЕТИКА (грец. *γένεσηζ* – походження) – наука про закони спадковості та мінливості організмів і методи керування ними. Основи сучасної генетики закладені Г. Менделем і школою Т. Моргана.

ГЕРМЕНЕВТИКА (грец. *έρμηνευτική*, від *έρμηνεω* – пояснюю, інтерпретую, роз'яснюю) – 1) теорія й методологія тлумачення текстів, знаків; 2) напрям у соціології та гуманітарних науках, в якому розуміння розглядається як умова осмислення соціокультурного буття.

ГЕТЕРОГЕННИЙ (грец. *ετερογενής* – неоднорідний) – неоднорідний за складом.

ГЕШТАЛЬТ (нім. *Gestalt* – цілісна форма, образ, структура) – 1) цілісний образ, що формується у свідомості людини при сприйнятті об'єктів або уявленні про них; 2) основне поняття *гештальтпсихології*, яке позначає цілісні утворення свідомості, які не зводяться до

суми своїх частин; 3) у культурології – культурно-історичні утворення, властивості яких не зводяться до підсумовування властивостей їхніх складових.

ГЕШТАЛЬТПСИХОЛОГІЯ, гештальттеорія (нім. *Gestalt* – образ, форма) – напрям у західній психології, що виник у Німеччині у першій третині ХХ ст., програмою котрого є вивчення психіки з точки зору цілісних структур (*гештальтів*), первинних щодо своїх компонентів. Гештальтпсихологія виступає проти принципу розчленування свідомості на елементи й побудови з них за законами асоціації або творчого синтезу складних психічних феноменів, що лежать в основі структурної психології (В. Вундт, Е. Тітченер та ін.).

ГІПЕРЕСТЕЗІЯ (грец. *υπεραίσθησία* – понадчутливість) – підвищена чутливість, болісно підвищена збудливість почуттів.

ГІПЕРЛІТЕРАТУРА – віртуальний текст, що створюється комп'ютерним способом і складає ієрархію безлічі текстів; висловлює естетику постмодернізму, що ґрунтується на ідеї руйнування межі артефакту, відмови від причинно-наслідкових зв'язків.

ГІПЕРМАНЬЄРИЗМ (італ. *ipermanierismo*) – одна з течій постмодерністського живопису, що виникла в Італії у 70-х рр. ХХ ст. Творча концепція гіперманьєристів (анахроністів) заснована на авторській інтерпретації мистецтва минулого. Натхненні творчістю майстрів епохи Відродження, маньєризму й бароко, вони прагнуть вписати класичну традицію в мозаїчний контекст постмодерністської культури. Термін введений художником і критиком І. Томачоні.

ГІПЕРРЕАЛІЗМ, суперреалізм, фотореалізм (грец. *υπερ* – над, зверху + лат. *realis* – речовий, дійсний) – напрям у живописі та скульптурі, що виник у США в 1960-х рр. і поширився в 1970-х рр. у Європі; ґрунтується на точному й детальному відтворенні дійсності, що імітує фотографію (Р. Гоінгз, Б. Джонсон, Р. Ест, Р. Коттінгем, М. Леонард, Д. Солт тощо).

ГІПЕРРЕАЛЬНІСТЬ (грец. *υπερ* – над, зверху + лат. *realis* – речовий, дійсний) – одне з базових понять філософії постмодернізму,

що виражає культурну ситуацію, коли феномени істини, адекватності, реальності перестають сприйматися як онтологічно обґрунтовані й розглядаються як феномени символічного порядку. Термін введений Ж. Бодрійяром.

ГШЕРРОЗУМІННЯ – специфічна інтерпретаційна процедура, в результаті якої адресат (слухач, читач, інтерпретатор) вбачає у повідомленні більше інформації, ніж входило в комунікативні наміри адресанта (*автора*).

ГШЕРТЕКСТ (англ. *hypertext*) – спосіб подання інформації у вигляді сукупності блоків, між якими встановлена певна система зв'язків, що дозволяє переходити від одного блоку інформації до іншого, варіюючи послідовність її обробки. Є основним принципом організації інтернет-сайтів і всієї мережі Інтернету в цілому. Протиставляється лінійному тексту, при якому обробка інформації здійснюється тільки єдиним способом – послідовно, один блок за іншим. Термін введений американським соціологом і філософом Т. Нельсоном (1965).

ГШПТЕЗА (грец. *υπόθεσις* – основа, припущення) – спосіб пізнавальної діяльності, побудови ймовірного, проблематичного знання, коли формулюється одна із можливих відповідей на питання, що виникло під час дослідження; одне із можливих розв'язань проблеми.

ГШПОТЕТИЧНИЙ (грец. *υπόθεσις* – підстава) – умовний, гаданий, заснований на припущенні, *гипотезі*.

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ (фр. *global* – загальний) – сучасна форма інтернаціоналізації суспільного життя, що характеризується комплексною взаємозалежністю націй і народів. Термін введений у науковий обіг у 60-х рр. ХХ ст.

ГЛОБАЛЬНИЙ (фр. *global* – загальний) – загальний, що охоплює всю земну кулю; всеосяжний, всесвітній.

ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ – найважливіші проблеми, з якими людство зіткнулося наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. : гонка озброєнь, екологічна криза, тероризм, обмеженість

природних ресурсів, духовна криза, розрив між багатством найбільш розвинених і бідністю країн, що розвиваються тощо.

ГЛОКАЛІЗАЦІЯ (англ. *globalization* – глобалізація + англ. *localization* локалізація від лат. *localis* – місцевий, локальний) – 1) одна з форм глобалізаційного процесу початку ХХІ ст., що характеризується проявом тенденцій, спрямованих на збереження рівноправності національних культур; 2) поєднання процесів *глобалізації* та *локалізації* на різних рівнях і в різних формах громадського життя з метою збереження місцевих (локальних) рис та традицій.

ГНОЗИС, гностика, гностицизм (грец. *gnosis* – знання, вчення, пізнання) – проникнення у світ надчуттєвого шляхом споглядання Бога.

ГНОСЕОЛОГІЯ (грец. *γνώσις* – пізнання, знання + *λόγος* – слово, мова) – теорія пізнання, розділ філософії.

ГОМОГЕННИЙ (грец. *homos* – рівний, однаковий) – однорідний за складом.

ГОРЕЛЬЄФ (фр. *haut-relief* – високий рельєф) – вид скульптури, в якій випукла частина зображення виступає над площиною фону більше, ніж на половину свого об'єму.

ГОТИКА (італ. *gotico* – незвичайний, варварський, від назви германського племені готів) – художній стиль, що завершив розвиток середньовічного мистецтва Західної, Центральної і частково Східної Європи (між серединою ХІІ і ХV – ХVІ ст.), відбивши світогляд епохи середньовіччя – християнську ідею духовності, спрямованості вгору, до неба. Особливо проявився в архітектурі, живописі та скульптурі. Архітектоніка готичних соборів (каркасна система конструкції з домінуванням в ній вертикалі, хрестові склепіння, стрічасті форми, що нескінченно повторюються в малюнку склепінь, дверей, вікон, в архітектурних прикрасах) надає готичному спорудженню легкість, витонченість, незважаючи на колосальні розміри будови. Основними рисами *образотворчого мистецтва* цього періоду є релігійний екстаз та схиляння перед всесильним божеством.

Розділ 1. Глосарій

ГРА – одне з ключових понять сучасної культурології, що означає різновид фізичної та інтелектуальної діяльності, позбавленої прямої практичної доцільності. Гра надає індивіду можливість самореалізації, що виходить за рамки його соціальних ролей.

ГРАФІКА (грец. *γραφικά* від *γράφετε* – запис) – вид образотворчого мистецтва; зображення предметів лініями й штрихами, яке виконане без фарб (олівцем, пером, пензлем, вугіллям) на папері, тканині та ін.

ГУМАНІЗМ (лат. *humanus* – людський, людяний) – система світоглядних орієнтацій, центром яких є людина, її *самість*, високе призначення та право на вільну самореалізацію.

ГУМАНІТАРНИЙ (лат. *humanitas* – людська природа) – 1) звернений до людської особистості (наприклад, до прав та інтересів людини); 2) гуманітарні науки – науки про людину й культуру (культурологія, соціологія, історія, психологія, філологія тощо) на відміну від природних та технічних наук.

Д

ДАДАЇЗМ
ДЕВІАНТНІСТЬ
ДЕГРАДАЦІЯ
ДЕДУКЦІЯ

Розділ 1. Глосарій

ДЕКАДАНС
ДЕКОНСТРУКЦІЯ
ДЕКОРАТИВНЕ МИСТЕЦТВО
ДЕКОРАТИВНИЙ
ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНЕ МИСТЕЦТВО
ДЕМОКРАТІЯ
ДЕНОТАТ
ДЕНОТАЦІЯ
ДЕСИГНАТ
ДЕСТРУКЦІЯ СОЦІОКУЛЬТУРНА
ДЕТЕРМІНАНТ
ДЕТЕРМІНІЗМ
ДЕФІНІЦІЯ, визначення
ДИСКРЕТНІСТЬ
ДИСКУРСИВНІ ЕПІСТЕМІЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ
ДИСКУРС
ДИСКУСІЯ
ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ
ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ КУЛЬТУРНА
ДИФУЗІОНІЗМ
ДИФУЗІЯ
ДИФУЗІЯ КУЛЬТУРНА
ДИХОТОМІЯ
ДІАЛЕКТИКА
ДІАЛЕКТИКА ЕКЗИСТЕНЦІЙНА
ДІАЛЕКТИКА МАТЕРІАЛІСТИЧНА
ДІАЛОГ
ДІАЛОГ ІНТЕРКУЛЬТУРНИЙ

ДІАЛОГ МІЖКУЛЬТУРНИЙ
ДІАЛОГІЗАЦІЯ
ДІАЛОГІЗМ
ДІАСПОРА
ДІАХРОНІЯ
ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХІД
ДІЯЛЬНІСТЬ
ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНА
ДОГМА
ДОГМАТИ РЕЛІГІЙНІ
ДОГМАТИЗМ
ДОЗВІЛЛЯ
ДОКАЗ
ДОКТРИНА
ДОНОР
ДОПРЕДКАТИВНИЙ
ДОСВІД
ДОЦІЛЬНІСТЬ
ДРАМА АБСУРДУ
ДУАЛІЗМ
ДУХ
ДУХ ЧАСУ
ДУША

ДАДАЇЗМ (фр. *dada* – коник, дитяча дерев'яна конячка) – напрям у модернізмі, що отримав розвиток у країнах Європи та США (1916–1921). Дадаїзм виник у Німеччині в середовищі анархічної інтелігенції (Г. Арп, Х. Балль, Т. Тцара, Р. Хюльзенбек та ін.) і не мав загальної художньої або естетичної програми, загального стилістичного вираження. Основними принципами дадаїстів стали: відмова від

традиційних цінностей, розуму, релігії, моралі й краси; уявлення про світ як про хаос божевілля, якому протиставляється безумство творче, а характерними рисами дадаїзму є – нігілізм, нарочитий примітивізм, антиестетизм, алогічність, епатажність форм, які часто були за межами художності.

ДЕВІАНТНІСТЬ (лат. *deviatio* – відхилення) – соціальне, соціально-психологічне явище, що виражається у відносно масових, статистично стійких формах людської діяльності, які не відповідають нормам і правилам, офіційно встановленим або фактично сформованим у певному суспільстві (алкоголізм, наркоманія).

ДЕГРАДАЦІЯ (фр. *dégradation* – виродження) – поступове виродження, занепад, рух назад.

ДЕДУКЦІЯ (лат. *deductio* – виводжу) – 1) перехід від загального до окремого; 2) одна з форм умовиводу, при якій на основі загального правила логічним шляхом із одних положень, як істинних, виводиться нове істинне положення.

ДЕКАДАНС (лат. *decadentia* – занепад) – 1) процес соціального занепаду, при якому інститути втрачають функцію соціального контролю, а суспільство втрачає свою цілісність; 2) загальне найменування кризових явищ європейської культури другої половини ХІХ – початку ХХ ст., відзначених настроями безнадійності, неприйняття життя, тенденціями індивідуалізму (Ш. Бодлер, П. Верлен, А. Рембо, С. Цвейг).

ДЕКОНСТРУКЦІЯ (лат. *de* – зверху вниз, назад + *constructio* – споруда, осмислення) – методологія дослідження тексту (знака, метафори тощо), що полягає у виявленні його внутрішньої суперечливості, знаходженні в ньому прихованих “залишкових сенсів”, які дісталися в спадок від мовних практик минулого й закріплені в мові у формі неусвідомлюваних розумових стереотипів, котрі незалежно від автора трансформуються під впливом мовних кліше його епохи. Ключове поняття *постструктуралізму* й *деконструктивізму*. Термін запропонований М. Хайдеггером, уведений у науковий обіг Ж. Лаканом і теоретично обґрунтований Ж. Деррідою.

ДЕКОРАТИВНЕ МИСТЕЦТВО (лат. *decorare* – прикрашати) – вид пластичного мистецтва, що разом з архітектурою формує матеріальне середовище, яке оточує людину, і вносить в нього естетичне ідейно-образне начало.

ДЕКОРАТИВНИЙ (лат. *decorare* – прикрашати) – 1) призначений для оздоблення, прикраси; 2) картинний, живописний, зовні ефектний.

ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНЕ МИСТЕЦТВО (лат. *decoro* – прикрашаю) – вид мистецтва, що має свою образність, особливий художній зміст і водночас обслуговує побутові потреби людини.

ДЕМОКРАТІЯ (грец. *δημοκρατία* – влада народу) – форма державно-політичного устрою суспільства, що ґрунтується на принципі народовладдя.

ДЕНОТАТ (лат. *denotare* – відзначати, позначати) – у логіці та семантиці – реальний або уявний об'єкт, для якого в мові існує знаковий (лексичний або фразовий) вираз.

ДЕНОТАЦІЯ (лат. *denotatus* – позначений) – предметне значення імен, смисловий зміст знаків (символів).

ДЕСИГНАТ (лат. *designatio* – позначення, визначення) – змістова сторона мовного знака: морфеми, слова, словосполучення, пропозиції.

ДЕСТРУКЦІЯ СОЦІОКУЛЬТУРНА – процес зниження рівня системно-ієрархічної структурованості, складності й поліфункціональності культурного комплексу якої-небудь спільноти в цілому або окремих підсистем цього комплексу, тобто повна або часткова деградація певної локальної культури як системи.

ДЕТЕРМІНАНТ (лат. *determinans* – визначальний) – визначник; вирішальний, визначальний фактор.

ДЕТЕРМІНІЗМ (лат. *determino* – визначаю) – філософське вчення про об'єктивний закономірний взаємозв'язок і причинну обов'язковість усіх явищ природи й суспільства. Протилежності – 1) індетермінізм, що відмовляється від визнання причинності взагалі або,

принаймні, її загальності; 2) *теологічний* детермінізм – вчення про первісну визначеність усіх процесів, що відбуваються у світі (включаючи процеси людського життя), з боку Бога.

ДЕФІНІЦІЯ, визначення (лат. *deffinito* – логічне визначення, розмежування) – 1) логічна дія, що спрямована на відрізнення об'єкта від інших об'єктів через встановлення його специфічних і типових ознак або такого розкриття значення терміна певного об'єкта, яке замінює опис його властивостей; 2) коротке визначення якого-небудь поняття, що відображає істотні ознаки предмета або явища.

ДИСКРЕТНІСТЬ (лат. *discrete* – окремо) – переривчастість, роздільність.

ДИСКУРСИВНІ ЕПІСТЕМІЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ – трансформації, яким піддаються в різних дискурсивних сферах основні епістемічні сутності (знання, думка, віра, факт) та процедури (*верифікація*, оцінкатощо).

ДИСКУРС (фр. *discour* – мова) – 1) єдність мовної практики й форм поведінки, що необхідні для розуміння тексту та дають уявлення про учасників комунікації, їх установки й цілі, умови формування та сприйняття повідомлення; 2) у філософії постмодернізму – вербально артикульована форма об'єктивації змісту свідомості, що регулюється домінуючим у певній соціокультурній традиції типом раціональності; у постмодерністському трактуванні дискурсу увага акцентується на відкритості тексту й *плюральності* його розуміння.

ДИСКУСІЯ (лат. *discussion* – розгляд, дослід) – обговорення якого-небудь суперечного питання на зборах, у пресі, в бесіді; спір.

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ (лат. *differentia* – відмінність) – поділ, розчленування цілого на окремі частини, форми, рівні.

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ КУЛЬТУРНА – процес і результат виокремлення в культурі спеціалізованих галузей, рівнів, ступенів, одиниць культурної активності. Наприклад, поступове виокремлення протягом історичного розвитку зі синкретичної єдності архаїчної

культури таких сфер як господарська культура, релігійна, художня практика, політика, право.

ДИФУЗІОНІЗМ (лат. *diffusionis* – розповсюдження) – теоретична модель історико-культурного процесу; методологія культурологічного, антропологічного досліджень. На відміну від еволюціоністів, які розглядали кожне явище культури як ланку в ланцюзі еволюції, дифузійністи виходили з уявлення про просторове поширення культури або її елементів з будь-якого центру або центрів. Зародився у Німеччині та Австрії в другій половині XIX ст. (Ф. Гребнер, В. Копперс, Л. Фробеніус, В. Шмідт).

ДИФУЗІЯ (лат. *diffusionis* – розповсюдження) – 1) взаємне проникнення стичних речовин внаслідок теплового руху частинок (дифузія газів, рідин); 2) у культурології – запозичення, засвоєння певною соціокультурною системою елементів іншої культури (інновацій, інформації тощо).

ДИФУЗІЯ КУЛЬТУРНА (лат. *diffusionis* – розповсюдження + культура) – процес просторового поширення культурних здобутків від одних суспільств в інші без переміщення людей з одного соціуму в інший.

ДИХОТОМІЯ (грец. *διχотоμία* – розтинання навпіл) – послідовний поділ цілого на дві частини.

ДІАЛЕКТИКА (грец. *διαλεκτική* – мистецтво вести бесіду, сперечатися) – вчення про загальні закони руху й розвитку природи, людського суспільства та мислення, як процесу накопичення внутрішніх суперечностей, боротьби протилежностей, що приводить до стрибкоподібного, революційного переходу з однієї якості в іншу. Закони діалектики: закон єдності та боротьби протилежностей, закон переходу кількості в якість, закон заперечення заперечення.

ДІАЛЕКТИКА ЕКЗИСТЕНЦІЙНА – діалектика існування, внутрішнього життя (переживання) людини.

ДІАЛЕКТИКА МАТЕРІАЛІСТИЧНА – вчення про загальні закони руху й розвитку природи, людського суспільства й мислення,

Розділ 1. Глосарій

що засноване на марксистському *діалектичному методі*, в основі якого лежить: осмислення природи як єдиного цілого, де всі явища взаємопов'язані; розгляд природи в її безперервній закономірній зміні та розвитку; розуміння розвитку як переходу з одного якісного стану в інший, рушійною силою якого є внутрішні протиріччя як боротьба між старим і новим.

ДІАЛОГ (грец. *διάλογος* – бесіда) – 1) процес, в якому комуніканти позначають власні позиції з проблемних питань і на основі цього виходять на загальну змістову платформу щодо предмета обговорення або фіксують аргументацію, що зміцнює позиції кожної сторони у своїй правоті; 2) фундаментальна категорія *діалогістики*, що визначає процес інформативної та *екзистенціальної* взаємодії між сторонами комунікаційного процесу.

ДІАЛОГ ІНТЕРКУЛЬТУРНИЙ (лат. *inter* – між + культурний діалог) – те ж, що *діалог міжкультурний*.

ДІАЛОГ МІЖКУЛЬТУРНИЙ (англ. *intercultural dialogue*) – процес, що протікає в межах інтерактивного обміну між індивідами й групами з різним етнічним, культурним, релігійним і мовним минулим та спадщиною. Стратегія міжкультурного діалогу спрямована на розвиток більш глибокого розуміння різних світоглядів й поведінки, підвищення рівня співпраці між людьми, групами й народами, що сприяє політичній, соціальній, культурній та економічній інтеграції та згуртуванню монокультурних спільнот.

ДІАЛОГІЗАЦІЯ (грец. *διάλογο* – діалог) – сучасна форма об'єктивного історичного процесу *інтернаціоналізації суспільного життя*, основною парадигмою котрої є розвиток концепту діалогу як у площині національної культури, так і в полі міжнародних відносин. Характеризується вільним обміном думками та ідеями між народами та країнами для успішного вирішення проблем, що стоять перед людством у ХХІ ст.

ДІАЛОГІЗМ (лат. *dialogism*) – напрям у філософії першої половини ХХ ст., що ставив за мету створення нового типу *рефлексії* на основі діалогу, спрямованості людини на *Іншого*. Діалогізм суттєво

Розділ 1. Глосарій

вплинув на *екзистенціалізм* (Г.-О. Марсель, К. Ясперс), *феноменологію* (Е. Левінас, Ж.-П. Сартр), *герменевтику* (Г.-Г. Гадамер, П. Рікер) і багато в чому визначив сучасну філософську та культурологічну думку.

ДІАЛОГІСТИКА – галузь гуманітарного знання про теоретичні й методологічні засади взаємного й узгодженого світобачення та гармонізації світу.

ДІАСПОРА (грец. *διασπορά* – дисперсія, розсіяння) – значна частина представників народу (етнічних спільнот), яка розселена за межами країни їхнього походження.

ДІАХРОНІЯ (грец. *δια* – через, крізь + *χρονος* – час) – *еволюція*, історичний розвиток системи, явища.

ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХІД – 1) у психології – сукупність теоретико-методологічних та емпіричних досліджень, в яких психіка й свідомість, їх формування й розвиток вивчаються в різних формах предметної діяльності суб'єкта; 2) у культурології – підхід, згідно з яким культура розглядається як: спосіб і продукт людської діяльності, в межах якої відбувається матеріальне й духовне збагачення суспільства новими цінностями; спосіб формування людини – суб'єкта культурно-історичного процесу; спосіб людської діяльності, яка забезпечує збереження та відтворення цивілізації в умовах мінливості навколишнього світу.

ДІЯЛЬНІСТЬ – специфічна форма буття людини, що пов'язана з цілеспрямованою зміною зовнішнього світу, самої людини; містить у собі ціль, засоби, результат і сам процес.

ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНА – форма діяльності соціальних суб'єктів, сутність і зміст якої складають процеси збереження, трансляції, освоєння й розвитку традицій, цінностей, норм у сфері художньої, історичної, духовно-моральної, екологічної та політичної культури.

ДОГМА (грец. *δόγμα* – думка, рішення, вчення) – ідея, положення (або система положень), усе те, що сприймається його *адеп-*

тами безальтернативно, поза будь-яким сумнівом та можливістю критичного перегляду.

ДОГМАТИ РЕЛІГІЙНІ (грец. *δόγματος* – вчення) – основні положення віровчення тієї чи іншої конфесії, що мають силу абсолютного авторитету, є вічними й незмінними істинами, встановленими Богом і обов'язковими для віросповідання.

ДОГМАТИЗМ (грец. *δόγμα* – думка, рішення, вчення) – засіб мислення, що спирається на догми й оперує незмінними поняттями, положеннями без урахування конкретних умов.

ДОЗВІЛЛЯ – вільний час; стан реального буття людини, в якому вона прагне вийти за межі своєї біологічної й соціальної детермінованості, завдяки вільному визначенню шляхів і засобів реалізації власного проєкту.

ДОКАЗ – логічна процедура, в процесі якої встановлюється істинність певного положення.

ДОКТРИНА (лат. *doctrina* – вчення) – вчення, система теоретично обґрунтованих поглядів на суттєво важливі соціально-політичні, моральні, релігійні та інші питання.

ДОНОР (лат. *donor* – дарую) – в культурології – суб'єкт (індивідуальний або колективний), який передає елементи своєї культури іншому суб'єкту (*реципієнту*) в результаті їх взаємодії, спілкування.

ДОПРЕДИКАТИВНИЙ – те, що не вимагає використання логічних форм мислення. Допредикативний досвід, на думку Е. Гуссерля, передує досвіду *предикативному*.

ДОСВІД – чуттєво-емпіричне пізнання дійсності, що забезпечує єдність знань та умінь.

ДОЦІЛЬНІСТЬ (лат. *finalis* – вирішальний, цільовий) – відповідність явища, процесу певній цілі. Поняття тісно пов'язане з *цілепокладанням* як сутнісною характеристикою людської діяльності.

ДРАМА АБСУРДУ (грец. *δράμα* – дія + лат. *absurdum* – абсурдний, безглуздий) – напрям у західноєвропейській драматургії та теа-

Розділ 1. Глосарій

тальному мистецтві другої половини ХХ ст. Відображає песимізм, передчуття загибелі, безвихідь та трагізм існування, абсурдність життя (С. Беккет, Е. Іонеско).

ДУАЛІЗМ (лат. *dualis* – подвійний) – 1) двоїстість, бінарність; 2) філософська позиція (Платон, Р.Декарт, І. Кант), що виходить із визнання подвійності субстанцій або першопочатку світу (духа та матерії), рівнів пізнання (трансцендентального та емпіричного), морально-етичних начал (добра й зла).

ДУХ – 1) філософське поняття, що означає нематеріальне начало, на відміну від матеріального, природного начала; 2) у релігійних, міфологічних і теософських уявленнях – безтілесна надприродна істота.

ДУХ ЧАСУ (нім. *Zeitgeist*) – сукупність ідей, характерних для певного історичного періоду.

ДУША (англ. *soul*, нім. *Seele*, фр. *ame*) – 1) у релігійних та ідеалістичних уявленнях – безтілесний, безсмертний елемент, нематеріальне начало життя, що протиставляється тілу; 2) у психології – сукупність психічних явищ, переживань, основа психічного життя людини; внутрішній психічний світ людини.

Е

ЕВОЛЮЦІОНІЗМ
ЕВОЛЮЦІЯ КУЛЬТУРНА
ЕВОЛЮЦІЯ, розвиток
ЕГО

Розділ 1. Глосарій

ЕГОЛОГІЯ
ЕЗОТЕРИЧНИЙ
ЕЙДЕТИКА
ЕЙДЕТИЧНА ПАМ'ЯТЬ
ЕЙДОС
ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМ
ЕКЗИСТЕНЦІЯ
ЕКЗИСТЕНЦІАЛ
ЕКЗИСТЕНЦІАЛ НАДПРИРОДНИЙ
ЕКЛЕКТИЗМ, еклектика
ЕКОЛОГІЯ
ЕКСПЕРИМЕНТ
ЕКСПЕРИМЕНТУВАННЯ
ЕКСПЛІКАЦІЯ
ЕКСПРЕСІОНІЗМ
ЕМПАТІЯ
ЕМПІРИЗМ
ЕНТЕЛЕХІЯ
ЕНТРОПІЯ СОЦІОКУЛЬТУРНА
ЕПІСТЕМА
ЕПІСТЕМОЛОГІЯ
ЕСХАТОЛОГІЯ
ЕТНОГЕНЕЗ
ЕТНОГРАФІЯ
ЕТНОЛІНГВІСТИКА
ЕТНОЛОГІЯ
ЕТНОС
ЕТНОЦЕНТРИЗМ
ЕФЕКТ-СУБ'ЄКТ

ЕВОЛЮЦІОНІЗМ – напрям в культурній антропології, який визначає теоретичну модель незворотних культурних змін, що називаються *еволюцією або розвитком* (Л. Морган, Г. Спенсер, Е. Тайлор). У його основі лежать парадигми: про лінійну (прогресивно-поступальну) закономірність культурного розвитку; про послідовне ускладнення соціокультурного життя та підвищення рівня його організації. У межах еволюціоністської моделі людська культура розглядається як сукупність процесів адаптації людей, організованих у суспільства, до їхнього природного оточення. Ідеї еволюціонізму були покладені в основу декількох концепцій (теорії суспільно-економічних формацій К. Маркса, теорії раціоналізації А. та М. Веберів, концепції стадій економічного зростання У. Ростоу, теорій руху Е. Дюркгейма й Ф. Тенніса та ін.).

ЕВОЛЮЦІЯ КУЛЬТУРНА (англ. *cultural evolution*; нім. *kulturellen Evolution*) – безперервний процес історичного розвитку культури від простих форм до більш складних.

ЕВОЛЮЦІЯ, розвиток (лат. *evolutio* – розгортання) – 1) у широкому сенсі – синонім розвитку; процеси зміни, переважно незворотні, у живій і неживій природі, а також у соціальних системах; 2) у вузькому сенсі – поняття передбачає лише поступові зміни, на відміну від *революції*.

ЕГО (лат. *ego* – Я) – 1) фундаментальна категорія філософських концепцій особистості, що виражає рефлексивно усвідомлену самототожність індивіда; 2) в теорії З. Фрейда – та частина людської особи, яка усвідомлюється як *Я* і перебуває в контакті з навколишнім світом за допомогою сприйняття; здійснює виконавчі функції, є посередником між зовнішнім і внутрішнім світом.

ЕГОЛОГІЯ – 1) вчення про себе й власне *Я*; 2) розділ феноменології, який вивчає діяльність трансцендентального *Его*, особливо його роль в процесі конституювання.

ЕЗОТЕРИЧНИЙ (грец. *εσωτερικός* – внутрішній) – таємний, прихований, призначений виключно для посвячених у містичні вчення, магичні формули й релігійні обряди; протилежність – екзотеричний (грец. *εξωτερικός* – зовнішній).

ЕЙДЕТИКА (грец. *εἶδος* – образ, форма, сутність) – у філософії Е. Гуссерля – вчення про чисті сутності або ідеальні форми явищ свідомості, що розглядаються як незалежні від реальної дійсності й чуттєвого досвіду.

ЕЙДЕТИЧНА ПАМ'ЯТЬ (грец. *εἶδος* – вид, образ) – вид зорової пам'яті, характерною здатністю якої є чітко, точно й детально, без утруднень пам'ятати і відновлювати зорові образи побаченого протягом досить тривалого часу. Ейдетична пам'ять є первинною стадією єдності сприйняття й *пам'яті*, що диференціюються й розвиваються у дві окремі функції; лежить в основі всякого образного, конкретного мислення.

ЕЙДОС (грец. *εἶδος* – вид, образ) – термін давньогрецької філософії й феноменології Е. Гуссерля; 1) у давньогрецькій філософії – спочатку – зовнішній вигляд, образ, потім – вид як одиниця класифікації; у Демокрита – одне з позначень атома; у Платона – синонім терміна “ідея”; 2) у феноменології Е. Гуссерля – рівнозначно сутності; об'єкт інтелектуальної інтуїції.

ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМ (лат. *existentia* – існування) – ірраціоналістичний напрям у філософії ХХ ст., що висуває на перший план абсолютну унікальність людського буття, ставить у центр вивчення й зображення людське існування – *екзистенцію* та розглядає інтуїцію як основний метод осягнення дійсності (А. Камю, С. К'єркегор, Ф. Ніцше, Ж.-П. Сартр, М. Хайдеггер, К. Яспер та ін.).

ЕКЗИСТЕНЦІЯ (лат. *existentia* – існування) – філософська категорія, що використовується для позначення людського існування у світі, котре визначається як трансцендентальне відносно натуралістично-психологічних параметрів буття. Термін запроваджений С. К'єркегором у середині ХХ ст.

ЕКЗИСТЕНЦІАЛ (лат. *existentia* – існування) – 1) філософський термін, який відноситься до того, що є винятково важливим для чийогось буття або існування; 2) у фундаментальній онтології М. Хайдеггера – термін, введений замість традиційного філософського терміна *категорія* для вираження основних характеристик людсь-

кого існування (наприклад, “турбота”, “страх”, “смерть” та ін.). Категорії визначають модуси буття світу в його нерозривному зв’язку з буттям людської свідомості. Згідно з М. Хайдеггером, незалежно від того, розуміються категорії онтологічно або гносеологічно, вони за самою своєю природою припускають поділ усього сушого на *суб’єкт* та *об’єкт*.

ЕКЗИСТЕНЦІАЛ НАДПРИРОДНИЙ (лат. *supernatural existentialis*) – термін, що використовується в теології К. Ранера й пов’язаний з поглядом, згідно з яким можливість знання про Бога закладена у кожній людській істоті й ця можливість існує впродовж усього життя.

ЕКЛЕКТИЗМ, еклектика (грец. *ἐκλεκτικός* – той, хто вибирає) – з’єднання різнорідних, часто протилежних принципів, поглядів, ідей, концепцій, теорій, стильових елементів та ін.

ЕКОЛОГІЯ (грец. *οικίος* – будинок, житло, місцеперебування + *logos* – вчення) – наука про відносини живих організмів й утворених ними співтовариств між собою та з навколишнім середовищем. Термін запропонований Е. Геккелем (1866).

ЕКСПЕРИМЕНТ (лат. *experimentum* – проба, досвід) – метод пізнання, за допомогою якого в контрольованих і керованих умовах досліджуються явища дійсності. Експеримент здійснюється на основі теорії, яка визначає постановку задачі та інтерпретацію результатів дослідження; його метою є перевірка гіпотез і теорії.

ЕКСПЕРИМЕНТУВАННЯ – поняття, яке введене постмодерністською філософією замість традиційного – *інтерпретація* в контексті радикальної відмови від іманентного сенсу буття.

ЕКСПЛІКАЦІЯ (лат. *explicatio* – роз’яснення) – 1) уточнення понять і тверджень природної або штучної мови з метою усунення виявлених у них незрозумілостей та неточностей або згідно з новим об’єктом дослідження; 2) заміна одних (неточних, неясних) понять іншими (формально більш чітким) шляхом уточнення їх місця в якій-небудь понятійній системі.

ЕКСПРЕСІОНІЗМ (лат. *expressio* – вираз) – літературно-мистецький напрям початку ХХ ст., що проголосив єдиною реальністю – суб’єктивний духовний світ людини, а його вираження – головною метою мистецтва, що зумовило потяг до ірраціональності, загостреної емоційності та гротеску. Його основним виражальним засобом стала експресія, що проявилась в екзальтації образів, деформації пропорцій, спрощених контурах, кричущій кольоровій гамі. Виникнення й розвиток експресіонізму пов’язано з діяльністю мистецьких об’єднань “Міст” (Е. Кірхнер, Е. Хеккель, К. Шмідт-Ротлуф) і “Синій вершник” (В. Кандинський, Ф. Марк).

ЕМПАТІЯ (грец. *συμπάθεια* – співпереживання) – здатність індивіда емоційно відгукуватися на переживання інших людей, співпереживати. Це, в основному, пасивно-споглядальне ставлення до переживань *Іншого* без активної дієвої допомоги. Термін введений Е. Тітченером; використовувався Е. Гуссерлем і Т. Ліппсом для позначення тих актів свідомості, завдяки яким з’являється можливість на основі сприйняття міркувати про свідомість та характер духовного життя іншої людини, що досягається завдяки емоційному співпереживанню на основі ідентифікації з *Іншим*.

ЕМПІРИЗМ (грец. *εμπειρία* – досвід) – філософське вчення, що визнає чуттєвий досвід єдиним джерелом знань. Протистоїть раціоналізму й містицизму.

ЕНТЕЛЕХІЯ (грец. *εντελέχεια* – закінчена дійсність; здійсненість буття, від *εντελής* – закінчений, завершений + *εχω* – маю) – 1) у Аристотеля – активне начало, що перетворює можливість у дійсність, призводить до завершення розвитку; 2) у культурології – поняття, яке розкриває сутність принципу єдності буття й пізнання, що лежить в основі процесу перетворення ідеї в реальність (матеріальну або духовну).

ЕНТРОПІЯ СОЦІОКУЛЬТУРНА – процес зниження рівня системно-ієрархічної структурованості, складності та поліфункціональності культурного комплексу будь-якого суспільства в цілому або окремих підсистем цього комплексу, тобто порушення структурова-

ності й ієрархізації системи ціннісних орієнтацій, форм і норм соціальної організації та регуляції, мов і каналів соціокультурної комунікації, комплексів культурних інститутів, *стратифікованих* способів життя, ідеології, моралі й моральності, церемоніальних і ритуальних форм поведінки, механізмів соціалізації та *інкультурації* особистості, нормативних параметрів її соціальної та культурної адекватності спільноти, прийнятних форм інноваційної та творчої діяльності та ін. Причини виникнення ентропійних процесів, як правило, пов'язані з різкою зміною природних, історичних умов існування спільноти або з соціальними кризами в її внутрішньому розвитку.

ЕПІСТЕМА (грец. *ἐπιστήμη* – знання) – основне поняття концепції “археології знання” М. Фуко (близьке за значенням поняттю *парадигма*), яке підкреслює своєрідність і дискретність великомасштабних інтелектуальних формацій, характерних для різних історичних епох. Відповідно до цієї концепції європейська культура від Відродження до наших днів структурується в полі трьох епістем – ренесансної, класичної та сучасної.

ЕПІСТЕМОЛОГІЯ (грец. *ἐπιστήμη* – знання + *λόγος* – вчення) – філософсько-методологічна дисципліна, в якій досліджується знання як феномен, його побудова, структура, функціонування й розвиток. Традиційно ототожнюється з теорією пізнання.

ЕСХАТОЛОГІЯ (грец. *εσχατος* – останній + *λόγος* – вчення) – в релігійній догматиці й теології – вчення про кінець світу, про долю людей після смерті. Особливо великий розвиток отримала в іудаїзмі та християнстві.

ЕТНОГЕНЕЗ (грец. *ἔθνος* – плем'я, народ + *γένεσις* – походження) – історичний процес походження етносів від їх зародження до формування цілісних етносоціальних спільностей та їх специфічних етнокультурних систем.

ЕТНОГРАФІЯ (грец. *ἔθνος* – народ + *γράφειν* – писати) – наука, що вивчає культуру та побут народів світу, окремих племен або суспільств; в західноєвропейській та американській традиції – складова

Розділ 1. Глосарій

частина *антропології* (Ф. Боас, Ф. Кашинг, Б. Малиновський, Л. Морган, Е. Еванс-Прічард та ін.).

ЕТНОЛІНГВІСТИКА (грец. *έθνος* – народ + лінгвістика) – напрям у мовознавстві, що вивчає взаємодію мовних, етнокультурних та етнопсихологічних факторів у функціонуванні та еволюції мови.

ЕТНОЛОГІЯ (грец. *έθνος* – народ + *λόγος* – знання) – наука про порівняльно-історичне вивчення культур; в західноєвропейській та американській традиції – складова частина *антропології*.

ЕТНОС (грец. *έθνος* – народ) – історично сформована стійка спільність людей, об'єднаних уявленням про спільне територіальне та історичне походження, єдність мови, культури (матеріальної й духовної) і самосвідомості, що обумовлює форми їх солідарності та спільних дій.

ЕТНОЦЕНТРИЗМ – поняття, що відображає відношення етносу до інших культур з позицій норм і цінностей власної культури. З одного боку, етноцентризм сприяє згуртуванню всередині певної культурної (етнічної) спільності, а також формуванню етнічної самосвідомості, з іншого – призводить до заперечення цінностей чужої культури, до культурної самоізоляції і міжетнічним конфліктам. Концепція протистоїть *релятивістському* підходу, з позицій якого кожна культура є самоцінною.

ЕФЕКТ-СУБ'ЄКТ (фр. *l'effet-sujet*) – поняття, яке введене у категоріальний апарат філософії постмодернізму М. Пеше для позначення результату процесу *суб'єктивізації*, тобто конституювання суб'єкта в тому чи іншому дискурсивному (інтердискурсивному) контексті. Суб'єкт розуміється в даному випадку як продукт відповідного типу мовної й дискурсивної діяльності.

Є – Ж – З

ЄВАНГЕЛІЄ
ЄВРОПЕЙСЬКА КУЛЬТУРНА ТРАДИЦІЯ
ЄВРОПОЦЕНТРИЗМ
ЖАНР
ЖЕСТ
ЖИВОПИС
ЖИТТЄВИЙ СВІТ
ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКЕ
ЗАКОН
ЗАКОН ЄДНОСТІ ТА БОРОТЬБИ ПРОТИЛЕЖНОСТЕЙ
ЗАКОН ЗАПЕРЕЧЕННЯ ЗАПЕРЕЧЕННЯ
ЗАКОН ПЕРЕХОДУ КІЛЬКІСНИХ ЗМІН В ЯКІСНІ
ЗАКОН ПРОТИРІЧЧЯ
ЗАКОН ТОТОЖНОСТІ
ЗАКОНИ ФІЛОСОФІЇ
ЗВИЧАЙ
ЗНАК
ЗНАК ІКОНІЧНИЙ
ЗНАКОВА СИСТЕМА
ЗНАННЯ
ЗОБРАЖЕННЯ
ЗОВНІШНІЙ СВІТ

ЄВАНГЕЛІЄ (грец. *εὐαγγέλιον* – блага вість) – 1) назва ранньохристиянських книг, в яких розповідається про божественну природу Ісуса Христа, його народження, життя, чудеса, смерть, воскресіння та вознесіння; 2) перша й найголовніша частина Нового Завіту, що складається з канонічного четвероєвангелія (Євангелія від Матвія, від Марка, від Луки, від Іоанна).

ЄВРОПЕЙСЬКА КУЛЬТУРНА ТРАДИЦІЯ – особлива спільність витоків, доль і спадщини, яка призвела до формування культурно-історичної спільності з єдиним культурно-генетичним кодом, з характерним самовідчуттям і самосвідомістю європейців.

ЄВРОПОЦЕНТРИЗМ – філософська і світоглядна настанова, згідно з якою Європа з властивим їй духовним укладом є центром світової культури й цивілізації.

ЖАНР (фр. *genre* – рід, вид) – вид художніх творів у межах певного мистецтва, що відрізняється особливими, тільки йому властивими сюжетними й стилістичними ознаками (у живописі – історичний, побутовий, батальний жанри, портрет, натюрморт, пейзаж; у літературі – роман, розповідь, комедія, вірш; у музиці – симфонія, хор, соло, марш).

ЖЕСТ (фр. *geste* – тілорух) – 1) поняття, що визначає пластико-просторову конфігурацію тілесності, яка виконує функцію універсального комунікативного засобу і має семіотичну артикульовану значимість; 2) у художній традиції (театр, кіно, пластика, скульптура тощо) виступає як основний інструмент створення художньої образності; 3) у постмодернізмі інтерпретується як свого роду текст.

ЖИВОПИС – вид образотворчого мистецтва, твори якого створюються за допомогою фарб, що наносяться на тверду поверхню. Живопис є важливим засобом художнього відображення й тлумачення дійсності, має істотний соціальний зміст і різноманітні ідеологічні функції. Розрізняють живопис: монументально-декоративний (стінні розписи, плафони, панно); станковий (картини); декоративний (ескізи кіно- і театральних декорацій, а також костюмів); іконопис; мініатюру; діораму, панораму.

ЖИТТЄВИЙ СВІТ (нім. – *Lebenswelt*) – поняття, що займає центральне місце в пізній феноменології Е. Гуссерля, – світ повсякденного людського досвіду, не обтяженого жодними науковими знаннями.

ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКЕ – поняття антропології та філософії культури, яке виокремлює те спільне, що притаманне будь-якому представнику людського роду. У сучасній культурології має передусім морально-ціннісне навантаження (наприклад, загальнолюдські культурні цінності).

ЗАКОН – поняття, що відображає істотні, необхідні та загальні зв'язки й відносини; характеризується загальністю, необхідністю, стійкістю, повторюваністю.

ЗАКОН ЄДНОСТІ ТА БОРОТЬБИ ПРОТИЛЕЖНОСТЕЙ – один із законів діалектики; віддзеркалює об'єктивне внутрішнє джерело будь-якого руху, розкриває відносний, тимчасовий характер єдності протилежностей і показує абсолютний характер боротьби протилежностей в будь-якому об'єкті. Єдність протилежностей характеризує стійкість явищ, боротьба – їхню мінливість.

ЗАКОН ЗАПЕРЕЧЕННЯ ЗАПЕРЕЧЕННЯ – один з основних законів діалектики; висловлює спадкоємність, спіралевидний характер розвитку, зв'язок нового зі старим, повторюваність на вищій стадії розвитку деяких властивостей ряду нижчих стадій, обґрунтовує прогресивний характер розвитку. Закон вперше був сформульований Г.В.Ф. Гегелем.

ЗАКОН ПЕРЕХОДУ КІЛЬКІСНИХ ЗМІН В ЯКІСНІ – закон діалектики, що відображає механізм руху та розвитку: розвиток здійснюється шляхом накопичення кількісних змін у предметі (явищі), що неминуче призводить до порушення його міри (стабільного стану) та стрибкоподібного перетворення в якісно новий предмет (явище), тобто, стрибок є фазою переходу кількісних змін в якісні.

ЗАКОН ПРОТИРІЧЧЯ – два суперечливих або протилежних судження не можуть бути одночасно істинними, принаймні, одне

з них (іноді обидва) обов'язково буде хибним. Закон відкритий Аристотелем.

ЗАКОН ТОТОЖНОСТІ – така вимога до процесу розмірковування, яка передбачає, що в думку про один і той же предмет, який розглядається в один і той же час, можна вкладати тільки один зміст.

ЗАКОНИ ФІЛОСОФІЇ – у ряді філософських систем – необхідний взаємозв'язок між подіями, явищами та об'єктами, що виражений в узагальненій формі.

ЗВИЧАЙ – 1) стереотипна форма *соціокультурної регуляції* поведінки людей у суспільстві, яка постійно відтворюється за певних обставин; служить засобом залучення людей до соціального й культурного досвіду та передачі його від покоління до покоління, регламентує відносини між людьми, підтримує консолідованість у різних спільнотах; 2) сума регулятивних норм і стереотипів побутової поведінки людей, сукупність котрих, поряд зі звичками й ментальністю, складає їх образ життя.

ЗНАК – матеріальний об'єкт (*артефакт*), який у комунікативному або трансляційному процесі являє собою аналог іншого об'єкта (предмета, властивості, явища, поняття, дії), заміщує його. Є об'єктом вивчення науки про знаки – *семіотики*.

ЗНАК ІКОНІЧНИЙ (грец. *εικόνα* – образ, зображення) – семіотичне поняття, різновид знака, який володіє властивостями об'єкта, що ним визначається, незалежно від того, чи існує цей об'єкт у реальності (образи, метафори, діаграми, схеми, креслення та інші види “нефігуративних” зображень). Термін уведений у науковий обіг Ч. Пірсом.

ЗНАКОВА СИСТЕМА – сукупність знаків, що має *іманентну* структуру, правила утворення, осмислення й впровадження її елементів і використовується для здійснення індивідуальних та колективних комунікативних і трансляційних процесів.

ЗНАННЯ – 1) осягнення дійсності людиною; об'єктивується знаковими засобами мови; 2) сукупність відомостей, знань в якій-небудь галузі.

ЗОБРАЖЕННЯ (англ. *representation* – зображення) – відтворення засобами мистецтва зовнішнього, чуттєво-конкретного образу явищ дійсності.

ЗОВНІШНІЙ СВІТ – все, що не відноситься до внутрішнього світу, до психічного життя людини. У філософії розрізняють поняття: 1) фізичний зовнішній світ, що враховує і наш організм; 2) зовнішній світ *споглядання*; сюди відноситься сфера психічного, що становить предмет дослідження *психології*.

I

ІГРОВА КОНЦЕПЦІЯ КУЛЬТУРИ
ІДЕАЛ
ІДЕАЛІЗМ
ІДЕНТИФІКАЦІЯ
ІДЕНТИЧНИЙ
ІДЕНТИЧНІСТЬ
ІДЕНТИЧНІСТЬ ЕТНІЧНА
ІДЕНТИЧНІСТЬ КУЛЬТУРНА
ІДЕНТИЧНІСТЬ РЕГІОНАЛЬНА
ІДЕОГРАФІЯ
ІДЕОЛОГІЯ
ІДЕЯ
ІЄРАРХІЯ

Розділ 1. Глосарій

ІЄРОГЛФИ
ІКОНОГРАФІЯ
ІКОНОЛОГІЯ
ІКОНОСТАС
ІМАНЕНТНИЙ
ІМПЛІЦИТНИЙ
ІМПЕРАТИВ
ІМПЛОЗІЯ
ІМПРЕСІОНІЗМ
ІНВАРІАНТ
ІНВАРІАНТНІСТЬ
ІНВЕРСІЯ ТРАНСКУЛЬТУРАЦІЇ
ІНДИВІД , індивідуум
ІНДИВІДУАЛЬНІСТЬ
ІНДУКТИВНА ЛОГІКА
ІНДУКЦІЯ
ІНДУСТРІАЛЬНЕ СУСПІЛЬСТВО
ІНКУЛЬТУРАЦІЯ
ІННОВАЦІЯ
ІНСПІРАЦІЯ , натхнення
ІНСТАВРАЦІЯ
ІНСТИНКТ
ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ
ІНСТИТУТ
ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНИЙ
ІНСТИТУАЛІЗМ
ІНТЕГРАЦІЯ
ІНТЕГРАЦІЯ КОНФІГУРАЦІЙНА , тематична
ІНТЕГРАЦІЯ КУЛЬТУРНА

ІНТЕГРАЦІЯ ЛОГІЧНА
ІНТЕГРАЦІЯ РЕГУЛЯТИВНА
ІНТЕГРАЦІЯ ФУНКЦІОНАЛЬНА, адаптивна
ІНТЕЛЕКТ
ІНТЕЛЕКТ СОЦІАЛЬНИЙ
ІНТЕЛІГЕНЦІЯ
ІНТЕНЦІОНАЛІЗМ
ІНТЕНЦІОНАЛЬНІСТЬ
ІНТЕНЦІЯ
ІНТЕРАКТИВНІСТЬ
ІНТЕРАКЦІОНІЗМ
ІНТЕРАКЦІОНІЗМ СИМВОЛІЧНИЙ
ІНТЕРАКЦІЯ
ІНТЕРДИСКУРСИВНІСТЬ
ІНТЕРІОРИЗАЦІЯ
ІНТЕРКУЛЬТУРНИЙ ДІАЛОГ
ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ
ІНТЕРПРЕТАЦІЯ
ІНТЕРСУБ'ЄКТИВНІСТЬ
ІНТЕРТЕКСТ
ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ
ІНТУЇЦІЯ
ІНФОРМАТИВНІСТЬ
ІНФОРМАЦІЙНА КУЛЬТУРА
ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО
ІНФОРМАЦІЯ
ІНФРАСТРУКТУРА
ІНШИЙ
ІПОСТАСЬ

ІРРАЦІОНАЛІЗМ
ІРРАЦІОНАЛЬНЕ
ІРРЕАЛЬНИЙ
ІСЛАМ, мусульманство
ІСТИНА
ІСТОРИЗМ
ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНЕ СЕРЕДОВИЩЕ
ІСТОРИЧНА ТИПОЛОГІЯ КУЛЬТУРИ
ІСТОРІОГРАФІЯ

ІГРОВА КОНЦЕПЦІЯ КУЛЬТУРИ – в культурології – концепція, в основі якої лежить трактовка гри як найважливішого феномену людського буття й джерела культури. Концепція сформувалася в ХХ ст. (Г.-Г. Гадамер, Е. Фінк, Й. Хейзінга та ін.).

ІДЕАЛ (грец. *idéa* – образ, ідея) – уявлення про найвищу досконалість, котра як взірєць, норма й мета визначає спосіб і характер діяльності людини або соціальної групи.

ІДЕАЛІЗМ (грец. *idéa* – образ, ідея) – напрям у філософії, що визнає, на противагу *матеріалізму*, первинність свідомості до буття, духу – відносно матерії.

ІДЕНТИФІКАЦІЯ (лат. *identifico* – ототожнюю) – 1) процес встановлення збігу, тотожності об'єктів; 2) у психології та соціології – процес емоційного та іншого самоототожнення особистості з іншою людиною, групою, зразком.

ІДЕНТИЧНИЙ (лат. *identicus* – тотожний) – однаковий, тотожний.

ІДЕНТИЧНІСТЬ (лат. *idem* – той же самий) – 1) тотожність, однаковість, повний збіг чого-небудь з чим-небудь (принцип тотожності $A=A$); 2) категорія соціально-гуманітарних наук – сукупність уявлень

людини про себе й своє становище в суспільстві на підставі співвіднесення себе з певними культурними середовищами і соціальними ролями.

ІДЕНТИЧНІСТЬ ЕТНІЧНА – результат усвідомлення етнічної належності, ототожнення індивідом себе з представниками свого етносу та відокремлення від інших етносів, а також глибоко особистісно значуще переживання своєї етнічної належності.

ІДЕНТИЧНІСТЬ КУЛЬТУРНА – сукупність ознак і характеристик окремої особистості або соціальної групи, які відрізняють їх серед інших груп чи особистостей і вказують на їхню належність до певної культурної спільноти.

ІДЕНТИЧНІСТЬ РЕГІОНАЛЬНА – результат співвіднесення (порівняння, оцінювання, розрізнення, ототожнення) індивідом себе з певним регіональним співтовариством.

ІДЕОГРАФІЯ (грец. *idéa* – ідея, образ, поняття + *γραφίης* – пишу) – 1) спосіб позначення предметів, явищ та їх зв'язків за допомогою знаків; 2) система письма, в якій замість букв, що відповідають звукам, використовуються знаки (символи), які позначають предмети та поняття.

ІДЕОЛОГІЯ (грец. *idéa* – поняття + *λόγος* – знання) – поняття, за допомогою якого позначається система ідей та поглядів (політичних, правових, філософських, моральних, релігійних, естетичних тощо), в яких усвідомлюються й оцінюються ставлення людей до дійсності, виражаються інтереси соціальних груп; ідеологія орієнтована на людські практичні інтереси і має за мету маніпулювання та управління людьми шляхом впливу на їхню свідомість. Поняття ввів наприкінці XVIII ст. Д. де Трасі.

ІДЕЯ (грец. *idéa* – початок, основа, первообраз) – 1) форма осягнення дійсності в думці, що містить усвідомлення мети й способи подальшого пізнання й перетворення світу; 2) думка, загальне поняття про предмет або явище; продукт людського мислення, що відображає матеріальний світ; 3) визначальне поняття, яке лежить в основі теоретичної системи, логічної побудови (наприклад, світогляду).

ІЄРАРХІЯ (грец. *ιєραρχία* – ієрархія; *ιєρός* – священний + *ισχύς* – влада) – принцип структурної організації складних багаторівневих систем, що полягає в розташуванні частин або елементів цілого в порядку – від вищого до нижчого.

ІЄРОГЛІФИ (грец. *ιєροζ* – священний + *γλυφη* – вирізьблене зображення) – *ідеографічні* знаки, в написанні яких зберігається деяка символічна подібність з предметом (наприклад, китайське письмо).

ІКОНОГРАФІЯ (грец. *γραφίєς* – зображення, образ + *γραφίєς* – пишу) – 1) систематизація та опис якого-небудь сюжету або особистості, тлумачення їх змісту, символіки, атрибутів; 2) строго встановлена система зображення певного сюжету або особистості; іконографічні системи, як правило, зв'язані з релігійним культом і ритуалом.

ІКОНОЛОГІЯ (грец. *εικόν* – зображення, образ + *logos* – поняття, вчення) – напрям в історії та теорії мистецтва, що ставить за мету розкриття образно-символічного змісту творів, головним чином, у сфері образотворчих мистецтв та архітектури. Основоположники іконології – А. Варбург та Е. Панофські.

ІКОНОСТАС (грец. *εικονοστασιου*) – перегородка з рядами (чинами) ікон, що відокремлює вівтар від основної частини православного храму.

ІМАНЕНТНИЙ (лат. *immanens, immanentis* – властивий) – внутрішній; притаманний природі самого предмета, явища, процесу; протилежне поняття – *трансцендентний*.

ІМПЕРАТИВ (лат. *imperativus* – наказовий) – безумовна вимога, наказ, закон, норма, яким люди, незалежно від їх походження, соціального положення тощо, повинні підкорятися.

ІМПЛІЦИТНИЙ (лат. *implicit* – неявний) – який мається на увазі; те, що не висловлено, неявне.

ІМПЛОЗІЯ (фр. *implosion* – спрямований усередину вибух) – 1) у психології – термін, використаний шотландським психіатром Р. Ленгом для опису страху бути знищеними дійсністю, що зазнають

люди; 2) феномен естетичного сприйняття віртуальної реальності. Імплозія руйнує класичні стереотипи сприйняття, перетворюючи реальний світ у віртуальний *симулякр*. У результаті підвищується ризик зниження людської активності, критичності естетичного сприйняття реальності, пов'язаний з прозорістю кордонів між дійсним і альтернативними світами; 3) масово-комунікативний процес єднання людей, які користуються одним і тим же телебаченням, бачать однакові фільми, слухають ті ж самі радіопередачі й ту ж саму музику; поява у них почуття спільності. Термін введений теоретиком інформації М. Маклюеном.

ІМПРЕСІОНІЗМ (фр. *impression* – враження) – художній напрям останньої третини ХІХ – початку ХХ ст. Його суть – у передачі за допомогою роздільних мазків чистих фарб зовнішнього враження від світла, тіней, рефлексів на поверхні предметів, візуально розчинюючих їх форму в навколишньому світлоповітряному середовищі. Визначення походить від назви картини К. Моне “Враження. Схід сонця” (“*Impression. Soleil levant*”, 1873). Найбільш проявився у французькому живописі 70-х – 80-х рр. ХІХ ст. (Е. Дега, Е. Мане, К. Моне, К. Піссаро, О. Ренуар, А. Сіслей та ін.).

ІНВАРІАНТ (лат. *invariants* – незмінний) – 1) у математиці – вираз, який залишається незмінним при певному перетворенні змінних, що пов'язані з цим виразом, наприклад, при переході від однієї системи координат до іншої; 2) у культурології – культурні інваріанти, по своїй суті, є тими універсалами, які створюють необхідні й достатні умови для існування культури як системи.

ІНВАРІАНТНІСТЬ (лат. *invariants* – незмінний) – 1) незмінність, незалежність від чого-небудь; 2) у системах автоматичного регулювання – незалежність будь-яких параметрів системи від зміни інших її параметрів, детермінованої впливом зовнішніх або внутрішніх факторів.

ІНВЕРСІЯ ТРАНСКУЛЬТУРАЦІЇ – термін, який введений для визначення форми *транскультурації*, коли представники більш розвиненої, престижної або панівної культури переходять на позиції

культури “малої” (або пригніченої), асоціюючи себе з цією культурою.

ІНДИВІД, індивідуум (лат. *individuum* – неподільне, особина) – людина як одинична природна істота, представник виду *Homo sapiens*; поняття підкреслює біологічну сутність людини, її фізичне й матеріальне Я.

ІНДИВІДУАЛЬНІСТЬ – особлива, несхожа на інших, особистість; важливими показниками індивідуальності особистості є: високий ступінь активності; креативність, готовність до творчої самореалізації; наявність здібностей, досвіду, знань, уміння; відкритість до інновацій при вирішенні проблем; індивідуально неповторна система мотивів дій та цілепокладання; креативний характер та темперамент.

ІНДУКТИВНА ЛОГІКА – розділ логіки, в якому вивчаються логічні процеси переходу від знання про одиничне й окреме до знання про загальне.

ІНДУКЦІЯ (лат. *inductio* – наведення) – форма умовиводу, коли на основі знання про окреме робиться висновок про загальне.

ІНДУСТРІАЛЬНЕ СУСПІЛЬСТВО (англ. *industrial society*) – тип економічно розвиненого суспільства, який приходить на зміну аграрному (традиційному) й передує постіндустріальному суспільству. Переважаючою галуззю національної економіки індустріального суспільства є промисловість. Цей тип характеризується: створенням крупного машинобудівного виробництва; ринкової економіки з вільною торгівлею, працею і капіталом; значним рівнем поділу праці; зростанням ролі держави в регулюванні соціально-економічної сфери. Термін запропонований А. Сен-Симоном у XIX ст.; концепція індустріального суспільства отримала розвитку в 50-х – 60-х рр. XX ст. (Р. Арон, Д. Белл, У. Ростоу та ін.).

ІНКУЛЬТУРАЦІЯ – процес залучення індивіда до певної культури, засвоєння ним існуючих навичок, норм і патернів поведінки, властивих цій культурі. Термін запровадив М. Херсковіць (1948).

ІННОВАЦІЯ (лат. *innovatio* – нововведення) – 1) новітні явища культури, що породжені утворенням нових видів, способів людської

життєдіяльності та соціально-культурних норм та зразків поведінки; 2) механізм формування нових технологій і нових моделей поведінки, які створюють передумови для соціокультурних змін.

ІНСПІРАЦІЯ, натхнення (лат. *inspiration* – вдихання, навіювання) – 1) в теології – надприродне спілкування Бога з людьми, коли Він вдихає в них свій дух; 2) у психології та художній творчості – поява внутрішнього бачення, що настає раптово, без свідомих зусиль.

ІНСТАВРАЦІЯ (лат. *instauratio* – відновлення, повторення) – 1) особливий тип історичної дії, практика реактуалізації нереалізованих історичних можливостей; 2) дія, що відновлює зруйноване, завершене. Термін широко використовується Е. Сурьо в його філософсько-естетичній концепції.

ІНСТИНКТ (лат. *instinctus* – спонука, імпульс) – сукупність складних, спадково зумовлених актів поведінки, характерних для особин певного виду за певних умов існування.

ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ – процес надання соціальним відношенням упорядкованого, організованого характеру, який завершується прийняттям певних законів і створенням відповідних установ.

ІНСТИТУТ (лат. *institutum* – встановлення) – у широкому сенсі – елемент соціальної структури, історичні форми організації та регулювання суспільного життя (сукупність установ, норм, цінностей, культурних зразків, стійких форм поведінки); 2) назва науково-дослідних установ, а також навчальних закладів.

ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНИЙ (англ. *social* – соціальний + лат. *institutum* – встановлення) – 1) форма організації регулювання та упорядкування соціального життя та поведінки людей, що забезпечує стійкість зв'язків і відносин у межах суспільства; 2) комплекс соціальних норм і регулятивних принципів, які організують конкретну сферу людської життєдіяльності й забезпечують її існування як впорядкованої системи (економічні, політичні, культурні, виховні тощо). Термін введений Г. Спенсером. Концепція соціальних інститутів отримала розвитку у роботах Е. Дюркгейма, К. Маркса, Л. Уорда, Т. Парсонса, С. Липсета, Дж. Хоманса та ін.

ІНСТИТУАЛІЗМ – один з напрямків державознавства ХХ ст., що розглядає політичну організацію суспільства як комплекс різних об'єднань громадян – інституцій (сім'я, партія, профспілка тощо); кваліфікує державу як одну з *інституцій*.

ІНТЕГРАЦІЯ (лат. *integer* – цілий) – 1) об'єднання в ціле будь-яких частин, елементів; 2) процес взаємного пристосування спільнот, розширення їх всебічного співробітництва; одна із форм інтернаціоналізації суспільного життя у ХХ ст.

ІНТЕГРАЦІЯ КОНФІГУРАЦІЙНА, тематична – об'єднання культурних елементів в одне ціле за принципом подібності, коли різні елементи культури відповідають загальному *патерну*.

ІНТЕГРАЦІЯ КУЛЬТУРНА – стан внутрішньої цілісності культури та узгодженості між різними її елементами, а також процес, результатом якого є таке взаємоузгодження. Форми культурної інтеграції: *конфігураційна*; стилістична; *логічна*; *функціональна*; *регулятивна*.

ІНТЕГРАЦІЯ ЛОГІЧНА – форма інтеграції елементів на основі їх логічної узгодженості та несуперечності.

ІНТЕГРАЦІЯ РЕГУЛЯТИВНА – форма інтеграції, що спрямована на узгодження й нейтралізацію культурних конфліктів. Одним з важливих механізмів регулятивної інтеграції є ієрархічна організація ціннісних орієнтацій і різних типів культурних систем.

ІНТЕГРАЦІЯ ФУНКЦІОНАЛЬНА, адаптивна – вид інтеграції, що націлений на підвищення функціональної ефективності людської діяльності (насамперед виробничої) у суспільстві.

ІНТЕЛЕКТ (лат. *intellectus* – пізнання, розуміння) – 1) розум, розумова здатність людини (на противагу душевним здібностям – волі, почуттям, інтуїції, уяві тощо); 2) здатність людини до здійснення процесу пізнання та ефективного вирішення проблем, зокрема, при оволодінні новим колом життєвих завдань.

ІНТЕЛЕКТ СОЦІАЛЬНИЙ – здатність правильно розуміти поведінку людей, що необхідна для ефективною міжособистісної взаємо-

дії та успішної соціальної адаптації особистості. Термін був введений у психологію Е. Торндайком (1920).

ІНТЕЛІГЕНЦІЯ (лат. *intelligens* – розумний, досвідчений, мислячий) – 1) суспільна верства освічених людей, які професійно займаються розумовою, інтелектуальною працею; 2) у культурології – прошарок людей культури, знаннями й зусиллями яких створюються, розповсюджуються й підтримуються культурні цінності, норми та традиції.

ІНТЕНЦІОНАЛІЗМ (лат. *intentio* – намір, прагнення) – моральне вчення про те, що кожна дія має оцінюватися з точки зору самого діючого суб'єкта, з позиції його мети.

ІНТЕНЦІОНАЛЬНІСТЬ (лат. *intentio* – намір, прагнення) – 1) поняття, що визначає головну властивість людської свідомості – спрямованість на деякий предмет; 2) основне поняття ідеалістичної філософії Ф. Brentano й феноменології Е. Гуссерля, які бачили мету теорії інтенціональності в описі та аналізі зв'язку акту свідомості та предмета думки.

ІНТЕНЦІЯ (лат. *intentio* – намір, прагнення) – 1) намір, мета; 2) спрямованість свідомості, мислення на який-небудь предмет.

ІНТЕРАКТИВНІСТЬ (англ. *interaction* – взаємодія) – 1) у культурології – неklasичний тип взаємодії реципієнта з артефактом, що ґрунтується на принципі зворотного зв'язку, режимі реального часу, чуттєвому поведінковому контакті з ілюзорною *кваліреальністю*; інтерактивне телебачення, *гіперлітература*, комп'ютерні ігри переорієнтують реципієнта з позиції інтерпретатора на роль співтворця, який реально впливає на становлення твору; 2) у соціології – одна з ключових категорій соціологічного аналізу, що описує різноманіття соціальних взаємодій на різних рівнях: міжособистісному, груповому, інституціональному.

ІНТЕРАКЦІОНІЗМ (англ. *interaction* – взаємодія) – напрям у сучасній соціальній психології, для якого характерно вивчення розвитку та життєдіяльності особистості в контексті соціальної взаємодії. ґується на концепціях американського соціолога Дж. Міда.

ІНТЕРАКЦІОНІЗМ СИМВОЛІЧНИЙ – теоретико-методологічний напрям, переважно в американській соціології та соціальній психології, що сформувався в Чикаго в 20-х – 30-х рр. ХХ ст., який зосередився на аналізі символічних аспектів соціальних взаємодій (Г. Бекер, К. Берк, Г. Блумер, У. Джеймс, Ч. Кулі, М. Кун, Дж. Мід, Р. Парк, Т. Партленд, А. Стросс, У. Томас, Е. Хьюз, Т. Шибутані та ін.).

ІНТЕРАКЦІЯ (лат. *inter* – між + *actio* – діяльність) – 1) взаємодія, взаємний вплив людей (груп) один на одного; 2) безпосередня міжособистісна комунікація, найважливішою особливістю якої визнається здатність людини приймати роль *Іншого*, уявляти собі (відчувати), як його сприймає партнер по спілкуванню.

ІНТЕРДИСКУРСИВНІСТЬ – форма взаємодії різних за своєю семантичною природою дискурсів, що веде до створення синтетичних текстів, а також є механізмом їх *рецепції*.

ІНТЕРІОРИЗАЦІЯ (лат. *interior* – внутрішній) – формування внутрішніх структур людської психіки, завдяки засвоєнню структур зовнішньої соціальної діяльності; поняття введено французькими психологами А. Валлоном, П. Жане, Ж. Піаже.

ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ (лат. *inter* – між + *nation* – народ) – закономірний історичний процес подолання національної замкнутості, посилення міжнаціонального обміну, встановлення більш тісних зв'язків між народами, зростання взаємозалежності й взаємовпливу націй і народів. Процес інтернаціоналізації має форми: всебічні зв'язки; співробітництво; інтеграція; глобалізація; *діалогізація*.

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ (лат. *interpretatio* – тлумачення, роз'яснення) – 1) тлумачення, пояснення, роз'яснення сенсу, значення чого-небудь; 2) загальнонауковий метод з фіксованими правилами переведення формальних символів і понять на мову змістовного знання; 3) в гуманітарному знанні – тлумачення текстів.

ІНТЕРСУБ'ЄКТИВНІСТЬ – особлива спільність між суб'єктами пізнання, яка є основою їх взаємодії та передачі знання (досвіду пізнання) у процесі комунікації.

ІНТЕРТЕКСТ (лат. *inter* – між + текст) – 1) текст, побудований на основі взаємодії з іншими текстами, на які спирається або від яких відштовхується автор; 2) основний вид і спосіб побудови художнього тексту в мистецтві модернізму та постмодернізму, який полягає в тому, що текст будується з цитат і *ремінісценцій* до інших текстів. Поняття введено Ю. Крістевою (1967).

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ (фр. *intertextualite*, англ. *intertextuality*) – поняття постмодерністської текстології, що відображає феномен взаємодії тексту з семіотичним культурним середовищем. Інтертекстуальність ґрунтується на принципі: будь-який текст завжди є складовою частиною широкого культурного тексту; цей принцип поширюється не тільки на літературні тексти, але й на всі інші знакові системи. Термін введений теоретиком постструктуралізму Ю. Крістевою (1967).

ІНТУЇЦІЯ (лат. *intuistio* – уважно дивлюся) – 1) здатність безпосереднього осягнення істини без обґрунтування за допомогою доказу і без усвідомлення шляхів та умов цього осягнення; 2) процес безпосереднього отримання знання шляхом цілісного охоплення проблемної ситуації без дискурсивного виведення й доказу.

ІНФОРМАТИВНІСТЬ – насиченість змістом, інформацією.

ІНФОРМАЦІЙНА КУЛЬТУРА (лат. *information* – роз'яснення, висловлення) – сукупність норм, правил і стереотипів поведінки та культури, що пов'язані з інформаційним обміном у суспільстві.

ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО – 1) концепція постіндустріального суспільства; 2) нова історична фаза процесу розвитку цивілізації, в основі якого лежить нематеріальна субстанція – *інформація*. Відмінними рисами інформаційного суспільства є: збільшення ролі інформації та знань в житті суспільства; підвищення рівня інформаційних комунікацій; створення глобального інформаційного простору, що забезпечує ефективну інформаційну взаємодію людей, їх доступ до світових інформаційних ресурсів і задоволення їх потреб в інформаційних продуктах та послугах.

ІНФОРМАЦІЯ (лат. *informatio* – роз’яснення, виклад) – 1) відомості, дані, повідомлення, що передаються за допомогою сигналів, знаків і є об’єктом зберігання, переробки та передачі; 2) із середини ХХ ст. – загальнонаукове поняття, що означає обмін відомостями: між людьми; між людиною та автоматизованою системою; між автоматизованими системами; обмін сигналами у тваринному та рослинному світі. Одне із основних понять кібернетики.

ІНФРАСТРУКТУРА (лат. *infra* – під, нижче + *structura* – будівля, споруда) – комплекс виробничих і невиробничих галузей та сфер діяльності, які забезпечують життєдіяльність суспільства. Підрозділяється на виробничу та соціальну.

ІНШИЙ – поняття сучасної філософії, що являє собою персонально-суб’єктну артикуляцію феномена, позначеного класичною традицією як “свій *Иниий*” (Г.В.Ф. Гегель), який набув статус базового на сучасному етапі розвитку філософії *постмодернізму* (*After-post-modernism*).

ІПОСТАСЬ (грец. *υπόστασις* – підстава, сутність, лик) – 1) термін античної філософії; вперше введений стоїком Посидонієм (1 ст. до н.е.) у значенні одиничного реального буття, на відміну від уявного (*ἔμφασις*) і мислимого (*ἔπινοια*); 2) у християнському богослов’ї – один з ликів триєдиного божества Трійці (за визначенням Першого Вселенського Собору, Бог єдиний по суті, але троїстий за іпостасями).

ІРРАЦІОНАЛІЗМ (лат. *irracionalis* – нерозумний) – напрям у філософії, що заперечує можливості розуму в пізнанні дійсності й визнає основними видами пізнання – інстинкт, відвертість, віру.

ІРРАЦІОНАЛЬНЕ (лат. *irracionalis* – нерозумний) – невимовний в логічних поняттях і судженнях, недоступний для розуміння.

ІРРЕАЛЬНИЙ (лат. *irrealis* – нереальний) – 1) нереальний, неіснуючий в дійсності; 2) в трансцендентальній феноменології – спосіб існування ідеальних феноменів (на противагу реального існування дійсності й актів свідомості).

ІСЛАМ, мусульманство – наймолодша світова релігія, яка виникла в Аравії в VII ст. Іслам проповідує віру в єдиного бога – Аллаха. Символ віри мусульманина складають сім основних догматів (вчень) про: 1) надприродні сили; 2) священні книги – Коран і Суна; 3) загробне життя; 4) кінець світу; 5) приреченість; 6) священну війну з невірними – джихад; 7) безсмертя души.

ІСТИНА – 1) філософська категорія, що виражає сутнісний зміст та безпосередню мету пізнавального процесу і характеризує його результат – *знання* як адекватне відображення суб'єктивної та об'єктивної реальності в свідомості людини; 2) адекватне відображення об'єкта суб'єктом, який пізнає, відтворення його таким, яким він існує сам по собі, поза й незалежно від людини та її свідомості.

ІСТОРИЗМ (грец. *istoria* – історія) – 1) принцип підходу до соціальної дійсності, що змінюється в часі й закономірно розвивається; 2) принцип розгляду явищ в їх конкретно-історичних умовах і зв'язках.

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНЕ СЕРЕДОВИЩЕ – територіально-локалізоване предметно-просторове оточення людини, що поєднує у собі об'єкти культурної та природної спадщини.

ІСТОРИЧНА ТИПОЛОГІЯ КУЛЬТУРИ – класифікація культур за типом та визначення місця конкретної культури в культурно-історичному процесі; як метод дослідження містить *діахронний* і *синхронний* підходи.

ІСТОРИОГРАФІЯ (грец. *istoria* – історія + *γραφία* – графія) – 1) наука, що вивчає розвиток історичних знань; 2) історія вивчення будь-якої проблеми.

К

КАЗУАЛЬНИЙ
КАНОН
КАТАРСИС
КАРТИНА СВІТУ
КАТЕГОРІЯ
КАТЕГОРІЇ ДІАЛЕКТИКИ
КАТЕГОРІЇ КУЛЬТУРОЛОГІЇ
КАТЕХІЗИС
КВАЗИРЕАЛЬНІСТЬ
КІНО
КІТЧ
КЛАСИЦИЗМ
КЛАСИФІКАЦІЯ
КЛІП
КЛУБ
КОГНІТИВНІ ПРОЦЕСИ
КОГНІТОЛОГІЯ
КОД
КОД КУЛЬТУРНИЙ
КОД КУЛЬТУРНО-СИМВОЛІЧНИЙ
КОДУВАННЯ
КОЛАЖ

Розділ 1.Глосарій

КОЛОРИТ
КОМПАРАТИВІСТИКА
КОМПОЗИЦІЯ
КОМУНІЗМ
КОМУНІКАНТ
КОМУНІКАЦІЯ
КОМУНІКАЦІЯ ВЕРБАЛЬНА
КОМУНІКАЦІЯ МАСОВА
КОМУНІКАЦІЯ МІЖКУЛЬТУРНА
КОМУНІКАЦІЯ НЕВЕРБАЛЬНА
КОМУНІКАЦІЯ СОЦІОКУЛЬТУРНА
КОНВЕНЦІОНАЛЬНИЙ
КОНВЕНЦІОНАЛЬНИЙ ТИП СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ РЕГУЛЯЦІЇ
КОНОТАЦІЯ
КОНСЕНСУС
КОНСЕРВАТИЗМ
КОНСЕРВАТОР
КОНСОЛІДАЦІЯ
КОНСТАНТА
КОНСТИТУЮВАННЯ
КОНСТРУКТИВІЗМ
КОНТЕКСТ
КОНТЕНТ-АНАЛІЗ
КОНТИНУУМ
КОНТИНУУМ ПРОСТОРОВО-ЧАСОВИЙ
КОНТРКУЛЬТУРА
КОНФІГУРАЦІЯ
КОНФІГУРАЦІЯ КУЛЬТУРНА
КОНФЛІКТ

КОНФЛІКТ КУЛЬТУРНИЙ
КОНФЛІКТ ЕТНІЧНИЙ
КОНЦЕПТ
КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ
КОНЦЕПТУАЛЬНА СХЕМА
КОНЦЕПЦІЯ
КОНЦЕПЦІЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ
КОРАН
КРЕАТИВНІСТЬ
КРИЗА ІДЕНТИФІКАЦІЇ
КРИЗА СОЦІОКУЛЬТУРНА
КУБІЗМ
КУЛЬТ
КУЛЬТУРА
КУЛЬТУРА ХХІ ст.
КУЛЬТУРА АВТОХТОННА
КУЛЬТУРА ГОСПОДАРСЬКА
КУЛЬТУРА ДОМІНУЮЧА
КУЛЬТУРА ДУХОВНА
КУЛЬТУРА ЕЗОТЕРИЧНА
КУЛЬТУРА ЕЛІТАРНА
КУЛЬТУРА ЕТНІЧНА
КУЛЬТУРА ЖИТТЄЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
КУЛЬТУРА КОРПОРАТИВНА
КУЛЬТУРА ЛОКАЛЬНА
КУЛЬТУРА МАСОВА
КУЛЬТУРА МАТЕРІАЛЬНА
КУЛЬТУРА МИСЛЕННЯ
КУЛЬТУРА МІЖНАЦІОНАЛЬНИХ ВІДНОСИН

Розділ 1. Глосарій

КУЛЬТУРА МОРАЛЬНА
КУЛЬТУРА НАРОДНА
КУЛЬТУРА НАЦІОНАЛЬНА
КУЛЬТУРА ПОВСЯКДЕННА
КУЛЬТУРА ПОЛІТИЧНА
КУЛЬТУРА РЕГІОНАЛЬНА
КУЛЬТУРА РЕЛІГІЙНА
КУЛЬТУРА СВІТОВА
КУЛЬТУРА СЕМІОТИЧНА
КУЛЬТУРА ТРАДИЦІЙНА
КУЛЬТУРА УПРАВЛІННЯ
КУЛЬТУРА УПРАВЛІНСЬКОГО РІШЕННЯ
КУЛЬТУРА ХУДОЖНЯ
КУЛЬТУРНА ДИНАМІКА
КУЛЬТУРНА ПЕРЦЕПЦІЯ
КУЛЬТУРНА СЕМАНТИКА
КУЛЬТУРНИЙ ЗАСТІЙ
КУЛЬТУРНИЙ ПЛЮРАЛІЗМ
КУЛЬТУРНИЙ ПРОГРЕС
КУЛЬТУРНИЙ РЕГРЕС
КУЛЬТУРНИЙ РЕЛЯТИВІЗМ
КУЛЬТУРНІ ЗМІНИ
КУЛЬТУРНІ УНІВЕРСАЛІЇ
КУЛЬТУРНІ ЦІННОСТІ
КУЛЬТУРНО-ЕВОЛЮЦІЙНА ШКОЛА (Л. Уайта)
КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНА ЕПОХА
КУЛЬТУРОГЕНЕЗ
КУЛЬТУРОЛОГІЯ
КУЛЬТУРОЛОГІЯ ІСТОРИЧНА

КУЛЬТУРОЛОГІЯ ПРИКЛАДНА
КУЛЬТУРОЛОГІЯ ПСИХОАНАЛІТИЧНА
КУЛЬТУРОЛОГІЯ ТЕОРЕТИЧНА

КАЗУАЛЬНИЙ (лат. *casualis* – випадковий) – випадковий, одиничний, що не піддається узагальненню.

КАНОН (грец. *κανόν* – правило, норма, зразок) – 1) у широкому розумінні – система положень, що мають обов’язковий характер; 2) *церковний канон* – догмат або правило (богослужіння, обрядів, ієрархічних відносин тощо), що встановлене та узаконене церквою; *художній канон* – сукупність художніх прийомів або правил, які вважаються обов’язковими в ту чи іншу епоху, а також твір, що служить нормативним зразком; *музичний канон* – хорова композиція, в якій всі голоси виконують одну й ту ж мелодію, але починають її асинхронно в суворій послідовності один за одним; кожний наступний голос вступає раніше, ніж закінчилася мелодія попереднього голосу.

КАРТИНА СВІТУ – одна із форм світоглядного подання об’єктивної реальності в суспільній свідомості, що являє собою образ освоєної в практиці дійсності, компонент світогляду.

КАТАРСИС (грец. *κάθαρσις* – очищення) – 1) процес і результат духовного очищення, емоційного розвантаження, внутрішнього звільнення, що пов’язані з отриманням людиною задоволення внаслідок впливу різних факторів (наприклад, естетичного сприйняття мистецтва). Термін введений Аристотелем у праці “Поетика”; 2) в психоаналізі З. Фрейда – один з методів психотерапії; 3) у *геїтальтпсихології* – прояв емоції, іноді бурхливий (гнів, крики, ридання), що, зазвичай, призводять до зникнення почуття пригніченості й розрядки напруги або до дедрамотизації.

КАТЕГОРІЇ ДІАЛЕКТИКИ – найбільш загальні поняття, в яких відбиті суттєві сторони, зв’язки та відношення об’єктивної реальності

(одиничне й загальне; зміст та форма; сутність та явище; причина та наслідок; можливість та дійсність; свобода та необхідність).

КАТЕГОРІЇ КУЛЬТУРОЛОГІЇ – найбільш фундаментальні поняття про закономірності, явища, процеси, зв'язки, сутнісні властивості культури, на підставі яких здійснюється систематизація досліджуваних культурних феноменів і розробляються методології та методи їх пізнання.

КАТЕГОРІЯ (грец. *κατηγορία* – висловлення, ознака) – загальне поняття, що відображає найбільш істотні властивості та співвідношення предметів, явищ об'єктивного світу.

КАТЕХІЗИС – 1) викладення основ певного вчення у вигляді запитань та відповідей; 2) релігійна книга, в якій викладені основи християнського віровчення у формі питань та відповідей; призначена для ознайомлення віруючих із основами християнського віровчення.

КВАЗІРЕАЛЬНІСТЬ (лат. *quasi* – уявний, помилковий, несправжній + реальність) – уявна, несправжня реальність.

КІНО (грец. *κίνηση* – рух) – вид мистецтва, який з допомогою кінематографічної техніки, оперуючи подвижним зображенням і звуком, воспроизводить реальну або віртуальну дійсність в художественних або художественно-документальних образах.

КІТЧ (англ. *kitch*, нім. *Kitsch* – несмак, вульгарність) – 1) продукт творчості, що претендує на художню цінність, але не відповідає їй; імітація унікальних художніх творів; 2) твори масової культури, які розраховані на невибагливий смак, відрізняються яскравою, помітною формою й примітивним змістом. Термін поширився в колі мюнхенських художників на початку ХХ ст.

КЛАСИФІКАЦІЯ (лат. *classis* – розряд + *facere* – робити) – система підпорядкованих понять (класів об'єктів, явищ) в якій-небудь галузі знання, що складена на основі обліку загальних ознак об'єктів і закономірних зв'язків між ними.

КЛАСИЦИЗМ (лат. *classicus* – першокласний, зразковий) – художній стиль в європейському мистецтві епохи Просвітництва (XVII – початок XIX ст.), однією з найважливіших рис якого було звернення до форм античного мистецтва як ідеального естетичного еталону. Класицизм втілює ключові принципи Просвітництва – ідею раціоналізму, гармонії, порядку, розумної закономірності світу. Архітектурі класицизму притаманні чіткість і геометризм форм, логічність планування, стриманий декор; живопису властиві ясність та врівноваженість композиції, чіткість сюжету, стримане колористичне рішення.

КЛІР (грец. *κλήρος* – духовенство) – 1) у християнстві, в широкому сенсі слова – духівництво, тобто сукупність всіх церковнослужителів і священнослужителів; 2) у вузькому сенсі слова – духівництво за винятком архієрея; 3) сукупність служителів конкретного храму, які здійснюють в ньому богослужіння й які підпорядковані єпархіальному архієрею.

КЛУБ (англ. *club*) – 1) громадська організація, що об'єднує людей, пов'язаних спільними інтересами; 2) культурно-освітня установа, що організує дозвілля населення.

КОГНІТИВНІ ПРОЦЕСИ – пізнавальні процеси людини, включаючи його відчуття, сприйняття, увагу, уяву, пам'ять, мислення, мову.

КОГНІТОЛОГІЯ (грец. *γνωστικές* – пізнавальний + *λόγος* – знання) – комплекс досліджень на перетині психології, логіки, лінгвістики та інформатики, метою яких є аналіз функціонування знання у різноманітних системах (технічних, живих істот, суспільстві). Була заявлена як самостійна наука в 70-х рр. XX ст.

КОД (фр. *code* – код, кодекс, звід правил) – система умовних позначень, назв, сигналів, які застосовуються для передачі, обробки та зберігання інформації.

КОД КУЛЬТУРНИЙ (фр. *code* – код) – 1) ключ до розуміння типу культури; сукупність знаків, символів, смислів та їх поєднань, які містяться в будь-якому об'єкті матеріальної та духовної діяльнос-

ті людини, що дозволяє ідентифікувати певну культуру; 2) культурне несвідоме, набір образів, що пов'язані з будь-яким комплексом стереотипів у свідомості й визначають психологію та поведінкову реакцію людини або групи (етносу, нації тощо).

КОД КУЛЬТУРНО-СИМВОЛІЧНИЙ – набір культурних *архетипів*, що характеризують ідентичність історико-культурного типу особистості, соціальної групи та ін.

КОДУВАННЯ (фр. *code* – код, кодекс, звід правил) – перетворення повідомлення в код; застосовується при передачі, переробці та зберіганні інформації.

КОЛАЖ (фр. *collage* – склеювання) – 1) прийом художньої техніки; засіб організації цілого за допомогою з'єднання різнорідних частин; 2) у постмодерністській філософії – універсальний принцип організації культурного простору.

КОЛОРИТ (лат. *color* – колір, забарвлення) – в образотворчому мистецтві (переважно в живописі) – система співвідношень колірних тонів, що утворює певну єдність і є естетичним перетворенням барвистого різноманіття дійсності. Колорит служить одним з найважливіших засобів естетично емоційній виразності, компонентом художнього образу; його характер пов'язаний зі змістом та загальним задумом творів, з епохою, стилем, індивідуальністю майстра.

КОМПАРАТИВІСТИКА (лат. *comparativus* – порівняльний) – загальна назва сукупності порівняльних методів у різних галузях гуманітарного знання.

КОМПОЗИЦІЯ (лат. *compositio* – складання, зв'язування) – 1) побудова художнього твору, що обумовлена його змістом, характером, призначенням і багато в чому визначає його сприйняття; 2) найважливіший, організуючий елемент художньої форми, що надає творові (літературному, музичному, живописному тощо) єдність і цілісність, підпорядковує його компоненти один одному та цілому.

КОМУНІЗМ (лат. *communis* – загальний) – 1) загальна назва різних концепцій історичного процесу, в основі яких лежить принцип

рівності, колективізму, заперечення класової структури, експлуатації та приватної власності; 2) у марксистській концепції – суспільно-економічна формація, що приходить на зміну капіталізму й має у своєму розвитку дві фази – соціалізм і повний комунізм.

КОМУНІКАНТ – 1) один з учасників комунікації: відправник або адресат; 2) особа, яка приймає участь у передачі або прийомі інформації.

КОМУНІКАЦІЯ (лат. *communicatio* – повідомлення, передача) – 1) форма зв'язку (телеграф, телефон, радіо тощо); 2) процес обміну інформацією (фактами, ідеями, поглядами, емоціями тощо) між двома або більше *комунікантами* за допомогою вербальних або невербальних засобів із метою передавання та одержання інформації.

КОМУНІКАЦІЯ ВЕРБАЛЬНА (лат. *verbalis* – словесний + *communication* – зв'язувати, спілкуватися) – усна форма комунікації.

КОМУНІКАЦІЯ МАСОВА (лат. *communicatio* – повідомлення, передача) – процес повідомлення інформації за допомогою технічних засобів (преса, радіо, кінематограф, телебачення тощо).

КОМУНІКАЦІЯ МІЖКУЛЬТУРНА (лат. *com-munien* – пов'язую) – сукупність різноманітних форм відносин і спілкування між індивідами та групами, що належать до різних культур. Поняття введено американським культурантропологом Е. Холлом у 1950-х рр.

КОМУНІКАЦІЯ НЕВЕРБАЛЬНА – застосування в процесі комунікації жестів, міміки, виразних рухів, які замінюють мову, посилюють розмовний контекст або означають оцінку, ставлення до ситуації.

КОМУНІКАЦІЯ СОЦІОКУЛЬТУРНА (лат. *communicatio* – повідомлення, передача) – процес взаємодії між суб'єктами соціокультурної діяльності (індивідами, групами, організаціями тощо) з метою передачі або обміну інформацією за допомогою прийнятих у певній культурі знакових систем (мов), прийомів та засобів їх використання. Є одним з основних механізмів і невід'ємною складовою соціокультурного процесу, що забезпечує можливість формування

соціальних зв'язків, управління спільною життєдіяльністю людей і регулювання її окремих галузей, накопичення та трансляції соціального досвіду.

КОНВЕНЦІОНАЛЬНИЙ (лат. *conventionalis* – відповідний договору, узгоджений) – відповідний встановленим традиціям.

КОНВЕНЦІОНАЛЬНИЙ ТИП СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ РЕГУЛЯЦІЇ – тип соціокультурної регуляція, в основі якого лежить накопичений соціальний досвід, що закріплений у традиціях, звичаях, моралі, нормах, правилах, віруваннях, ціннісних орієнтаціях, уміннях і навичках, технологіях тощо, які визначають прийнятий у певному суспільстві порядок здійснення відповідних дій та упорядковують форми колективної взаємодії людей (наприклад, у *традиційному суспільстві*).

КОНОТАЦІЯ (лат. *connotatio* – додаткове значення) – 1) логіко-філософський термін, що виражає співвідношення між змістом та ім'ям або комплексом імен; 2) додаткові риси, відтінки, що супутні основному змісту поняття, судження й служать для відображення емоційного чи оцінного ставлення мовця до предмета промови. Наприклад, слова “військові” та “воєнщина” збігаються за своїм семантичним значенням, проте в другому слові присутній негативний відтінок, якого немає у першому слові.

КОНСЕНСУС (лат. *consensus* – згода, однотайність) – поняття, яке, на відміну від *конфлікту*, передбачає досягнення балансу інтересів в суспільстві на ґрунті всезагального порозуміння щодо основних цінностей та етичних норм.

КОНСЕРВАТИЗМ (лат. *conservare* – охороняти, зберігати) – 1) прихильність до всього сталого, що протидіє новому (у громадському житті, науці, мистецтві тощо); 2) консервативні переконання.

КОНСЕРВАТОР (лат. *conservator* – охоронець) – 1) людина консервативних переконань, яка відстоює незмінність чого-небудь; супротивник перетворень (у суспільному житті, науці, мистецтві тощо); 2) член консервативної партії.

КОНСОЛІДАЦІЯ (лат. *consolidatio* – зміцнювати, зрощувати) – об'єднання, згуртування окремих осіб, груп, організацій для посилення боротьби за спільні цілі.

КОНСТАНТА (лат. *constants* – стійкий) – 1) величина, значення якої залишається незмінним (швидкість світла, гравітаційна постійна, константа кванта тощо); 2) знак, який зберігає одне й те ж значення у різних контекстах.

КОНСТИТУЮВАННЯ (лат. *constituere* – встановлювати, формувати) – 1) встановлення, визначення складу, змісту чого-небудь; 2) одне з основних понять феноменології Е. Гуссерля; означає продуктивну здатність свідомості активно відтворювати світ, а не тільки сприймати його.

КОНСТРУКТИВІЗМ (лат. *construction* – побудова, спорудження) – напрям в архітектурі, мистецтві та літературі 20-х – 30-х рр. ХХ ст., головною настановою якого було зближення мистецтва з практикою індустріального побуту.

КОНТЕКСТ (лат. *contextus* – з'єднання, зв'язок) – сукупність деяких обставин від яких залежить значення або сенс будь-якого знаку, вислову, тексту, дії.

КОНТЕНТ-АНАЛІЗ (англ. *content* – зміст) – 1) метод виявлення в науковому тексті вживання тих чи інших термінів (понять) та їх стійких сполучень, частоти й сполучуваності їх з іншими поняттями; 2) метод дослідження в галузі суспільних наук, предметом аналізу якого є зміст текстових масивів і продуктів комунікативної кореспонденції; 3) у філософії – метод, який полягає у переході від різноманіття текстового матеріалу до конкретної моделі змісту тексту (понятійно-категоріальний апарат, двозначність, колізії, парадокси тощо).

КОНТИНУУМ (лат. *continuum* – неперервне, суцільне) – поняття вживається для позначення неперервних утворень.

КОНТИНУУМ ПРОСТОРОВО-ЧАСОВИЙ (лат. *continuum* – неперервне, суцільне) – поняття, що виражає безперервність фізичних

об'єктів та процесів як основоположної властивості матеріального світу.

КОНТРАКУЛЬТУРА – 1) поняття сучасної культурології та соціології – сукупність світоглядних установок, поведінкових нормативів та форм духовно-практичного засвоєння світу, що альтернативна загальноприйнятому офіційному світорозумінню; 2) специфічна субкультура, яка була породжена молодіжним бунтом 1960-х – початку 1970-х рр. і заснована на відмові від соціальних цінностей, норм та ідеалів споживацького суспільства. Термін був вперше введений Т. фон Роззаком для узагальненого позначення альтернативістських тенденцій у мистецтві, громадській думці, релігійному житті, політиці та побуту.

КОНФІГУРАЦІЯ (лат. *configuration* від *configure* – надаю правильної форми) – зовнішній обрис, а також взаємне розташування будь-яких предметів або їх частин.

КОНФІГУРАЦІЯ КУЛЬТУРНА – категорія, з позицій якої своєрідність тієї чи іншої конкретно-історичної локальної культури розглядається не стільки в ракурсі унікальності будь-яких її рис, скільки в плані неповторної композиції складових її елементів, патернів, форм та ін.

КОНФЛІКТ (лат. *conflictus* – зіткнення + грец. *έθνος* – народ) – зіткнення інтересів, мотивів, тенденцій, суб'єктів суспільного життя та ін.

КОНФЛІКТ ЕТНІЧНИЙ (лат. *conflictus* – зіткнення + грец.) – протистояння або фізичне зіткнення, що виникає або існує між етнічними спільнотами чи групами з приводу етнічної території та її ресурсів, мови, історії, культури, релігії тощо. Етнічний конфлікт здатний мобілізувати широкі верстви етнічної спільноти, які дотримуються в своїх діях основних принципів бінарної опозиції: “ми – вони”, “свої – чужі”, “наші – вороги”.

КОНФЛІКТ КУЛЬТУРНИЙ – критична стадія протиріч між конфліктуєчими сторонами (індивідуальними, груповими) в цінніс-

но-нормативних настановах, орієнтаціях, позиціях, судженнях. На відміну від більшості інших видів конфліктів (економічного, політичного, гендерного тощо), в основі яких лежать, як правило, прагматичні протиріччя, культурний конфлікт специфічний за своєю ідеологічною обумовленістю (несумісністю оціночних позицій, світоглядних та релігійних настанов, традиційних норм і правил здійснення тієї або іншої соціально значимої діяльності), тобто розходженням у соціальних досвідах конфліктуючих сторін, закріплених в їх ідеології.

КОНЦЕПТ (лат. *conceptus* – думка, поняття) – зміст поняття, його змістова наповненість незалежно від конкретно-мовної форми його вираження.

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ (лат. *conceptus* – думка, поняття) – 1) процедура введення онтологічних уявлень у накопичений масив емпіричних даних; 2) первинна теоретична форма, що забезпечує теоретичну організацію матеріалу.

КОНЦЕПТУАЛЬНА СХЕМА – система концептів, що упорядкована певним чином.

КОНЦЕПЦІЯ (лат. *conception* – розуміння, система) – 1) певний спосіб розуміння, трактування яких-небудь явищ, основна точка зору, керівна ідея для їх освітлення; 2) провідний задум, конструктивний принцип різних видів діяльності.

КОНЦЕПЦІЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ – один із змістових аспектів концепції індустріалізації; теоретична модель семантичних і аксіологічних трансформацій свідомості та культури в контексті становлення *індустріального суспільства*. Ранніми аналогами концепції модернізації були ідеї про змістову трансформацію соціокультурної сфери в контексті переходу від традиційного до нетрадиційного суспільства, що розроблені у філософських вченнях Е. Дюркгейма, Ч. Кулі, К. Маркса, Г. Мейна, Ф. Тенніса.

КОРАН – головна священна книга мусульман, збірник проповідей, обрядових і юридичних настанов, молитов, повчальних розповідей і притч, виголошених Мухаммедом у Мецці й Медині. Наразі

в окремих арабських країнах (наприклад, Саудівській Аравії) Коран офіційно вважається конституцією держави. У ряді мусульманських держав, що стоять на принципах ісламського фундаменталізму (Іран, Судан, Афганістан тощо), Коран розглядається як найважливіший нормативно-правовий акт, який має силу закону.

КРЕАТИВНІСТЬ – 1) здатність людини до творчої діяльності (реалізації власної індивідуальності), результатом якої стає або нове бачення проблеми, ситуації, або новий продукт; 2) особливий стан суб'єкта, що передує процесу *творчості*; характеризує здатність творчого суб'єкта до інновацій, ступінь його готовності до творчої самореалізації. Відправною точкою креативності є: усвідомлення суб'єктом необхідності творчого акту; осмислення своїх можливостей його здійснення.

КРИЗА ІДЕНТИФІКАЦІЇ (грец. *κρίσης* – поворотний пункт, рішення, результат) – соціокультурний феномен, що сформувався в контексті культури постмодерну й полягає у руйнуванні цілісного сприйняття суб'єктом себе як аутототожньої особистості. Термін належить Дж. Уарду.

КРИЗА СОЦІОКУЛЬТУРНА (грец. *κρίσης* – поворотний пункт, рішення, результат) – 1) крутий перелом, перехідний стан соціокультурного процесу, духовної сфери суспільства; 2) порушення балансу структурної впорядкованості соціокультурної системи, узгодженості та взаємодоповнюваності у функціонуванні її різних підсистем, ефективності взаємозв'язків між її компонентами.

КУБІЗМ (фр. *cube* – куб) — напрям модернізму у французькому мистецтві початку ХХ ст. (П. Пікассо, Ж. Брак у живопису; Г. Аполлінер, А. Сальмон у поезії), концепція якого будувалася на спробі знайти прості просторові моделі та форми для відображення всієї складності та різноманіття життя. Насправді, це – примітивізм, що сприймає світ через форми геометрично правильних фігур.

КУЛЬТ (лат. *cultus* – шанування, поклоніння) – 1) преклоніння перед ким-небудь або чим-небудь (наприклад, культ особистості);

2) в релігії – сукупність специфічних дій, обрядів, ритуалів, пов'язаних з вірою в надприродне.

КУЛЬТУРА (лат. *cultura* – обробіток, виховання, освіта, розвиток, шанування) – 1) у загальному розумінні – сукупність штучних порядків та об'єктів, створених людьми як додаток до природних, засвоєних форм людської поведінки, здобутого знання, образів самопізнання й символічних позначень навколишнього світу; 2) впорядковане середовище проживання людей, що організоване за допомогою специфічних людських способів (технологій) діяльності та насичене продуктами (результатами) цієї діяльності; 3) світ особистостей, чия свідомість та поведінка мотивується та регулюється не стільки біологічними, скільки соціальними інтересами й потребами, загальноприйнятими нормами й правилами їх задоволення; 4) світ колективів людей, об'єднаних спільними екзистенційними орієнтаціями, соціальними проблемами та досвідом спільної життєдіяльності; 5) світ особливих нормативних порядків і форм здійснення діяльності та образів свідомості, акумульованих і селектованих соціальним досвідом на підставі критеріїв їх прийнятності за соціальною ціною та наслідками, їх допустимості з точки зору підтримки рівня соціальної консолідованості спільнот і втілених у системах соціальних цілей, цінностей, правил, звичаїв, соціальних стандартів, технологій соціалізації особистості та відтворення спільнот як стійких функціональних цілісностей, що опредмечені в специфічних рисах технологій та продуктів будь-якої соціально значущої й цілеспрямованої активності людей; 6) світ символічних позначень явищ і понять, сконструйований людьми з метою фіксації й трансляції соціально значимої інформації, знань, уявлень, досвіду, ідей та ін.; 7) світ творчих новацій – способів і результатів пізнання, інтелектуальних та образних рефлексій буття та його практичного перетворення з метою розширення обсягів виробництва, розподілу та споживання соціальних надбань.

КУЛЬТУРА XXI ст. – нові форми й засоби реалізації досягнень людства: впровадження фундаментальних наукових відкриттів, розвиток засобів комунікації, космічного зв'язку та комп'ютеризації,

прорив у біотехнологіях, застосування нових матеріалів, поява нових форм інтернаціоналізації суспільного життя й масової культури та ін.

КУЛЬТУРА АВТОХТОННА (грец. *αὐτοχθόν* – корінний, місцевий) – культура, яка розвивається на певній території настільки довго, що вступає в органічний зв'язок з природними умовами цієї території й не вважається привнесеною ззовні.

КУЛЬТУРА ГОСПОДАРСЬКА – 1) соціалізована сфера культури, яка пов'язана з формуванням, організацією та відтворенням відносин між членами суспільства, що складаються в процесі їхньої спільної діяльності, спрямованої на задоволення життєвих потреб; 2) спосіб упорядкування, нормативної регуляції, мотивації, реалізації спільної діяльності членів суспільства, орієнтований на їхнє життєзабезпечення.

КУЛЬТУРА ДОМІНУЮЧА – сукупність цінностей, вірувань, традицій, звичаїв, якими керується більшість членів суспільства.

КУЛЬТУРА ДУХОВНА – одна зі сторін загальної культури людства, що протиставляється *культури матеріальній*; явища, які пов'язані зі свідомістю, інтелектуальною, емоційно-психологічною діяльністю людини – мова, звичаї, вірування, знання, мистецтво тощо.

КУЛЬТУРА ЕЗОТЕРИЧНА (грец. *ἑσωτερικός* – внутрішній) – найдавніша й невід'ємна частина загальної культури людства, що містить систему загальних уявлень про походження, побудову та світовий порядок.

КУЛЬТУРА ЕЛІТАРНА (фр. *elite* – краще, добірне + лат. *cultura* – культура) – субкультура привілейованих груп суспільства, яка характеризується принциповою закритістю, духовним аристократизмом і ціннісно-смісловою самодостатністю. Розрахована на витончену й інтелектуальну частину суспільства, яка може зрозуміти й оцінити майстерність та професіоналізм її творців.

КУЛЬТУРА ЕТНІЧНА – культура, що являє собою автохтонну організацію духовної, соціальної й матеріальної життєдіяльності та

світосприйняття, які притаманні певному *етносу*. Її основними *інваріантними* є традиційність, колективність, синкретичність та символічність. Головне функціональне завдання етнічної культури – зберегання певного рівня соціальної консолідації етнічної спільноти.

КУЛЬТУРА ЖИТТЄЗАБЕЗПЕЧЕННЯ – 1) галузь культури, що регулює діяльність людини з підтримки, збереження й розвитку біосоціальних основ і структур її існування; 2) в широкому значенні – вся система організації людської життєдіяльності як сукупності теоретичних і практичних дій, орієнтованих на впорядкування, збереження та ефективне функціонування певної спільноти людей, а також на створення необхідних для цього умов життя (економічних, політичних, правових тощо).

КУЛЬТУРА КОРПОРАТИВНА – сукупність найбільш важливих положень діяльності організації, що визначаються її місією та стратегією розвитку й знаходять втілення в комплексі соціальних норм, цінностей, методів прийняття рішень, традицій, поведінки, що поділяються більшістю її співробітників.

КУЛЬТУРА ЛОКАЛЬНА (англ. *local* – місцевий) – культура певного *культурного ареалу*. Кожна із локальних культур має свої специфічні риси й особливості, що залежать від географічних, соціально-історичних та економічних умов.

КУЛЬТУРА МАСОВА (англ. *mass Culture*) – термін, що використовується в сучасній культурології для позначення специфічного різновиду духовного виробництва, орієнтованого на “середнього” споживача й передбачає можливість широкого тиражування певного продукту. У загальноприйнятому культурологічному сенсі термін вперше використав американський мистецтвознавець М. Хоркхаймер у роботі “Мистецтво і масова культура” (1941).

КУЛЬТУРА МАТЕРІАЛЬНА (англ. *culture + material*; нім. *Kultur + materielle*) – втілення матеріалізованих людських потреб; містить у собі всі матеріальні артефакти й технології, засоби життєзабезпечення, що створені людством (машини, споруди, витвори мистецтва та ін.).

КУЛЬТУРА МИСЛЕННЯ – усвідомлене ставлення до процесу міркування, тобто вміння правильно наводити докази, спростування, проводити аналогії, висувати гіпотези, знаходити й усувати помилки у своїх і чужих міркуваннях.

КУЛЬТУРА МІЖНАЦІОНАЛЬНИХ ВІДНОСИН – рівень взаємовідносин між етносами й людьми різних національностей на основі правових норм і моральних принципів, норм взаємної поваги та довіри. Її нерозвиненість, низький рівень сприяє виникненню між-етнічних та міжнаціональних конфліктів.

КУЛЬТУРА МОРАЛЬНА – рівень морального розвитку суспільства (людини), що відображає ступінь освоєння ним морального досвіду культури людства; здатність органічного й послідовного здійснення у поведінці та міжособистісному спілкуванні загально-прийнятих цінностей, норм та принципів, готовність до постійного самовдосконалення.

КУЛЬТУРА НАРОДНА – субкультура *страти*, в якій домінує *конвенціональний тип* соціокультурної регуляції та ретрансляції колективного досвіду. Це стосується не тільки матеріально-виробничої практики, а й будь-якої форми діяльності (соціальної, комунікативної, художньої, релігійної), що здійснюється колективно або індивідуально. Саме завдяки *конвенціональним* механізмам регуляції, народна культура менш за все підвладна *змінам*. Її інваріантну основу складають традиційність, колективність, синкретичність, символічність, а також ментальність та самоідентифікація індивіда. Народну культуру доіндустріального періоду розвитку суспільства називають *традиційною*.

КУЛЬТУРА НАЦІОНАЛЬНА – сукупність матеріальних і духовних цінностей нації, а також основних способів взаємодії з природою та соціальним оточенням, що застосовуються нею.

КУЛЬТУРА ПОВСЯКДЕННА – сукупність ідей, принципів, процесів, явищ культури, пов'язаних з повсякденним життям людей.

КУЛЬТУРА ПОЛІТИЧНА – сфера культури, що відбиває уявлення про цивілізаційні форми політичного прогресу, оцінки рівня

його розвитку. Поняття містить політичну думку, зв'язок культури й політичної філософії, а також оцінку політичних структур з точки зору культури, політичної самосвідомості, політичної поведінки членів суспільства.

КУЛЬТУРА РЕГІОНАЛЬНА (лат. *regionis* – область) – культура на певній території (області, району, частини країни та ін.), яка характеризується цілісністю та спільністю природних, соціально-економічних, національно-культурних та інших умов.

КУЛЬТУРА РЕЛІГІЙНА – сфера культури, в якій змістом і метою діяльності всіх суб'єктів є осягнення *метафізичних* проблем людського існування, суспільства й світу на основі віри у *надприродне*. Основні елементи релігійної культури: 1) релігійна свідомість (система релігійних ідей, понять принципів, концепцій, сутністю яких є віра у надприродне); 2) релігійні почуття, які спрямовані не на реальні, а на ілюзорні об'єкти й звернені до надприродного; 3) релігійний культ – система дій і комунікацій з надприродним (обряди, ритуали, молитви тощо); 4) релігійні організації (в християнстві – церква, секта, деномінація).

КУЛЬТУРА СВІТОВА – сукупність кращих досягнень людства від стародавніх цивілізацій до наших днів.

КУЛЬТУРА СЕМІОТИЧНА – поняття, що характеризує культуру як світ символічних позначень явищ і понять, що сконструйований людьми з метою фіксації й трансляції соціально значимої інформації, знань, уявлень, досвіду, ідей та ін.; у широкому сенсі – сфера знакової діяльності людини.

КУЛЬТУРА ТРАДИЦІЙНА – культура традиційного суспільства, в якому переважають конвенціональні засоби соціокультурної регуляції – у вигляді комплексу традицій, звичаїв із достатньо жорсткими настановами.

КУЛЬТУРА УПРАВЛІННЯ – сукупність теоретичних та практичних положень, принципів та норм управління, що мають загальний характер і стосуються всіх аспектів людської діяльності.

КУЛЬТУРА УПРАВЛІНСЬКОГО РІШЕННЯ – сукупність теоретичних і практичних положень, принципів і норм управління, які надають можливість керівнику обрати оптимальний варіант діяльності, що сприяє вирішенню проблеми й досягненню поставленої мети.

КУЛЬТУРА ХУДОЖНЯ – одна зі спеціалізованих сфер культури, у межах якої вирішується завдання інтелектуально-чуттєвого відображення буття в художніх образах, а також різноманітних аспектів забезпечення цієї діяльності.

КУЛЬТУРНА ДИНАМІКА – 1) зміни всередині культури й у взаємодії різних культур, для яких характерна цілісність, наявність упорядкованих тенденцій, а також спрямований характер; 2) розділ теорії культури, в межах якого вивчаються процеси мінливості в культурі, їх обумовленість, спрямованість, сила виразності, закономірності адаптації культури до нових умов, а також фактори, що визначають зміни в культурі, умови й механізми, які детермінують ці зміни.

КУЛЬТУРНА ПЕРЦЕПЦІЯ (лат. *perceptio* – сприйняття + *cultura*) – процес сприйняття традицій і цінностей іншої культури.

КУЛЬТУРНА СЕМАНТИКА – 1) галузь науки про культуру, що вивчає культурні об'єкти (системні й несистемні, універсальні й специфічні тощо) з точки зору сенсу, значення що виражається ними; 2) міждисциплінарна область науки про культуру, що зв'язує сенс (*концепт, десигнат*) з реальним предметом, подією, явищем (*де-нотатом*), зі знаком, що фіксує даний зміст і виступає як його означений комунікативний аналог, а також з користувачем (індивідуальним або колективним), який в процесі комунікації інтерпретує цей сенс.

КУЛЬТУРНИЙ ЗАСТІЙ – стан тривалої незмінності й повторюваності норм, цінностей, змістів, знань, за якого різко обмежуються або забороняються нововведення. Застій слід відрізнити від стійкості культурних традицій, коли традиції домінують над інноваціями, як наприклад, у народній культурі.

КУЛЬТУРНИЙ ПЛЮРАЛІЗМ (лат. *pluralis* – множинний) – 1) концепція, що заснована на принципах: визнання культурного різноманіття; рівноправного співіснування та розвитку культур етносів та меншин, які зберігають свою ідентичність у складі певної єдиної спільності; 2) доктрина, що підкреслює соціальні переваги культурного різноманіття, орієнтована на збереження культурних відмінностей, які інколи входять у суперечність з основними цінностями та нормами панівної культури.

КУЛЬТУРНИЙ ПРОГРЕС (лат. *progressus* – рух уперед) – форма культурних змін, що визначає тенденцію руху соціокультурної системи до більш досконалої форми.

КУЛЬТУРНИЙ РЕГРЕС (лат. *regressus* – зворотний рух) – форма культурних змін, для якої характерні процеси деградації соціокультурної системи, переходу від вищого до нижчого рівня, повернення до застарілих форм та структур.

КУЛЬТУРНИЙ РЕЛЯТИВІЗМ (лат. *relativus* – відносний) – концепція, в основі якої лежить принцип історичної своєрідності кожної культури, шляхів їх розвитку, ціннісних систем і культурно-історичних типів.

КУЛЬТУРНІ ЗМІНИ – 1) процес зміни культурних патернів суспільства; 2) будь-які трансформації в культурі, в тому числі ті, що позбавлені цілісності, яскраво визначеної спрямованості руху. Поняття “культурні зміни” ширше, ніж поняття “культурна динаміка”.

КУЛЬТУРНІ УНІВЕРСАЛІЇ (лат. *universalis* – загальний) – 1) загальнолюдські репрезентації культурного досвіду та діяльності, що символічно відображені в *ейдетичній пам'яті*, образно-світоглядних конструкціях, етимологічних цінностях мови, мистецтві та словесності; 2) поняття, що виражають онтологічні й екзистентні константи людського буття (норми, цінності, ідеї, правила, традиції, стереотипи мислення та поведінки, вірування тощо), які мають загальний характер, присутні на всіх етапах розвитку людства й не залежать від форм соціального та культурного життя, географічного місця та інших факторів.

КУЛЬТУРНІ ЦІННОСТІ – моральні, естетичні та культурні ідеали, норми та зразки поведінки, мови та діалекти, національні традиції та звичаї, видатні твори культури та мистецтва, результати й методи досліджень культурної діяльності, споруди, які мають історико-культурне значення й цінність, предмети й технології, унікальні в історико-культурному аспекті території та об'єкти.

КУЛЬТУРНО-ЕВОЛЮЦІЙНА ШКОЛА (Л. Уайта) – напрям неоеволюціонізму в вивченні культурних явищ, загальних закономірностей культурно-історичного процесу та специфіки культури (Д. Аберле, Р. Адамс, Р. Андерсон, Г. Докул, Р. Карнейро, Б. Меггерс, М. Оплер, М. Салінс, М. Харріс, та ін.). Теоретичну основу напрямку склали розробки Л. Уайта: концепція культури як системи, що самоорганізується; роль технологічної підсистеми як засобу взаємодії людини з природним середовищем проживання; енергетична теорія та введення в науку про культуру методів дослідження природничих наук; використання другого закону термодинаміки; моделювання як спосіб вивчення культури.

КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНА ЕПОХА – певний етап розвитку людства, який характеризується спільністю філософських, релігійних і політичних ідей, наукових уявлень, психологічних особливостей світосприймання, етичних і моральних норм, естетичних критеріїв життя та ін.

КУЛЬТУРОГЕНЕЗ (лат. *cultura* + грец. *γένεση* – виникнення, походження) – один із видів соціальної та історичної динаміки культури, що полягає у народженні нових культурних форм та їх інтеграції в існуючі культурні системи, а також у формуванні нових культурних систем і конфігурацій. З позиції еволюціоністської теорії основною причиною культурогенезу є необхідність в *адаптації* людських спільнот до мінливих умов їхнього існування.

КУЛЬТУРОЛОГІЯ – інтегративна наука, що формується на зіткненні соціального та гуманітарного знання про людину й суспільство, вивчає культуру як цілісність, специфічну функцію й модаль-

ність людського буття. Термін запропонований американським культурантропологом Л. Уайтом.

КУЛЬТУРОЛОГІЯ ІСТОРИЧНА – галузь науки, що досліджує динаміку походження, функціонування, просторово-часової локалізації, відтворення та мінливості соціально-культурних комплексів історичної спільноти (локальних культур, культурно-історичних типів), а також їх окремих системоутворюючих складових (форм, процесів, порядків, функціональних підсистем тощо); здійснює методологічно коректний опис історичних культур як стійких системних цілісностей, що самоорганізуються, саморегулюються та самовідтворюються на основі впорядкованих комплексів соціальних конвенцій, вироблених практикою колективної життєдіяльності людей; розробляє підстави для класифікації, типологізації та реконструктивного моделювання історичних культурних систем; вибудовує пояснювальні моделі історичної динаміки становлення та мінливості їх локальних і універсальних рис та характеристик.

КУЛЬТУРОЛОГІЯ ПРИКЛАДНА – 1) галузь культурології, в якій вивчається, планується й розробляється методика цілеспрямованого прогнозування та управління соціокультурними процесами в межах соціальної й культурної політики, що здійснюється культурними інститутами та суспільними організаціями; 2) сукупність культурологічних концепцій, методологічних принципів і методів пізнання, а також знань, орієнтованих на застосування у різних галузях соціокультурній взаємодії та на досягнення певних практичних результатів.

КУЛЬТУРОЛОГІЯ ПСИХОАНАЛІТИЧНА – сукупність сформованих у психоаналізі вчень, що розкривають психологічні аспекти культури. У її основі лежить вчення З. Фрейда, його установка на виявлення ролі несвідомих імпульсів у поведінці людей. Тема взаємостосунків особи та культурного середовища розглядається як протистояння індивіда, охопленого інстинктами, й культури, яка накладає на проявлення індивідуальних стихійних поривів систему заборон. Представники психоаналітичної школи – А. Адлер, Й. Брейер, З. Фрейд,

Е.Фромм, К. Г. Юнг та ін.

КУЛЬТУРОЛОГІЯ ТЕОРЕТИЧНА – галузь науки, яка вивчає концептуальні засади культурології, напрями й етапи розвитку культурологічної думки, досліджує культуру як цілісність, конкретно-історичні явища культури, виявляє універсальні закономірності їх виникнення, еволюції та функціонування.

Л

ЛАБІРИНТ
ЛАНДШАФТ
ЛАНДШАФТ КУЛЬТУРНИЙ
ЛЕГІТИМНІСТЬ
ЛЕГО
ЛІБЕРАЛІЗМ
ЛІНГВІСТИКА
ЛІНГВІСТИКА СТРУКТУРНА
ЛІНГВІСТИЧНИЙ ПОВОРІТ
ЛІТЕРАТУРА
ЛОГІКА
ЛОГІКА ІНДУКТИВНА
ЛОГОС
ЛОГОФІЛІЯ
ЛОГОЦЕНТРИЗМ
ЛОКАЛІЗАЦІЯ
ЛОКАЛЬНИЙ

ЛАБІРИНТ (грец. *λαβύρινθος* – лабіринт) – 1) система сполучених один з одним приміщень зі складними, заплутаними ходами, з якої важко знайти вихід; 2) образ-метафора постмодернізму – один із центральних елементів системи понять філософського світобачення Х. Борхеса. Лабіринт у Х. Борхеса виступає як образно-знакова модель Універсуму, архітектоніка якої обумовлена власними правилами.

ЛАНДШАФТ (нім. *Landschaft* – вид місцевості) – 1) загальний вид місцевості; 2) термін, що використовується постмодерністською філософією в контексті філософської парадигми багатовимірності структур буття та людського мислення.

ЛАНДШАФТ КУЛЬТУРНИЙ – земний простір, що включає всі властиві йому природні та антропогенні компоненти; формується в результаті свідомої, цілеспрямованої діяльності людини для задоволення тих чи інших її потреб.

ЛЕГІТИМНІСТЬ (лат. *legitimus* – законний) – законність режиму, політичних діячів і лідерів, що впливає не з формальних законів і декретів, а з соціальної згоди і прийняття їх як законних, тобто відповідних ціннісним нормам з боку самих громадян. Поняття ввів у науковий обіг М. Вебер.

ЛЕГО (лат. *lego* – збирати, конструювати) – ігровий феномен (тип дитячого конструктора), що виражає переорієнтацію парадигми сучасної культури з форми конструювання як відтворення канону на форму конструювання як якості вільного варіювання предметності.

ЛІБЕРАЛІЗМ (лат. *liberalis* – вільний) – ідейна та суспільно-політична течія, що виникла в європейських країнах у XVII–XVIII ст. і проголосила принцип громадянських, політичних та економічних свобод. У XIX – на початку XX ст. сформувався основні положення лібералізму: громадянське суспільство, права та свободи особистості, правова держава, вільне підприємництво та ін.; у сучасних умовах ідеї лібералізму отримали розвиток в неоліберальних концепціях.

ЛІНГВІСТИКА (лат. *lingua* – мова) – мовознавство; наука, що вивчає мови, їх побудову, функціонування й розвиток. Виокремилась

із філософії на початку XIX ст. з появою власних методів дослідження.

ЛІНГВІСТИКА СТРУКТУРНА (лат. *lingua* – мова) – напрям у лінгвістиці, що розглядає мову як структурно організовану знакову систему й описує цю систему.

ЛІНГВІСТИЧНИЙ ПОВОРОТ – термін, що визначає ситуацію першої половини – середини XX ст. і позначає момент переходу від класичної філософії, яка розглядала свідомість як основу філософствування, до філософії неklasичної, котра виступає з критикою метафізики свідомості й сприймає мову як онтологічну основу мислення та діяльності.

ЛІТЕРАТУРА (лат. *literature* – написане) – 1) твори писемності, що мають суспільне значення; 2) художня література – один з видів мистецтва, в якому засобом створення художнього образу є слово, мова; 3) наукова література – сукупність друкованих творів, присвячених проблемам якої-небудь науки, галузі знань, тим чи іншим спеціальним питанням.

ЛОГІКА – філософська наука про форми, закони й методи пізнання об'єктивного світу на ступені абстрактного мислення, а також про мову як засіб такого пізнання.

ЛОГІКА ІНДУКТИВНА – розділ логіки, в якому вивчаються логічні процеси переходу від знання про одиничне й окреме до знання про загальне.

ЛОГОС (грец. *λόγος* – мова) – 1) термін в античній та середньовічній філософії, що визначає єдність мислення й мови; 2) філософський термін, що фіксує єдність поняття, слова й сенсу, водночас слово розуміється в даному випадку не стільки в фонетичному, скільки в семантичному плані.

ЛОГОФІЛІЯ (грец. *λόγος* – мова; *φιλία* – любов) – поняття, що введене філософією постмодернізму для позначення специфіки соціокультурного статусу *дискурсу*, котре фіксує аксіологічну пріоритет-

ність феноменів дискурсивності та *логосу* в контексті європейської культури.

ЛОГОЦЕНТРИЗМ (грец. *λόγος* – знання + лат. *centrum* – центр) – поняття, що введено постмодерністською філософією для характеристики класичної культурної традиції, яка ґрунтується на осмисленні буття як феномену з іманентною логікою. Постмодерністська концепція орієнтується на “демонтаж” логоцентризму, постулюючи відсутність вихідного “сенсу” буття та універсальної закономірності світобудови.

ЛОКАЛІЗАЦІЯ (лат. *lokalis* – місцевий; *locus* – місце) – віднесення чогось до певного місця; обмеження місця дії, розповсюдження якого-небудь явища, процесу.

ЛОКАЛЬНИЙ (лат. *lokalis* – місцевий; *locus* – місце) – місцевий, притаманний певному місцю; те, що не виходить поза певні межі.

М

МАГІЯ
МАНПУЛІАЦІЯ
МАНПУЛІАЦІЯ МАСОВОЮ СВІДОМІСТЮ
МАНЬЄРИЗМ
МАРГІНАЛЬНА КУЛЬТУРА
МАРГІНАЛЬНІСТЬ
МАРКСИЗМ

Розділ 1.Глосарій

МАС-МЕДІА
МАТЕРІАЛІЗМ
МАТЕРІЯ
МАШИННЕ МИСТЕЦТВО
МЕДИТАЦІЯ
МЕДІА
МЕДІАКУЛЬТУРА
МЕМ
МЕНЕДЖМЕНТ
МЕНТАЛЬНІСТЬ, менталітет
МЕТА, ціль
МЕТАНАРРАЦІЯ
МЕТАФІЗИКА
МЕТАФОРА
МЕТОД
МЕТОД АБСТРАГУВАННЯ
МЕТОД АКСІОЛОГІЧНИЙ
МЕТОД АКСІОМАТИЧНИЙ
МЕТОД АНАЛІТИЧНИЙ, аналіз
МЕТОД АНАЛОГІЇ
МЕТОД ВИМІРЮВАННЯ
МЕТОД ГЕНЕРАЛІЗАЦІЇ
МЕТОД ГІПОТЕТИКО-ДЕДУКТИВНИЙ
МЕТОД ДЕДУКЦІЇ
МЕТОД ДІАЛЕКТИЧНИЙ
МЕТОД ДІАХРОНІЧНИЙ
МЕТОД ІДЕАЛІЗАЦІЇ
МЕТОД ІДЕОГРАФІЧНИЙ
МЕТОД ІНДУКЦІЇ

МЕТОД ІСТОРИЧНИЙ
МЕТОД КРОС-КУЛЬТУРНИЙ
МЕТОД НАУКОВОГО ПЕРЕДБАЧЕННЯ
МЕТОД ПІЗНАННЯ
МЕТОД ПОРІВНЯЛЬНИЙ , компаративний
МЕТОД ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНИЙ
МЕТОД ПСИХОАНАЛІТИЧНИЙ , психоаналіз
МЕТОД СЕМІОТИЧНИЙ
МЕТОД СИНХРОНІЧНИЙ
МЕТОД СПОСТЕРЕЖЕННЯ
МЕТОД УНІВЕРСАЛЬНИЙ , загальний філософський
МЕТОД ФОРМАЛІЗАЦІЇ
МЕТОДИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ
МЕТОДИ ЗАГАЛЬНОНАУКОВІ
МЕТОДИ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ
МЕТОДИ ТЕОРЕТИКО-ЕМПІРИЧНІ
МЕТОДИ ТЕОРЕТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ
МЕТОДИКА
МЕТОДОЛОГІЯ
МИСЛЕННЯ
МИСЛЕННЯ АБСТРАКТНЕ
МИСЛЕННЯ ХУДОЖНЄ
МИСТЕЦТВО
МИСТЕЦТВО КІНЕТИЧНЕ
МИСТЕЦТВО КОНЦЕПТУАЛЬНЕ
МИСТЕЦТВО МОНУМЕНТАЛЬНЕ
МИСТЕЦТВО ОБРАЗОТВОРЧЕ
МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО
МІЖКУЛЬТУРНИЙ ДІАЛОГ

МІНІМАЛІЗМ
МІСТИЦИЗМ
МІФ
МІФОЛОГЕМА
МІФОЛОГЕМА МАГА
МОВА
МОВА МИСТЕЦТВА
МОВА ПРИРОДНА
МОВА ШТУЧНА
МОВНІ ІГРИ
МОДА
МОДАЛЬНІСТЬ
МОДЕЛЮВАННЯ
МОДЕЛЬ
МОДЕРН
МОДЕРНІЗАЦІЯ
МОДЕРНІЗМ
МОДИФІКАЦІЯ
МОДУЛЬ
МОДУС
МОМЕНТ
МОНАДА
МОНАДОЛОГІЯ
МОНІЗМ
МОНОТЕЇЗМ
МОРАЛЬ
МОРАЛЬНА САМОСВІДОМІСТЬ
МОРАЛЬНА СВІДОМІСТЬ
МОРАЛЬНІСТЬ

МОРТАЛЬНИЙ ДИСКУРС
МОРФОЛОГІЯ КУЛЬТУРИ
МОТИВ
МУЗИКА
МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМ

МАГІЯ (грец. *μαγεία* – чаклунство, чари) – 1) поняття, що використовується для опису системи *мислення*, при якій людина звертається до таємних сил з метою впливу на події, а також на стан матерії; 2) символічна дія (обряд), що пов'язана з вірою в надприродну здатність людини впливати на людей та явища природи. Магія виникла у первісному суспільстві.

МАНІПУЛЯЦІЯ (лат. *manipulate; manipulus* – жменя, пучок) – 1) складний прийом, дія над чим-небудь при роботі руками; 2) різноманітні політичні способи впливу на суспільну думку в корисливих цілях.

МАНІПУЛЯЦІЯ МАСОВОЮ СВІДОМІСТЮ – один із способів керування людьми шляхом створення ілюзій або умов для контролювання їхньої поведінки. Вплив спрямований на психіку особистості, здійснюється потай і ставить своїм завданням зміну її думок, спонукань і цілей у потрібному деякій групі людей напрямі.

МАНЬЄРИЗМ (італ. *manierismo* – примхливість, химерність) – стильова течія XVI – початку XVII ст. в європейській літературі й образотворчому мистецтві, яка відобразила кризу гуманістичної культури Відродження. Характерні риси маньєризму: екзальтація, гіперболізм, суб'єктивізм, деформація пропорцій.

МАРГІНАЛЬНА КУЛЬТУРА (лат. *margo* – межа + культура) – 1) культура, яка знаходиться в опозиції до культурної спільноти, що

є автохтонною на даній території; фундаментальними її рисами є неукоріненість, нонфінітність (принципова незавершеність) та схильність до деконструкції; 2) сукупність локальних культур (субкультур), основні принципи яких оцінюються з точки зору панівного культурного канону як чужі або ворожі. Об'єктивними умовами формування цього феномену є процеси трансформації суспільства в перехідні або кризові етапи його розвитку (модернізація, “перебудова” тощо), зміни соціальної структури (поява нових соціальних груп або втрата ними колишнього статусу), різні форми взаємодії культур (від військових конфліктів до економічного співробітництва та культурного обміну).

МАРГІНАЛЬНІСТЬ (лат. *margo* – кордон) – поняття, яке застосовується для позначення стану людини (групи), котра існує поза певної соціальної страти, що накладає відбиток на її психіку та спосіб життя. Термін був введений у науковий обіг американським соціологом Р. Парком з метою виявлення соціально-психологічних наслідків неадаптації мігрантів до умов міського середовища.

МАРКСИЗМ – філософське, ідеологічне, політико-економічне вчення, назване за ім'ям його засновника К. Маркса. Виникло у середині XIX ст. як система поглядів на природу, суспільство та пізнання. Засноване на: засадах *матеріалізму* і *діалектики*; трактуванні соціально-історичного процесу як послідовної й закономірної зміни суспільно-економічних формацій, що доконечно завершується переходом до комунізму шляхом радикальної соціальної (пролетарської) революції.

МАС-МЕДІА (лат. *mass* – масовий, маса + *media (medium)* – засіб, посередництво) – засоби масової комунікації (преса, кіно, телебачення, аудіо- та відеокасети, плакати тощо); технології та інститути, через які централізовано поширюється інформація.

МАТЕРІАЛІЗМ (лат. *materialis* – речовий) – напрям у філософії, протилежний ідеалізму; виходить з того, що матерія первинна стосовно свідомості, існує поза і незалежно від свідомості; в марк-

сизмі матеріалізм з'єднаний з діалектикою і застосований до пізнання суспільства.

МАТЕРІЯ (лат. *materia* – речовина) – 1) речовина, субстрат, субстанція; 2) філософська категорія для позначення об'єктивної реальності, яка надана людині у відчуттях, існуючи незалежно від них.

МАШИННЕ МИСТЕЦТВО – тенденція в художньому модернізмі, програмною ідеєю якої є з'єднання художньої та технічної творчості. Генетично сходить до раннього футуризму з його пафосним сприйняттям технічних досягнень початку ХХ ст., інтерпретованих як свідчення переходу від “епохи людини” до “епохи техніки”.

МЕДИТАЦІЯ (лат. *meditatio* – роздум) – 1) стан повного зосередження й самозаглибленості, що супроводжується фізичним розслабленням, відсутністю емоційних проявів, відчуженістю від зовнішнього світу; 2) роздум, уявне споглядання.

МЕДІА (лат. *medium* – посередник) – 1) початкова частина складних слів, що стосуються засобів масової інформації (медіаосвіта, медіапростір, медіахолдинг, медіабанг тощо); 2) сукупність засобів аудіо-, теле- й візуальної комунікації.

МЕДІАКУЛЬТУРА – 1) сукупність інформаційно-комунікаційних засобів пошуку, збирання, виробництва й передачі інформації, а також культури її сприймання соціальними групами та соціумом у цілому; 2) здатність людини ефективно взаємодіяти з *мас-медіа*, адекватно функціонувати в інформаційному середовищі.

МЕМ (грец. *μνήμη* – пам'ять) – одиниця передачі культурної інформації, що поширюється від однієї людини до іншої (за допомогою імітації, навчання тощо). Поняття та його концепція були розроблені Р. Докінзом у книзі “Егоїстичний ген” (1976) для опису процесів зберігання й розповсюдження окремих елементів культури.

МЕНЕДЖМЕНТ (лат. *management* – управління) – у культурно-мистецькій сфері – процес планування, організації, мотивації, контролю та координації, спрямований на досягнення певних цілей у га-

лузі соціокультурної діяльності за допомогою професійно підготовлених фахівців.

МЕНТАЛЬНІСТЬ, менталітет (лат. *mens* – розум, мислення, спосіб думок, душевний лад) – певний спосіб мислення, сукупність розумових навичок і духовних настанов, властивих окремій людині або суспільній групі. Ментальність є тією матрицею, через яку стимулюється, мотивується, програмується, координується, соціально відтворюється активність людей, а також організується, функціонує й розвивається сам соціум. У науковий обіг термін введений М. Блоком, Л. Леві-Брюлем і Л. Февром.

МЕТА, ціль – усвідомлене передбачення бажаного результату діяльності, яке зумовлює пошук засобів і шляхів його досягнення.

МЕТАНАРАЦІЯ (грец. *meta* – за + лат. *narratio* – виклад; мета-повідання, велика історія) – поняття філософії постмодернізму, що трактує культуру модерну як культуру “великих наративів” – соціокультурних домінант, установок, що задають конкретний тип раціональності (новевропейські ідеї емансипації та соціального прогресу, гегелівська діалектика духу, просвітницьке трактування знання як інструменту вирішення будь-яких проблем тощо). Постмодернізм розглядає метанарацію як своєрідну ідеологію модернізму, що нав’язує суспільству та культурі в цілому певний світоглядний комплекс ідей, обмежуючи, пригнічуючи, впорядковуючи й контролюючи людську свідомість. Через це постмодернізм піддає сумніву ідеї модернізму, його систему цінностей, наполягаючи на рівноправності безлічі співіснуючих світоглядів.

МЕТАФІЗИКА (грец. *meta* + *φυσικά* – “те, що після фізики”) – 1) філософське вчення про надчуттєві (недоступні досвіду) принципи буття, що містить: вчення про саму сутність (онтологія); сутність світу (космологія); про людину (філософська антропологія, екзистенціалізм); про існування та сутність Бога (теологія); термін ввів Андронік Родоський (I ст. до н.е.); 2) у марксизмі – метод протилежний *діалектиці*, що тяжіє до побудови однозначної, статичної й умоглядної картини світу та розглядає явища поза їх взаємозв’язком та розвитком.

МЕТАФОРА (грец. *μεταφορά* – перенесення) з перенесення властивостей одного предмета (явища або грані буття) на інший за принципом їхньої подібності в якомусь відношенні або за контрастом.

МЕТОД (грец. *μέθοδος* – шлях, спосіб дослідження, навчання, викладання) – сукупність прийомів і операцій пізнання та практичної діяльності; спосіб досягнення певних результатів у пізнанні та практиці.

МЕТОД АБСТРАГУВАННЯ – метод дослідження, що полягає у відході в думці від несуттєвих властивостей, зв'язків, співвідношень предметів і виділення рис, котрі цікавлять дослідника.

МЕТОД АКсіОЛОГіЧНІЙ (грец. *αξία* – цінність, значення + *λόγος* – знання) – метод гуманітарного й соціально-наукового пізнання, орієнтований на співвіднесенні досліджуваних об'єктів і явищ з тими або іншими загально визнаними цінностями.

МЕТОД АКсіОМАТіЧНІЙ – метод побудови наукової теорії, основу якої складають певні вихідні положення – *аксіоми* або *постулати*, з котрих всі інші твердження теорії виводяться логічним шляхом за допомогою доказів.

МЕТОД АНАЛіТіЧНІЙ, аналіз (грец. *ἀνάλυσις* – роз'єднання) – метод наукового дослідження (пізнання) явищ і процесів, в основі якого лежить розкладання цілого на частини.

МЕТОД АНАЛОГіЇ (грец. *ἀναλογία* – відповідність, подібність) – метод дослідження, що ґрунтується на подібності між *об'єктами* (предметами, явищами, процесами), за допомогою якого робиться висновок про властивості досліджуваного *об'єкта* на підставі його подібності за суттєвими ознаками з іншим об'єктом.

МЕТОД ВІМіРЮВАННЯ – метод визначення числового значення певної величини за допомогою одиниці виміру, що передбачає наявність об'єкта вимірювання, еталона та вимірювальних приладів.

МЕТОД ГЕНЕРАЛіЗАЦіЇ (лат. *generalis* – загальний, головний) – 1) узагальнення, логічний перехід від часткового до загального, підпорядкування окремих явищ загальному принципу; 2) метод, за допомогою якого шляхом індукції з одиничного виводиться загальне.

МЕТОД ГІПОТЕТИКО-ДЕДУКТИВНИЙ (грец. *ὑπόθεσις* – припущення + лат. *deductio* – виведення) – метод наукового дослідження, який полягає у висуванні гіпотез щодо досліджуваних явищ і виведенні висновків з цих гіпотез за допомогою дедукції.

МЕТОД ДЕДУКЦІЇ (лат. *deductio* – виводжу) – метод наукового пізнання, при якому часткове або одичне пізнається на основі знання загальної закономірності (протиставляється індукції).

МЕТОД ДІАЛЕКТИЧНИЙ (грец. *διαλεκτική* – мистецтво спечечатися, розмірковувати) – 1) один з основних методів філософії (протилежний *метафізичному*), що ґрунтується на визнанні первинності матерії й пізнаваності світу та націлений на розгляд явищ дійсності в розвитку й взаємної обумовленості; 2) метод філологічного аналізу тексту, заснований на принципах: історизму (зв'язку мовного й образного явища тексту з його історичною основою); взаємозв'язку форми й змісту; мовної системності, підпорядкованості кожного елемента твору авторському задуму; співвідношення загального й окремого, що пов'язано з системним підходом до художнього тексту.

МЕТОД ДІАХРОНІЧНИЙ (грец. *δια* – через, крізь + *χρονος* – час) – 1) метод вивчення будь-яких об'єктів, явищ в їх становленні та історичному розвитку; 2) у культурології – метод, суть якого полягає в аналізі явищ, фактів, подій світової та вітчизняної культури у хронологічній послідовності їх появи й розвитку.

МЕТОД ІДЕАЛІЗАЦІЇ (грец. *ιδέα* – образ, ідея) – розумовий процес, пов'язаний з утворенням абстрактних теоретичних об'єктів, що не існують в дійсності, але які є відображенням об'єктивних предметів і явищ (абсолютно тверде тіло, абсолютно чорне тіло, ідеальний газ тощо).

МЕТОД ІДЕОГРАФІЧНИЙ (грец. *ἴδιος* – особливий + *γράφω* – креслити, малювати, писати) – метод пізнання, що ґрунтується на акцентуванні одичності, унікальності об'єкта (явища, процесу, події). Його завданням є опис суттєвих рис досліджуваного об'єкта з прив'язкою до конкретного простору й часу.

МЕТОД ІНДУКЦІЇ (лат. *inductio* – наведення) – метод наукового дослідження, при якому здійснюється перехід від часткового знання до більш загального (протилежність – метод *дедукції*).

МЕТОД ІСТОРИЧНИЙ – метод, за допомогою якого досліджується виникнення, формування та розвиток культурних процесів і подій у хронологічній послідовності з метою подальшого виявлення їх внутрішніх і зовнішніх зв'язків, закономірностей та суперечностей.

МЕТОД КРОС-КУЛЬТУРНИЙ – метод сучасної культурологічної *компаративістики*, метою котрого є не стільки порівняння різних культур, скільки порівняння певних культурних практик (практика виховання дітей, грамотність тощо) в умовах дії різних культурних установок. Використовується також у соціальній психології, соціології, антропології та ін.

МЕТОД НАУКОВОГО ПЕРЕДБАЧЕННЯ – 1) метод, сутність якого полягає у повному й достатньо обґрунтованому передбаченні конкретних дій, подій, процесів та їх наслідків або обов'язкової появи конкретних явищ, предметів, процесів, типів людей тощо; 2) метод теоретичної діяльності, що полягає у визначенні, опису тих чи інших явищ природи, суспільного життя, психічних станів, які відсутні або не відомі зараз, але можуть виникнути або бути відкриті та вивчені у майбутньому.

МЕТОД ПІЗНАННЯ (грец. *μέθοδος* – метод + пізнання) – спосіб пізнання, дослідження явищ природи та суспільного життя. Виокремлюють методи пізнання: загальнофілософські (або універсальні); загальнонаукові; методи конкретних наук.

МЕТОД ПОРІВНЯЛЬНИЙ, компаративний – науковий метод пізнання дійсності шляхом встановлення подібності або відмінності предметів та явищ дійсності, що досліджуються.

МЕТОД ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНИЙ – у культурології – метод дослідження, що дозволяє шляхом порівняння культурних явищ виявляти загальне й особливе в розвитку країн і народів світу, чинники їх тотожності й відмінності.

МЕТОД ПСИХОАНАЛІТИЧНИЙ, психоаналіз – 1) метод наукового спостереження й вивчення особистості (особливостей її бажань, імпульсів, мотивів, сновидінь, фантазій тощо) для осмислення її поведінки; 2) система пізнавальних засобів та прийомів, що розроблена З. Фрейдом та його послідовниками, яка дозволяє виявляти у поведінці особистості, крім раціональних, усвідомлюваних спонукальних мотивів, також глибинні, несвідомі установки, що роблять істотний, часто визначальний вплив на нормативно-ціннісні орієнтації та конкретні вчинки індивіда.

МЕТОД СЕМІОТИЧНИЙ – в культурології – метод дослідження культури як знакової системи.

МЕТОД СИНХРОНІЧНИЙ (грец. *συγχρόνως* – одночасний) – в культурології – метод дослідження двох або декількох культурних явищ, що відбуваються в один і той же історичний період.

МЕТОД СПОСТЕРЕЖЕННЯ – метод емпіричного дослідження, що полягає в активному, систематичному, цілеспрямованому, планомірному й навмисному сприйнятті об'єкта, в процесі якого отримуються знання про зовнішні сторони, властивості та відносини об'єкта, що досліджується.

МЕТОД УНІВЕРСАЛЬНИЙ, загальний філософський – метод пізнання, в основі якого лежать загальнофілософські закономірності пізнання навколишньої дійсності (закони діалектики – переходу кількісних змін у якісні; єдності й боротьби протилежностей; заперечення заперечення тощо), а також філософські методи й принципи мислення (об'єктивності, всебічності, історизму пізнання).

МЕТОД ФОРМАЛІЗАЦІЇ (лат. *forma* – вид, образ) – спосіб відображення об'єктів, явищ, результатів мислення за допомогою певної форми штучної мови (символів, знаків).

МЕТОДИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ – загальнонаукові методи практичного освоєння дійсності (*спостереження, порівняння, вимірювання, експеримент*), в процесі якого відбувається накопичення фактів.

МЕТОДИ ЗАГАЛЬНОНАУКОВІ – методи освоєння дійсності, в основі яких лежать загальнометодологічні закономірності пізнання; поділяються на *емпіричні, теоретичні та емпірично-теоретичні*.

МЕТОДИ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ – сукупність *загальнонаукових методів пізнання та спеціфічних методів дослідження* окремих сфер гуманітарного знання, спрямованих на вивчення культури як цілості, а також її окремих феноменів, виявлення універсальних закономірностей їх виникнення, еволюції та функціонування.

МЕТОДИ ТЕОРЕТИКО-ЕМПІРИЧНІ – загальнонаукові методи пізнання, що застосовуються на емпіричному та теоретичному рівнях дослідження (абстрагування, аналіз і синтез, індукція та дедукція, моделювання тощо).

МЕТОДИ ТЕОРЕТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ – загальнонаукові методи теоретичного освоєння дійсності, в процесі якого досягається синтез знань у формі наукових теорій (ідеалізація, формалізація, гіпотеза, аксіоматичний, системний, історичний методи тощо).

МЕТОДИКА (грец. *μεθοδικό* – методика) – сукупність методів, прийомів доцільного проведення певної роботи.

МЕТОДОЛОГІЯ (грец. *μέθοδος* – метод + *λόγος* – знання) – 1) вчення про науковий метод пізнання; 2) сукупність методів, що застосовуються у певній науці.

МИСЛЕННЯ (грец. *σκέψη* – мислення) – 1) активний процес діяльності людського мозку; 2) процес пізнавальної діяльності індивіда, що характеризується узагальненим й опосередкованим відображенням дійсності. Форми й закони мислення вивчаються логікою, механізми протікання – психологією та нейропсихологією.

МИСЛЕННЯ АБСТРАКТНЕ – одна з форм процесу пізнання, якій передує чуттєвий рівень пізнання.

МИСЛЕННЯ ХУДОЖНЄ – вид духовної діяльності, спрямованої на створення, а також на сприйняття та розуміння творів мистецтва. Головне завдання художнього мислення – формування худож-

ніх образів дійсності у свідомості автора, а також їх відтворення у свідомості *реципієнта*. Протікає у взаємодії з іншими формами художньої свідомості й діє на всіх стадіях творчого процесу.

МИСТЕЦТВО – 1) форма культури, що пов'язана зі здатністю суб'єкта до естетичного освоєння життєвого простору, його відтворення в образно-символічному ключі, спираючись на ресурси творчої уяви; 2) у цілому – художня творчість: література; скульптура, живопис, графіка, декоративне мистецтво, музика, танець, театр, кіно та ін.

МИСТЕЦТВО КІНЕТИЧНЕ – художній напрям у *неоконструктивізмі*, орієнтований на створення динамічних моделей, що покликані передати сутність руху (конкретного рухомого предмета) і побудовані з різних (як правило, програмно випадкових) технічних елементів. Виникло у першій половині 1960-х рр.; основоположником і класиком кінетичного мистецтва є Ж. Тінгелі.

МИСТЕЦТВО КОНЦЕПТУАЛЬНЕ (лат. *conceptus* – думка, уявлення) – напрям постмодернізму, метою якого є передача ідеї, але не за допомогою традиційних художніх форм та методів, а в її безпосередньому документально зафіксованому поданні (фраз, текстів, схем, графіків, креслень, фотографій, аудіо- і відеозаписів тощо). Концептуальне мистецтво виходить з положення, що концепція твору важливіше його фізичного вираження. Напрямок оформився наприкінці 1960-х – початку 1970-х рр. в американській, а потім в європейській культурі (Р. Беррі, Я. Вільсон, Дж. Кошут, Д. Хюблер та ін.).

МИСТЕЦТВО МОНУМЕНТАЛЬНЕ – рід образотворчого мистецтва, витвори якого створюються, як правило, для конкретного архітектурного (або природного) середовища й відрізняються значущістю ідейного змісту, узагальненістю форм, великим масштабом (пам'ятники і монументи, скульптурні, живописні, мозаїчні композиції для будівель, а також вітражі, міська та паркова скульптура, фонтани тощо).

МИСТЕЦТВО ОБРАЗОТВОРЧЕ (англ. *figurative art*, фр. *art figurative*, нім. *bildende Kunst*) – вид мистецтва (живопис, скульптура,

графіка), заснований на зоровому сприйнятті й відтворенні предметного світу (у тому числі й людини) на площині або у просторі.

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО – сукупність наук про усі види художньої творчості, про їх місце у загальній сфері людської культури.

МІНІМАЛІЗМ (лат. *minimalis* – найменший; англ. *minimal art* – мінімальне мистецтво) – художня течія в мистецтві 60-х – 70-х рр. ХХ ст., твори якого позбавлені зовнішньої декоративності, відрізняються простотою й одноманітністю форм, монохромністю. Мінімалізм представлений, головним чином, скульптурою та живописом.

МІСТИЦИЗМ (грец. *μυστήριον* – таємниця, таїнство) – 1) визнання надприродної сутності явищ природи; 2) релігійно-філософська світоглядна концепція, яка виходить з того, що справжня реальність недосяжна для розуму й розкривається лише шляхом інтуїтивно-екстатичного (надчуттєвого) опанування в містици – практиці безпосереднього єднання з надприродним, *трансцендентним*.

МІФ (грец. *μῦθος* – переказ, легенда, оповідання) – складова частина архаїчного світогляду людини, яка виражена в оповіданні про богів, духів, обожнених героїв і першопредків, що виникли у первісному суспільстві. Міф – перша форма раціонального осягнення світу, його образно-символічного відтворення й пояснення. Як архаїчний пласт культури міфологія відіграла важливу роль у подальшому формуванні традиційної культури.

МІФОЛОГЕМА (грец. *μῦθος* – сказання, переказ + *λόγος* – думка, причина) – термін, що використовується для позначення міфологічних сюжетів, сцен, образів, які характеризуються глобальністю, універсальністю та мають широке поширення в культурах народів світу (міфологема першолюдини, Світового дерева, Потопу тощо); схожа тема, що повторюється у міфах різних народів. Поняття було введено у науковий обіг К. Юнгом і К. Керені в монографії “Введення в сутність міфології” (1941).

МІФОЛОГЕМА МАГА (грец. *μῦθος* – сказання, переказ + *λόγος* – думка, причина) – сукупність ознак образу мага; певна структура *нарративу*, в якому фігурує маг.

МОВА – історично сформована система звукових, словникових та граматичних засобів, що об'єктивує роботу мислення та є засобом спілкування, обміну думками й взаємного розуміння людей у суспільстві.

МОВА МИСТЕЦТВА – система іманентних зображально-виражальних засобів, властивих кожному виду мистецтва. Засоби художнього зображення являють собою відкриті динамічні системи.

МОВА ПРИРОДНА – найважливіший засіб людського спілкування, що нерозривно пов'язаний з мисленням; є соціальним засобом збереження та передачі інформації, одним із засобів управління людською поведінкою. Змінюється у часі, може перестати використовуватися у сфері спілкування (мертві мови).

МОВИ ШТУЧНІ – спеціальні мови, на відміну від природних, конструюються цілеспрямовано для: міжнародного спілкування (мова есперанто); автоматичної обробки інформації за допомогою ЕОМ (мови програмування, мови машинні); запису інформації з певної галузі науки й техніки (інформаційні мови) та ін.

МОВНІ ІГРИ (нім. *Sprachspiel*) – поняття постмодернізму, слугує для позначення цілісних і закінчених систем міжособистісної комунікації, що підпорядковуються *іманентним* правилам та угодам, порушення яких веде до руйнування (або виходу за межі) мовної гри. Перекладаючи мовну реальність в ігрову площину, мовні ігри, з одного боку, конституюють плюралізм змістів мовних систем комунікацій, а з іншого – дотримання певних правил мовної організації. Поняття введено Л. Вітгенштейном у роботі “Філософські дослідження” (1945).

МОДА (фр. *mode*; лат. *modus* – міра, спосіб, правило) – 1) нетривале панування певного смаку й масової поведінки в якій-небудь сфері життя чи культури; на відміну від *стилю*, мода відображає більш короткочасні й поверхневі зміни зовнішніх форм побутових предметів та мистецьких творів; 2) нетривка, швидкоплинна популярність.

МОДАЛЬНІСТЬ (лат. *modus* – вид, спосіб) – вид і спосіб буття чи події. Категоріями модальності є: можливість, дійсність, необхід-

ність. *Модальний* – обумовлений обставинами, що відноситься до модальності; *модальний аналіз* – дослідження суті модальності.

МОДЕЛЮВАННЯ – процес дослідження об'єкта, процесу або явища, який передбачає побудову моделі та вивчення її характеристик.

МОДЕЛЬ (лат. *modus* – міра, аналог, зразок) – штучно створений образ конкретного об'єкта, процесу або явища.

МОДЕРН (лат. *modernus* – новий, сучасний) – історичний період, що почався в епоху Просвітництва (XVII–XVIII ст.); те ж, що *Новий час*. Ментально-світоглядна концепція модерну сфокусувалась на людині як творці “другої природи”. Культурна свідомість модерну зв'язана з ідеєю тотального підпорядкування світу волі людини, безмежного розвитку самої себе, науки, техніки.

МОДЕРНІЗАЦІЯ (фр. *moderne* – сучасний) – один із змістових аспектів концепції індустріалізації – теоретична модель семантичних і аксіологічних трансформацій свідомості та культури в контексті становлення індустріального суспільства; паралельна концепції індустріалізації, що розглядає процес перетворення традиційного аграрного суспільства в індустріальне з точки зору трансформації системи господарства, технічного озброєння та організації праці.

МОДЕРНІЗМ (лат. *modernus* – новий, сучасний) – 1) неklasичний тип філософствування, радикально дистанційований від класичного, який допускає можливість *плюрального* моделювання світів. Основні парадигми модернізму: відмова від *моноонтологізму* й *моністичного* гуманізму; ідея *плюральності* й конструктивності Розуму; подолання трактування людини як “зліпка” – Бога; відмова від класичної ідеї гармонії та підкреслений антинормативізм; *інтенція* на відкритість системи світу, *інновацію* та *варіативність* культури; 2) загальне позначення художніх тенденцій, течій, шкіл, діяльності окремих майстрів XX в. (фовізм, експресіонізм, футуризм, кубізм та ін.), які відійшли від традиції зовнішньої подоби в зображенні реальності й вважають формальний експеримент основою свого творчого методу. Головна риса модернізму в мистецтві – метафоричність побудови образу й відповідність форми характеру настроїв, переживань та сві-

товідчуття. У другій половині ХХ ст. тенденції модернізму розвиваються в *авангардизмі*.

МОДИФІКАЦІЯ (лат. *modificatio* – зміна) – видозміна, перетворення чого-небудь, що характеризується появою нових властивостей; *модифікувати* – змінювати.

МОДУЛЬ (лат. *modulus* – міра) – в архітектурі та будівництві – вихідна міра, що прийнята для вираження кратних співвідношень розмірів споруд та їх частин. За модуль приймають міру довжини (фут, метр), розмір одного з елементів будівлі або розмір будівельного виробу. Застосування модуля полегшує уніфікацію і стандартизацію будівництва.

МОДУС (лат. *modus* – вид, спосіб) – 1) спосіб існування, вид і характер буття й події; 2) *modus vivendi* – спосіб життя, умови, що роблять прийнятним життя одного біля одного; 3) *modus procedendi* – характер заходів, що вживаються для досягнення мети.

МОМЕНТ (лат. *momentum* – рушійна сила, поштовх) – мить, тимчасова точка, певна мить; суттєва обставина, складова частина. У філософію поняття було введено Г.В.Ф. Гегелем для позначення складової частини великого цілого, що виділена за якісним або динамічним, але не просторовим або механічним принципом.

МОНАДА (грец. *μονάς* від *μονάδοζ* – одиниця, неподільне) – 1) назва одиниці у стародавніх греків; 2) у ряді філософських систем – структурна одиниця буття; 3) у філософії Г.В. Лейбніца – неподільні духовні первинні елементи, що складають основу світобудови, одне з основних понять *монадології*.

МОНАДОЛОГІЯ (грец. *μονάς* от *μονάδοζ* – одиниця, неподільне + *λόγος* – знання) – філософське вчення Г.В. Лейбніца і його послідовників, що приймає монади за первинні елементи всього сушого.

МОНІЗМ (грец. *μόνος* – один, єдиний) – філософське вчення, що визнає основою всього існуючого одне начало (на протигагу *дуалізму* й *плюралізму*): *матерію* (матеріалістичний монізм) або *дух* (ідеалістичний монізм).

МОНОТЕЇЗМ (грец. *μόνος* – єдиний + *θεός* – Бог) – 1) форма вірувань і культу, що полягає у поклонінні єдиному Богу; 2) вчення про єдиного персоніфікованого Бога.

МОРАЛЬ (лат. *moralis* – моральний, від *mores* – звичай) – духовно-культурний механізм регуляції поведінки особистості та соціальних груп за допомогою уявлень про належне, в яких узагальнені норми, цінності, зразки поведінки, а також принцип ставлення до інших індивідів та соціальних груп.

МОРАЛЬНА САМОСВІДОМІСТЬ – моральне усвідомлення людиною самої себе як особистості й свого місця в суспільстві.

МОРАЛЬНА СВІДОМІСТЬ – духовна сторона *моралі*; людська свідомість в її спрямованості на осмислення й розв'язання моральних проблем.

МОРАЛЬНІСТЬ – буттєвий *корелят* моралі, що визначає спосіб, рівень і межі впливу її норм на реальне людське життя.

МОРТАЛЬНИЙ ДИСКУРС (лат. *mortis* – смерть) – у мистецтві *авангарду* – поняття, що відбиває авангардистську концепцію творчості як саморуйнування; проблема смерті пов'язана з уявленням про творчість, місію поета, письмо як руйнацію.

МОРФОЛОГІЯ КУЛЬТУРИ (грец. *μορφή* – вид, образ, форма + *logos* – слово, вчення) – розділ наук про культуру (культурології, філософії культури), в рамках якого вивчаються різні форми культурних явищ, їх внутрішня структура, форми й будова *артефактів* у синхронному та діахронному планах їх існування, різні типи зв'язків між культурними феноменами. Морфологія культури дозволяє описати різноманітні типи культур, виділити в них стійкі мінливі елементи, виявити співвідношення універсальних та етноспецифічних характеристик у структурі певної культури.

МОТИВ (лат. *moveo* – рухаю) – 1) спонукальна причина, привід до певної дії; довід на користь чого-небудь; 2) у літературі – найпростіша складова частина сюжету; 3) у музиці – найпростіша ритмічна одиниця мелодії, що складається з деякої короткої послідовності звуків, що об'єднані одним логічним акцентом.

Розділ 1.Глосарій

МУЗИКА (грец. *μουσική* – мистецтво муз) – мистецтво, в якому переживання, почуття та ідеї передаються звуками, що впорядковуються ритмічно та інтонаційно.

МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМ (лат. *multi* – багато) – 1) суспільний феномен співіснування багатьох різноманітних етнічних, культурних, конфесійних груп в одному соціокультурному просторі; 2) політика, ідеологія, що спрямовані на збереження й розвиток в окремо взятій країні та у світі в цілому культурних відмінностей (расових, етнічних, релігійних тощо).

Н

НАДПРИРОДНЕ
НАРАТИВ
НАРАТИВНЕ ІНТЕРВ'Ю
НАРАТОЛОГІЯ
НАРАЦІЯ
НАТУРАЛІЗМ
НАУКА
НАУКОВО-ДОСЛІДНА ПРОГРАМА
НАУКОВО-ТЕХНІЧНА РЕВОЛЮЦІЯ
НЕЛІНІЙНА ДИНАМІКА
НЕМОЖЛИВЕ МИСТЕЦТВО
НЕОБАРОКО
НЕОГОТИКА
НЕОДЕТЕРМІНІЗМ

НЕОЕВОЛЮЦІОНІЗМ
НЕОКАНТІАНСТВО
НЕОКЛАСИЦИЗМ
НЕОКОНСТРУКТИВІЗМ
НЕОМАРКСИЗМ
НЕОПОЗИТИВІЗМ
НЕОРЕАЛІЗМ
НЕОРЕЛІГІЇ
НЕОРЕНЕСАНС
НЕОРОМАНТИЗМ
НЕОСТИЛІ
НЕОЯЗИЧНИЦТВО
НЕПЕРЕРВНЕ І ПЕРЕРВНЕ
НЕСВІДОМЕ
НОВА МАТЕРІАЛЬНІСТЬ, неонатуралізм
НОВАЦІЯ
НОВИЙ ЧАС
НОЕМА
НОЕМО-НОЕТИЧНА КОРЕЛЯЦІЯ
НОЕТИКА
НОМІНАЛІЗМ
НОНКОНФОРМІЗМ
НООСФЕРА
НОРМА
НОРМАТИВНА ЕТИКА
НОУМЕН
НУМИНОЗНІСТЬ

НАДПРИРОДНЕ – 1) у світському релігієзнавстві – категорія, що висвітлює загальне й найбільш істотне в релігійній вірі – образах

і уявленнях релігійної свідомості; 2) гносеологічна ознака образів богів, духів, душ тощо, а також сакральних зв'язків і властивостей реальних предметів і явищ.

НАРАТИВ (лат. *narrare* – розповідати) – 1) оповідальний текст; 2) поняття філософії постмодерну, що інтерпретує процес *самореалізації* людини в контексті оповідального тексту.

НАРАТИВНЕ ІНТЕРВ'Ю – у постмодернізмі – концепція інтерв'ю, в основу якої покладена здатність людей виступати в ролі оповідачів. Розповідь в даному контексті розуміється як засіб передачі інформації, елементарний інститут людської комунікації.

НАРАТОЛОГІЯ (лат. *narrare* – розповідати) – дисципліна, що вивчає оповідальні тексти (*нарративи*), досліджує: природу, форми, функціонування нарративу; загальні риси, властиві всім нарративам; критерії, які дозволяють відрізнити їх між собою; систему правил, відповідно до яких нарративи створюються й розвиваються. Термін введений Ц. Тодоровим.

НАРАЦІЯ (лат. *narration*, фр. *narration*, італ. *narratione* – розповідь) – спосіб оповідання й характер розповіді в епічному творі.

НАТУРАЛІЗМ (лат. *naturalis* – природний, натуральний) – 1) напрям в європейському й американському мистецтві останньої третини ХІХ ст., що прагне до зовні точного зображення дійсності, уподібнюючи художнє пізнання науковому. Теоретик і глава напрямку – Е. Золя; 2) у філософії – погляд на світ, згідно з яким природа виступає як єдиний та універсальний принцип пояснення всього існуючого, за винятком надприродного.

НАУКА – 1) система знань про закономірності розвитку природи, суспільства й мислення та способи планомірного впливу на навколишній світ; 2) сфера людської діяльності, завдання якої – вироблення й теоретична систематизація об'єктивних знань про дійсність; 3) позначення окремих галузей наукового знання.

НАУКОВО-ДОСЛІДНА ПРОГРАМА – 1) сукупність теорій, що розвиваються на основі єдиних дослідних і методологічних прин-

ципів; 2) структурний компонент науки як системи знань, котрий орієнтує науковий пошук, процес висування гіпотез, використання традицій і нових підходів.

НАУКОВО-ТЕХНІЧНА РЕВОЛЮЦІЯ – корінна якісна перебудова виробничих сил на основі перетворення науки у провідний фактор розвитку суспільства. Її головні напрями: комплексна автоматизація виробництва; контроль та управління на основі широкого використання ЕОМ; застосування нових видів енергії; розвиток біотехнологій; створення нових типів конструкційних матеріалів та ін.

НЕЛІНІЙНА ДИНАМІКА – міждисциплінарна наука, в якій вивчаються властивості нелінійних динамічних систем, коливальні процеси в яких описуються нелінійними диференціальними рівняннями.

НЕМОЖЛИВЕ МИСТЕЦТВО – художній напрям авангарду “Нової хвилі”, що відображає пошук принципово нової (так званої “природної”) мови мистецтва, під якою розуміється просторове моделювання природних середовищ. Традиція неможливого мистецтва сформувалася в США наприкінці 1960-х рр. (Й. Бекстер, Я. Діббет, Р. Лонг, Ф. Майєрс, Р. Морріс, Д. Оппенгейм, М. Хейзер тощо).

НЕОБАРОКО (грец. *véo* – новий + італ. *barocco* – дивний, химерний) – 1) термін, що вживається в рамках постмодернізму для позначення стану західного суспільства кінця ХХ століття, який визначається багатополлярністю світоглядів, фрагментарністю сприйняття світу; 2) один з *неостилів*, що увійшли в моду в країнах Західної Європи в 1860-х – 1890-х рр.; характеризується деструктивністю, великою кількістю надзвичайно подрібненого барочного декору.

НЕОГОТИКА (грец. *véo* – новий + лат. *gothic*) – стилізаторський напрям в архітектурі ХІХ ст., що ґрунтується на використанні готичних форм (загострених споруд, стрілчастих склепінь та ін.) у поєднанні з новими конструкціями та будівельними матеріалами.

НЕОДЕТЕРМІНІЗМ (грец. *véo* – новий + лат. *determino* – визначаю) – нова версія інтерпретації феномена детермінізму в сучасній

культури, яка передбачає відмову від об'єктивного закономірного взаємозв'язку та взаємозумовленості явищ матеріального й духовного світу; визнання об'єктивної природи випадковості.

НЕОЕВОЛЮЦІОНІЗМ (англ. *neo-evolutionism*; нем. *Neoevolutionismus*) – у сучасній соціології, культурології та соціальній антропології – теорії, що модифікують ідеї еволюціонізму XIX ст., заперечуючи однолінійність та безперервність розвитку (М. Салінс, Е. Сервіс, Дж. Стюард, Л. Уайт, Г. Чайлд).

НЕОКАНТІАНСТВО (грец. *véo* – новий + кантіанство) – один з авторитетних напрямів у європейській філософії другої половини XIX – першої третині XX в. Серед проблем, якими опікувалися його представники (В. Віндельбанд, Е. Кассіер, Г. Коген, П. Наторп, Г. Ріккерт, Ш. Ренувьє та ін.), особливого значення набули питання теорії пізнання та філософії культури.

НЕОКЛАСИЦИЗМ (грец. *véo* – новий + лат. *classicus* – першокласний, зразковий) – течія, що орієнтована на відродження класичних традицій і форм у мистецтві, ретроспективна тенденція художнього мислення, що звертається до ідеалів античності. В історії мистецтва Західної Європи неокласицизмом прийнято називати класицизм другої половини XVIII ст. (на відміну від класицизму італійського Відродження); у російському мистецтві – течія у мистецтві *модерну* початку XX в.

НЕОКОНСТРУКТИВІЗМ (грец. *véo* – новий + конструктивізм) – поняття, що узагальнює різні течії авангардного мистецтва, в якому художньо-образне відображення дійсності підміняється естетичним формоутворенням (кінематичне мистецтво, леттрізм, мінімалізм, арт-дизайн, *оп-арт*, *нон-арт*).

НЕОМАРКСИЗМ (*véo* – новий + марксизм) 1) – у вузькому сенсі – поняття, що використовується для фіксації й змістовної характеристики парадигми досліджень представників Франкфуртської школи; 2) у широкому сенсі – для позначення спрямованості та теоретичних підстав досліджень, які використовували пояснювальні моделі К. Маркса і при цьому практично завжди відкидали ортодокса-

Розділ 1. Глосарій

льний та офіційний радянський марксизм 1930-х – 1980-х рр. (марксизм-ленінізм).

НЕОМЕДІЄВІЗМ (грец. *véo* – новий + лат. *medieval* – середньовічний) – термін, що застосовується для позначення ретроспективних тенденцій у мистецтві країн Центральної та Північної Європи XVI–XVII ст., які не пройшли стадії зрілого класицизму епохи Відродження.

НЕОПОЗИТИВІЗМ (грец. *véo* – новий + позитивізм) – філософська течія, що виникла в середині XX ст., яка походить від *позитивізму* та англійського *емпіризму* XVIII ст.; представники неопозитивізму прагнули до переосмислення і розвитку традиційної філософської проблематики на базі досягнень природознавства і математичної логіки.

НЕОРЕАЛІЗМ (грец. *véo* – новий + реалізм) – течія, яка отримала розвиток в образотворчому мистецтві в середині XX ст. в ряді країн Європи та в США, представники якого на тлі *модерністського*, формалістичного мистецтва проголосили повернення до реалістичних цінностей традиційних образотворчих форм.

НЕОРЕЛІГІЇ (грец. *véo* – новий + релігія) – термін, яким позначають нові конфесії, релігійні групи, духовні течії, церкви, що виникли у другій половині XX ст., поява яких зумовлена змінами світоглядних парадигм, кризою традиційних релігій, взаємовпливами різних культурних традицій.

НЕОРЕНЕСАНС (грец. *véo* – новий + Ренесанс) – назва одного з *неостилів*, в якому поєдналися елементи *готики*, *класицизму*, *французького ренесансу* й *бароко*. Набув поширення в країнах Західної Європи в 1860-х – 1880-х рр.

НЕОРОМАНТИЗМ (грец. *véo* – новий + фр. *romantisme*) – течія в європейській художній культурі кінця XIX – початку XX ст., що виникла як реакція на натуралізм у мистецтві, відродивши ряд принципів романтизму (заперечення щоденного, подвиг, героїку пригод).

НЕОСТИЛІ (грец. *νέο* – новий + *στυλ* – стиль) – узагальнена назва всіх вторинних стилів, історичних стилізацій, штучних відтворень історичних стилів минулого у наступних епохах.

НЕОЯЗИЧНИЦТВО (грец. *νέος* – новий + язичництво) – релігія, що була штучно створювана з фрагментів стародавніх вірувань і обрядів, яка ставить за мету відродження та збереження національної культури, первинної духовності й самобутності в умовах нівелюючого впливу модернізації та глобалізації; конструюється як певна ідеологічна основа для національної консолідації й стимуляції соціальної активності через усвідомлення самобутнього коріння, глибинних витоків, неприйняття індустріальної цивілізації з її відношенням до природи, людини, релігії.

НЕПЕРЕРВНЕ І ПЕРЕРВНЕ – категорії для характеристики суперечливості буття, пов'язаної з його суцільністю, зв'язаністю, нероздільністю, з одного боку, й розчленованістю, різноманітністю, диференційованістю (обмежені, локальні у просторі та часі речі, явища та події), – з іншого.

НЕСВІДОМЕ (англ. *unconsciousness*; нім. *Unbewußtes*) – 1) сукупність психічних станів і процесів, що не представлені у свідомості суб'єкта; 2) у ряді психологічних теорій – особлива сфера психічного, якісно відмінна від свідомості; 3) одне з центральних понять в психології З. Фрейда та аналітичній психології К.Г. Юнга.

НОВА МАТЕРІАЛЬНІСТЬ, неонатуралізм (нім. *Neue Sachlichkeit*) – напрям у мистецтві Німеччини 1920-х – 1930-х рр. (Г. Гросс, К. Гросберг, О. Дікс, А. Канольд, Г. Шліхтер, Г. Шрімпф та ін.), концепція якого будувалась на парадигмі повернення до конкретної реальності. Сенсом творчості була точність зображення, що не приховує за художньою декоративністю непривабливість реального світу. Художня техніка відрізнялася гротеском, жорсткістю малюнка, перебільшувалася пластика форм; підкреслювалася строгість перспективи, статичність композицій, що породжувало ефект ірреальності та неправдоподібності. Термін введений Г. Хартлаубом (1925).

НОВАЦІЯ – теж саме, що *інновація*.

НОВИЙ ЧАС – період в історії людства, що знаходиться між Середньовіччям і Новітнім часом і охоплює XVII–XIX ст. У цей час формується техногенна цивілізація, усталені суспільні відносини, відбувається становлення *раціоналістичного й емпіричного* мислення.

НОЕМА (грец. *νόημα* – думка) – 1) уявлення про предмет, предметний зміст думки; 2) у феноменології Е. Гуссерля – смислова одиниця сприйняття.

НОЕМО-НОЕТИЧНА КОРЕЛЯЦІЯ (грец. *νόημα* – думка) – принцип нерозривності актів свідомості (ноез) та смислів (ноем), що обумовлені цими актами.

НОЕТИКА (грец. *νόημα* – думка) – вчення про мислення, теорія пізнання.

НОМІНАЛІЗМ (лат. *nomen* – ім'я, назва) – філософське вчення, яке заперечує онтологічне значення *універсалій* і стверджує, що універсалії існують не в дійсності, а тільки у мисленні. У Середні століття номіналізм був однією з течій схоластики, яка виникла в процесі суперечки з реалізмом про універсалії.

НОНКОНФОРМІЗМ (англ. *nonconformism*) – інакодумство, бунтарство.

НООСФЕРА (грец. *νόος* – розум + *σφαῖρα* – куля) – сфера взаємодії природи та суспільства, в межах якої розумна людська діяльність стає головним визначальним чинником розвитку. Поняття введено французькими вченими Е. Ле Руа й П. Тейяр (1927). В. Вернадський розвинув уявлення про ноосферу як якісно нову форму організованості, що виникає при взаємодії природи й суспільства в результаті творчої діяльності людини.

НОРМА (лат. *norma* – правило, взірець, міра, закон) – 1) загальноприйняте й обов'язкове для членів того чи іншого співтовариства правило, що наказує або забороняє що-небудь; визнаний обов'язковим порядок здійснення чого-небудь; зразок поведінки або дії (моральні, етичні, правові норми тощо); 2) встановлена міра, розмір чого-небудь.

Розділ 1. Глосарій

НОРМАТИВНА ЕТИКА – 1) сукупність норм, настанов, вимог моралі, що об'єднані певною філософсько-світоглядною концепцією чи релігійним віровченням і орієнтовані на діяльне, поведінкове їх втілення; 2) розділ теоретичної етики, що досліджує й обґрунтовує цю сукупність.

НОУМЕН (грец. *νοούμενο* – те, що досягається розумом, збагнення) – термін, широко вживаний у філософії Середньовіччя й Нового часу, що означає об'єкт, який досягається розумом, на противагу *феномену* як об'єкту чуттєвого сприйняття.

НУМИНОЗНІСТЬ (лат. *numen* – божество, воля богів) – 1) поняття, що характеризує найважливішу сторону релігійного досвіду, пов'язаного з інтенсивним переживанням таємничої й страхітливої божественної присутності; 2) у культурології поняття застосовується для позначення специфічних проявів релігійної духовності та особливостей релігійної художньої творчості. У науковий обіг поняття було введено німецьким теологом та істориком релігії Р. Отто у роботі “Святе” (1917).

О

ОБ'ЄКТ
ОБ'ЄКТИВАЦІЯ
ОБ'ЄКТИВНА РЕАЛЬНОСТІ
ОБ'ЄКТИВНЕ
ОБ'ЄКТИВНІСТЬ
ОБРАЗ
ОБРАЗ ЖИТТЯ

ОБРАЗ САКРАЛЬНИЙ
ОБРАЗ ХУДОЖНИЙ
ОЗНАКА
ОКУЛЬТИЗМ
ОНТОЛОГІЯ
ОП-АРТ, візуальне мистецтво
ОПОСЕРЕДКУВАННЯ
ОСОБИСТІТЬ
ОЦІНКА

ОБ'ЄКТ (лат. *objectum* – предмет) – 1) філософська категорія, що позначає будь-яку дійсну чи уявну, упредметнену чи ідеальну *реальність*, що існує поза й незалежно від людської свідомості; 2) у теорії пізнання виступає складовою пізнавального процесу, що характеризується як взаємодія об'єкта й суб'єкта.

ОБ'ЄКТИВАЦІЯ (лат. *objectivus* – предметний) – 1) опредмечування, перетворення суб'єктивного (властивостей, притаманних суб'єкту) в об'єктивне (у властивості об'єкта), що відбувається у діяльнісному процесі; 2) розумовий процес, за допомогою якого відчуття, що виникає як суб'єктивний стан, перетворюється в сприйняття об'єкта.

ОБ'ЄКТИВНА РЕАЛЬНІСТЬ – буття, існування й властивості якого не залежать від того, чи сприймає його якийсь суб'єкт, чи ні.

ОБ'ЄКТИВНЕ (лат. *objectives* – предметний) – те, що належить об'єкту, існує поза свідомістю людей.

ОБ'ЄКТИВНІСТЬ – термін, що позначає дійсне, незалежне від волі та свідомості людини існування світу, предметів, їх властивостей і відносин; належність до *об'єктивної реальності*.

ОБРАЗ – 1) у філософії – результат та ідеальна форма відображення предметів і явищ матеріального світу у свідомості людини;

2) у мистецтві – узагальнене художнє відображення дійсності, що втілене у форму конкретного індивідуального явища.

ОБРАЗ ЖИТТЯ – 1) загальносоціологічна категорія, що позначає сукупність усіх форм життєдіяльності, властивих різним суспільствам; 2) на рівні повсякденності відбиває притаманні соціуму світоглядні цінності та підвалини його матеріального буття.

ОБРАЗ САКРАЛЬНИЙ – у релігійних культурах – сукупність уявлень про індивідуальну форму існування *сакрального*. За допомогою цього образу ідея сакрального отримує іконічний вираз і втілюється в чуттєво доступні форми.

ОБРАЗ ХУДОЖНІЙ – форма відображення (відтворення) об'єктивної реальності в мистецтві з позицій певного естетичного ідеалу.

ОЗНАКА – особливість предмета або явища, яка визначає подібність свого носія до інших об'єктів пізнання або відмінність від них; що і *властивість*.

ОКУЛЬТИЗМ (лат. *occultus* – таємний, заповітний) – загальна назва містичних навчань, що визнають існування у світі таємничих, надприродних сил, але доступних нібито пізнання обраних, посвячених (алхімія, астрологія, окультна медицина тощо).

ОНТОЛОГІЯ (грец. *ὄντοζ* – суще + *λόγος* – слово, поняття, вчення) – 1) вчення про буття; 2) розділ філософії, в котрому досліджуються фундаментальні принципи буття, його структура та закономірності. Термін введений Р. Гоклениусом (1613).

ОП-АРТ, візуальне мистецтво (англ. *optical* – оптичне мистецтво) – напрям, що використовує різні зорові ілюзії. Його суть полягає в художньо організованих оптичних ефектах, які досягаються комбінаціями ліній, плям, різкими колірними й тональними контрастами, ритмічними повторами та ін. Застосування дзеркал, лінз, динамічних конструкцій, лазерів, спалахів світла підсилює ефект сприйняття руху, мінливої форми і послідовної зміни образів. Напрямок зародився в 1950-х рр., його основоположником є В. Вазареллі.

ОПОСЕРЕДКУВАННЯ – фіксація факту незалежності знання від предмета.

ОСОБИСТІТЬ – поняття, що інтегрує властивості людини як *Homo sapiens*, як творця й носія культури, а також як соціальної істоти; 2) стала система соціально значущих рис, що характеризують індивіда як члена суспільства або спільності.

ОЦІНКА – одне з основних (поряд з *нормою* та *цінністю*) понять *аксіології* (теорії цінностей) та логіки оцінок, яке відображає ціннісний аспект взаємодії дійсності та людини.

П

ПАМ'ЯТЬ
ПАМ'ЯТЬ СОЦІАЛЬНА
ПАМ'ЯТЬ ЕЙДЕТИЧНА
ПАРАДИГМА
ПАТЕРН, культурний зразок
ПЕЙЗАЖ
ПЕРЕВІДКРИТТЯ ЧАСУ
ПЕРСОНАЛІЗМ
ПЕРФОРМАНС
ПЕРЦЕПТИВНІ ДІЇ
ПЕРЦЕПЦІЯ

Розділ 1. Глосарій

ПІДНЕСЕНЕ
ПІЗНАННЯ
ПІЗНАННЯ ХУДОЖНЄ
ПІКТОГРАФІЯ
ПЛЮРАЛІЗМ
ПОВСЯКДЕННІСТЬ
ПОДІЙНІСТЬ
ПОЗИТИВІЗМ
ПОЛІМОРФІЗМ КУЛЬТУРИ
ПОЛІЦЕНТРИЗМ
ПОНЯТТЯ
ПОП-АРТ
ПОП-КУЛЬТУРА
ПОРІВНЯННЯ
ПОСТІМПРЕСІОНІЗМ
ПОСТІНДУСТРІАЛЬНЕ СУСПІЛЬСТВО
ПОСТМЕТАФІЗИЧНЕ МИСЛЕННЯ
ПОСТМОДЕРН, постсучасність
ПОСТМОДЕРНІЗМ
ПОСТМОДЕРНІСТСЬКА ЧУТЛИВІСТЬ
ПОСТСТРУКТУРАЛІЗМ, неоструктуралізм
ПОСТУЛАТ
ПРЕДИКАТ
ПРЕДИКАТИВНА АНАЛІТИКА, прогностична аналітика
ПРЕЗЕНТІФІКАЦІЯ
ПРЕМОДЕРН
ПРИМІТИВ
ПРИНЦИП

Розділ 1. Глосарій

ПРИНЦИП АВТОМАТИЗМУ
ПРИНЦИП ДЕТЕРМІНІЗМУ
ПРИНЦИП ІСТОРИЗМУ
ПРИНЦИП “МЕРТВОЇ РУКИ”
ПРИНЦИП ЦІЛІСНОСТІ
ПРИЧИННІСТЬ, казуальність
ПРІМОРДІАЛЬНИЙ СВІТ
ПРОБЛЕМА
ПРОБЛЕМАТИКА
ПРОБЛЕМАТИЧНИЙ
ПРОБЛЕМАТИЗАЦІЯ
ПРОГРЕС
ПРОКСЕМИКА
ПРОСТІР
ПРОТЕНЦІЯ
ПРОТОТИП
ПРОЦЕС
ПРОЦЕС КУЛЬТУРНИЙ
ПСИХОЛОГІЗМ
ПСИХОЛОГІЯ
ПСИХОЛОГІЯ ЕКЗИСТЕНЦІЙНА
ПСИХОЛОГІЯ КРОС-КУЛЬТУРНА

ПАМ’ЯТЬ – у теорії пізнання – одна із пізнавальних здатностей, яка полягає у мимовільному закріпленні, збереженні та відтворенні у свідомості суб’єкта здобутих у процесі пізнавальної діяльності відомостей про суб’єктивний й об’єктивний світи, результати їх творчої переробки, умов і способів відображення.

ПАМ'ЯТЬ СОЦІАЛЬНА – позагенетична *пам'ять* людини (колективна пам'ять людства), скарбниця виробничого, пізнавального й комунікативного досвіду людини, що є основою творчої діяльності й підґрунтям для формування духовного світу людини.

ПАМ'ЯТЬ ЕЙДЕТИЧНА (грец. *εἶδος* – образ, зовнішній вигляд) – вид зорової пам'яті, характерною особливістю якої є чітко, точно й детально, без утруднень пам'ятати й відновлювати образи зорово баченого протягом досить тривалого часу. Ейдетична пам'ять є первинною, недиференційованою стадією єдності сприйняття та пам'яті, які диференціюються й розвиваються у дві окремі функції.

ПАРАДИГМА (грец. *παράδειγμα* – приклад, зразок) – теорія (модель, тип постановки проблеми), що прийнята як зразок рішення дослідницької задачі.

ПАТЕРН, культурний зразок (англ. *pattern* – зразок, модель) – 1) у психології систематично повторюваний, стійкий елемент або послідовність елементів поведінки; 2) в культурології – зразок, модель культури, структура культурного об'єкта або явища (матеріальні предмети, способи й манери поведінки, правові або звичайні нормативи вчинків людей, жанри та стилі художньої творчості, форми економічних, політичних або релігійних стосунків тощо). Вперше застосований Р. Бенедиктом (1934); А. Кребер використовував цей термін для позначення способів внутрішньої організації та структури об'єктів.

ПЕЙЗАЖ (фр. *paysage* – країна, місцевість) – жанр образотворчого мистецтва або окремий твір цього жанру, в якому основним об'єктом зображення є природа. У пейзажі відтворюються реальні або уявлювані художником види (місцевості, архітектурних споруд, міст, морські види та ін.).

ПЕРЕВІДКРИТТЯ ЧАСУ – феномен сучасної культури, пов'язаний з актуалізацією проблеми *темпоральності* як в природознавстві, так і в гуманітарних науках. Термін запропонований І. Пригожим в контексті *синергетичної* моделі часу. На відміну від філософської інтерпретації реального часу (властивостями якого є: об'єктивність, абсолютність, нескінченність, єдність дискретності та безпере-

рвності, вічність, незворотність, одномірність), темпоральність відображає відносність часу, його обумовленість швидкістю руху матерії, що призводить до зміни реальної картини в людській свідомості – прискорення або уповільнення часу.

ПЕРСОНАЛІЗМ (лат. *persona* – особистість, індивід) – сукупність напрямів філософської думки: 1) метафізичне вчення, що визнає основним началом буття дух або особистість (Р. Декарт, Г.В. Лейбніц); 2) соціально-етичне вчення, що розглядає людську особистість як вищу духовну цінність (Е. Муньє); 3) релігійно-містичне вчення, що сприймає особистість як первинну реальність і найвищу духовну цінність, а світ як прояв творчої активності Бога (Б.-П. Боун, Е. Брайтмен, В. Хокінг.); 4) філософсько-культурологічне вчення, що виходить з уявлення про те, що первинною реальністю і чільною цінністю культури є творча особистість (А. Олкотт, Л. Прата, Ш. Ренувьє, М. Шелер, Ф. Якобі).

ПЕРФОРМАНС (англ. *performance* – вистава, дійство, здійснення) – 1) різновид концептуального мистецтва, що спеціалізується на відображенні переживань, станів свідомості, соціально-психологічних явищ, які виникають у процесі людського спілкування. Засобом і матеріалом творчості у перформансі є тіло, зовнішній вигляд, жести, поведінка художника, який бере на себе роль актора; 2) коротке дійство або вистава, що виконується за визначеним планом, сценарієм, програмою одним або кількома учасниками в художній галереї, музеї, залі перед запрошеною публікою. Перформанс виник на межі 60-х – 70-х рр. ХХ ст., виражаючи ідеали контркультури, молодіжно-го руху на Заході, просякнутого антиміщанським пафосом.

ПЕРЦЕПТИВНІ ДІЇ (лат. *perceptio* – сприйняття) – 1) структурні одиниці процесу сприйняття у людини, які забезпечують свідоме перетворення *сенсорної інформації*, що приводить до побудови образу, адекватного предметному світу; 2) активний, динамічний процес, за допомогою якого відбувається сприйняття та оцінка обстежуваного об'єкта (виявлення, ідентифікація) й здійснюється формування образу.

ПЕРЦЕПЦІЯ (лат. *percipere* – сприймати) – сприйняття як акт свідомості.

ПІДНЕСЕНЕ – естетична категорія, що виражає сутність найбільш значних подій чи явищ, які викликають у людини особливе естетичне почуття, пов'язане з повагою, захопленням і радістю; визначається не кількісними параметрами, а естетичним впливом на людину.

ПІЗНАННЯ – вища форма відображення об'єктивної дійсності, процес вироблення істинних знань. Виокремлюють два рівні пізнання – *чуттєве*, що здійснюється за допомогою відчуття, сприйняття, уявлення, і *раціональне*, що втілюється в поняттях, судженнях, умовиводах і фіксується у теоріях.

ПІЗНАННЯ ХУДОЖНЄ – образне осягнення дійсності, що є альтернативою понятійно-логічного осягнення дійсності. Формою художнього мислення є *художній образ*.

ПІКТОГРАФІЯ (лат. *pictus* – писаний фарбами + грец. *γραφο* – пишу) – найдавніша, добуковенна система письма, засобом якого є умовні знаки, малюнки (піктограми).

ПЛЮРАЛІЗМ (лат. *pluralis* – множинний) – 1) множинність, різноманітність чого-будь (думок, поглядів, ідей); 2) філософське вчення, яке стверджує, що в основі світу лежить безліч самостійних, незалежних духовних сутностей (протилежно *монізму*); 3) у культурології – методологічний принцип, що протистоїть теоріям єдиної, універсальної загальнолюдської культури (цивілізації); суть принципу полягає у визнанні існування різних і рівноцінних культур; 4) в політико-правовій теорії – поняття, що означає один із фундаментальних принципів устрою громадянського суспільства і правової держави, згідно з яким має забезпечуватися різноманіття форм і суб'єктів економічного, політичного і культурного життя.

ПОВСЯКДЕННІСТЬ – цілісний соціокультурний життєвий світ, котрий постає у функціонуванні суспільства як природна, самоочевидна людська життєдіяльність. Дослідження повсякденності ґрунтуються на розумінні світу людини та її життя як цінності.

ПОДІЙНІСТЬ – поняття, яке введене філософією постмодернізму в контексті відмови від лінійної версії прочитання історичного процесу й фіксує у своєму змісті історичну *темпоральність*.

ПОЗИТИВІЗМ (лат. *positivus* – позитивний) – філософський напрямок, що виходить з того, що джерелом істинного знання є спеціальні науки; заперечує пізнавальну цінність філософського дослідження. Термін ввів у 30-х рр. XIX ст. О. Конт. Сучасна форма позитивізму – *неопозитивізм*.

ПОЛІМОРФІЗМ КУЛЬТУРИ – множинність форм культури, культурне різноманіття, яке зумовлене соціальною різноманітністю суспільства, що веде до диференціації властивих йому цінностей.

ПОЛІЦЕНТРИЗМ (грец. *πολλά* – багато + лат. *centrum* – осередок, центр) – у культурології – методологічний принцип, що ґрунтується на парадигмі існування безлічі центрів людської культури. Визнається рівноправність і рівноцінність всіх культур, можливість різних шляхів культурного розвитку.

ПОНЯТТЯ – 1) у філософії – форма мислення, що відображає істотні властивості, зв'язки, відносини предметів і явищ; 2) у логіці – форма мислення, яка відображає предмети та явища через сукупність їх істотних ознак.

ПОП-АРТ (англ. *popular art* – популярне мистецтво) – течія в авангардному мистецтві 1950-х – 1960-х рр., в якій художня творчість підмінювалась композиціями з реальних об'єктів, як правило, в несподіваних або зовсім абсурдних поєднаннях. Основною категорією поп-арту був не образ, а позначення (К. Ольденбург, Р. Раушенберг, Дж. Сігал, Е. Уорхол та ін.).

ПОП-КУЛЬТУРА (англ. *popular culture* – популярна, загальнодоступна культура) – сукупність творів різних видів мистецтва (музики, живопису, скульптури, прикладного мистецтва тощо), що використовують прийоми й засоби, які розраховані на масове сприйняття.

ПОРІВНЯННЯ – спосіб пояснення специфіки предметів або явищ через аналогію чи метафору.

ПОСТІМПРЕСІОНІЗМ (лат. *post* – після + *impression* – враження) – умовне позначення групи течій у живописі на межі XIX–XX ст. Постімпресіоністи (В. Ван Гог, П. Гоген, П. Сезанн тощо), зберігаючи чистоту та звучність кольору імпресіоністів, намагались разом з тим створити більш умовний, узагальнений і цілісний образ світу.

ПОСТІНДУСТРІАЛЬНЕ СУСПІЛЬСТВО (англ. *Postindustrial society*) – суспільство, в якому сфера послуг має пріоритетний розвиток і превалює над обсягом виробництва промислової та сільсько-господарської продукції. Концепція такого суспільства була розроблена в 60-х рр. XX ст. американським соціологом Д. Беллом.

ПОСТМЕТАФІЗИЧНЕ МИСЛЕННЯ – поняття філософії постмодернізму, що виражає парадигмальну налаштованість сучасної філософії на радикальну критику *метафізики*, яка ґрунтується на ідеї початкової упорядкованості буття, можливості побудови єдиної й системної *концептуальної* моделі світу та розглядає явища поза їх взаємозв'язком та розвитком.

ПОСТМОДЕРН, постсучасність (лат. *post* – після + *modernus* – сучасний) – одне з основних понять сучасних соціологічних і культурологічних теорій, що позначає відрізок історичного часу, який хронологічно починається з періоду підриву основ індустріального ладу і сягає в майбутнє. У науковий обіг термін увійшов у середині 1950-х рр. одночасно в різних сферах гуманітарного знання.

ПОСТМОДЕРНІЗМ (лат. *post* – після + *modernus* – сучасний) – поняття, яке використовується сучасною філософською рефлексією для позначення характерного для сучасної культури типу філософствування, що змістовно-аксіологічно дистанціюється не тільки від класичної, а й від некласичної традицій і конститує себе як постсучасна, тобто постнекласична філософія. В основі постмодернізму лежить відмова: 1) від побудови універсально-раціональної моделі світу; фундаментальними парадигмами культури епохи постмодерну стають поняття “хаос”, плюральність, колажність організації культур-

ного простору; 2) від ідеї зовнішньої примусової *каузальності* (“Смерть Бога”); 3) від суб’єкт-об’єктного бинарізму (“Смерть суб’єкта”); 4) від метафізичної лінійності часу і перехід до нелінійної парадигми; 5) від логоцентризму; постмодернізм надає орієнтацію на культурний поліцентризм у всіх його проявах. Термін вперше був введений у науковий обіг Р. Ранвицем у книзі “Криза європейської культури” (1917).

ПОСТМОДЕРНІСТСЬКА ЧУТЛИВІСТЬ – парадигмальна настанова на сприйняття світу як хаосу, що характерна для філософії постмодернізму та культури постмодерну в цілому. Фундаментальною передумовою постмодерністської чутливості є відмова від ідеї цілісності, ієрархічної структурності, центрованості й гармонійної впорядкованості світу.

ПОСТСТРУКТУРАЛІЗМ, неструктуралізм (лат. *post* – після + *structuralism*) – сукупне позначення ряду підходів у соціогуманітарному пізнанні епохи постмодерну, що орієнтовані на семіотичне тлумачення реальності («текстуалізований світ»). Головна відмінність від структуралізму – у відмові від понять структури й системи, від структуралістського універсалізму, теоретизму та *сцієнтизму*; відкидає віру в розум, науку й прогрес, у можливість здійснення ідеалів гуманізму.

ПОСТУЛАТ (лат. *postulatum* – вимога) – положення (судження, затвердження), прийняте в межах якої-небудь наукової теорії за істинне в силу очевидності й видіграє у цій теорії роль *аксіоми* (наприклад, принцип відносності, принцип сталості швидкості світла).

ПРЕДИКАТ – інформація про ознаку предмета, що виражена вербально.

ПРЕДИКАТИВНА АНАЛІТИКА, прогностична аналітика (англ. *predictive analytics* – прогностичний аналіз) – комплекс методів статистики, аналізу даних і теорії ігор, які використовуються для аналізу поточних та історичних явищ, а також прогнозу подій у майбутньому.

ПРЕЗЕНТИФІКАЦІЯ (нім. *Vergagen-wertigung* – візуалізація) – акти свідомості, в яких об'єкт представляється інтуїтивно, наприклад, *уява*.

ПРЕМОДЕРН – історичний період, що передує *модерну* (*Ново-му часу*). У цей період домінує тип суспільства – *традиційний* або *аграрний* – із сільськогосподарським життєвим укладом і становою корпоративністю, в якому переважає конвенціональний тип соціокультурної регуляції у вигляді комплексу традицій, звичаїв, релігійних настанов.

ПРИМІТИВ (лат. *primitivus* – перший, самий ранній) – 1) твори мистецтва, що відносяться до ранньої стадії розвитку культури; відзначаються наївною цільністю образного строю та виразною простою форми; 2) твори художників пізнього середньовіччя, народне мистецтво, дитяча творчість, а також твори майстрів, які не отримали професійної підготовки (К. Білокур, Н. Піросманішвілі, М. Примаченко, А. Руссо та ін.).

ПРИНЦИП (лат. *principium* – основа, початок) – 1) основне, вихідне положення якої-небудь теорії, вчення; керівна ідея, основне правило діяльності; 2) внутрішнє переконання, що визначає норми поведінки; 3) основа устрою, дії будь-якого механізму, приладу, установки.

ПРИНЦИП АВТОМАТИЗМУ – конститутивний та одночасно регулятивний принцип концепції художньої творчості в *модернізмі*, що забезпечує вільне самовираження підсвідомості – поза контролю й обмеження з боку свідомості.

ПРИНЦИП ДЕТЕРМІНІЗМУ (лат. *determino* – визначаю) – принцип, що визначає закономірний універсальний взаємозв'язок і взаємозумовленість явищ об'єктивної дійсності.

ПРИНЦИП ІСТОРИЗМУ – принцип аналізу, який полягає в тому, що будь-які об'єкти, явища й процеси розглядаються з позицій їх мінливості в часі, а також вивчаються в контексті того історичного періоду, тих умов (соціальних, економічних, політичних, морально-психологічних та ін.), в яких вони відбувалися.

ПРИНЦИП “МЕРТВОЇ РУКИ” – принцип постмодерністської філософії, який оснований на запереченні феномену традиції. Принцип сформульований Х. Брук-Роузом шляхом введення в філософський понятійний апарат правової термінології (в юридичній практиці принцип “мертвої руки” означає володіння без права передачі у спадок).

ПРИНЦИП ЦІЛІСНОСТІ – принцип, який полягає у виокремленні й вивченні певного об’єкта (явища) як автономного цілісного утворення.

ПРИЧИННІСТЬ, казуальність (лат. *causa* – причина) – філософська категорія, що виражає зв’язок між окремими явищами (об’єктами), при якому існування кожного явища обумовлено іншим явищем; сутність причинності – породження причиною наслідків.

ПРИМОРДІАЛЬНИЙ СВІТ (лат. *primordialis* – споконвічний, первісний) – суб’єктивний світ людини, протилежний світу *інтерсуб’єктивному*.

ПРОБЛЕМА (грец. *προβληματικόν* – труднощі) – теоретичне або практичне питання, що вимагає вирішення, дослідження.

ПРОБЛЕМАТИКА – сукупність проблем.

ПРОБЛЕМАТИЧНИЙ (грец. *προβληματικός* – проблематичний) – можливий, але не доведений, гаданий, сумнівний; у логіці – судження, що виражає можливість або ймовірність висловленого твердження або заперечення, але не його непорушну необхідність.

ПРОБЛЕМАТИЗАЦІЯ – поняття постмодерністської філософії, що фіксує в своєму змісті феномен перетворення того чи іншого соціокультурного явища в предмет рефлексивного осмислення й раціонального аналізу.

ПРОГРЕС (від лат. *progressus* – рух уперед) – напрямок розвитку, для котрого характерний перехід від нижчого до вищого, від менш досконалого до більш досконалому, змінювання до кращого.

ПРОКСЕМИКА (лат. *proximate* – наближатися) – галузь психо-

логічних досліджень, що спрямована на вивчення впливу просторових параметрів на міжособистісні відносини, а також таких форм і характеристик просторової поведінки людини як територіальність, індивідуальна дистанція, персональний простір, оптимальне розміщення групи у приміщенні, стан і поведінку людей у натовпі. Засновник проксемики – американський антрополог Е. Холл.

ПРОСТІР – категорія для позначення протяжності й структурності матеріальних об'єктів, що зв'язана з категорією «час». До універсальних властивостей *простору і часу* відносяться: об'єктивність; абсолютність; відносність; нерозривний зв'язок один з одним; зв'язок з рухом матерії; єдність переривчастості (дискретності) й безперервності; нескінченність. Специфічними характеристиками простору є: протяжність; зворотність; багатомірність (від 3-мірності у макросвіті до 25-мірності в мікросвіті й n-мірності у *Всесвіті*).

ПРОТЕНЦІЯ (лат. *protentio* – передбачення) – акт проектування на майбутнє придбаного знання, досвіду. Термін широко використовується в феноменології Е. Гуссерля та М. Мерло-Понті.

ПРОТОТИП (грец. *πρωτότυπον* – оригінал) – 1) прообраз, первісний образ чого-небудь або кого-небудь; 2) дійсна особистість або літературний герой, який послужив авторові прообразом для створення літературного типу.

ПРОЦЕС (лат. *processus* – просування) – 1) послідовна зміна станів будь-яких явищ; хід розвитку чого-небудь; 2) сукупність послідовних дій для досягнення якого-небудь результату.

ПРОЦЕС КУЛЬТУРНИЙ (лат. *processus* – просування) – зміна у часі стану систем і об'єктів культури, а також типові моделі взаємодії між людьми та їх соціальними групами.

ПСИХОЛОГІЗМ – у широкому сенсі – термін використовується для позначення будь-яких спроб *редукції* непсихічних сутностей до психічних феноменів; у вузькому розумінні – термін використовується для характеристики концепцій, що обґрунтовують логічні принципи, виходячи з дослідження реальної психічної діяльності.

Розділ 1. Глосарій

ПСИХОЛОГІЯ (грец. *ψυχή* – душа + *λόγος* – вчення, наука, слово) – наука про походження, розвиток, функціонування та закономірності психічного життя людини й тварин.

ПСИХОЛОГІЯ ЕКЗИСТЕНЦІЙНА – розділ психології, в якому вивчаються *екзистенційні* проблеми (сенс життя; ставлення до смерті, Богу, вищих цінностей; самогубство, самотність, свобода, самореалізація тощо).

ПСИХОЛОГІЯ КРОС-КУЛЬТУРНА – область психології, що вивчає закономірності розвитку й функціонування психіки в контексті зумовленості її формування соціальними, культурними та екологічними факторами. Метою крос-культурної психології є виявлення як універсальних, так і специфічних особливостей психічного розвитку людини в різних культурних середовищах.

Р

РАЦІОНАЛІЗМ
РЕАЛІЗМ
РЕАЛІЗМ МАГІЧНИЙ
РЕАЛІЯ
РЕАЛЬНІСТЬ ВІРТУАЛЬНА
РЕВОЛЮЦІЯ
РЕГІОН
РЕГРЕС
РЕГУЛЯЦІЯ СОЦІОКУЛЬТУРНА

РЕДІ-МЕЙД
РЕДУКЦІЯ
РЕЖИМ
РЕЗИСТЕНТНІСТЬ
РЕКОГНІЦІЯ
РЕКОНСТРУКЦІЯ
РЕЛІГІЇ СВІТОВІ
РЕЛІГІЯ
РЕЛЯТИВІЗМ
РЕМІНІСЦЕНЦІЯ
РЕПРЕЗЕНТАТИВНІСТЬ
РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ
РЕПРЕСІВНИЙ
РЕПРЕСІЯ
РЕСТАВРАЦІЯ
РЕТЕНЦІЯ
РЕФЛЕКСІЯ КУЛЬТУРНА
РЕФЛЕКСІЯ ФЕНОМЕНОЛОГІЧНА
РЕЦЕПЦІЯ
РЕЦИПІЄНТ
РИЗОМА
РИТУАЛ
РІДЖІОНАЛІЗМ, регіоналізм
РОЗВИТОК
РОК-КУЛЬТУРА
РОК-МУЗИКА
РОКОКО
РОМАНТИЗМ
РУЇНИ

РАЦІОНАЛІЗМ (лат. *rationalis* – розумний) – 1) напрям у теорії пізнання, що визнає (на противагу *емпіризму*) розум вирішальним або навіть єдиним джерелом істинного знання; 2) напрям в архітектурі ХХ ст., основним принципом якого є єдність архітектурної форми, конструкції та функціонально обумовленої архітектоники (Ле Корбюз'є у Франції, “Баухауз” у Німеччині, група “Стиль” у Нідерландах тощо).

РЕАЛІЗМ (лат. *realis* – дійсний) – 1) у філософії – визнання самотійного дійсного існування зовнішнього світу незалежно від наших уявлень про нього та від нашого пізнання; 2) у мистецтві – найбільш повне, адекватне відображення дійсності, що необмежене рамками умовних понять про красу й художність.

РЕАЛІЗМ МАГІЧНИЙ (англ. *magic realism* – магічний реалізм) – художня течія в американському живописі 1930-х – 1950-х рр., в якому поєднувалися підкреслена предметність, реальність, фотографічна точність зображення з елементами парадоксальності, гротескності. Твори майстрів магічного реалізму (П. Кадмус, А. Колвілл, А. Олбрайт, Дж. Тукер та ін.) мали епатуючий, шокуючий своєю відвертістю характер, реальність швидше нагадувала неспокійний сон або галюцинативне маячення. Термін введений Ф. Ро в монографії “Пост-експресіонізм” (1925).

РЕАЛІЯ (лат. *realis* – істинний, дійсний, речовий) – предмет, річ, а також факт, соціальний процес, явище, що існують в реальному житті.

РЕАЛЬНІСТЬ ВІРТУАЛЬНА (лат. *virtus* – потенційній, можливий + *realis* – дійсний, існуючий) – самотійна автономна реальність, що існує лише в часових межах процесу її породження та підтримання її існування. У постнеокласичній філософії розглядається як: а) концептуалізація революційного рівня розвитку техніки та технологій, які дозволяють відкривати та створювати нові виміри культури й суспільства; б) розвиток ідеї множинності світів: світу мислимого, світу видимого та світу об'єктивного (зовнішнього); в) інтерактивне середовище для створення та оперування об'єктами, подібними

реальним або уявним, на основі їх тривимірного графічного відтворення, симуляції їхніх фізичних властивостей (об'єм, рух тощо), здатності впливу і самостійної присутності в просторі, а також створення засобами комп'ютерного ефекту присутності людини в цьому об'єктному середовищі, що супроводжується відчуттям єдності з комп'ютером.

РЕВОЛЮЦІЯ (лат. *revolution* – поворот, переворот) – глибока зміна у розвитку будь-яких явищ природи, суспільства або пізнання. Найбільш широко поняття використовується для характеристики суспільного розвитку.

РЕГІОН (лат. *regio* – область) – область, район, територія, частина країни, що відрізняються сукупністю природних або історично сформованих економіко-географічних умов, культурних особливостей і національного складу населення.

РЕГРЕС (лат. *regressus* – зворотний рух) – тип розвитку, для якого характерно: перехід від вищого рівня до нижчого; процеси деградації; втрата суспільством здатності до виконання тих чи інших функцій, зниження рівня його організації. Містить також моменти *застою*, повернення до форм і структур, що вичерпали себе. Протилежний *прогресу*.

РЕГУЛЯЦІЯ СОЦІОКУЛЬТУРНА – 1) одна з основних функцій культури, що пов'язана із забезпеченням колективних форм життєдіяльності людей; 2) процес встановлення та підтримки певної впорядкованості у взаємодії людей для задоволення їхніх індивідуальних й особливо групових інтересів і потреб, зняття суперечностей і напружень, що виникають при спільній життєдіяльності, визначення спільних цілей соціальної активності та критеріїв оцінки результатів діяльності. Основними механізмами регуляції є різноманітні види її типи *конвенціональних* та інституційних регуляторів.

РЕДІ-МЕЙД (англ. *ready-made* – готовий виріб) – термін, що позначає побутові предмети, які включені в художній твір як елементи або модулі. Автором ідеї та творцем перших реді-мейдів був дадаїст М. Дюшан. На його думку, позбавлені естетичної цінності, наді-

лені символічним змістом, реді-мейди змушують глядачів мимоволі ставати співавторами художника.

РЕДУКЦІЯ (лат. *reducere* – приводити назад, повертати) – метод дослідження, що забезпечує зведення (перетворення) даних (сутностей, завдань, понять, пропозицій, методів міркування, доказу тощо) до чогось більш простого, що легше піддається точному аналізу; є ефективним засобом пізнання практично у всіх галузях науки. Методологічна концепція редукції була запропонована в 1950-х рр. прихильниками логічного емпіризму (Е. Нагель, Г. Фейгл та ін.).

РЕЖИМ (лат. *regimen* – управління) – 1) державний лад; метод правління; 2) сукупність правил, заходів, норм для досягнення будь-якої мети.

РЕЗИСТЕНТНІСТЬ (лат. *resistentia* – опір, протидія) – опірність, стійкість організму (особистості) до впливу несприятливих факторів зовнішнього середовища.

РЕКОГНІЦІЯ (лат. *recognitio* – визнання, впізнання) – 1) визнання достовірності чого-небудь, підтвердження цієї достовірності; 2) у літературі – перегляд, переосмислення літературного твору.

РЕКОНСТРУКЦІЯ (лат. *re* – префікс, що позначає протилежну дію + лат. *constructio* – побудова) – 1) докорінна перебудова чого-небудь з метою поліпшення, удосконалення; 2) у культурі – відновлення первісного вигляду чого-небудь (пам'яток архітектури, тексту та ін.) за залишками або за письмовими джерелами; 3) у лінгвістиці – гіпотетичне відтворення зниклих мовних форм і систем на основі їх пізніших відбитків з урахуванням можливих шляхів мовного розвитку.

РЕЛІГІЇ СВІТОВІ – релігії, які в процесі історичного розвитку подолали етнонаціональні межі (*християнство, іслам, буддизм*).

РЕЛІГІЯ (лат. *religio* – побожність) – 1) духовний феномен, який виражає віру людини в існування надприродного Начала; 2) світогляд та світовідчуття, а також відповідна поведінка й специфічні дії, що засновані на вірі у надприродне, в існування Бога або богів.

РЕЛЯТИВІЗМ (лат. *relatio* – відношення) – 1) філософський принцип інтерпретації природних, соціокультурних, світоглядних, когнітивних об'єктів в їх відношенні один до одного та до свого оточення; 2) вчення про відносність будь-якого пізнання залежно від суб'єкта, який пізнає.

РЕМІНІСЦЕНЦІЯ (лат. *reminiscentia* – спогад) – 1) у художньому тексті – неявне відсилання до іншого тексту, що наводить на спогад про нього й розраховане на асоціації читачів; відтворення автором у художньому тексті окремих елементів свого більш раннього (авторемінісценція) або чужого твору за допомогою цитат (часто прихованих), запозичення образів, ритміко-синтаксичних ходів тощо; 2) у психології – більш повне і точне відтворення збереженого в пам'яті матеріалу в порівнянні зі спочатку засвоєним (вивченим). Термін був запропонований сербським вченим В. Урбанчічем (1907).

РЕПРЕЗЕНТАТИВНІСТЬ (фр. *representative* – що представляє) – в статистиці методи визначення параметрів вибіркової сукупності (частин об'єкта, безлічі), вивчення якої дозволяє з достатньою обґрунтованістю уявити стан об'єкта в цілому.

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ (фр. *representation* – представництво) – 1) подання, зображення; 2) у філософії, культурології, соціології, психології – подання одного в іншому або за допомогою іншого; 3) опосередковане, «вторинне» уявлення прототипу та образу, ідеальних і матеріальних об'єктів, їх властивостей, відносин і процесів.

РЕПРЕСИВНИЙ (лат. *repressio* – придушення) – каральний, який має на меті придушити, припинити що-небудь.

РЕПРЕСІЯ (лат. *repressio* – придушення) – каральна міра, покарання, що застосовується державними органами.

РЕСТАВРАЦІЯ (лат. *restauratio* – відновлення) – відновлення чогось у первісному вигляді (наприклад, творів образотворчого мистецтва й архітектури, що постраждали від часу або були зіпсовані, змінені в процесі подальших переробок).

РЕТЕНЦІЯ (лат. *retentio* – утримання) – 1) у психології – компонент пам'яті; збереження придбаної інформації; сліди минулого сприйняття, актуально дані в теперішньому сприйнятті; 2) збереження стародавніх ознак і властивостей у потомстві.

РЕФЛЕКСІЯ (лат. *reflexio* – звернення назад) – принцип філософського мислення, спрямований на осмислення й обґрунтування власних передумов, що потребує звернення свідомості на себе; здатність людського мислення до критичного самоаналізу.

РЕФЛЕКСІЯ КУЛЬТУРНА (лат. *reflexio* – звернення назад) – стан свідомості, спрямований на переусвідомлення культурних актів, що відбулись, і свого культурного досвіду в пошуках нових парадигм розвитку культури та власного удосконалення.

РЕФЛЕКСІЯ ФЕНОМЕНОЛОГІЧНА – розгляд іманентних характеристик свідомості, що здійснюється на основі феноменологічного методу дослідження.

РЕЦЕПЦІЯ (лат. *receptio* – прийняття, прийом) – запозичення та пристосування певним суспільством соціокультурних форм, що виникли в іншій країні або в іншу епоху.

РЕЦИПІЄНТ (лат. *recipientis* – одержує) – 1) суб'єкт, який сприймає адресоване йому повідомлення; 2) у культурології – суб'єкт (індивідуальний чи колективний), який придбає та засвоює елементи й форми чужої культури в результаті взаємодії, спілкування з суб'єктом цієї культури (при збереженні ідентифікації з автохтонною культурою). Антонім – *донор*.

РИЗОМА (фр. *rhizome* – кореневище) – 1) специфічна форма кореневища з заплутаною кореневою системою, яка не має чітко вираженого центрального підземного стебла; 2) поняття філософії постмодерну, що фіксує принципово новий спосіб організації цілості – з новим типом іманентних зв'язків: нелінійних, хаотичних, безструктурних, антиієрархічних, множинних, заплутаних. Введене Ж. Дельозом і Ф. Гваттарі (1976) на противагу поняттю “структура” як чітко систематизованому, ієрархічному принципу упорядкування.

РИТУАЛ (лат. *ritualis* – обрядовий) – 1) історично створена форма неінстинктивної, передбачуваної, соціально санкціонованої, упорядкованої символічної поведінки, в якій спосіб і порядок виконання дій строго канонізовані й не піддаються раціональному поясненню; 2) у сучасному суспільстві зберігається, головним чином, у галузі церемоніальних форм офіційної поведінки і побутових відносин.

РІДЖІОНАЛІЗМ, регіоналізм (англ. *region* – місцевий) – художній напрям у мистецтві США 1920-х – 1940-х рр., в основі якого було прагнення створити справжнє американське мистецтво на противагу авангардним течіям, що йшли з Європи (Т. Бентон, Г. Вуд, Дж. Керрі). Спираючись на естетичні принципи натуралізму, ріджіоналісти поєднали їх з примітивістською технікою письма, наслідуючи американським художникам-самоучкам XVIII–XIX ст.

РОЗВИТОК – 1) незворотна, спрямована, закономірна зміна матеріальних та духовних об'єктів; 2) поступальний рух, еволюція, перехід від одного стану до іншого.

РОК-КУЛЬТУРА – молодіжна субкультура, що виникла у Великобританії та США в середині XX ст. і виражає *нонконформістський* пафос.

РОК-МУЗИКА (англ. *rock music*, від *rock 'n' roll* – розгойдуватися, вертітися) – напрям в американській та європейській популярній музиці (з 1950-х рр.), для якого характерна експресивна манера виконання, особлива ритмічна пульсація у басу (біт).

РОКОКО (фр. *rocaille* – уламки каменів, мушля) – стильовий напрям в європейському мистецтві першої половини XVIII ст., для якого характерні примхлива витонченість, ілюзорність, світ театралізованої гри й пасторальних сюжетів, ускладнений декор, примхливий ритм, що панують у декорі інтер'єру (скульптурі, живописі та декоративному мистецтві).

РОМАНТИЗМ (фр. *romantisme*) – 1) умонастрій, що характеризується домінуванням мрійливої споглядальності та почуття над розумом, ідеалізацією дійсності; 2) ідейний і художній напрям в європейській та американській культурі кінця XVIII – першої половини

Розділ 1. Глосарій

XIX ст., що зародився як реакція на раціоналізм і механіцизм естетики класицизму й філософії Просвітництва (в літературі – Дж. Байрон, В. Гюго, А. Міцкевич, В. Скотт; у живописі – Е. Делакруа, Т. Жеріко, Дж. Констебл, У. Тернер; у музиці – І. Брамс, Р. Вагнер, Е. Гріг, Ф. Ліст, Ф. Шопен, Ф. Шуберт, Р. Шуман).

РУЇНИ – постмодерністська метафора, що вживається для фіксації специфічного для культури постмодерну способу світорозуміння, що ґрунтується на відмові від ідеї цілісності, ієрархічної структурності й гармонічної впорядкованості світу.

С

САКРАЛЬНЕ
САМІСТЬ
САМОБУТНІСТЬ
САМОВИЗНАЧЕННЯ
САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ
САМОІДЕНТИЧНІСТЬ
САМООРГАНІЗАЦІЯ
САМООЦІНКА
САМОПІЗНАННЯ
САМОРЕГУЛЮВАННЯ ОСОБИСТОСТІ
САМОСВІДОМІСТЬ
САМОПОСТЕРЕЖЕННЯ, інтроспекція
СВІДОМІСТЬ

Розділ 1. Глосарій

СВІДОМІСТЬ КОЛЕКТИВНА
СВІДОМІСТЬ РЕЛІГІЙНА
СВІДОМІСТЬ ЧАСУ
СВІТОГЛЯД
СВОБОДА
СВОБОДА ВОЛІ
СЕКУЛЯРИЗАЦІЯ
СЕМАНТИКА
СЕМІОЗИС
СЕМІОТИКА
СЕМІОСФЕРА
СЕНС
СЕНСОРНА ІНФОРМАЦІЯ
СЕНСУАЛІЗМ
СИМВОЛ
СИМВОЛІЗМ
СИМУЛЯКР
СИМУЛЯЦІЯ
СИНЕРГЕТИКА
СИНЕСТЕЗІЯ
СИНКРЕТИЗМ
СИНТЕЗ
СИНХРОНІЯ, синхронізм
СИСТЕМА
СИСТЕМА СОЦІАЛЬНА
СКЕПСИС, скептицизм
СКЛАДАННЯ
СМД-МЕТОДОЛОГІЯ
СМЕРТЬ АВТОРА

Розділ 1.Глосарій

СМЕРТЬ БОГА
СМЕРТЬ СУБ'ЄКТА
СОБОРНІСТЬ
СОВІСТЬ
СОРОМ
СОФІЗМ
СОФІЙНІСТЬ
СОФІСТИКА
СОЦІАЛІЗАЦІЯ
СОЦІАЛЬНА МОРФОЛОГІЯ
СОЦІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ
СОЦІАЛЬНА ПРАГМАТИКА
СОЦІАЛЬНА ПРАГМАТИКА ДИСКУРСУ
СОЦІАЛЬНА ПРАКТИКА
СОЦІАЛЬНА СТРУКТУРА
СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ
СОЦІАЛЬНЕ ОСВОЄННЯ
СОЦІАЛЬНИЙ ДИСКУРС
СОЦІАЛЬНИЙ ДОСВІД
СОЦІАЛЬНИЙ ІНТЕЛЕКТ
СОЦІАЛЬНІ ВЕРСТВИ
СОЦІАЛЬНО-ПРАГМАТИЧНИЙ АНАЛІЗ
СОЦІОЛОГІЯ
СОЦІОЛОГІЯ КУЛЬТУРИ
СОЦІОЛОГІЯ ПІЗНАННЯ
СОЦІОЛОГІЯ РЕЛІГІЇ
СОЦІОЛОГІЯ ФЕНОМЕНОЛОГІЧНА
СОЦІУМ
СПАДКОЄМНІСТЬ

Розділ 1.Глосарій

СПІВЧУТТЯ
СПІЛКУВАННЯ
СПІЛКУВАННЯ КЕРІВНИЦЬКЕ
СПРИТИЗМ
СПРИТУАЛІЗМ
СПОГЛЯДАННЯ
СПРИЙМАННЯ
СПРОСТУВАННЯ
СТАТУС СОЦІАЛЬНИЙ
СТИЛЬ ХУДОЖНІЙ
СТРАТА
СТРАТИФІКАЦІЯ
СТРУКТУРА
СТРУКТУРАЛІЗМ
СУБЕКУМЕНА
СУБ'ЄКТ
СУБ'ЄКТ КУЛЬТУРНИЙ
СУБ'ЄКТ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ
СУБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНИЙ
СУБ'ЄКТИВАЦІЯ ЛЮДИНИ
СУБ'ЄКТИВНІСТЬ
СУБКУЛЬТУРА
СУБСТАНЦІЯ
СУДЖЕННЯ, міркування
СУЖДЕННЯ СУПЕРЕЧЛИВІ
СЦЕНТИЗМ
СЮЖЕТ
СЮРРЕАЛІЗМ
СЬОГОДЕННЯ

САКРАЛЬНЕ (лат. *sacrae* – священний) – 1) термін що характеризує церковні таїнства, предмети релігійного поклоніння, речі, які стосуються релігійного культу, все, що згідно з вченням церкви, наділене Божою благодаттю; 2) те, що відноситься до віри, релігійного культу; обрядовий, ритуальний.

САМІСТЬ – 1) інтегрована якісна характеристика індивіда, що відбиває його унікальні, самобутні, самодостатні риси й одночасно – відповідність людини певним соціокультурним параметрам, коли ідентичність формується в результаті впливу вироблених, властивих для певного соціуму цінностей і норм; 2) в аналітичній психології К. Юнга – архетип, що є центром інтегративної цілісності свідомого і несвідомого психічного буття; у філософії М. Хайдеггера – визначає буття Я(самобуття).

САМОБУТНІСТЬ – синоніми: оригінальність, своєрідність, унікальність, специфічність, неординарність; в культурології – 1) істотний і постійний прояв тих компонентів культурного надбання певного суспільства, які виявляються функціонально необхідними на нових етапах його існування, забезпечуючи його самозбереження та ідентичність при всіх змінах у нормативно-ціннісній та смисловій сферах; 2) спроможність підтримки властивих певному суспільству принципів *соціокультурної регуляції* в різних ситуаціях.

САМОВИЗНАЧЕННЯ (англ. *self-determination* – самовизначення) – процес і результат вибору особистістю своєї позиції, цілей і засобів самоздійснення в конкретних обставинах життя; основний механізм набуття та прояву людиною свободи.

САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ – самоототожнення особистості з іншою людиною, групою, зразком.

САМОІДЕНТИЧНІСТЬ (лат. *identificantur* – тотожній) – збереження *самості* явища у процесі змін форм його існування; самототожність процесу, що розвивається.

САМООРГАНІЗАЦІЯ – 1) активний процес формування, відтворення, збереження або удосконалення організації складної дина-

мічної системи, що забезпечує її нормальне існування та функціонування як цілісного утворення; 2) іманентна здатність динамічної системи самостійно підтримувати, відтворювати чи удосконалювати рівень своєї організації при зміні зовнішніх чи внутрішніх умов її існування та функціонування, що спрямована на підвищення її стійкості, збереження цілісності, забезпечення ефективних дій чи розвитку.

САМООЦІНКА – оцінка особистістю самої себе, своїх можливостей, якостей і місця серед інших людей; є важливим регулятором її поведінки.

САМОПІЗНАННЯ – 1) вивчення особистістю власних психічних та фізичних особливостей, осмислення самого себе; 2) один із проявів *самосвідомості* в розвитку особистості (разом із *самоспостереженням* та *саморегулюванням* власної діяльності й поведінки); результат розумової діяльності особистості.

САМОРЕАЛІЗАЦІЯ – реалізація людиною іманентного творчого потенціалу, свого *Я*.

САМОРЕГУЛЮВАННЯ ОСОБИСТОСТІ – управління собою, здатність діяти переважно на основі своїх переконань і цінностей, а не керуючись тільки зовнішніми обмеженнями, спонуканнями або виробленими вихованням навичками; пов'язане із загальним розвитком вольової сфери особистості.

САМОСВІДОМІСТЬ – 1) усвідомлення індивідом своєї природної, інтелектуально-духовної, особистісної специфіки, національної, професійної належності, місця в системі суспільного виробництва, розподілу й відносин; протилежне усвідомленню зовнішнього світу; 2) психічний процес, який містить у собі: *самопізнання, самоідентифікацію, самовизначення*.

САМОСПОСТЕРЕЖЕННЯ, інтроспекція – спостереження індивіда за власними внутрішніми психічними процесами, невідривно від спостереження за їх зовнішніми проявами.

СВІДОМІСТЬ – 1) одне з основних понять філософії, культурології, соціології, психології, що позначає людську здатність відтво-

рення дійсності у мисленні; 2) форма чуттєвого сприйняття, осмислення, оцінювання й відображення дійсності (предметів, явищ, процесів, абстрактних понять тощо), що властива суспільно розвиненій людині. Виступає у двох формах: індивідуальній та суспільній.

СВІДОМІСТЬ КОЛЕКТИВНА – термін, що означає сукупність всіх свідомих актів і зміст свідомості, які властиві кожному члену певної людської спільності.

СВІДОМІСТЬ РЕЛІГІЙНА – спосіб ставлення віруючого до світу, зв'язків з ним через систему поглядів і почуттів, смисл і значення яких становить віра в надприродне. Важливими ознаками є: образність, символічність, діалогічність, глибока інтимність, складне й суперечливе поєднання ілюзорного і реалістичного, емоційна насиченість, активний вплив на вольовий стан людини.

СВІДОМІСТЬ ЧАСУ – особливий вид свідомості, який залежить від загальних та індивідуальних психічних і загально особистісних властивостей певної людини й пов'язаний з переживанням часу.

СВІТОГЛЯД – система поглядів на світ і місце людини в ньому, на ставлення людей до навколишньої дійсності та самої себе, а також їх переконання, ідеали, принципи пізнання, що обумовлені цими поглядами.

СВОБОДА – здатність людини діяти згідно зі своїми інтересами та цілями, здійснювати власний вибір.

СВОБОДА ВОЛІ – категорія, що позначає філософсько-етичну проблему щодо здатності людини до самовизначення у своїх діях.

СЕКУЛЯРИЗАЦІЯ (лат. *secularis* – мирський, світський) – суспільна тенденція, яка відображає зменшення впливу церкви, її інституцій та релігійної ідеології на життя суспільства в усіх її проявах.

СЕМАНТИКА (грец. *σημαντικός* – позначає) – розділ *семіотики*, що вивчає смислове значення одиниць мови.

СЕМІОЗИС (грец. *σημείωσις* – визначення) – термін, прийнятий в семіотиці, що позначає процес породження інтерпретації та функціонування знаків.

СЕМІОСФЕРА (англ. *semiosphere*) – поняття семіотичної культурології Ю. Лотмана – узагальнене найменування знакових систем, різних за своєю природою, що складають семіотичний простір. Всі елементи семіосфери знаходяться не в статичному, а рухомому стані, постійно змінюючи формули ставлення один до одного.

СЕМІОТИКА (грец. *σημειωτική* – пов’язаний зі знаком, від грец. *σήμειον* – знак) – наукова дисципліна, що досліджує властивості знаків та знакових систем.

СЕНС (англ. *Sense, meaning*; нім. *Sinn, Bedeutung*) – сутність, головне, основний зміст (іноді прихований) у явищі, повідомленні або поведінці.

СЕНСОРНА ІНФОРМАЦІЯ – інформація, що надходить по нервових волокнах у центральну нервову систему.

СЕНСУАЛІЗМ (лат. *sensus* – почуття, відчуття) – 1) філософське вчення, що визнає єдиним джерелом пізнання – *відчуття*, які можуть трактуватися матеріалістично – як відображення об’єктивної реальності, або суб’єктивно-ідеалістично – як внутрішній стан індивідуальної свідомості; протистоїть *раціоналізму*; 2) у філософії постмодернізму, що ґрунтується на парадигмі “смерть суб’єкта”, чуттєва сфера позбавляється феномена *Я*; носієм *постмодерністської чуттєвості* виступає не суб’єкт, а текст.

СИМВОЛ (грец. *σύμβολον* – знак, прикмета, ознака) – 1) форма виразу й передачі духовного змісту культури через певні матеріальні предмети чи спеціально створені образи та дії, що виступають як знаки цього змісту; 2) знакова форма предметно-чуттєвого буття *художнього образу*, яка містить у згорнутому вигляді багатоманітність значень та естетичних змістів культури.

СИМВОЛІЗМ (грец. *σύμβολον* – знак, символ) – 1) філософські концепції, що побудовані на основі інтерпретації поняття символу як першооснови зв’язку буття, мислення, особистості й культури; 2) художній напрямок в європейській культурі кінця XIX– початку XX ст., що створював у художніх образах символи містичних переживань та уявлень.

СИМУЛЯКР (фр. *simulacre* – пародія, псевдоріч) – одне з ключових понять постмодерністської філософії – семіотичний знак, що не має об'єкта, який визначається в реальності, образ відсутньої дійсності, гіперреалістичний об'єкт, за яким не стоїть якась реальність. Якщо образність пов'язана з реальним об'єктом, що породжує уявне, то симулякр генерує реальність іншого порядку, псевдоріч. У науковий обіг термін ввів Ж. Батай; активно використовується Ж. Дельюзом і Ж. Бодрійяром.

СИМУЛЯЦІЯ – поняття постмодерністської філософії, що фіксує феномен тотальної семіотизації буття до здобуття знаковою сферою статусу єдиної й самодостатньої реальності.

СИНЕРГЕТИКА (грец. *συνεργός* – узгоджена дія) – наука про процеси самоорганізації в природі та суспільстві. Предметом вивчення є: механізми спонтанного утворення й збереження відкритих систем будь-якого типу (фізичних, біологічних, соціальних, культурних, інформаційних тощо), що знаходяться в стані стійкої нерівноваги з середовищем; нелінійні ефекти їх еволюції; нестійкі фази існування (кризи, біфуркації), які передбачають множинність сценаріїв подальшого розвитку системи.

СИНЕСТЕЗИЯ (грец. *συναίσθηση* – одночасне відчуття, спільне почуття) – 1) термін літературознавства, мистецтвознавства, культурології та психології, що позначає специфічні сторони емоційного сприйняття світу; 2) у художній творчості – побудова художнього світу через образне відтворення сукупності почуттів, сприйняття.

СИНКРЕТИЗМ (грец. *συνκρητισμός* – об'єднання) – 1) неподільність явища, якою хаоактертзуються початкові стадії його розвитку (наприклад, мистецтва на первинних стадіях людської культури, коли музика, спів, поезія, танець не були відокремлені один від одного); 2) неприродна з'єднаність різнорідних елементів у певній цілісній сукупності (поєднання різнорідних принципів у еkleктичних філософських системах, релігійних догматів різноманітного походження в одному віровченні, різних стилів у мистецькій творчості тощо).

СИНТЕЗ (грец. *σύνθεσις* – з'єднання) – метод наукового дослідження явищ дійсності в їх єдності й цілісності, у взаємодії їх частин (протилежність – *аналіз*).

СИНХРОНІЯ, синхронізм (грец. *συγχρόνως* – одночасний) – точний збіг у часі двох або декількох явищ або процесів (протиставляється *діахронії*).

СИСТЕМА (грец. *σύστημα* – поєднання, утворення) – цілісна сукупність визначених елементів, між якими існує закономірний зв'язок чивзаємодія.

СИСТЕМА СОЦІАЛЬНА (англ. *social system*, нім. *Sozialsystem*) – складноорганізоване впорядковане ціле, що містить окремі індивіди та соціальні спільності, які об'єднані різноманітними зв'язками та взаємовідносинами.

СКЕПСИС, скептицизм (грец. *σκεπτικός* – занурений у думи, роздуми) – філософська позиція, що характеризується сумнівом в існуванні якогось надійного критерію істини. Крайня форма – *агностицизм*.

СКЛАДАННЯ – поняття постмодерністської філософії, що визначає внутрішнє як іманентну *інтеріоризацію* зовнішнього.

СМД-МЕТОДОЛОГІЯ – напрям, школа, течія в російській, радянській і пострадянській філософській та соціально-гуманітарній науці. Основу концепції СМД-методології складають парадигми: 1) головна функція методології полягає в забезпеченні універсуму людської діяльності нормами, правилами та приписами; 2) методологічна робота і методологічне мислення з'єднують проектування, критику й нормування з дослідженням і пізнанням; 3) методологія з'єднує знання про діяльність і мислення зі знаннями про об'єкти цієї діяльності та мислення; 4) одним із найважливіших принципів методології є принцип множинності уявлень і знань, що стосуються одного об'єкта.

СМЕРТЬ АВТОРА – метафора постмодернізму, що відкидає класичну інтерпретацію тексту, яка спирається на історичний контекст й особистісні точки зору автора (його політичні погляди, віросповідання, етнічну належність, психологію, біографічні дані тощо). У межах цього підходу текст розглядається незалежно від автора, що робить його відкритим для тлумачення, детермінує змістову багатовекторність. Термін введений Р. Бартом в есе “Смерть автора” (1967).

СМЕРТЬ БОГА – фундаментальна метафора постмодерністської філософії, яка фіксує в своєму змісті парадигматичну настанову на відмову від ідеї зовнішньої примусової *каузальності*, характерної для лінійного типу розуміння *детермінізму*, і від презумпції *логоцентризму*.

СМЕРТЬ СУБ’ЄКТА – метафоричний термін для позначення розмивання одного з двох полюсів суб’єкт-об’єктної опозиції в межах постмодерністської програми подолання традиції *бінарізму*, що фіксує відмову постмодерністського типу філософствування від презумпції суб’єкта.

СОБОРНІСТЬ – ключове поняття російської релігійно-філософської думки XIX–XX ст., що визначалося О. Хом’яковим і пізніше М. Бердяєвим як подолання конфлікту між індивідуальністю і колективом за допомогою духовного єднання людей, вільних від диктату державних і політичних структур.

СОВІСТЬ – категорія етики, що характеризує моральну діяльність особистості через її здатність здійснювати моральний самоконтроль, самостійно визначати зміст морального обов’язку, вимагати від себе його дотримання й давати самооцінку власних вчинків.

СОРОМ – емоція, яка виникає в результаті усвідомлення людиною реальної або уявної невідповідності його вчинків нормам, вимогам моралі, що прийняті у певному суспільстві й розділяються їм самим.

СОФІЗМ (грец. *σόφισμα* – судження, придумане розумно, хитро) – 1) логічний феномен у вигляді послідовності пов’язаних су-

джен, що має на меті створити видимість, ілюзію логічного обґрунтування, доказу наперед хибного твердження; 2) неправдивий по суті умовивід, що здається формально правильним, заснований на навмишеному, свідомому порушенні правил логіки.

СОФІЙНІСТЬ (грец. *σοφία* – мудрість) – термін в християнській філософії, що вживається для характеристики світу як наслідку взаємопроникнення трансцендентного та іманентного, Божого та людського.

СОФІСТИКА (грец. *σοφία* – мудрість) – форма ведення дискусії, полеміки в такий спосіб, щоб переконати опонента, примусити його визнати певні твердження.

СОЦІАЛІЗАЦІЯ (лат. *socialis* – суспільний) – процес засвоєння та активного відтворення індивідом соціокультурного досвіду (соціальних норм, цінностей, зразків поведінки, ролей, настанов, звичаїв, культурної традиції, колективних уявлень і вірувань тощо).

СОЦІАЛЬНА МОРФОЛОГІЯ – галузь соціології та культурології, що вивчає форми колективного буття (географічне середовище життя суспільств в його зв'язку з соціальною організацією, народонаселення, його щільність, обсяг і розподіл по території, матеріальну культуру тощо), які за Е. Дюркгеймом, утворюють субстрат колективного життя, внутрішнє середовище будь-якого суспільства, визначальний фактор колективної еволюції.

СОЦІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ – поняття соціальної філософії та соціології – 1) елемент соціальної структури – штучне об'єднання інституціонального характеру, що посідає певне місце в суспільстві й призначене для виконання чітко окреслених функцій; 2) вид діяльності – процес, пов'язаний з цілеспрямованим впливом на об'єкт через констатацію відповідних функцій елементів системи, упорядкування зв'язків, визначення цілей та завдань тощо; 3) ступінь внутрішньої упорядкованості, узгодженості частин цілого – певна структура, тип зв'язків як спосіб з'єднання елементів в систему.

СОЦІАЛЬНА ПРАГМАТИКА – дослідження особливостей семіотичних значень у комунікативній ситуації з урахуванням соціа-

льних детермінантів (ролей, норм, статусів комунікантів як представників певного суспільства та ін.). Дисципліни, що пов'язані з соціальною прагматикою, – лінгвістична прагматика, соціосеміотика, соціолінгвістика, психолінгвістика.

СОЦІАЛЬНА ПРАГМАТИКА ДИСКУРСУ – дослідження дискурсу засобами соціальної прагматики, завданням якого є аналіз впливу соціальних факторів на зміст дискурсивного висловлювання. Соціопрагматичний аспект аналізу дискурсу містить: соціопрагматичну настанову (цілі комунікантів, їхні бажання, інтереси); соціопрагматичну схему комунікативної ситуації (соціальні риси, статуси, позиції); специфіку комунікативної ситуації (нормальність, *девіантність*).

СОЦІАЛЬНА ПРАКТИКА – 1) комплекс моделей функціонально виправданих алгоритмів поведінки соціального суб'єкта; 2) вид практики, в процесі якої конкретний історичний суб'єкт, використовуючи суспільні інститути, організації та установи, впливаючи на систему суспільних відносин, змінює суспільство і розвивається сам.

СОЦІАЛЬНА СТРУКТУРА (англ. *social structure*) – сукупність стійких і впорядкованих зв'язків між елементами соціальної системи, обумовлених відносинами класів та інших соціальних груп, поділом праці, характером соціальних інститутів та ін.

СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ – концептуально автономна сфера філософського пізнання, що спрямована на суспільство, історію й людину як суб'єкта соціокультурних взаємодій.

СОЦІАЛЬНЕ ОСВОЄННЯ – категорія людського світовідношення, що відображає аспект універсальної соціальної взаємодії людини і світу, перехід індивідуального в соціальне (і навпаки), трансформацію індивідами свого життєвого досвіду в особисті якості, світоглядні орієнтації, здібності, вміння.

СОЦІАЛЬНИЙ ДИСКУРС – процес творення тексту учасниками соціальної дійсності з метою обґрунтування соціального порядку, тобто соціальних норм, цінностей, дій (наприклад, обговорення закону та затвердження його парламентом).

СОЦІАЛЬНИЙ ДОСВІД – найважливіший змістовний компонент культури, що є сукупністю історично селектованих й акумульованих у суспільній свідомості членів спільноти (її функціональних сегментів і підсистем) форм здійснення соціально значимої діяльності та взаємодії для задоволення їхніх групових та індивідуальних інтересів і потреб, підтримки рівня соціальної консолідованості й ефективності процесів соціокультурної регуляції спільноти.

СОЦІАЛЬНИЙ ІНТЕЛЕКТ – субстрат уявлень та установок, світоглядних орієнтацій та ідеологічних надбань, а також певний щабель особистісної розвиненості, наявність особистісних взірців, що орієнтують на вияв інтересу до соціального життя.

СОЦІАЛЬНІ ВЕРСТВИ – різновид одиниць поділу суспільства на основі однієї чи кількох природних або суспільних відмінностей (етнічних, демографічних, економічних, соціальних, політичних, правових, психологічних, релігійних тощо).

СОЦІАЛЬНО-ПРАГМАТИЧНИЙ АНАЛІЗ – метод реконструювання змісту висловлювання, що ґрунтується на принципах *соціальної прагматики*; використовується при розробці методик соціологічних досліджень, створенні політичної реклами тощо.

СОЦІОЛОГІЯ – наука про життєдіяльність суспільства як сукупності соціальних зв'язків та відносин між його суб'єктами: соціальними спільнотами, інститутами, особистостями.

СОЦІОЛОГІЯ КУЛЬТУРИ (англ. *sociology of culture*; нім. *Kultursoziologie*) – галузь соціології, що вивчає закономірності розвитку та функціонування культури в суспільстві, формування, зберігання, поширення й засвоєння ідей, уявлень, культурних норм, цінностей, зразків поведінки.

СОЦІОЛОГІЯ ПІЗНАННЯ – напрям теоретичних та емпіричних досліджень, що розглядає проблеми, пов'язані з соціально-історичною зумовленістю знання, пізнання й свідомості, а також соціальні аспекти виробництва, поширення й використання різних типів

знання як у суспільстві в цілому, так і на рівні суспільних класів, соціальних груп, організацій.

СОЦІОЛОГІЯ РЕЛІГІЇ – складова частина релігієзнавства, предметне поле якої охоплює сукупність проблем щодо релігії, суспільства, людини в їх взаємозв'язку і взаємообумовленості.

СОЦІОЛОГІЯ ФЕНОМЕНОЛОГІЧНА – теоретико-методологічний напрям у сучасній соціології, в якому суспільство розглядається як феномен, що постійно створюється і відтворюється завдяки взаємодії індивідів.

СОЦІУМ (лат. *socium* – загальне, спільне) – людська спільність певного типу (плем'я, нація тощо).

СПАДКОЄМНІСТЬ – основа зв'язку сучасного, минулого й майбутнього в розвитку культурного процесу. При переході від одних етапів розвитку культури до наступних відбувається збереження, закріплення й формування історичної визначеності виникнення культурного вибору тих або інших феноменів та характеристик культурного процесу.

СПІВЧУТТЯ – поняття, яке застосовується для аналізу інтерсуб'єктивних відносин і позначає переживання безпосередньої причетності до внутрішнього світу, сутності іншого.

СПІЛКУВАННЯ (англ. *intercourse*, нім. *Verkehr*) – взаємодія індивідів або соціальних груп, що полягає у безпосередньому обміні діяльністю, навичками, вміннями, досвідом, інформацією та задовольняє потреби людини в контактах з іншими людьми.

СПІЛКУВАННЯ КЕРІВНИЦЬКЕ – спілкування з метою керування людьми, тобто спрямування їхньої діяльності у певній послідовності.

СПІРИТИЗМ (лат. *spiritus* – душа, дух) – містична течія, послідовники якої вірять в існування потойбічного світу духів і можливість спілкування з ними за допомогою спеціальних ритуалів та через медіумів – посередників між людьми і духами.

СПИРИТУАЛІЗМ (лат. *spiritus* – душа, дух) – 1) світоглядні уявлення, за якими дух (душа) є першоосновою світу; 2) філософський напрям, протилежний матеріалізму; виходить із протиставлення “матеріальне – духовне”, розглядає матеріальне як похідну духовного, вторинне й підпорядковане духовному.

СПОГЛЯДАННЯ – 1) чуттєва ступінь пізнання; спосіб пізнавальної діяльності, що реалізується як безпосереднє відношення свідомості до предмета; 2) у філософії – процес безпосереднього сприйняття дійсності. Споглядання містить у собі як процес, так і його результат. В історії філософії поняття “споглядання” нерідко пов’язується з інтуїцією.

СПРИЙМАННЯ – цілісне відображення об’єктивної реальності в результаті безпосереднього впливу об’єктів реального світу на органи чуття людини.

СПРОСТУВАННЯ – логічна операція, за допомогою якої встановлюється хибність або необґрунтованість тези.

СТАТУС СОЦІАЛЬНИЙ (лат. *status* – положення) – співвідносне положення індивіда або соціальної групи в соціальній системі, що визначається рядом ознак, характерних для даної системи.

СТИЛЬ ХУДОЖНІЙ (лат. *stilus*, грец. *στυλόζ* – паличка для писання по воску) – система художніх форм, наділених певною якістю і змістовною виразністю, що притаманна конкретному історичному періоду у розвитку культури; єдність змісту, образної системи та художньої форми, що склалась у певних суспільно-історичних умовах.

СТРАТА (лат. *stratum* – шар, пласт) – суспільний прошарок, група людей, яка об’єднана певною спільною соціальною ознакою (майновою, професійною, рівнем освіти та ін.).

СТРАТИФІКАЦІЯ (лат. *stratification* – розшарування) – 1) у соціології – соціальна диференціація й нерівність на основі таких критеріїв, як соціальний престиж, самоідентифікація, професія, дохід, освіта та ін.; 2) у культурології – диференціація соціуму, що детермінована неоднаковими ціннісними орієнтаціями, світоглядними позиціями, спрямованістю діяльності його членів в різних областях куль-

турної практики. Критеріями культурної стратифікації є: мотиви діяльності; моральні орієнтири людей; характер і спрямованість їх інформаційних і пізнавальних потреб; ставлення до національних традицій та ін.

СТРУКТУРА (лат. *structure* – будова, розташування, порядок) – стійка сукупність елементів і зв'язків між ними, що утворюють систему.

СТРУКТУРАЛІЗМ (от лат. *structura* – упорядження) – 1) напрям гуманітарних досліджень, що ґрунтується на системно-структурному методі аналізу; 2) у культурології – напрям, в якому досліджуються проблеми структурного аналізу в різних галузях знань про людину; головними його принципами є: розуміння культури як сукупності знакових систем і культурних текстів, а культурної творчості – як символотворчості; осмислення культурної динаміки як результату постійної верифікації людиною уявлень про навколишній світ; 3) науково-філософська течія, що спирається на тезу про єдність людської природи, рівноцінність будь-яких культур та їх генетичну спорідненість; дійстало найбільше поширення в 1960-х рр. у Франції (Р. Барт, Ж. Дерріда, К. Леві-Стросс, М. Фуко).

СУБЕКУМЕНА – стійка коаліція культур, пов'язаних єдиною вселенською релігійно-філософською традицією – християнський світ, світ ісламу, індуїстсько-буддійський світ Південної Азії (Індія та індіанізовані культури), конфуціансько-буддійський світ Далекого Сходу.

СУБ'ЄКТ (лат. *subjectum* – те, що знаходиться в основі) – носій предметно-практичної діяльності та пізнання (індивід або соціальна група), джерело активності, що спрямована на *об'єкт*.

СУБ'ЄКТ КУЛЬТУРНИЙ – суб'єкт як виразник колективного й індивідуального культурного досвіду.

СУБ'ЄКТ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ – носій системи наукового осягнення дійсності, який має здібності адекватного засвоєння, відтворення та поповнення накопиченого суспільством наукового знання.

СУБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНИЙ – 1) суб'єкт соціально значущої цілеспрямованої активності для задоволення групових та індивідуальних інтересів і потреб суспільства, свідомість і поведінка якого мотивується і регулюється не стільки біологічними, скільки соціальними проблемами й досвідом спільної життєдіяльності, загальноприйнятими нормами й правилами їх задоволення; 2) продукт соціалізації, залучення людей в систему соціальних відносин за допомогою комунікації.

СУБ'ЄКТИВАЦІЯ ЛЮДИНИ – процес становлення *історично* обумовленої суб'єктивності, що формується в процесі розвитку людини. В процесі суб'єктивізації відбувається формування індивіда як суб'єкта.

СУБ'ЄКТИВНІСТЬ – залежність суджень, думок, уявлень від суб'єкта, його поглядів, інтересів, смаків, уподобань (протилежність – об'єктивність). Під суб'єктом може розумітися не тільки індивід, а й група осіб, суспільство, культура, цивілізація або навіть людство в цілому.

СУБКУЛЬТУРА (лат. *sub* – під, близько + *cultura* – обробіток) – система цінностей, установок, моделей поведінки, життєвого стилю будь-якої соціальної групи, що представляє собою самостійне цілісне утворення в межах домінуючої культури.

СУБСТАНЦІЯ (лат. *substantia* – сутність, щось, що лежить в основі) – філософське поняття класичної традиції для позначення об'єктивної реальності в аспекті внутрішньої єдності всіх форм її саморозвитку.

СУДЖЕННЯ, міркування – форма мислення, яка розкриває зв'язок між предметами (явищами) та їх ознаками.

СУЖДЕННЯ СУПЕРЕЧЛИВІ – судження, які не можуть бути одночасно ні істинними, ні хибними.

СЦІЄНТИЗМ (лат. *scientia* – знання, наука) – світоглядна позиція, в основі якої лежить уявлення про наукове знання як про найвищу культурну цінність і достатню умову орієнтації людини у світі.

СЮЖЕТ (фр. *sujet* – предмет) – 1) спосіб розгортання фабули твору, послідовність і мотивування подачі зображуваних подій; 2) в *постмодерністській філософії* конститується протилежна парадигмальна установка – на нелінійний, несюжетний характер організації твору.

СЮРРЕАЛІЗМ (фр. *surrealisme* – зверхреалізм, надреалізм) – напрям у мистецтві першої половини ХХ ст., ідейним лідером якого став письменник А. Бретон, автор першого «Маніфесту сюрреалізму» (1924). Спираючись на психоаналіз З. Фрейда й філософію А. Бергсона, сюрреалісти проголосили джерелом мистецтва сферу підсвідомості, яка виявляє себе у мріях, снах, галюцинаціях, автоматичних інстинктах, несподіваних осяяннях. У сюрреалізмі виникли дві течії. Перша ґрунтувалася на пріоритеті несвідомого у творчому процесі: живопис наповнювався вільно плинними образами та формами, що часом переходили у чисту абстракцію. Друга течія відрізнялася прагненням із фотографічною точністю, правдоподібністю відтворювати ірреальні образи, що виникали у підсвідомості. Спільними рисами мистецтва сюрреалізму є: фантастика *абсурду*, парадоксальне поєднання форм і мінливість образів.

СЬОГОДЕННЯ – поняття постмодерністської філософії; у постмодерністській системі відліку будь-яке майбутнє й минуле є такими лише відносно до певного теперішнього.

Т-У

ТАКСОНОМІЯ
ТАНАТОЛОГІЯ
ТАРТУСЬКО-МОСКОВСЬКА ШКОЛА
ТЕЗА
ТЕЇЗМ
ТЕКСТ
ТЕКСТ-ЗАДОВОЛЕННЯ
ТЕКСТ-НАСОЛОДА
ТЕКСТОВИЙ АНАЛІЗ
ТЕКСТОЛОГІЯ
ТЕКСТУАЛЬНИЙ
ТЕЛЕОЛОГІЯ
ТЕМПОРАЛЬНІСТЬ
ТЕОКРАТІЯ
ТЕОЛОГІЯ, богослов'я
ТЕОЛОГІЯ КУЛЬТУРИ
ТЕОРІЯ
ТЕОРІЯ КУЛЬТУРНИХ КІЛ
ТЕОРІЯ ПІЗНАННЯ
ТЕОРІЯ СЕРЕДОВИЩА
ТЕРМІН

ТЕУРГІЯ
ТЕХНОЛОГІЇ МАСОВОЇ МАНІПУЛЯЦІЇ
ТЕХНОСФЕРА
ТИП
ТИП ЗАХІДНОЇ КУЛЬТУРИ
ТИП ІДЕАЛЬНИЙ
ТИП СХІДНОЇ КУЛЬТУРИ
ТИПІЗАЦІЯ
ТИПОЛОГІЯ
ТОЛЕРАНТНІСТЬ
ТОЧКА БІФУРКАЦІЇ
ТРАДИЦІЯ
ТРАНСАВАНГАРД
ТРАНСГРЕСІЯ
ТРАНСКУЛЬТУРАЦІЯ
ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИЙ
ТРАНСЦЕНДЕНТНИЙ
УЗАГАЛЬНЕННЯ
УМОВІД
УНІВЕРСАЛІЇ
УНІВЕРСАЛІЇ КУЛЬТУРИ
УНІВЕРСУМ
УЯВА
УЯВА ТВОРЧА
УЯВЛЕННЯ
УСОБЛЕННЯ

ТАКСОНОМІЯ (грец. *τάξις* – лад, порядок + *νόμος* – закон) – 1) вчення про принципи й практику класифікації та систематизації; термін введений О. Деканолом (1813); 2) у культурології – система

класифікації культурних рис конкретної культури, що дозволяє впорядкувати різні елементи і побудувати з них модель цієї культури; лежить в основі *типології культури*.

ТАНАТОЛОГІЯ (грец. *θάνατος* – смерть + *λόγος* – знання) – наука про смерть, її причини, механізми та ознаки.

ТАРТУСЬКО-МОСКОВСЬКА ШКОЛА – напрям у російськомовній семіотиці, лінгвістиці, літературознавстві, культурології, що виник у 1960-х рр., внаслідок об'єднання двох дослідницьких груп – викладачів та студентів кафедри російської літератури університету м. Тарту (Естонія) (Б. Єгоров, Ю. Лотман, З. Мінц та ін.) і московських вчених-лінгвістів (Б. Успенський, В. Топоров, В. Іванов та ін.). Предметом дослідження школи стають питання семіотичного аналізу культури, яка розуміється як сфера комунікації індивіда з соціумом, що здійснюється знаковими засобами (*семіосфера*).

ТЕЗА (грец. *διατριβή*; лат. *thesis* – положення) – 1) у широкому сенсі – будь-яке твердження в спорі або виклад деякої теорії; у вузькому сенсі – основне твердження, принцип; 2) у логіці – твердження, що потребує доказу.

ТЕЇЗМ (грец. *θεός* – Бог) – 1) релігійний світогляд, що виходить з розуміння Бога як абсолютної особистості, яка перебуває поза світом, створила його і діє в ньому; 2) сукупність релігійно-містичних уявлень про Бога як розумної істоти, яка керує світом.

ТЕКСТ (лат. *textum* – зв'язок, з'єднання) – 1) авторський твір або документ, що відтворені письмово або друковано; 2) у семіотиці та лінгвістиці – послідовність знаків (мови або іншої системи знаків), що утворює єдине ціле і складає предмет дослідження лінгвістики тексту; 3) у класичному структуралізмі – сукупність культурних кодів, відповідно до яких організовується знакове різноманіття культури.

ТЕКСТ-ЗАДОВОЛЕННЯ – термін постмодерністської *текстології*, що фіксує інтерпретацію класичного ставлення до тексту як наділеному автохтонною семантикою і припускає герменевтичну процедуру реконструкції змісту та значення тексту. Поняття введено

Р. Бартом у роботі “Задоволення від тексту” (1973) і становить опозиційну пару поняттю “текст-насолода”.

ТЕКСТ-НАСОЛОДА – поняття постмодерністської *текстології*, що виражає бачення об’єкта як плюрального, що не підлягає однозначно вичерпаній інтерпретації. Введено Р. Бартом у роботі “Задоволення від тексту” (1973). Складає семантичну опозицію терміну “текст-задоволення”.

ТЕКСТОВИЙ АНАЛІЗ – одна з методологічних стратегій пост-модерністської текстології, покликаних представити текст як процес смислогенези. Термін введений у науковий обіг Р. Бартом у першій половині 1970-х рр. в контексті аналітики художніх текстів.

ТЕКСТОЛОГІЯ (лат. *textum* – зв’язок, з’єднання + грец. *λόγος* – вчення) – прикладна філологічна дисципліна, що вивчає прийоми аналізу тексту літературних творів з метою його критики (рецензії), виправлення (емendaції) і видання (публікації).

ТЕКСТУАЛЬНИЙ (лат. *textum* – зв’язок, з’єднання) – те, що буквально відтворює текст, дослівний.

ТЕЛЕОЛОГІЯ (грец. *τέλος* – результат, мета + *λόγος* – слово, вчення) – філософське вчення про пояснення розвитку світу за допомогою кінцевих, цільових причин. У сучасній методології розглядається як принцип пояснення, що доповнює традиційну причинність причинами-цілями.

ТЕМПОРАЛЬНІСТЬ (англ. *temporality* – часові особливості) – 1) поняття, що використовується в контексті синергетичної моделі часу і відображає часову сутність явищ, що породжена динамікою їх руху. На відміну від таких часових характеристик, як об’єктивність, абсолютність, що визначаються відношенням руху даного явища до історичних, астрономічних, біологічних, фізичних та інших часових координат, темпоральність вказує на обумовленість часу швидкістю руху матерії; 2) в культурології ідея аналізу соціальних явищ, що взаємно рухаються через зіставлення їх темпоральності лягла в основу методології темпорального аналізу таких динамічних об’єктів, як особистість, соціальна група, клас, суспільство.

ТЕОКРАТІЯ (грец. *θεός* – бог + *κρατία* – республіка) – форма правління, при якій глава держави є одночасно її релігійною главою.

ТЕОЛОГІЯ, богослов'я (грец. *θεός* – бог + *λόγος* – знання) – сукупність релігійних доктрин про сутність та дії Бога (у християнстві, іудаїзмі, ісламі). Передбачає концепцію особистості абсолютного Бога, який передає знання про себе в одкровенні.

ТЕОЛОГІЯ КУЛЬТУРИ – напрямок теолого-філософської думки, що розглядає проблеми культури, виходячи із систематизованих принципів віровчення релігії. У християнській думці розрізняють протестантський, католицький і православний варіанти тлумачення проблем культури.

ТЕОРІЯ (грец. *θεωρία* – теорія) – 1) система основних ідей у певній галузі знання; 2) форма наукового знання, що дає цілісне уявлення про закономірності й істотні зв'язки дійсності.

ТЕОРІЯ КУЛЬТУРНИХ КІЛ – теорія, що розроблена в межах *дифузіонізму* (Ф. Гребнер, Л. Фробеніус та ін.). В основі теорії лежать парадигми: 1) поширення культурних елементів або комплексів у просторі здійснюється шляхом дифузії культурних кіл – штучних утворень, сформованих за рядом культурних ознак, характерних для певного географічного регіону; 2) вся історія культури – це історія переміщення в географічному просторі культурних кіл та їх механічної взаємодії.

ТЕОРІЯ ПІЗНАННЯ (грец. *θεωρία* – теорія + *νόηση* – пізнання) – галузь філософського знання (гносеологія, епістемологія), в якій вивчаються закономірності й можливості пізнання, відношення знань до об'єктивної реальності, досліджуються ступені та форми процесу пізнання, умови та критерії його достовірності та істинності.

ТЕОРІЯ СЕРЕДОВИЩА – вчення про значення географічного середовища в історії людства (Г. Бокль, Ф. Ратцель, Дж. Стюард, К. Уісслер, Е. Хантінгтон та ін.). Розглядає суспільства та культури різних народів у нерозривному зв'язку з природними умовами.

ТЕРМІН (грец. *όρος* – термін; лат. *terminus* – межа, кордон) – слово або сполучення слів, що позначає специфічне поняття в контексті будь-якої наукової теорії (дисципліни, галузі знання).

ТЕУРГІЯ (грец. *θεουργία* – богодійство) – 1) поняття містичного й магічного філософського дискурсу, в якому представлені спроби практичного впливу на богів, ангелів, архангелів і демонів з метою отримання від них допомоги чи благ; 2) ритуальні й магічні дії, молитовні формули, безпосереднє бачення духовних істот.

ТЕХНОЛОГІЇ МАСОВОЇ МАНІПУЛЯЦІЇ – соціальні інструменти інформаційно-психологічного впливу на людину (або групи людей) шляхом програмування в неї певних уявлень, смаків, цінностей і потреб, що перешкоджає її суб'єктивізації. Впливу піддається психіка індивіда на усіх її рівнях – як свідомому, так і несвідомому. Головна мета цих технологій – здійснення контролю над людьми й цілеспрямована трансформація соціокультурного простору через генерацію певних змістів і цінностей.

ТЕХНОСФЕРА (грец. *τέχνη* – мистецтво, майстерність + *σφαίρα* – куля, сфера) – частина біосфери, що перетворена людьми за допомогою прямого й непрямого впливу технічних засобів для задоволення соціально-економічних потреб людства. Поняття, яке вживається при характеристиці сучасної цивілізації, для якої специфічно проникнення складної машинної техніки в усі сфери діяльності.

ТИП (грец. *τύπος* – форма, зразок) – 1) зразок, модель для групи предметів; форма чого-небудь; 2) у літературі, мистецтві – узагальнений образ.

ТИП ЗАХІДНОЇ КУЛЬТУРИ – передбачає європейську та американську культури, що орієнтовані на: цінності техніко-технологічного розвитку; динамічний спосіб життя; пріоритет раціонального розумного підходу до аналізу світу; індивідуалізм; вдосконалення культури і суспільства. Індивідуальне *Я* розглядається як найважливіша культурна цінність. Для соціодинаміки західної культури характерні хвилюподібність, ривки, нерівномірність. Процес переходу до

нового відбувається як ломка застарілих ціннісних систем, суспільно-економічних і політичних структур.

ТИП ІДЕАЛЬНИЙ – спрощена схематична концептуалізація соціокультурних феноменів (соціальних зв'язків, процесів, інститутів тощо), що застосовується зг суцнhevтyn інструменту наукового дослідження в соціальних і гуманітарних науках. Термін вперше був використаний Г. Еллінеком, але детальну розробку це поняття отримало в роботах М. Вебера.

ТИП СХІДНОЇ КУЛЬТУРИ – культурний тип країн Центральної, Південно-Східної Азії, Близького Сходу, Північної Африки, який фіксує не тільки їх територіальне розташування, а й характеристики методів і способів пізнання світу, ціннісної орієнтації, основних світоглядних установок, суспільно-економічних і політичних структур. Східній культурі характерно: прагнення людини до гармонії з природою і з собою; заглибленість у власний внутрішній світ; орієнтація на духовність; містицизм й ірраціоналізм; стабільність, збереження традицій і самобутнього начала. Сьогодні східні культури, не втративши свого самобутнього начала, сприйняли багато рис, які характерні для західного світу, проте нове не відкидає і не руйнує старе, традиційне, а органічно вписується в нього.

ТИПІЗАЦІЯ (грец. *τύπος* – форма, зразок) – художнє узагальнення, вираження загальних ідей, соціальної сутності процесів і явищ за допомогою конкретних типових образів; одна з основних особливостей творчого методу реалістичної літератури й мистецтва.

ТИПОЛОГІЯ (грец. *τύπος* – форма, зразок + *λόγος* – знання) – науковий метод, в основі якого лежить розчленовування систем об'єктів та їх угруповання за допомогою узагальненої моделі або *типу*.

ТОЛЕРАНТНІСТЬ (лат. *tolerantia* – терпіння) – терпимість до інших поглядів, думок, звичаїв, звичок.

ТОЧКА БІФУРКАЦІЇ – 1) вибухоподібний процес зміни усталеного режиму роботи системи; 2) точка критичної нестійкості роз-

витку системи, в якій відбувається її перебудова, вибирається один із можливих шляхів подальшого розвитку, тобто відбувається певний фазовий перехід (наприклад, зміна політичного устрою держави через революцію).

ТРАДИЦІЯ – соціальна й культурна спадщина, що передається від покоління до покоління.

ТРАНСАВАНГАРД (лат. *trance* – кризь, через + фр. *avantgarde* – авангард) – течія в європейському живописі, що виникла в Італії наприкінці 1970-х рр. як протиставлення неоавангарду, насамперед, концептуальному мистецтву. Трансавангард інтерпретує мистецтво як безмежно різноманітне за формою та єдиним у своєму змісті. Його алгоритм побудований на поєднанні стилів минулого, нової живописності, експресивності, яскраво вираженого особистісного начала та настанові на естетичну насолоду. Термін введений італійським критиком А. Олива (1979).

ТРАНСГРЕСІЯ (лат. *transgression* – перехід) – 1) поняття, що означає ситуацію виходу суб'єкта за межі явищ, станів чи об'єктів; запропоновано Г.В.Ф. Гегелем у “Феноменології духу” (1807); 2) одне з ключових понять *постмодернізму*, що фіксує феномен переходу непрохідного кордону і насамперед – межі між можливим і неможливим.

ТРАНСКУЛЬТУРАЦІЯ (лат. *trans* – кризь, через + *culture* – обробка, виховання) – переміщення певної етнокультурної спільності (через добровільну міграцію або насильницьке переселення) в інше культурне середовище.

ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИЙ (лат. *trans* – кризь, через + національний) – те, що виходить за межі однієї держави, міжнаціональний.

ТРАНСЦЕНДЕНТНИЙ (лат. *transcendens* – те, що виходить за межі) – 1) одне з центральних понять ряду філософських течій, характеристика *абсолюту*, що перевершує всяке буття; 2) у філософії І. Канта – те, що виходить за межі можливого досвіду, недоступне пізнанню (ідея Бога, душі, безсмертя тощо); протилежність *іманентно-го*; 3) у теологічних навчаннях – синонім потойбічності Бога.

УЗАГАЛЬНЕННЯ – властивість абстрактного мислення, яка розкриває його здатність характеризувати предмети та явища через сукупність їх істотних ознак.

УМОВІД – форма мислення або логічна операція, за допомогою якої з одного або більше відомих суджень виводиться нове судження.

УНІВЕРСАЛІЇ (лат. *universalis* – загальний) – у філософії – загальні поняття, що позначають роди й види *буття*. В історико-філософській традиції проблема універсалій пов'язує в єдиний семантичний вузол такі аспекти, як: співвідношення одиничного й загального; абстрактного й конкретного; буття й мислення тощо.

УНІВЕРСАЛІЇ КУЛЬТУРИ – в культурології – поняття, що відображає *онтологічні й екзистентні* константи людського буття, фундаментальні категорії картини світу, сумарну аксіоматику внутрішнього досвіду людей (світ, космос, людина, діяльність, пізнання, істина, справедливість, зміна, причина, ціле тощо).

УНІВЕРСУМ (лат. *universum* – єдина цілісність) – світоглядна категорія, що виражає всеохопне *буття* в його єдності, повноті й самодостатності; світ як ціле.

УОСОБЛЕННЯ – в релігійній свідомості – наділення сил і явищ природи, а також уявлень про надприродне рисами людини.

УЯВА – психічна діяльність, яка полягає у створенні у думках уявлень і уявних ситуацій, які ніколи в цілому не сприймалися людиною в дійсності; розрізняють відтворюючу уяву і *творчу уяву*.

УЯВА ТВОРЧА – процес творчості, створення нових ідей, рішень, теорій.

УЯВЛЕННЯ – форма чуттєвого пізнання, яка продукує інформацію про предмет або явище у вигляді наочних образів.

Ф

ФАКТ
ФАНТАЗІЯ
ФАНТАСМАГОРІЯ
ФЕНОМЕН
ФЕНОМЕНОЛОГІЯ
ФЕНОМЕНОЛОГІЧНА СОЦІОЛОГІЯ
ФЕНОМЕНОЛОГІЯ КОНФЛІКТУ
ФЕТИШИЗМ
ФІЛОСОФІЯ
ФІЛОСОФІЯ ВІДМІННОСТІ
ФІЛОСОФІЯ КУЛЬТУРИ
ФІЛОСОФІЯ СЕРЦЯ
ФІЛОСОФІЯ ТЕХНІКИ
ФІЛОСОФІЯ ТОТОЖНОСТІ
ФОЛЬКЛОР
ФОРМА КУЛЬТУРНА
ФУНКЦІЇ КУЛЬТУРИ
ФУНКЦІОНАЛІЗМ
ФУНКЦІЯ
ФУТУРИЗМ
ФУТУРОЛОГІЧНЕ ПРОЕКТУВАННЯ

ФАКТ (лат. *factum* – те, що зроблене, вчинилося) – 1) дійсна, реальна подія, явище; 2) знання, достовірність якого доведена; відповідає об'єктивній дійсності, є матеріалом для певних висновків.

ФАНТАЗІЯ (грец. *φαντασία* – уява) – 1) мрія, вигадка, продукт уяви, що змінює вигляд дійсності, яка відображена у свідомості; 2) здатність уявляти, створювати нові самостійні образи, що здійснюються в художніх творах за допомогою фарб, каменю, мови або звуків.

ФАНТАСМАГОРІЯ (грец. *φάντασμα* – бачення, примара) – хи- мерні бачення, маревні фантазії.

ФЕНОМЕН (грец. *φαινόμενον* – явище) – рідкісне, незвичайне явище або видатна, виняткова в будь-якому відношенні людина.

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ (грец. *φαινόμενον* – явище + *λόγος* – знання) – 1) вчення про феномени; 2) напрям у філософії ХХ ст., принципи якого були сформульовані Е. Гуссерлем; містить методологічні, соціально-філософські та культурологічні дослідження феноменів. Феноменологія є одним із витоків *екзистенціалізму* та інших течій сучасної філософії.

ФЕНОМЕНОЛОГІЧНА СОЦІОЛОГІЯ (англ. *phenomenological sociology*) – напрям у соціології, що орієнтований на певні практичні проблеми; його основною метою є аналіз та опис повсякденного життя – життєвого світу і пов'язаних з ним станів свідомості (П. Бергер, Т. Лукман, А. Щюц).

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ КОНФЛІКТУ – концептуалізація конфлікту: побудова моделі конфліктної ситуації, аналіз елементів і характеристик конфлікту, що сприймаються, пізнаються дослідним шляхом; пошук рішення конфлікту за допомогою створення умов для зміни агресії на установку до згоди.

ФЕТИШИЗМ (фр. *fetishe* – ідол, талісман) – 1) культ неживих предметів – фетишів; 2) форма найдавніших вірувань, що засновані на наділенні неживих предметів надприродною силою й є об'єктом релігійного поклоніння.

ФІЛОСОФІЯ (грец. *φιλοσοφία* – любов до мудрості) – 1) світогляд, система ідей, поглядів на світ і на місце людини в ньому; досліджує пізнавальне, соціально-політичне, ціннісне, етичне та естетичне ставлення до світу; 2) різновид духовної *культури*, призначення якого полягає в осмисленні основ природного й соціального світу, формоутворень культури й пізнання людини та її сутності.

ФІЛОСОФІЯ ВІДМІННОСТІ – поняття, за допомогою якого філософія постмодернізму характеризує сучасний тип філософствування – на відміну від “філософії тотожності” як продукту світоглядних установок культури класики.

ФІЛОСОФІЯ КУЛЬТУРИ, культурфілософія – філософська дисципліна, що орієнтована на філософське осягнення культури як універсального й всеосяжного феномена. Термін “культурфілософія” був використаний на початку ХІХ ст. представником німецького романтизму А. Мюллером.

ФІЛОСОФІЯ СЕРЦЯ – філософське вчення, що спирається на біблійну традицію ототожнювати духовну реальність із серцем.

ФІЛОСОФІЯ ТЕХНІКИ – напрям у сучасній філософії, що ґрунтується на комплексному системному аналізі техніки як соціального феномена в історико-цивілізаційному контексті. Включає такі проблемні поля як розвиток техніки в системі суспільства, її функції, роль і статус в історії цивілізації, соціокультурні та гуманітарні аспекти розвитку техніки тощо.

ФІЛОСОФІЯ ТОТОЖНОСТІ – філософське поняття, в основі якого лежить осмислення абсолюту як тотожності протилежностей. Відповідно до філософії тотожності, відмінність між матерією і духом, тілесним і душевним, суб’єктом і об’єктом, мисленням і буттям подолано в *абсолюті* або в *абсолютному розумі*, тому вони можуть розглядатися: з одного боку, як два способи прояви й осмислення єдиної дійсності, з іншого – як тотожні в своїй основі. Вчення розроблено Ф. Шеллінгом у працях “Виклад моєї системи філософії” (1801), “Бруно” (1802), “Філософія мистецтва” (1804), “Система всієї філософії” (1806) та ін.

ФОЛЬКЛОР (англ. *folklore* -) – 1) усна народна творчість; 2) сукупність вірувань, звичаїв, обрядів, пісень, казок та інших явищ народного побуту.

ФОРМА КУЛЬТУРНА – сукупність спостережуваних ознак та рис будь-якого культурного об'єкта (явища), що відображають його утилітарні й символічні функції, на підставі яких проводиться його ідентифікація та атрибуція; поняття поширюється як на матеріальні, так і духовні продукти людської діяльності.

ФУНКЦІЇ КУЛЬТУРИ – сукупність ролей, які виконує культура стосовно спільноти людей, які породжують та використовують її в своїх інтересах (соціально-інтегративна, організаційно-регулятивно-нормативна, аксіологічна, пізнавально-комунікативна, рекреаційна, освітньо-виховна тощо).

ФУНКЦІОНАЛІЗМ (лат. *function* – виконання) – 1) один з основних методологічних підходів в *культурології* та соціальній антропології, що полягає у розгляді суспільства як системи, що складається із структурних елементів (інститутів), які функціонально пов'язані один з одним і виконують певні функції по відношенню до суспільства як цілого (Е. Дюркгейм, Б. Малиновський, А. Радкліфф-Браун, Г. Спенсер); 2) функціоналізм (або інтернаціональний стиль) – течія в європейській, а потім в американській архітектурі, що виросла з конструктивізму початку ХХ в. й остаточно оформилася в 1930-х рр. В її основі – прагнення архітекторів до максимальної утилітарності, функціональності будівель, тобто до чисто функціонального проектування та найбільш раціональних прийомів будівельної техніки. Відбувалася характерна для всього авангардного мистецтва початку ХХ ст. підміна художньо-образного начала естетичним формоутворенням.

ФУНКЦІЯ (лат. *functio* – виконання) – 1) діяльність, обов'язок, робота; призначення, роль; 2) стійкий спосіб активного взаємовідношення речей, при якому зміни одних об'єктів призводять до змін інших; 3) в соціології – роль, яку виконує суб'єкт у соціальній системі (її організації, здійсненні цілей та інтересів соціальних груп і класів).

ФУТУРИЗМ (лат. *future* – майбутнє) – літературно-мистецький напрям початку ХХ ст., концепція якого спирається на ідею емоційного вираження динаміки сучасного світу – високих швидкостей і ритмів життя (“Маніфест футуризму” Ф. Марінетті, 1909 р.; “Маніфест художників-футуристів”, 1910 р.). Для живописі характерні композиції, де рух часто передається за принципом симультанності (одночасності) – шляхом накладання послідовних фаз на одне зображення. В результаті на картинах виникають “змащені” кадри (коні з незліченною кількістю ніг, багатокрилі ластівки, велосипед з безліччю колістош).

ФУТУРОЛОГІЧНЕ ПРОЕКТУВАННЯ (лат. *futurum* – майбутнє + *λόγος* – знання, вчення) – авангардистська течія в архітектурі, дизайні та містобудуванні середини ХХ ст., представники якої створювали свідомо утопічні проекти “міст майбутнього”, прагнучи своїми парадоксальними, фантастичними ідеями відкрити нові шляхи, вивести проектування з глухого кута функціоналізму й стандартного прагматичного мислення.

Х-Ц

ХАОС
ХЕПЕНІНГ
ХРИСТІЯНСТВО
ХРОНІКА
ХРОНОЛОГІЯ
ХРОНОС

ХРОНОТОП
ХЮБРІС
ЦИВІЛЛОГРАФІЯ
ЦИКЛІЧНА МОДЕЛЬ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ
ЦИНІЗМ
ЦІЛЕПОКЛАДАННЯ
ЦІЛЕРАЦІОНАЛЬНА ДІЯ
ЦІЛІСНІСТЬ
ЦІННІСНА ОРІЄНТАЦІЯ
ЦІННІСТЬ
ЦІННОСТІ ЕТНІЧНІ

ХАОС (грец. *χάος* – зяяння) – 1) у найдавніших міфологічних уявленнях – безладна матерія, неорганізована стихія, з якої утворилося згодом все існуюче; 2) у філософії *постмодернізму* – фундаментальна парадигма, яка розкриває характер відношення до тексту (світу) як плюрального та рухомого семантичного середовища, відкритого для нескінченного числа інтерпретацій, тобто при інтерпретації поняття на передній план виходять такі семантичні аспекти, як внутрішня активність і креативний потенціал тексту.

ХЕПЕНІНГ (англ. *happening* – те, що трапляється, відбувається) – художня форма в сучасному мистецтві, різновид *акціонізму*. Відмінні риси хепенінгу: а) стирання межі між мистецтвом і дійсністю; б) змішування різних театральних елементів (музики, танців, акторської гри тощо); в) відсутність сюжету і яких-небудь логічних зв'язків між окремими частинами; г) залучення глядача в театральну виставу; д) театральна вистава відбувається в залах художніх галерей і музеїв, у міському середовищі, на природі тощо. Творцем хепенінгу є художник А. Капроу.

ХРИСТІЯНСТВО – одна з трьох світових релігій (поряд з *буддизмом* та *ісламом*). В її основі лежить віра в Ієуса Христа як Боголюдини та Спасителя.

ХРОНІКА (грец. *χρόνος* – час) – 1) запис історичних подій у хронологічній послідовності; 2) літературний твір, що містить послідовний виклад подій; 3) в періодичній пресі – повідомлення інформаційного характеру про поточні події.

ХРОНОЛОГІЯ (грец. *χρόνος* – час + *λόγος* – знання) – 1) часова послідовність історичних подій; 2) наука про вимірювання часу.

ХРОНОС (грец. *χρόνος* – час) – 1) у грецькій міфології – бог часу; 2) у постмодернізмі – фундаментальне поняття філософської концепції *темпоральності* Ж. Дельоза. Згідно з концепцією історичного часу Ж. Дельоза, подійність сприймається у вигляді дискретних лінійних ланцюгів окремих подій.

ХРОНОТОП (грец. *χρόνος* – час + *τόπος*, – місце) – закономірний зв'язок просторово-часових координат.

ХЮБРИС (грец. *ὕβρις* – образа, нестриманість, безчинство) – термін, що використовується в сучасній західній філософії для позначення предпорогових форм стихійних процесів, які надають параметрам функціонування нелінійної динамічної системи нестійкості та відкриває можливості створення нових форм її буття.

ЦИВІЛІОГРАФІЯ – соціально-філософська дисципліна, що ставить за мету осмислити феномен виникнення і становлення цивілізації як цілісності.

ЦИКЛІЧНА МОДЕЛЬ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ (грец. *κύκλος* – коло) – нелінійна модель динамічних процесів, що ґрунтується на ідеї періодичності, повторюваності, зворотності соціокультурних змін (М. Данилевський, П. Сорокін, А. Тойнбі, О. Шпенглер). 1) У *класичному варіанті* циклічної концепції соціокультурні трансформації відбуваються за замкненим колом: витки розвитку повторюються в часі, а початкова й кінцева точки циклу співпадають. Така модель дозволяє, зокрема, з достатнім ступенем вірогідності описати траєкторію та ритми культурного розвитку *традиційного суспільства*, в якому протягом історії залишається сильним конвенціональний компонент соціокультурної регуляції й зберігається парадигмальна орієнтація на природні цикли. 2) Для аналізу динамічної со-

ціокультурної системи *індустріального й інформаційного суспільств*, спрямованих на активне перетворення природного та соціокультурного середовища, використовується незамкнена циклічна модель з траєкторією еволюційних циклів у формі спіралі, коли у початковій і кінцевій точках витка система проходить подібні, однак не тотожні попереднім циклам стани.

ЦИНІЗМ (грец. *κυνισμός* – вчення кініків) – демонстративне ігнорування загальноприйнятих норм моральності, культурних цінностей, офіційних догм панівної ідеології.

ЦІЛЕПОКЛАДАННЯ – процес формування цілі як ідеального образу бажаного (цілеформування), її досягнення і втілення у результаті діяльності (цілереалізація).

ЦІЛЕРАЦІОНАЛЬНА ДІЯ – поняття сучасної соціології, соціальної та практичної філософії, що введене М. Вебером для визначення ідеального типу поведінки, детермінованого свідомою орієнтацією на схему “мета – засіб – результат”.

ЦІЛІСНІСТЬ – властивість об’єктів як сукупності складових їх елементів, організованих відповідно до визначених принципів.

ЦІНІСНА ОРІЄНТАЦІЯ – комплекс духовних *детермінантів* діяльності людей або окремої людини, що містить уявлення, знання, інтереси, мотиви, потреби, ідеали, установки, стереотипи, переживання людей тощо. Поняття використовують стосовно окремої людини або групи осіб, але не суспільства у цілому. Поняття вперше введено в науковий обіг американськими соціологами У. Томасом і Ф. Знанецьким в 20-х рр. ХХ ст.

ЦІННІСТЬ – позитивна чи негативна значимість об’єктів навколишнього світу для людини, соціальної групи, суспільства в цілому, що обумовлена не їхніми властивостями, а їх залученістю у сферу людської життєдіяльності, інтересів, потреб та соціальних відносин; критерій і способи оцінки цієї значимості виражені в моральних принципах, нормах, ідеалах, установках та цілях. Розрізняють матеріальні, суспільно-політичні та духовні цінності; цінності позитивні та негативні.

ЦІННОСТІ ЕТНІЧНІ – 1) сукупність історично селектованих культурних традицій етносу, які виділяються як найбільш специфічних, що маркують його історичну й культурну своєрідність; 2) функціонально ефективні та соціально-прийнятні форми і технології задоволення інтересів і потреб членів етносу, що сприяють підвищенню рівня їх соціальної інтегрованості.

Ч-Ш-Я

ЧАС
ШИЗОАНАЛІЗ
ШИЗОФРЕНІЯ КУЛЬТУРНА
ШОК КУЛЬТУРНИЙ
Я
ЯЗИЧНИЦТВО

ЧАС – категорія для позначення тривалості існування й послідовності зміни станів матеріальних об'єктів, що зв'язана з категорією «простір». До універсальних властивостей *простору і часу* відносяться: об'єктивність; абсолютність; відносність; нерозривний взаємозв'язок; зв'язок з рухом матерії; єдність переривчастості (дискретності) й безперервності; нескінченність. Специфічними характеристиками часу є: незворотність; одномірність; *вічність*.

ШИЗОАНАЛІЗ – один із напрямків сучасного постструктуралізму, представники якого (Ф. Гваттарі, Ж. Дельоз) розглядають шизофренію не як психічне захворювання, а як продукт деспотії, гноблення людини в суспільстві. Під таким кутом зору шизофреніки – не

стільки психічно хворі люди, скільки всі ті, хто відкидають канони існуючого суспільства і прагнуть жити за законами не нав'язаними ззовні, а за власними, природними бажаннями.

ШИЗОФРЕНІЯ КУЛЬТУРНА – термін фіксує розрив між релігійним життям і життям соціальним; констатує неможливість суміщення: двох життєвих стандартів – релігійного та соціального; двох культур – релігійної та секулярної. Термін виник у 1950-х рр. в теологічному середовищі США як реакція на збільшення числа “анонімних християн”, для яких релігійне життя не було пов'язане з буденним життям.

ШОК КУЛЬТУРНИЙ (англ. *cultural shock*; нім. *Kulturschock*) – поняття, яке прийняте в культурології та етнопсихології для позначення потрясіння, емоційного чи фізичного дискомфорту, дезорієнтації індивіда, що викликані потраплянням в інше культурне середовище, спілкуванням та взаємодією з представниками інших етнічних спільнот. Поняття ввів у науковий обіг американський антрополог Ф. Боас.

Я – фундаментальна категорія філософських концепцій особистості, що виражає рефлексивно усвідомлену самототожність індивіда.

ЯЗИЧНИЦТВО – 1) релігія, що заснована на поклонінні багатьом богам, ідолопоклонство; 2) у християнському богослов'ї й почасті в історичній літературі – термін для позначення дохристиянських і нехристиянських вірувань. Залишки язичницької побутової обрядовості досі зберігаються у православних віруваннях та культі.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

- Аберле Д., 103
Адамс Р., 103
Адлер А., 104
Андерсон Р., 103
Андре К., 15
Андронік Родоський, 115
Аполлінер Г., 95
Аристотель, 60, 66, 86
Арон Р., 74
Арп Г., 47
Байрон Дж., 158
Балль Х., 47
Барт Р., 168, 174, 180
Батай Ж., 166
Бекер Г., 78
Беккет С., 55
Бекстер Й., 130
Белл Д., 74, 145
Білокур К., 147
Бенедикт Р., 141
Бентон Т., 157
Бергер П., 187
Бергсон А., 36, 176
Бердяєв М., 168
Берк К., 78
Беррі Р., 121
Блейден Р., 15
Блейлер Ю., 19
Блок М., 115
Блумер Г., 78
Боас Ф., 18, 20, 62, 195
Бодлер Ш., 48
Бодрійяр Ж., 43, 166
Бокль Г., 181
Борхес Х., 106
Боун Б.-П., 142
Брайтмен Е., 142
Брак Ж., 95
Брамс І., 158
Брейер Й., 104
Брентано Ф., 77
Бретон А., 176
Брук-Роуз Х., 148
Буркхардт Я., 30
Бурлюк Д., 33
Вагнер Р., 158
Вазарелі В., 137
Вазарі Дж., 37
Валлон А., 78
Ван Гог В., 145
Варбург А., 72
Вебер А., 57
Вебер М., 57, 106, 183, 193
Верлен П., 48
Вернадський В., 134
Вільсон Я., 121
Віндельбанд В., 131
Вітгенштейн Л., 123
Вуд Г., 157
Вундт В., 25, 42
Гадамер Г.-Г., 53, 70
Гваттарі Ф., 156, 194
Гегель Г.В.Ф., 65, 80, 125, 184

Розділ 1. Глосарій

- Геккель Е., 59
Гекслі Т., 17
Гоген П., 145
Гоінгз Р., 42
Гокленіус Р., 137
Гребнер Ф., 51, 181
Гріг Е., 158
Гросберг К., 133
Гросс Г., 133
Гуссерль Е., 25, 54, 58, 60, 65,
77, 134, 149, 187
Гюго В., 158
Данилевський М., 192
Дега Е., 73
Декандол О., 178
Декарт Р., 55, 142
Делакруа Е., 158
Дельоз Ж., 156, 166, 192, 194
Демокріт, 58
Дерріда Ж., 48, 174
Джадд Д., 15
Джеймс У., 78
Джонсон Б., 42
Діббет Я., 130
Дікс О., 133
Докінз Р., 114
Докул Г., 103
Дюбюффе Ж., 26
Дюркгейм Е., 57, 75, 94,
169, 189
Дюшан М., 153
Еванс-Прічард Е., 62
Еллінек Г., 183
Ест Р., 42
Сгоров Б., 179
Жане П., 78
Жеріко Т., 158
Знанецький Ф., 193
Золя Е., 129
Зюсс Е., 31
Іванов В., 179
Іонеско Е., 55
Кадмус П., 152
Каменський В., 33
Камю А., 58
Кандинський В., 14, 60
Канольд А., 133
Кант І., 55, 184
Капроу А., 191
Карнейро Р., 103
Кассіер Е., 131
Кашинг Ф., 62
Керені К., 122
Керрі Дж., 157
Кірхнер Е., 60
Коген Г., 131
Колвілл А., 152
Констебл Дж., 158
Конт О., 144
Копперс В., 51
Коттінгем Р., 42
Кошут Дж., 121
Кребер А., 20, 141
Крістева Ю., 79
Крупка Ф., 14
Кручених О., 33
Кулі Ч., 78, 94
Кун М., 78

Розділ 1. Глосарій

- К'еркегор С., 58
Лакан Ж., 48
Ларіонов М., 14
Ле Корбюзьє Ш., 152
Ленг Р., 72
Ле Руа Е., 134
Леві-Брюль Л., 115
Левінас Е., 53
Леві-Стросс К., 32, 174
Лейбніц Г.-В., 25, 125, 142
Леонард М., 42
Лінтон Р., 18, 36
Липсет С., 75
Ліппс Т., 60
Ліст Ф., 158
Лонг Р., 130
Лотман Ю., 165, 179
Лоуї Р., 20
Лукман Т., 187
Ляпунов А., 31
Майерс Ф., 130
Мак-Джі У., 18
Маклюен Г., 73
Малевич К., 14
Малиновський Б., 62, 189
Мане Е., 73
Марінетті Ф., 190
Марк Ф., 60
Маркс К., 37, 57, 75, 94, 113, 131
Марсель Г.-А., 53
Маяковський В., 33
Меггерс Б., 103
Мейн Г., 94
Мендель Г., 41
Мерло-Понті М., 149
Мертон Р., 22
Мід Дж., 77, 78
Мінц З., 179
Мицкевич А., 158
Мондріан П., 14
Моне К., 73
Морган Л., 57, 62
Морган Т., 41
Морріс Р., 130
Мунье Е., 142
Мюллер А., 188
Нагель Е., 154
Наторп П., 131
Нельсон Т., 43
Ніцше Ф., 58
Олбрайт А., 152
Олива А., 184
Олкотт А., 142
Ольденбург К., 144
Оплер М., 103
Оппенгейм Д., 130
Отто Р., 135
Панофські Е., 72
Парк Р., 78, 113
Парсонс Т., 22, 75
Партленд Т., 78
Пеше М., 62
Піаже Ж., 78
Пікассо П., 95
Піросманішвілі Н., 147
Пірс Ч., 66
Піссаро К., 73

Розділ 1. Глосарій

- Платон, 55, 58
Посідоній, 80
Прата Л., 142
Пригожин І., 141
Примаченко М., 147
Пуанкаре Ж., 31
Радкліфф-Браун А., 189
Ранвіц Р., 146
Ранер К., 59
Ратцель Ф., 181
Раушенберг Р., 144
Редфілд Р., 18, 36
Рембо А., 48
Ренуар О., 73
Ренувье Ш., 131, 142
Рікер П., 53
Ріккерт Г., 131
Ро Ф., 152
Роззак Т. фон, 93
Ростоу У., 57, 74
Руссо А., 147
Салінс М., 103, 131
Сальмон А., 95
Сартр Ж.-П., 53, 58
Сезанн П., 145
Сен-Симон А., 74
Сервіс Е., 131
Сігал Дж., 144
Сіслей А., 73
Скотт В., 158
Сміт Т., 15
Солт Д., 42
Сорокін П., 192
Спенсер Г., 57, 75, 189
Стейнер М., 15
Стросс А., 78
Стюард Дж., 131, 187
Сурьо Е., 75
Тайлор Е., 57
Тейяр П., 134
Тенніс Ф., 57, 94
Тернер У., 158
Тінгелі Ж., 121
Тітченер Е., 42, 60
Тодоров Ц., 129
Тойнбі А., 192
Томас У., 78, 193
Томаччоні І., 42
Топоров В., 179
Торндайк Е., 77
Трасі Д. де, 71
Трубєцький М., 31
Тукер Дж., 152
Тцара Т., 47
Уайт Л., 103, 104, 131
Уард Дж., 95
Уісслер К., 20, 181
Уорд Л., 75
Уорхол Е., 144
Урбанчіч В., 155
Успенський Б., 179
Февр Л., 115
Фейгл Г., 154
Фейербах Л., 24
Фінк Е., 70
Фрейд З., 57, 86, 104, 119,
133, 176
Фробеніус Л., 51, 181

Розділ 1. Глосарій

- Фромм Е., 105
Фуко М., 61, 174
Хайдеггер М., 22, 48, 58, 59, 162
Хантінгтон Е., 181
Харріс М., 103
Хартлауб Г., 133
Хейзер М., 130
Хейзінга Й., 70
Хеккель Е., 60
Херсковіць М., 18, 36, 74
Хлебніков В., 33
Хокінг В., 142
Холл Е., 90, 149
Холмс У., 18
Хоманс Дж., 75
Хом'яков О., 168
Хоркхмайер М., 98
Хюблер Д., 121
Хюльзенбек Р., 47
Хьюз Е., 78
Цвейг С., 48
Чайлд В., 131
Шелер М., 142
Шеллінг Ф. В., 188
Шибутані Т., 78
Шліхтер Г., 133
Шмідт В., 51
Шмідт-Ротлуф К., 60
Шопен Ф., 158
Шпенглер О., 192
Шрімпф Г., 133
Шгаль Г., 23
Шуберт Ф., 158
Шуман Р., 158
Щюц А., 187
Юнг К., 27, 105, 122, 133, 162
Якобі Ф., 142
Ясперс К., 53, 58

РАЗДЕЛ 2

ГЛОССАРИЙ

РУССКИЙ АЛФАВИТ

А а	Р р
Б б	С с
В в	Т т
Г г	У у
Д д	Ф ф
Е е	Х х
Ё ё	Ц ц
Ж ж	Ч ч
З з	Ш ш
И и	Щ щ
Й й	Ъ ъ
К к	Ы ы
Л л	Ь ь
М м	Э э
Н н	Ю ю
О о	Я я
П п	

СПИСОК СОКРАЩЕНИЙ

англ.	– английский язык
в.	– век
вв.	– века
греч.	– греческий язык
до н.э.	– до новой эры
и др.	– и другие
итал.	– итальянский язык
лат.	– латинский язык
нем.	– немецкий язык
т.е.	– то есть
т.п.	– тому подобное
фр.	– французский язык

ТЕРМИНЫ И ПОНЯТИЯ

А

AFTER-POSTMODERNISM
АБСОЛЮТ
АБСТРАКЦИОНИЗМ
АБСТРАКЦИЯ
АБСУРД
АВАНГАРД “НОВОЙ ВОЛНЫ”, нематериальное искусство
АВАНГАРДИЗМ
АВС-ART
АВТОКЕФАЛЬНАЯ ЦЕРКОВЬ
АВТОНОМИЯ
АВТОНОМИЯ КУЛЬТУРНАЯ
АВТОР
АВТОХТОННАЯ КУЛЬТУРА
АВТОХТОННЫЕ КУЛЬТЫ
АВТОХТОННЫЙ
АВТОХТОНЫ
АГИОГРАФИЯ

Раздел 2. Глоссарий

АГНОСТИЦИЗМ
АДАПТАЦИЯ КУЛЬТУРНАЯ
АДЕПТ
АКАДЕМИЗМ
АКВАРЕЛЬ
АККУЛЬТУРАЦИЯ
АКСИОЛОГИЯ
АКСИОМА
АКСИОСФЕРА
АКТ СОЗНАНИЯ
АКТИВНОСТЬ
АКЦИОНИЗМ
АЛГОРИТМ
АЛЛЕГОРИЯ
АЛТАРЬ
АЛЬТЕРГЛОБАЛИЗМ
АЛЬТЕРНАТИВА
АМБИВАЛЕНТНОСТЬ
АМВОН
АМЕРИКАНСКАЯ АНТРОПОЛОГИЧЕСКАЯ ШКОЛА
АМЕРИКАНСКАЯ ИСТОРИЧЕСКАЯ ШКОЛА
АМПИР
АМСТЕРДАМСКАЯ АНТРОПОЛОГИЧЕСКАЯ ШКОЛА
АМФИТЕАТР
АНАЛИЗ
АНАЛИЗ АСПЕКТНЫЙ
АНАЛИЗ ГЕРМЕНЕВТИЧЕСКИЙ
АНАЛИЗ КОМПЛЕКСНЫЙ
АНАЛИЗ КОНЦЕПТУАЛЬНЫЙ
АНАЛИЗ КРИТИЧЕСКИЙ

Раздел 2. Глоссарий

АНАЛИЗ КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ
АНАЛИЗ СИСТЕМНЫЙ
АНАЛИЗ СТРУКТУРНО-ФУНКЦИОНАЛЬНЫЙ
АНАЛИЗ ФЕНОМЕНОЛОГИЧЕСКИЙ
АНАЛИТИКА ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНАЯ
АНАЛОГИЯ
АНАХРОНИЗМ
АНГЕЛ
АНДЕГРАУНД
АНИМАЦИЯ
АНИМИЗМ
АННОТАЦИЯ
АНОМАЛИЯ
АНОМИЯ
АНСАМБЛЬ
АНТИГЛОБАЛИЗМ
АНТИНОМИЯ
АНТИЧНОСТЬ
АНТРОПОГЕНЕЗ
АНТРОПОЛОГИЗМ
АНТРОПОЛОГИЯ
АНТРОПОЛОГИЯ КУЛЬТУРНАЯ
АНТРОПОЛОГИЯ СОЦИАЛЬНАЯ
АНТРОПОЛОГИЯ ТЕОЛОГИЧЕСКАЯ
АНТРОПОЛОГИЯ ФИЛОСОФСКАЯ
АНТРОПОЦЕНТРИЗМ
АНФИЛАДА
АПОКРИФ
АПОФАНТИЧЕСКИЙ
АПЕРЦЕПЦИЯ

Раздел 2. Глоссарий

АР БРЮТ, арт-брют
АР ДЕКО, арт-деко
АР НУВО, арт-нуво
АРГУМЕНТ
АРГУМЕНТАЦИЯ
АРЕАЛ КУЛЬТУРНЫЙ
АРКА
АРКАДА
АРТЕФАКТ
АРТЕФАКТ КУЛЬТУРНЫЙ
АРХАИКА
АРХЕТИП
АРХЕТИПЫ КУЛЬТУРНЫЕ
АРХЕТИПЫ ЭТНИЧЕСКИЕ
АРХИТЕКТОНИКА
АРХИТЕКТУРА
АСПЕКТ
АССИМИЛЯЦИЯ
АТЕИЗМ
АТРИБУТ
АТРИБУТАЦИЯ
АУДИОВИЗУАЛЬНАЯ КУЛЬТУРА
АУТЕНТИЧНЫЙ
АЦЕНТРИЗМ

AFTER-POSTMODERNISM – современная версия постмодернистской философии (в отличие от постмодернистской классики *деконструктивизма*), возникшая как реакция на появление феномена культуры постмодерна – “кризиса идентификации”. Вектор парадигмальной установки after-postmodernism смещается с текстологической реальности постмодернизма (субъект-текст) на реальность коммуникативную

Раздел 2. Глоссарий

(субъект-субъект) и центрируется вокруг понятия *Другой*. В этом ракурсе язык выступает не столько механизмом объективации информации, сколько посредником для взаимопонимания субъектов в контексте *языковых игр*.

АБСОЛЮТ (лат. *absolutus* – безусловный, неограниченный) – в философии и религии – совершенное начало бытия, свободное от каких-либо отношений и условий (Бог, абсолютная личность). Синонимы: Абсолютный Дух, Абсолютная идея, Беспредельность, Абсолютный Разум, Мудрость, Абсолютное Сознание и Абсолютное Бытие.

АБСТРАКЦИОНИЗМ (лат. *abstract* – отвлеченный, абстрактный) – направление в искусстве XX в., отказавшееся от изображения форм реальной действительности; одно из направлений *авангарда*. Развивалось по двум основным направлениям: 1) гармонизации бесформенных цветовых сочетаний, с помощью которых художник стремился выразить глубинные истины бытия, вечные духовные сущности (В. Кандинский, Ф. Круппка); 2) создание геометрических абстракций путем сочетания всевозможных геометрических форм, цветных плоскостей, прямых и ломаных линий (М. Ларионов, К. Малевич, П. Мондриан).

АБСТРАКЦИЯ (лат. *abstract* – отвлеченный, абстрактный) – 1) форма познания, основанная на мысленном выделении существенных свойств и связей предмета и отвлечении от других, частных его свойств и связей. Основные типы абстракции: изолирующая (вычленивающая исследуемое явление из некоторой целостности); обобщающая (дающая обобщенную картину явления); идеализация (замещение реального эмпирического явления идеализированной схемой); 2) результат мыслительной операции, состоящей в отвлечении, отделении того или иного признака, качества вещи, явления или процесса; акт разложения синкретической целостности на ряд составляющих.

АБСУРД (лат. *absurdus* – нелепый, несообразный) – 1) термин, обозначающий нелепость, бессмысленность феномена или явления; 2) в экзистенциализме понятие *абсурд* используется для характе-

Раздел 2. Глоссарий

ристики отношений человека с миром, лишенных смысла и враждебных человеческой индивидуальности, порождающих “абсурдное сознание”.

АВАНГАРД “НОВОЙ ВОЛНЫ”, нематериальное искусство – художественное направление в зрелом *модернизме* (конец 1960-х гг. – конец XX в.), для которого характерен радикальный отказ от классического понимания творчества. В сфере художественной техники ориентирован на использование нетрадиционных для искусства средств: формирование конструкций из бытовых предметов или технических модулей; пластическое оформление композиций из людей и манекенов, живых растений и животных, текстовых фрагментов; моделирование природных средств – почвы, льда, облаков и т.п. Художественный прием моделирования произведения посредством свободной комбинации текстовых фрагментов послужил одной из предпосылок конституирования в современном постмодернизме концепции *интертекстуальности*.

АВАНГАРДИЗМ (фр. *avangard* – передовой отряд) – всеохватывающий термин для обозначения новаторских направлений (течений) в художественной культуре XX в., для которых характерен поиск новых, нетрадиционных способов выражения, отказ от канонов и традиций искусства предыдущих эпох. Главная цель авангардистов – создание субъективной модели мира, своеобразной “второй реальности”. При всем разнообразии явлений, включаемых в понятие “авангардизм”, они имеют общие черты: стремление к освобождению от формы, отрицательное отношение к традиционному искусству, отказ от классических норм изобразительности и красоты, эпатажность.

АВС-АРТ – художественное направление в модернизме середины 1950-х гг., основой эстетической программы которого является понимание художественного творчества как манипулирования с однотипными модулями, а художественного произведения – как продукта пространственного расположения данных модулей одного относительно другого. Творчество представителей АВС-АРТ (К. Анд-

Раздел 2. Глоссарий

ре, Р. Блейден, Д. Джадд, Т. Смит, М. Стейнер и др.) положило начало традиции авангарда “новой волны”, став предпосылкой формирования концептуального искусства.

АВТОКЕФАЛЬНАЯ ЦЕРКОВЬ (греч. *αὐτός* – сам + *κεφαλή* – голова) – в православии – административно независимая церковь. В настоящее время автокефальность имеют 15 церквей: Константинопольская (Вселенская), Александрийская, Антиохийская, Иерусалимская, Русская, Грузинская, Сербская, Румынская, Болгарская, Кипрская, Элладская (Греческая), Албанская, Польская, Чешских земель и Словакии, Американская.

АВТОНОМИЯ (греч. *αὐτονομία* – независимость) – 1) понятие философии истории, социальной философии и культурологии, фиксирующее в своем содержании феномен дистанцирования личности от социального контекста; 2) право на самоуправление, которым пользуются определенные части государства, отдельные предприятия, учреждения.

АВТОНОМИЯ КУЛЬТУРНАЯ (греч. *αὐτονομία* – независимость) – 1) в широком смысле – мера независимости любого явления от внешней причинной обусловленности; 2) форма национально-культурного самоопределения с целью сохранения и обеспечения культурных прав национальных меньшинств в многонациональной стране.

АВТОР (лат. *auctor* – автор) – создатель какого-либо произведения, научного исследования, изобретения и т.д.

АВТОХТОННАЯ КУЛЬТУРА (греч. *αὐτοχθών* – коренной, местный) – культура коренного населения страны.

АВТОХТОННЫЕ КУЛЬТЫ – древние религиозные культы коренного населения определенного края (тотемистические, фетишистские, анимистические верования, культ предков, магия и т.д.).

АВТОХТОННЫЙ (греч. *αὐτός* – сам + *χθών* – земля, местный, коренной) – принадлежащий по происхождению данной территории; местный, коренной по происхождению.

Раздел 2. Глоссарий

АВТОХТОНЫ (греч. *αὐτοχθόν* – коренной, первоначальное) – местное население страны.

АГИОГРАФИЯ (греч. *ἅγιος* – святой + *γράφω* – пишу) – вид церковно-исторической литературы – жития святых; жанр духовной биографии людей, после смерти канонизированных церковью, то есть официально отнесенных к лику святых (минеи, синаксари, патерики).

АГНОСТИЦИЗМ (греч. *ἄγνοστοζ* – непознаваем, недоступен познанию) – философское учение, обеспечивающее возможность познания объективного мира, ограничивая знание сферой явлений. Термин введен Т. Гексли (1869).

АДАПТАЦИЯ КУЛЬТУРНАЯ (лат. *adaptation* – приспособлять) – один из основных факторов культурогенеза – приспособление человеческих сообществ, социальных групп и отдельных индивидуумов к меняющимся природно-географическим, историческим и социальным условиям жизни посредством изменения стереотипов сознания и поведения, форм социальной организации и регуляции, норм и ценностей, образа жизни и элементов картины мира, способов жизнеобеспечения, направлений и технологий деятельности, механизмов коммуникации и трансляции социального опыта и т.п.

АДЕКВАТНЫЙ (лат. *adaequatus* – приравненный) – вполне соответствующий, согласующийся. Представление о мире является *адекватным*, если соответствует тем вещам, к которым относится; средство *адекватно*, когда действительно способствует достижению цели; оценка *адекватна*, если согласуется с принятыми в данной области стандартами оценивания или если осуществляемые на ее основе действия дают позитивный результат.

АДЕПТ (лат. *adeptus* – достигший) – 1) посвященный в тайны какого-либо учения, секты; 2) ревностный приверженец какого-либо учения, идеи.

АКАДЕМИЗМ (фр. *académisme*) – направление, сложившееся в художественных академиях Европы XVI–XIX вв., в основе деятельности которых лежала регламентированная система обучения, ориентированная на великие достижения предшествующих эпох – ан-

Раздел 2. Глоссарий

тичности и итальянского Возрождения. Академизм противопоставлял реальной жизни сюжеты из мифологии, Библии, истории.

АКВАРЕЛЬ (фр. *aquarelle*, от лат. *aqua* – вода) – краски, которые разводятся водой, а также живопись этими красками. Особенности акварели – прозрачность красок, сквозь которые просвечивает фактура и тон бумаги, чистота цвета.

АККУЛЬТУРАЦИЯ (лат. *accumulare* – накапливать + *cultura* – возделывание) – процесс, а также результат изменений материальной культуры, традиций, обычаев и верований, происходящих при непосредственном контакте и взаимовлиянии разных социокультурных систем. Термин, введенный Р. Редфилдом, Р. Линтоном и М. Херсковицем (1936) и получил широкое распространение в американской культурной антропологии (Ф. Боас, У. Мак-Джи, У. Холмс и др.).

АКСИОЛОГИЯ (греч. *αξία* – ценность, значение + *λόγος* – знания) – 1) учение о ценностях, их происхождении, сущности, функциях, типах, видах и месте в реальном мире; 2) раздел философских знаний, в котором исследуется природа ценностей как смыслообразующих оснований человеческого бытия, задающих направленность и мотивированность жизнедеятельности человека.

АКСИОМА (греч. *ἀξιωμα* – положение, считающееся справедливым) – исходное утверждение научной теории, которое принимается как истинное без его доказательства.

АКСИОСФЕРА – стойкая общественная система взглядов, мировоззрений, идеологий и т. д., объединяющая многообразные идеалы как эталоны человеческого представления и понимания функционирования культуры и природного мира, что позволяет выразить ценностное отношение к предметам, вещам и явлениям.

АКТ СОЗНАНИЯ – *интенциональная* деятельность сознания, характеризующаяся осмысленностью.

АКТИВНОСТЬ (лат. *actives* – действенный, практический) – одна из характерных черт образа жизни *социального субъекта* (личности, социальной группы, исторической общности, общества в целом), выражающая уровень направленности его способностей, зна-

Раздел 2. Глоссарий

ний, навыков, стремлений, концентрации волевых, творческих усилий на реализацию насущных потребностей, интересов, целей, идеалов.

АКЦИОНИЗМ (англ. *action art* – искусство действия) – обобщающее понятие ряда художественных практик (*хэппенинг, перформанс, видео-арт* и т.д.), в которых акцент переносится с произведения на процесс его создания при активном участии зрителей. Действие (акция) разыгрывается в художественных галереях, залах музеев или на открытом пространстве (городских улицах, площадях) с использованием новейших достижений техники, а также элементов многих видов искусства и арт-практик. Часто носит парадоксальный, абсурдный характер. Возник в авангардистском искусстве 50-х – 60-х гг. XX в.

АЛГОРИТМ (лат. *algorithmus*) – система последовательных операций (в соответствии с определёнными правилами) для решения какой-либо задачи.

АЛЛЕГОРИЯ (греч. *αλληγορία* – иносказание) – 1) поэтическое высказывание с переносным значением, в котором абстрактное понятие или суждение передаётся через конкретный образ; 2) в искусстве – изображение отвлеченной идеи с помощью образа; смысл *аллегории*, в отличие от многозначительного *символа*, однозначен и отделен от образа (лев – сила, власть).

АЛТАРЬ (лат. *altaria* – высокий) – 1) у древних народов – место для жертвоприношений, жертвенник; 2) восточная часть христианского храма, где находится престол; в православной церкви алтарь отделён от остальной части храма иконостасом.

АЛЬТЕРГЛОБАЛИЗМ – общественное движение, конца XX – начала XXI вв., целью которого является поиск путей общественного развития, альтернативных *глобализации*. Альтерглобалисты отвергают европейско-американскую либеральную модель глобализации, полагая, что она не способствует развитию человеческих ценностей (защита экологии, экономическая справедливость, охрана труда, защита культур коренных народов и прав человека и т.д.).

Раздел 2. Глоссарий

АЛЬТЕРНАТИВА (лат. *alter* – один из двух) – необходимость выбора одного из двух противоречащих друг другу решений, направлений, вариантов действий, возможностей и т. п.

АМБИВАЛЕНТНОСТЬ (англ. *ambivalence* – двойственность) – 1) в культурологии – двойственность, внутренняя противоречивость, одновременное сосуществование в глубинных структурах духовного мира человека противоположных чувств, его двойственное отношение к одному и тому же объекту; 2) психическое состояние, в котором каждая установка уравновешена своей противоположностью. Термин введен Ю. Блейлером (1910) для описания сосуществования внутренне противоречивых импульсов и эмоций по отношению к одному и тому же объекту.

АМВОН (греч. *ἀμβωνα* – кафедра) – в христианском храме – возвышение, на котором совершается часть богослужения и произносятся проповеди.

АМЕРИКАНСКАЯ АНТРОПОЛОГИЧЕСКАЯ ШКОЛА – одна из ведущих национальных школ, особенностью которой является стремление к целостному подходу в изучении человека как существа биологического и культурного одновременно и выделение культуры как центрального объекта исследования, основного и автономного феномена истории. Культурная антропология включает: этнографию для изучения и описания специфики отдельных культур; этнологию для сравнительно-исторического анализа культур; культурную лингвистику; первобытную археологию; теоретическую антропологию. В европейской традиции распространение получила социальная антропология, особенно в Великобритании и Франции.

АМЕРИКАНСКАЯ ИСТОРИЧЕСКАЯ ШКОЛА, американская школа исторической этнологии – направление, определившее развитие американской антропологической мысли с конца XIX в. до 40-х гг. XX в. (Ф. Боас, А. Кребер, Р. Лоуи, К. Уисслер и др.). Основной деятельностью школы были интенсивные этнографические исследования с использованием статистического метода для анализа распространения различных артефактов, их взаимопроникновения и ас-

Раздел 2. Глоссарий

симиляции, а также связи с определенным *культурным ареалом*. Важнейшим достижением школы стала разработка теории *аккультурации*.

АМПИР (фр. *empire* – империя) – художественный стиль эпохи империи Наполеона I в европейской архитектуре и искусстве, для которого характерны строгие архитектурные формы (дорический и тосканский ордера), обращение к древнеегипетским формам (например, крылатые сфинксы). Возник во Франции в конце XVIII – начале XIX вв.

АМСТЕРДАМСКАЯ АНТРОПОЛОГИЧЕСКАЯ ШКОЛА – одно из направлений в западной этнологии, развившееся в Нидерландах в первой половине XX в., главной целью которого было изучение таких явлений как война, рабство, первобытные верования.

АМФИТЕАТР (греч. *αμφιθέατρο* – место зрелищ) – 1) у древних греков и римлян – сооружение для зрелищ, в котором места для зрителей возвышались полукругом; 2) в театрах – места за партером или в верхнем ярусе, расположенные возвышающимся полукругом.

АНАЛИЗ (греч. *ἀνάλυσις* – разложение, расчленение) – метод исследования предметов, явлений посредством разложения их на составляющие (целого – на его части, сложного – на компоненты, события – на отдельные ступени, содержания сознания – на элементы, понятия – на признаки). Акт анализа называют *анализированием*, а способ проведения анализа – *аналитическим методом*. Противоположность – *синтез*.

АНАЛИЗ АСПЕКТНЫЙ – исследование текста под конкретным углом зрения, через призму определенной теории или идеи, на основе какого-либо учения.

АНАЛИЗ ГЕРМЕНЕВТИЧЕСКИЙ (греч. *ἐρμηνεύω* – разъясняю) – метод истолкования текста, выявления его смысла, исходя из объективных (значения слов и их исторически обусловленные вариации) и субъективных (намерения авторов) оснований.

АНАЛИЗ КОМПЛЕКСНЫЙ – межпредметный анализ определенного объекта, явления.

АНАЛИЗ КОНЦЕПТУАЛЬНЫЙ – анализ объекта, явления с позиций определенной концепции или теории, а также поиск концептуальных основ проведенного автором исследования и полученных им выводов.

АНАЛИЗ КРИТИЧЕСКИЙ (греч. *κριτική* – искусство разбирать, судить) – метод исследования, который заключается в критическом и объективном изучении различных точек зрения на проблему, степени их доказательности, выявлении рациональных идей, способствующих решению проблемы.

АНАЛИЗ КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ – совокупность способов и приемов исследования, направленных на изучение культуры как целостности и как специфической функции и *модальности* людского бытия.

АНАЛИЗ СИСТЕМНЫЙ (греч. *σύνθεσις* – целое, составленное из частей + *ανάλυσις* – анализ) – совокупность методов и средств исследования объектов (процессов, явлений) как сложных, многоуровневых и многокомпонентных систем. Анализ системный опирается на комплексный подход в изучении системы как единого целого с учетом взаимосвязей и взаимодействий между ее элементами и частями.

АНАЛИЗ СТРУКТУРНО-ФУНКЦИОНАЛЬНЫЙ – принцип исследования социокультурных явлений и процессов как системы, в которой каждый элемент структуры имеет определённое функциональное назначение. Представители структурно-функциональной школы в современной социологии – Р. Мертон, Т. Парсонс и др.

АНАЛИЗ ФЕНОМЕНОЛОГИЧЕСКИЙ – исследование какого-либо явления, процесса, системы как феномена науки, научное описание их состава и наиболее общих характеристик.

АНАЛИТИКА ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНАЯ – 1) герменевтическое исследование способов человеческого существования (М. Хайдеггер); 2) направление в современном психоанализе, ориентированное на исследование личности во всех проявлениях ее существования.

Раздел 2. Глоссарий

АНАЛОГИЯ (греч. *ἀναλογία* – соответствие, подобие) – 1) подобие, равенство отношений, а также познание путем сравнения; 2) суждение, в котором делается вывод о наличии некоторого признака у исследуемого предмета (явления) на основании его подобия по существенным чертам с другим предметом (явлением).

АНАХРОНИЗМ (греч. *ανα* – обратно, назад + *χρόνος* – время) – 1) пережиток старины; устарелый взгляд или обычай; 2) хронологическая неточность, ошибочное отнесение события, явления какой-либо одной эпохи к другой; 3) анахронизм (гиперманьеризм) – одно из течений постмодернистской живописи, предлагающее авторскую интерпретацию искусства прошлого, возврат к старым, предмодернистским формам, историческим традициям и стилям искусства.

АНГЕЛ (греч. *ἄγγελος* – вестник) – в религии – сверхъестественное существо, посланец Бога.

АНДЕГРАУНД (англ. *under-ground* – подполье) – термин, обозначающий “подпольные” течения в современной культуре, для которых характерны разрыв с господствующей идеологией, отказ от общепринятых ценностей, норм, традиций, нередко разрушение художественных форм, бунтарство, эпатаж публики.

АНИМАЦИЯ (лат. *anima* – душа, жизнь) – 1) то же, что мультипликация; 2) технология мультимедиа; последовательное воспроизведение картинок, создающее впечатление движущегося изображения.

АНИМИЗМ (лат. *animus* – дух, жизненное начало) – 1) форма первобытной религии, вера в существование духов, одухотворение различных сил природы, животных, растений, а также неодушевленных предметов, наделение их разумом и сверхъестественной силой; 2) форма древнейших верований, связанных с представлением о существовании в теле человека его двойника, носителя жизни – души. Термин введен Г. Шталем в сочинении «*Theoria medica*» (1708).

АННОТАЦИЯ (лат. *annotation* – примечание, пометка) – крат-

Раздел 2. Глоссарий

кая характеристика книги (статьи, рукописи), раскрывающая её содержание, идейную направленность, назначение и другие особенности.

АНОМАЛИЯ (греч. *ανωμαλία* – неправильность) – отклонение от нормы, от общей закономерности.

АНОМИЯ (фр. *anomie* – отсутствие закона) – нравственно-психологическое состояние индивидуального и общественного сознания, характеризующееся разложением системы ценностей, обусловленным кризисом общества, противоречием между провозглашенными целями и невозможностью их реализации; выражается в отчужденности человека от общества, апатии, разочарованности, росте преступности.

АНСАМБЛЬ (фр. *ensemble* – совокупность) – 1) взаимная согласованность, гармоничное сочетание частей, создающих целое; 2) в архитектуре и градостроительстве – целостность композиции, гармоничное единство сооружений, произведений монументально-декоративного искусства, зеленых насаждений; 3) художественная согласованность исполнения какого-либо произведения (драматического, музыкального и др.).

АНТИГЛОБАЛИЗМ – 1) теория и практика борьбы с *глобализмом* как процессом усиления власти транснациональных корпораций за счёт резкого ослабления или уничтожения национально-государственного суверенитета; 2) движение, направленное против процесса *глобализации* в разных областях общественной жизни (культуре, экономике и др.), против подчинения национальных интересов интересам ведущих государств.

АНТИНОМИЯ (греч. *αντινομία* – противоречие) – 1) единство двух противоречащих друг другу, но одинаково обоснованных суждений; 2) в культурологии – выражение внутренней сложности культуры как многоаспектного феномена.

АНТИЧНОСТЬ (лат. *antiquus* – древний) – 1) в широком смысле слова – древность; 2) в узком и более употребительном значении – ранний (древний) исторический период греко-римской культуры, ко-

Раздел 2. Глоссарий

торуую принято считать *классической*. Античность как культурное наследие Древней Греции и Рима оказала огромное влияние на политическое и религиозное мышление, литературу и искусство, на философские и юридические взгляды всех народов Европы и на весь современный мир.

АНТРОПОГЕНЕЗ (греч. *άνθρωπος* – человек + *αρχή* – начало, происхождение) – процесс эволюционно-исторического формирования человека (*Homo Sapiens*); 2) раздел *антропологии* – учение о происхождении человека.

АНТРОПОЛОГИЗМ (греч. *άνθρωπος* – человек + *λόγος* – учение) – философская концепция, согласно которой понятие “человек” является краеугольной мировоззренческой категорией для разработки системы представлений о мире. Антропологический принцип в философии ввел и обосновал Л. Фейербах.

АНТРОПОЛОГИЯ (греч. *άνθρωπος* – человек + *λόγος* – учение) – область научного познания, в рамках которой изучаются фундаментальные проблемы существования человека в природной и искусственной среде.

АНТРОПОЛОГИЯ КУЛЬТУРНАЯ – раздел антропологии, в рамках которого изучается: взаимоотношение человека и культуры; генезис человека как творца и творения культуры.

АНТРОПОЛОГИЯ СОЦИАЛЬНАЯ – межпредметная научная дисциплина, изучающая человека и человеческое общество, закономерности их развития; исследует становление человека как социального существа, а также основные структуры и институты, способствующие процессу его социализации. Широкое распространение получила в европейской традиции особенно в Великобритании и Франции.

АНТРОПОЛОГИЯ ТЕОЛОГИЧЕСКАЯ – раздел антропологии, в котором рассматривается взаимодействие человека с миром сверхреального, божественного.

АНТРОПОЛОГИЯ ФИЛОСОФСКАЯ – учение о природе (сущности) человека и его бытия в мире.

Раздел 2. Глоссарий

АНТРОПОЦЕНТРИЗМ (греч. *άνθρωπος* – человек + лат. *centrum* – центр) – воззрение, согласно которому человек является центром Вселенной и целью всех совершающихся в мире событий.

АНФИЛАДА (фр. *enfiler* – нить, единая линия) – ряд помещений (комнат, залов), расположенных последовательно, друг за другом, с дверными проёмами вдоль одной оси. Этот архитектурный приём создаёт сквозную перспективу интерьеров помещений.

АПОКРИФ (греч. *ἀπόκρυφα* – тайный) – произведение с библейским сюжетом, который содержит отступление от официального вероучения, поэтому не признается церковью.

АПОФАНТИЧЕСКИЙ (греч. *ἀποφανσις* – заявление, утверждение) – относящийся к высказыванию или утверждению, т.е. к повествовательному суждению. Э. Гуссерль отличает апофантическую логику (логику понятий и умозаключений) от логики формальной, являющейся формальной *онтологией* предметов.

АПЕРЦЕПЦИЯ (лат. *ad* – к + *perceptio* – восприятие) – 1) в логике и теории познания – осознанное восприятие (трансцендентальная апперцепция); 2) в концепции В. Вундта – восприятие, требующее напряжения воли (психологическая апперцепция). Термин введен Г.В. Лейбницем для обозначения осознания человеком своих собственных внутренних состояний. Апперцепция противопоставляется *перцепция*.

АПСИДА, абсида (греч. *αψίδα* – свод, арка) – полукруглый, гранёный или прямоугольный в плане выступ алтарной стены храма, завершённый полукуполом – конхой.

АР БРЮТ, арт-брют (фр. *art brut* – грубое искусство) – направление в европейском искусстве середины XX в. В основе его концепции лежит парадигма: творчество в наиболее чистом проявлении – спонтанный психический выплеск из глубин разума и сознания, особенно проявляющийся в творчестве душевнобольных. Творчество художников “ар брют” (основатель Ж. Дюбюффе) отличается нарочито примитивной манерой письма, формами и образами, поражающими неожиданными цветовыми решениями. В современном искусстве

Раздел 2. Глоссарий

“ар брют” является частью более широкого направления – искусства аутсайдеров.

АР ДЕКО, арт-деко (фр. *art déco* – декоративное искусство) – эклектическое течение в изобразительном и декоративном искусстве первой половины XX в., представляющее собой синтез модернизма и неоклассицизма. Ар деко присущ линейный, геометрический декор, этнические геометрические узоры, богатство цветов, использование дорогих материалов (слоновой кости, крокодиловой кожи, редких пород деревьев, серебра и т.д.). Оказал значительное влияние на *кубизм, конструктивизм и футуризм*.

АР НУВО, арт-нуво (фр. *art nouveau* – новое искусство), **модерн** (фр. *moderne* – современный), **югендстиль** (нем. *Jugendstil* – молодой стиль) – художественное направление в искусстве конца XIX – начала XX в. Его отличительными особенностями являются: отказ от прямых линий и углов в пользу плавного движения изогнутых форм; использование растительного и животного орнамента в декоративно-прикладном искусстве; интерес к новым технологиям (в архитектуре); сочетание художественных и утилитарных функций произведений.

АРГУМЕНТ (лат. *argumentus* – доказательство) – 1) основание, доказательство, приводимые для обоснования, подтверждения чего-либо; 2) в логике – суждение, с помощью которого в процессе логического доказательства устанавливается истинность тезиса.

АРГУМЕНТАЦИЯ (лат. *argumentus* – доказательство) – процесс обоснования определенного положения (утверждения, гипотезы, концепции) для убеждения в его истинности.

АРЕАЛ КУЛЬТУРНЫЙ (лат. *area* – площадь, пространство) – зона территориального распространения определенных локальных культурных типов и черт (ареал индо-буддийской культуры; ареал политических культур, основанных на традициях римского права и др.).

АРКА (лат. *arcus* – дуга) – криволинейное перекрытие проёма в стене или перекрытие помещения. В зависимости от формы раз-

Раздел 2. Глоссарий

личают арки полуциркульные, стрельчатые, подковоподобные, килевидные и другие.

АРКАДА (фр. *arcade* – ряд арок) – ряд одинаковых по форме и размеру арок, опирающихся на столбы или колонны.

АРТЕФАКТ (лат. *artefactum* – произведенный) – любой искусственный объект, созданный человеком.

АРТЕФАКТ КУЛЬТУРНЫЙ (лат. *artefactum* – произведенный) – интерпретативное воплощение какой-либо культурной формы в конкретном материальном продукте, поведенческом акте, социальной структуре, информационном сообщении или оценочном суждении. Всякая культурная форма как образец решения задачи по удовлетворению какой-либо групповой или индивидуальной потребности (интереса) людей может быть реализована во множестве культурных артефактов, представляющих собой практические акции и их материализованные результаты (в том числе интеллектуальные, образные) для удовлетворения соответствующих потребностей.

АРХАИКА (греч. *αρχαϊκός* – старинный, древний) – 1) ранний или начальный этап в историческом развитии любого общественного или культурного явления; 2) в искусствоведении – ранний период развития искусства Древней Греции (VII–VI вв. до н.э.).

АРХЕТИП (греч. *αρχή* – начало, происхождение + *τύπος* – след, отпечаток) – 1) прообраз, первоначало, образец; 2) в психологической теории К. Юнга – структурные элементы коллективного бессознательного, лежащие в основе общечеловеческой символики, сновидений, мифов, сказок, легенд, преданий и т.д.

АРХЕТИПЫ КУЛЬТУРНЫЕ – 1) неизменные по своей сущности и *инвариантные* во временных измерениях базисные элементы культуры, формирующие *константные* модели духовной жизни; 2) устойчивые структуры обработки, хранения и репрезентации коллективного опыта, обеспечивающие преемственность и единство общекультурного развития.

АРХЕТИПЫ ЭТНИЧЕСКИЕ – *константы* национальной духовности, выражающие и закрепляющие основополагающие свойства

Раздел 2. Глоссарий

этноса как культурной целостности. В каждой национальной культуре доминируют свои этнокультурные архетипы, определяющие особенности мировоззрения, характера, художественного творчества и исторические судьбы народов.

АРХИТЕКТОНИКА (греч. *архитеκτονική* – строительное искусство) – 1) в архитектуре – художественное выражение закономерностей строения, присущих конструктивной системе сооружения или скульптуры; 2) общий план построения художественного произведения, принципиальная взаимосвязь его частей.

АРХИТЕКТУРА (греч. *архитеκτονική* – архитектура, зодчество) – искусство проектирования и строительства объектов, создающих пространственную среду для жизни и деятельности человека.

АСПЕКТ (лат. *aspectus* – взгляд, вид) – точка зрения, с которой оценивается предмет, явление, понятие.

АССИМИЛЯЦИЯ (лат. *assimilation* – усвоение, освоение) – 1) один из типов *аккультурации* – процесс, в результате которого члены одной этнической группы утрачивают свою первоначально существующую культуру и усваивают культуру другой этнической группы, с которой они находятся в непосредственном контакте; 2) политика доминирующей национальной группы в отношении этнических меньшинств, направленная на искусственное подавление их традиционной культуры и создание таких социокультурных условий, при которых участие меньшинств в институциональных структурах доминирующей группы опосредствуется их принятием культурных *паттернов* данной группы.

АТЕИЗМ (от греч. *ἀθεός* – безбожный). В традиционном понимании – ментально-мировоззренческая установка, программно альтернативная *теизму*, основанная на отрицании наличия трансцендентного мира. Современный атеизм рассматривает религию как виртуальное сознание.

АТРИБУТ (лат. *attributum* – признаки) – неотъемлемое, необходимое, существенное свойство объекта (предмета или явления).

Раздел 2. Глоссарий

АТРИБУТАЦИЯ (лат. *attributio* – приписывание) – установление автора художественного произведения или времени и места его создания.

АУДИОВИЗУАЛЬНАЯ КУЛЬТУРА – область культуры, связанная с современными техническими средствами записи и передачи изображения и звука (кино, телевидение, видео, системы *мультимедиа* и др.).

АУТЕНТИЧНЫЙ (греч. *αὐθεντικός* – действительный) – подлинный, достоверный, соответствующий оригиналу, первоисточнику.

АЦЕНТРИЗМ (лат. *centrism* – центризм; приставка “а” выражает отрицание свойства) – фундаментальная установка постмодернистской философии, основанная на радикальной критике классических представлений о структурности пространственной (или семантической) среды, подчинения всех ее элементов некому центру, который в истории европейской культуры приобретал различные формы и названия (Бог, человек, разум, совесть, свобода и др.).

Б

БАРЕЛЬЕФ
БАРОККО
БЕССОЗНАТЕЛЬНОЕ
БИБЛИЯ
БИЕННАЛЕ
БИНАРИЗМ
БИНАРНАЯ ОППОЗИЦИЯ

Раздел 2. Глоссарий

БИОСФЕРА
БИФУРКАЦИЯ
БИФУРКАЦИЯ СОЦИАЛЬНАЯ
БИХЕВИОРИЗМ
БОГ
БОГОЧЕЛОВЕК
БОДИ-АРТ
БРИКОЛАЖ
БУДДИЗМ
БУДДИЙСКАЯ ФИЛОСОФИЯ
БУДЕТЛЯНСТВО
БЫТИЕ

БАРЕЛЬЕФ (фр. *bas-relief* – низкий рельеф) – вид скульптуры, в которой выпуклая часть изображения выступает над плоскостью фона не более чем на половину своего объёма.

БАРОККО (итал. *barocco* – вычурный, химерный) – стиль в искусстве конца XVI – середины XVIII вв., объединивший в единый *ансамбль* архитектуру, скульптуру, живопись и декоративное искусство. Для барокко характерно: эстетическая аффектация; стремление к величию и пышности; богатство декоративных элементов; повышенное внимание к детализации. В архитектуре существенно доминируют криволинейные формы (завитки, спирали и т.п.); в живописи и скульптуре – экспрессия, мистическая экзальтация, химерность; в музыке – контрастность, динамичность образов. Термин барокко впервые использовал швейцарский историк Я. Буркхардт.

БЕССОЗНАТЕЛЬНОЕ (англ. *unconsciousness*; нем. *Unbewußtes*) – 1) совокупность психических состояний и процессов, не представленных в сознании субъекта; 2) в ряде психологических теорий – особая сфера психического, качественно отличная от сознания;

Раздел 2. Глоссарий

3) одно из центральных понятий в психологии З. Фрейда и в аналитической психологии К.Г. Юнга.

БИБЛИЯ (греч. *βιβλία* – книги) – собрание древних священных книг иудаизма и христианства; в христианской традиции – “Ветхий Завет” и “Новый Завет”.

БИЕННАЛЕ (испан. *bienales* – двухгодичный) – мероприятие, проводимое регулярно раз в два года (например, выставка, кинофестиваль).

БИНАРИЗМ (лат. *binarius* – двойной) – понятие, актуализированное в контексте постмодернистской критики классического типа рациональности. В классическом структурализме – фундаментальная категория теории бинаризма, согласно которой все отношения между знаками сводятся к дуальным семантико-структурным и семантико-аксиологическим оппозициям (субъект – объект, Запад – Восток, внешнее – внутреннее, мужское – женское и т.п.).

БИНАРНАЯ ОППОЗИЦИЯ (лат. *binarius* – двойной, двойственный, состоящий из двух частей) – 1) универсальное средство познания, основанное на двоичности восприятия человеком окружающего мира; широко используется во многих сферах структурных гуманитарных исследований. Термин введен лингвистом Н. Трубецким; 2) тип отношений в семиотических системах, в рамках которого знак приобретает свое значение и смысл только через отношение со знаком, стоящим к нему в оппозиции (природа – культура, растительное – животное и т.п.).

БИОСФЕРА (греч. *βιοζ* – жизнь + *σφαира* – шар) – оболочка земного шара, в которой существует или существовала жизнь. Термин впервые был введен в научный оборот Э. Зюссом.

БИФУРКАЦИЯ (лат. *bifurcus* – раздвоенный) – 1) нарушение устойчивости динамической системы, ее скачкообразная качественная перестройка, приводящая к альтернативным сценариям эволюции; 2) стадия развития системы, характеризующаяся образованием двух или нескольких возможностей дальнейшего ее развития. Основы

Раздел 2. Глоссарий

теории бифуркации заложены А. Ляпуновым и А. Пуанкаре в начале XX в.

БИФУРКАЦИЯ СОЦИАЛЬНАЯ – 1) состояние социальной напряженности в общественной жизни, когда утрачивается целостность связей и отношений, фиксированных ранее на определенной качественной основе; 2) переходный процесс, изменение в развитии общества, направление (направления) которого зависит от объективных и субъективных факторов.

БИХЕВИОРИЗМ (англ. *behaviour* – поведение) – теоретическое направление в психологии, возникшее в конце XIX – начале XX вв., предметом изучения которого является поведение организма в определенной среде. Поведение рассматривается как совокупность реакций, формирующихся при взаимодействии организма со средой и являющихся результатом воздействия на него внешних факторов.

БОГ – высший, сверхъестественный объект философской, религиозной мысли и религиозного культа. Наделен качествами абсолютного субъекта, которому присуще абсолютное совершенство, высокий ум, всемогущество, духовность, всеведение, самодостаточность, вечность, всеблагость, бесконечность, непостижимость для разума, единство (в монотеистических религиях).

БОГОЧЕЛОВЕК – понятие христианской философии, описывающее онтологический статус Иисуса Христа и высшую возможность духовного развития его последователей.

БОДИ-АРТ (англ. *body* – тело + *art* – искусство; искусство тела) – одна из форм авангардного искусства, в рамках которого главным объектом творчества является человеческое тело, его невербальный язык. Возник на Западе в 60-х – 70-х гг. XX в. как разновидность *перфоманса*.

БРИКОЛАЖ (фр. *bricolage* – сделай сам) – 1) термин, использующийся в различных дисциплинах, в том числе в изобразительном искусстве и литературе; означает создание предмета или объекта из подручных материалов, а также сам этот предмет или объект; 2) процесс преобразования значения объектов или символов посредством

Раздел 2. Глоссарий

нового использования или нестандартных переделок не связанных между собой вещей. Термин введенный К. Леви-Строссом в книге “Первобытное мышление” (“*La Pensée sauvage*”, 1962).

БУДДИЗМ – одна из трех мировых религий (наряду с *христианством* и *исламом*), возникшая в VI в. до н.е. в Индии и названная по имени своего легендарного основателя Гаутамы (впоследствии *Будда* – просветленный). Распространен буддизм в Юго-Восточной, Центральной и Средней Азии, а также Сибири.

БУДДИЙСКАЯ ФИЛОСОФИЯ – мировоззренческо-философская основа буддизма как религиозной системы, имеющая этико-практическую направленность; ее стержень составляет проповедь Будды “О четырех благородных истинах”. Первая истина – существует страдание; вторая – причина страдания; третья истина – можно прекратить страдания; четвертая – путь для прекращения страдания. Полный отказ от добрых и плохих желаний соответствует состоянию нирваны, когда человек переживает процесс возрождения.

БУДЕТЛЯНСТВО – понятие социальной философии В. Хлебникова, применяемое им для обозначения: 1) объединения русских кубофутуристов (Д. Бурлюк, В. Каменский, А. Крученых, В. Маяковский, В. Хлебников и др.); 2) социальной общности, моделируемой в качестве совокупности единомышленников (среди современников), которые ориентированы на идею социального идеала; 3) людей будущего, которые, по определению, должны быть творческими людьми, способными посредством науки подчинять себе и преобразовывать историческое и социальное время сообразно собственной воле. Представители *будетлянства* рассматривали свое искусство в качестве средства переосмысления феноменов культуры, жизни и человека.

БЫТИЕ (греч. *εἶναι οὐσίης* – являющиеся веществами; лат. *esse* – быть) – философская категория, обозначающая реальность, существующую объективно.

В

ВАРИАБЕЛЬНОСТЬ
ВАРИАЦИЯ
ВЕДИЗМ , ведическая религия
ВЕДЫ
ВЕРА
ВЕРБАЛЬНЫЙ
ВЕРИФИКАЦИЯ
ВЕСТЕРНИЗАЦИЯ
ВЕЧНОСТЬ
ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ
ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ КУЛЬТУР , межкультурное взаимодействие
ВЗАИМОПОНИМАНИЕ
ВИЗАНТИЙСКАЯ КУЛЬТУРА
ВИРТУАЛЬНАЯ РЕАЛЬНОСТЬ
ВИРТУАЛЬНОСТЬ
ВИТРАЖ
ВЛАСТЬ
ВНЕШНИЙ МИР
ВНУТРЕННИЙ МИР
ВОЗВЫШЕННОЕ
ВОЗРОЖДЕНИЕ , Ренессанс
ВОЛЯ

Раздел 2. Глоссарий

ВООБРАЖЕНИЕ
ВООБРАЖЕНИЕ ТВОРЧЕСКОЕ
ВОСКРЕШЕНИЕ СУБЪЕКТА
ВОСПРИЯТИЕ
ВРЕМЯ
ВСЕЛЕННАЯ, универсум
ВЫВОД

ВАРИАБЕЛЬНОСТЬ (лат. *variation* – изменение) – изменчивость, непостоянство, неустойчивость; способность образовывать варианты.

ВАРИАЦИЯ (лат. *variation* – изменение) – видоизменение востепенных элементов, частных чего-либо при сохранении того, что является основой.

ВЕДИЗМ, ведическая религия – 1) религия древней Индии эпохи Вед, в основе которой лежит мифологическое сознание патриархального типа с признанием культа многих богов, олицетворяющих силы и явления природы (огонь, землю, молнию, небо, месяц и т.д.); 2) принцип восточного миропонимания, согласно которому признается священность и авторитетность Вед как источника абсолютной истины в осмыслении *Вселенной*, места в ней человека, характера и формы его отношений со сверхъестественными существами.

ВЕДЫ (греч. *εἶδος* – вид, тип) – древнейшие памятники индийской литературы, состоящие из четырех сборников, содержащих религиозные гимны, песнопения, формулы заклинаний, обрядовые предписания, *мифы*.

ВЕРА – 1) убежденность человека в чем-либо, не подкрепляемая логическими аргументами или фактам; 2) в теистических религиях – личное доверие к Богу и его слову.

ВЕРБАЛЬНЫЙ (лат. *verbalis* – устный) – устный, словесный.

ВЕРИФИКАЦИЯ (лат. *verus* – истинный + *facere* – делать) – 1) проверка истинности теоретических положений, установление достоверности опытным путем; 2) в современной философии *неопозитивизма* – принцип опытной проверки, согласно которому истинность каждого утверждения о мире должна быть установлена путем его сопоставления с чувственными данными.

ВЕСТЕРНИЗАЦИЯ (нем. *West* – запад) – приобщение к социокультурному опыту западных стран каких-либо обществ, использование в качестве образца западной модели развития; полное или частичное заимствование форм западноевропейской культурной традиции.

ВЕЧНОСТЬ (лат. *aeternitas*) – время, не имеющее ни начала, ни конца; неограниченность во времени.

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ – 1) философская категория, отражающая процессы воздействия различных объектов друг на друга, их взаимную обусловленность, изменение состояния, взаимопереход, а также порождение одним объектом другого; 2) вид непосредственных или опосредованных, внешних или внутренних отношений, связей.

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ КУЛЬТУР, межкультурное взаимодействие – особый вид непосредственных отношений и связей, которые формируются между двумя (или более) культурами, а также влияний, взаимных изменений, проявляющихся в процессе этих отношений (изменение состояний, качеств, областей деятельности, ценностей той и другой культуры, порождение новых форм культурной активности, духовных ориентиров и образа жизни людей). Р. Редфилд, Р. Линтон и М. Херскович выделяют три типа культурного взаимодействия: реакцию (полное отторжение социокультурной системой элементов другой культуры); *адаптацию* (частичное изменение традиционного паттерна под влиянием культуры донорской группы); восприятие (*ассимиляцию*).

ВЗАИМОПОНИМАНИЕ – способ отношений между отдельными людьми, социальными группами, коллективами, организациями, странами, при котором максимально понимаются и учитываются

на практике точки зрения или позиции общающихся сторон. Объективной основой взаимопонимания выступает общность интересов, близких или отдаленных целей, взглядов.

ВИЗАНТИЙСКАЯ КУЛЬТУРА – культура Восточной Римской (Византийской) империи, образовавшейся в IV в. при распаде Римской империи в ее восточной части (Балканский полуостров, Малая Азия, юго-восточное Средиземноморье). Характерными чертами византийской культуры являются: многонациональный характер; синтез культур Востока и Запада; преемственность античной культуры, высокоразвитая государственность; союз государства и церкви. Взятие в 1453 г. Константинополя турецкими войсками привело к падению Византийской империи, однако её культурные традиции нашли продолжение в европейской культуре.

ВИРТУАЛЬНАЯ РЕАЛЬНОСТЬ (лат. *virtus* – возможный, мнимый, воображаемый + *realis* – действительный, существующий) – 1) термин, характеризующий тип воспроизведения действительности и ощущений, возникающих в реальности, при помощи специальных компьютерных средств; 2) высокоразвитая форма компьютерного моделирования, которая позволяет пользователю погрузиться в искусственный мир и непосредственно действовать в нем с помощью специальных сенсорных устройств, связывающих его движения с аудиовизуальными эффектами. Характерными признаками виртуальной реальности являются: моделирование в реальном масштабе времени; имитация окружающей обстановки с высокой степенью реализма; возможность воздействовать на окружающую обстановку и иметь при этом обратную связь. Понятие стало широко употребляться с конца 80-х гг. XX в. и связано с распространением компьютерных технологий.

ВИРТУАЛЬНОСТЬ (лат. *virtualis* – возможный, могущий, способный) – характеристика *квазиреальности* некоторых объектов и их свойств, использующихся для пояснения, описания и анализа как объективно существующих предметов, так и искусственно созданных современными информационными технологиями, в частности, компьютерной техникой.

ВИТРАЖ (лат. *vitrum* – стекло) – орнаментальная или сюжетная декоративная композиция (в окне, двери, перегородке в виде самостоятельного панно) из цветного или бесцветного стекла или другого материала, пропускающего свет. Особенно часто использовался в романской и готической архитектуре.

ВЛАСТЬ – 1) способность и возможность субъекта (единичного, коллективного) осуществлять свою волю, оказывать определяющее воздействие на деятельность, поведение людей с помощью каких-либо средств (авторитета, права, насилия и др.); 2) специфический инструмент управления, используемый для достижения поставленных целей. Формы власти: экономическая, политическая, государственная, семейная и т.д.

ВНЕШНИЙ МИР – все, что не относится к внутреннему миру, к психической жизни человека. В философии различают понятия:

1) физический внешний мир, включающий и наш организм; 2) внешний мир созерцания; сюда относится сфера психического, составляющего предмет исследования психологии.

ВНУТРЕННИЙ МИР – вся сознательная духовная жизнь человека.

ВОЗВЫШЕННОЕ – эстетическая категория, выражающая сущность наиболее значительных событий или явлений, которые вызывают у человека особое эстетическое чувство, связанное с уважением, восхищением и радостью; определяется не количественными параметрами, а эстетическим воздействием на человека.

ВОЗРОЖДЕНИЕ, Ренессанс (фр. *Renaissance*, итал. *Renascimento*) – эпоха развития европейской культуры (XIV–XVI вв.), когда совершается переход от культуры Средневековья к культуре Нового времени. Различают Раннее Возрождение (XV в.), Высокое Возрождение (конец XV – первая четверть XVI вв.), позднее Возрождение (вторая – третья четверть XVI в.). Отличительные черты культуры Ренессанса: гуманистическое мировоззрение, светский характер, возрождение культурного наследия античности. Термин ввёл Дж. Вазари в XVI в. для обозначения связи с античным наследием.

Раздел 2. Глоссарий

ВОЛЯ (лат. *voluntas* – воля) – феномен саморегуляции субъектом своей деятельности и поведения, обеспечивающий формирование целей и концентрацию внутренних усилий на их достижение.

ВООБРАЖЕНИЕ – психическая деятельность, состоящая в создании в мыслях представлений и мысленных ситуаций, которые никогда в целом не воспринимались человеком в действительности; различают воссоздающее воображение и *творческое воображение*.

ВООБРАЖЕНИЕ ТВОРЧЕСКОЕ – процесс творчества, создания новых идей, решений, теорий.

ВОСКРЕШЕНИЕ СУБЪЕКТА – стратегическая ориентация современного постмодернизма (*After-postmodernism*), основанная на отказе от установки “смерть субъекта”, сформулированной постмодернистской классикой. В рамках *After-postmodernism* доминирующей является коммуникативная стратегия в контексте субъект-субъектных отношений.

ВОСПРИЯТИЕ – целостное отражение объективной реальности в результате непосредственного воздействия объектов реального мира на органы чувств человека.

ВРЕМЯ – категория для обозначения продолжительности существования и последовательности смены состояний материальных объектов, связанная с категорией “пространство”. К универсальным свойствам *пространства* и *времени* относятся: объективность; абсолютность; относительность; неразрывная взаимосвязь; связь с движением материи; единство прерывности (дискретности) и непрерывности; бесконечность. Специфическими характеристиками времени являются: необратимость; одномерность; *вечность*.

ВСЕЛЕННАЯ, универсум – весь мир, бесконечный во времени и пространстве и бесконечно разнообразный по формам, которые принимает материя в процессе развития.

ВЫВОД – структурная составляющая размышления, умозаключения, которая формулируется на основе определенных исходных суждений, высказываний или предпосылок.

Г

ГЕДОНИЗМ
ГЕНЕАЛОГИЯ
ГЕНЕЗИС, генеза
ГЕНЕТИКА
ГЕРМЕНЕВТИКА
ГЕТЕРОГЕННЫЙ
ГЕШТАЛЬТ
ГЕШТАЛЬТПСИХОЛОГИЯ, гештальттеория
ГИПЕРЕСТЕЗИЯ
ГИПЕРЛИТЕРАТУРА
ГИПЕРМАНЬЕРИЗМ
ГИПЕРПОНИМАНИЕ
ГИПЕРРЕАЛИЗМ, суперреализм, фотореализм
ГИПЕРРЕАЛЬНОСТЬ
ГИПЕРТЕКСТ
ГИПОТЕЗА
ГИПОТЕТИЧЕСКИЙ
ГЛОБАЛИЗАЦИЯ
ГЛОБАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОСТИ
ГЛОБАЛЬНЫЙ
ГЛОКАЛИЗАЦИЯ
ГНОЗИС, гностика, гностицизм

Раздел 2. Глоссарий

ГНОСЕОЛОГИЯ
ГОМОГЕННЫЙ
ГОРЕЛЬЕФ
ГОТИКА
ГРАФИКА
ГУМАНИЗМ
ГУМАНИТАРНЫЙ

ГЕДОНИЗМ (греч. *ηδονής* – удовольствие) – направление в этике, согласно которому критерием морали и принципом ее объяснения является достижение наслаждения.

ГЕНЕАЛОГИЯ (греч. *γενεαλογία* – родословная) – 1) родословие, история рода; 2) историческая дисциплина, изучающая родословие; 3) в постмодернизме – методология нелинейного моделирования исторических событий.

ГЕНЕЗИС, гене́за (греч. *γένεσηζ* – происхождение, возникновение) – в широком смысле – момент зарождения и последующий процесс развития, приведший к определенному состоянию, виду, явлению.

ГЕНЕТИКА (греч. *γένεσηζ* – происхождение) – наука о законах наследственности и изменчивости организмов и методах управления ими. Основы современной генетики заложены Г. Менделем и школой Т. Моргана.

ГЕРМЕНЕВТИКА (греч. *ἐρμηνευτική*, от *ἐρμηνεω* – поясняю, интерпретирую, разъясняю) – 1) теория и методология толкования текстов, знаков; 2) направление в социологии и гуманитарных науках, в котором понимание рассматривается как условие осмысления социокультурного бытия.

ГЕТЕРОГЕННЫЙ (греч. *ετερογενής* – неоднородный) – неоднородный по составу.

Раздел 2. Глоссарий

ГЕШТАЛЬТ (нем. *Gestalt* – целостная форма, образ, структура) – 1) целостный образ, формируемый в сознании человека при восприятии объектов или представлении о них; 2) основное понятие *гештальтпсихологии*, обозначающее целостные образования сознания, несводимые к сумме своих частей; 3) в культурологии – культурно-исторические образования, свойства которых не сводятся к суммированию свойств их составляющих.

ГЕШТАЛЬТПСИХОЛОГИЯ, гештальттеория (нем. *Gestalt* – образ, форма) – направление в западной психологии, возникшее в Германии в первой трети XX в., программой которого является изучение психики с точки зрения целостных структур (гештальтов), первичных по отношению к своим компонентам. Гештальтпсихология выступает против принципа расчленения сознания на элементы и построения из них по законам ассоциации или творческого синтеза сложных психических феноменов, лежащих в основе структурной психологии (В. Вундт, Э. Титченер и др.).

ГИПЕРЕСТЕЗИЯ (греч. *υπεραίσθησία* – сверхвосприятие) – повышенная чувствительность, болезненно повышенная возбудимость чувств.

ГИПЕРЛИТЕРАТУРА – виртуальный текст, создаваемый компьютерным способом, составляющий иерархию множества текстов; выражает эстетику постмодернизма, основанную на идее разрушения границ артефакта, отказа от причинно-следственных связей.

ГИПЕРМАНЬЕРИЗМ (итал. *ipermanierismo*) – одно из течений постмодернистской живописи, возникшее в Италии в 70-х гг. XX в. Творческая концепция гиперманьеристов (анахронистов) основана на авторской интерпретации искусства прошлого. Вдохновленные творчеством мастеров эпохи Возрождения, маньеризма и барокко, они стремятся вписать классическую традицию в мозаичный контекст постмодернистской культуры. Термин введен художником и критиком И. Томаччони.

ГИПЕРПОНИМАНИЕ – специфическая интерпретационная процедура, в результате которой адресат (слушатель, читатель, ин-

Раздел 2. Глоссарий

терпретатор) прочитывает в сообщении больше информации, чем входило в коммуникативные намерения адресанта (*автора*).

ГИПЕРРЕАЛИЗМ, суперреализм, фотореализм (греч. *ὑπέρ* – над, сверху + лат. *realis* – вещественный, действительный) – направление в живописи и скульптуре, возникшее в США в 1960-х гг. и распространившееся в 1970-х гг. в Европе; основывается на точном и детальном воспроизведении действительности, которое имитирует фотографию (Р. Гоингз, Б. Джонсон, Р. Коттингэм, М. Леонард, Д. Солт, Р. Эст и др.).

ГИПЕРРЕАЛЬНОСТЬ (греч. *ὑπέρ* – над, сверху + лат. *realis* – вещественный, действительный) – одно из базовых понятий философии постмодернизма, выражающее культурную ситуацию, когда феномены истины, адекватности, реальности перестают восприниматься в качестве онтологически фундированных и рассматриваются в качестве феноменов символического порядка. Термин введен Ж. Бодрийяром.

ГИПЕРТЕКСТ (англ. *hypertext*) – способ представления *информации* в виде совокупности блоков, между которыми установлена определенная система связей, позволяющая переходить от одного блока информации к другому, варьируя последовательность ее обработки. Является основным принципом организации интернет-сайтов и всей сети Интернет в целом. Противопоставляется линейному тексту, при котором обработка информации осуществляется только единственным способом – последовательно, один блок за другим. Термин введён американским социологом и философом Т. Нельсоном (1965).

ГИПОТЕЗА (греч. *ὑπόθεσις* – основа, предположение) – способ познавательной деятельности, построения вероятного, проблематичного знания, когда формулируется один из возможных ответов на вопрос, возникший в ходе исследования; одно из возможных решений проблемы.

ГИПОТЕТИЧЕСКИЙ (греч. *ὑπόθεσις* – основание) – условный, предположительный, основанный на предположении, *гипотезе*.

Раздел 2. Глоссарий

ГЛОБАЛИЗАЦИЯ (фр. *global* – всеобщий) – современная форма интернационализации общественной жизни, характеризующаяся комплексной взаимозависимостью наций и народов. Термин введен в научный оборот в 60-х гг. XX в.

ГЛОБАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОСТИ – наиболее важные проблемы, с которыми человечество столкнулось в конце XX – в начале XXI вв., в частности: гонка вооружений, экологический кризис, терроризм, ограниченность природных ресурсов, духовный кризис, разрыв между богатством наиболее развитых и бедностью развивающихся стран и т. д.

ГЛОБАЛЬНЫЙ (фр. *global* – всеобщий) – общий, охватывающий весь земной шар; всеобъемлющий, всемирный.

ГЛОКАЛИЗАЦИЯ (англ. *globalization* – глобализация + англ. *localization* – локализация от лат. *localis* – местный, локальный) – 1) одна из форм глобализационного процесса начала XXI в., характеризующаяся проявлением тенденций, направленных на сохранение равноправности национальных культур; 2) сочетание процессов глобализации и локализации на разных уровнях и в разных формах общественной жизни с целью сохранения местных (локальных) черт и традиций.

ГНОЗИС, гностика, гностицизм (греч. *gnosis* – знание, учение, познание) – проникновение в мир сверхчувственного путем созерцания Бога.

ГНОСЕОЛОГИЯ (греч. *γνώσις* – познание, знание + *λόγος* – слово, речь) – теория познания, раздел философии.

ГОМОГЕННЫЙ (греч. *homos* – равный, одинаковый) – однородный по составу.

ГОРЕЛЬЕФ (фр. *haut-relief* – высокий рельеф) – вид скульптуры, в которой выпуклая часть изображения выступает над плоскостью фона более, чем на половину своего объёма.

ГОТИКА (итал. *gotico* – необычный, варварский, от названия германского племени *готов*) – художественный стиль, завершивший

Раздел 2. Глоссарий

развитие средневекового искусства Западной, Центральной и отчасти Восточной Европы (между серединой XII и XV–XVI вв.), отразив мировоззрение эпохи средневековья – христианскую идею духовности, устремленности ввысь, к небу. Особенно проявился в архитектуре, живописи и скульптуре. Архитектоника готических соборов (каркасная система конструкции с доминированием в ней вертикали, крестовые своды, стрельчатые формы, нескончаемо повторяющиеся в рисунке сводов, дверей, окон, в архитектурных украшениях) придаёт готическому сооружению легкость, утонченность, несмотря на колоссальные размеры строения. Основными чертами *изобразительного искусства* этого периода являются религиозный экстаз и преклонение перед всемогущим божеством.

ГРАФИКА (греч. *γραφικά* от *γράφω* – запись) – вид изобразительного искусства; изображение предметов линиями и штрихами, выполненное без красок (карандашом, пером, кистью, углем) на бумаге, ткани и т.п.

ГУМАНИЗМ (лат. *humanus* – человеческий, человечный) – система мировоззренческих ориентаций, центром которых является человек, его *самость*, высокое назначение и право на свободную самореализацию.

ГУМАНИТАРНЫЙ (лат. *humanitas* – человеческая природа) – 1) обращенный к человеческой личности (например, к правам и интересам человека); 2) гуманитарные науки – науки о человеке и культуре (культурология, социология, история, психология, филология и т.д.) в отличие от естественных и технических наук.

Д

ДАДАИЗМ
ДЕВИАНТНОСТЬ
ДЕГРАДАЦИЯ
ДЕДУКЦИЯ
ДЕКАДАНС
ДЕКОНСТРУКЦИЯ
ДЕКОРАТИВНОЕ ИСКУССТВО
ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОЕ ИСКУССТВО
ДЕКОРАТИВНЫЙ
ДЕМОКРАТИЯ
ДЕНОТАТ
ДЕНОТАЦИЯ
ДЕСИГНАТ
ДЕСТРУКЦИЯ СОЦИОКУЛЬТУРНАЯ
ДЕТЕРМИНАНТ
ДЕТЕРМИНИЗМ
ДЕФИНИЦИЯ, определение
ДЕЯТЕЛЬНОСТНЫЙ ПОДХОД
ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ
ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СОЦИАЛЬНО-КУЛЬТУРНАЯ
ДИАЛЕКТИКА

Раздел 2. Глоссарий

ДИАЛЕКТИКА ЕКЗИСТЕНЦИОНАЛЬНАЯ
ДИАЛЕКТИКА МАТЕРИАЛИСТИЧЕСКАЯ
ДИАЛОГ
ДИАЛОГ ИНТЕРКУЛЬТУРНЫЙ
ДИАЛОГ МЕЖКУЛЬТУРНЫЙ
ДИАЛОГИЗАЦИЯ
ДИАЛОГИЗМ
ДИАЛОГИСТИКА
ДИАСПОРА
ДИАХРОНИЯ
ДИСКРЕТНОСТЬ
ДИСКУРСИВНЫЕ ЭПИСТЕМИЧЕСКИЕ ТРАНСФОРМАЦИИ
ДИСКУРС
ДИСКУССИЯ
ДИФФЕРЕНЦИАЦИЯ
ДИФФЕРЕНЦИАЦИЯ КУЛЬТУРНАЯ
ДИФФУЗИОНИЗМ
ДИФФУЗИЯ
ДИФФУЗИЯ КУЛЬТУРНАЯ
ДИХОТОМИЯ
ДОГМА
ДОГМАТИЗМ
ДОГМАТЫ РЕЛИГИОЗНЫЕ
ДОКАЗАТЕЛЬСТВО
ДОКТРИНА
ДОНОР
ДОПРЕДИКАТИВНЫЙ
ДОСУГ
ДРАМА АБСУРДА
ДРУГОЙ

Раздел 2. Глоссарий

ДУАЛИЗМ
ДУХ
ДУХ ВРЕМЕНИ
ДУША

ДАДАИЗМ (фр. *dada* – конек, детская деревянная лошадка) – направление в модернизме, получившее развитие в странах Европы и США (1916–1921). Дадаизм возник в Германии в среде анархической интеллигенции (Г. Арп, Х. Балль, Т. Тцара, Р. Хюльзенбек и др.) и не имел общей художественной или эстетической программы, общего стилистического выражения. Основными принципами дадаистов стали: отказ от традиционных ценностей, разума, религии, морали и красоты; представление о мире как о хаосе безумия, которому противопоставляется безумие творческое, а характерными чертами дадаизма – нигилизм, нарочитый примитивизм, антиэстетизм, алогичность, эпатажность форм, которые часто были за пределами художественности.

ДЕВИАНТНОСТЬ (лат. *deviatio* – отклонение) – социальное, социально-психологическое явление, выражающееся в относительно массовых, статистически устойчивых формах человеческой деятельности, не соответствующих официально установленным или фактически сложившимся в данном обществе нормам и правилам (алкоголизм, наркомания).

ДЕГРАДАЦИЯ (фр. *dégradation* – вырождение) – постепенное вырождение, упадок, движение назад.

ДЕДУКЦИЯ (лат. *deductio* – вывод) – 1) переход от общего к частному; 2) одна из форм умозаключения, при которой на основе общего правила логическим путем из одних положений, как истинных, выводится новое истинное положение.

ДЕКАДАНС (лат. *decadentia* – упадок) – 1) процесс социального упадка, при котором институты утрачивают функцию социального контроля, а общество теряет свою целостность; 2) общее наименова-

Раздел 2. Глоссарий

ние кризисных явлений европейской культуры 2-й половины XIX – начала XX вв., отмеченных настроениями безнадежности, неприятия жизни, тенденциями индивидуализма (Ш. Бодлер, П. Верлен, А. Рембо, С. Цвейг и др.).

ДЕКОНСТРУКЦИЯ (лат. *de* – сверху вниз, обратно + *constructio* – сооружение, осмысление) – методология исследования текста (знака, метафоры и т.п.), заключающаяся в выявлении его внутренней противоречивости, нахождении в нем скрытых “остаточных смыслов”, доставшихся в наследство от языковых практик прошлого и закрепленных в языке в форме неосознаваемых мыслительных стереотипов, которые независимо от автора трансформируются под влиянием речевых клише его эпохи. Ключевое понятие *постструктурализма* и *деконструктурализма*. Термин предложен М. Хайдеггером, введен в научный оборот Ж. Лаканом и теоретически обоснован Ж. Дерридой.

ДЕКОРАТИВНОЕ ИСКУССТВО (лат. *decorare* – украшать) – вид пластического искусства, которое вместе с архитектурой формирует материальную среду, окружающую человека, и вносит в неё эстетическое идейно-образное начало.

ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОЕ ИСКУССТВО (лат. *decoro* – украшаю) – вид искусства, который имеет свою образность, особенное художественное содержание и в тоже время обслуживает бытовые потребности человека.

ДЕКОРАТИВНЫЙ (лат. *decorare* – украшать) – 1) служащий для украшения; 2) картинный, живописный, внешне эффектный.

ДЕМОКРАТИЯ (греч. *δημοκρατία* – власть народа) – форма государственно-политического устройства общества, основанная на принципе народовластия.

ДЕНОТАТ (лат. *denotare* – отмечать, обозначать) – в логике и семантике – реальный или воображаемый объект, для которого в языке существует знаковое (лексическое или фразовое) выражение.

ДЕНОТАЦИЯ (лат. *denotatus* – обозначенный) – предметное значение имён, смысловое содержание знаков (символов).

ДЕСИГНАТ (лат. *designatio* – обозначение, определение) – содержательная сторона языкового знака: морфемы, слова, словосочетания, предложения.

ДЕСТРУКЦИЯ СОЦИОКУЛЬТУРНАЯ – процесс снижения уровня системно-иерархической структурированности, сложности и полифункциональности культурного комплекса какого-либо сообщества в целом или отдельных подсистем этого комплекса, то есть полная или частичная деградация данной локальной культуры как системы.

ДЕТЕРМИНАНТ (лат. *determinans* – определяющий) – определитель; решающий, определяющий фактор.

ДЕТЕРМИНИЗМ (лат. *determino* – определяю) – философское учение об объективной закономерной взаимосвязи и причинной обусловленности всех явлений природы и общества. Противоположности – 1) индетерминизм, отказывающийся от признания причинности вообще или, по крайней мере, её всеобщности; 2) теологический детерминизм – учение о первоначальной предопределенности Богом всех процессов, происходящих в мире (включая процессы человеческой жизни).

ДЕФИНИЦИЯ, определение (лат. *deffinito* – логическое определение, разграничение) – 1) логическое действие, направленное на отличие объекта от других объектов путем установления его специфических и типичных признаков или такого раскрытия значения термина определенного объекта, которое заменяет описание его свойств; 2) краткое определение какого-либо понятия, отражающее существенные признаки предмета или явления.

ДЕЯТЕЛЬНОСТНЫЙ ПОДХОД – 1) в психологии – совокупность теоретико-методологических и эмпирических исследований, в которых психика и сознание, их формирование и развитие изучаются в различных формах предметной деятельности субъекта; 2) в культурологии – подход, согласно которому культура рассматривается как: способ и продукт человеческой деятельности, в рамках которой происходит материальное и духовное обогащение общества новыми цен-

ностями; способ формирования человека – субъекта культурно-исторического процесса; способ человеческой деятельности, которая обеспечивает сохранение и воспроизведение цивилизации в условиях изменчивости окружающего мира.

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ – специфическая форма бытия человека, связанная с целенаправленным изменением внешнего мира, самого человека; включает в себя цель, средства, результат и сам процесс.

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СОЦИАЛЬНО-КУЛЬТУРНАЯ – форма деятельности социальных субъектов, сущность и содержание которой составляют процессы сохранения, трансляции, освоения и развития традиций, ценностей, норм в сфере художественной, исторической, духовно-нравственной, экологической и политической культуры.

ДИАЛЕКТИКА (греч. *διαλεκτική* – искусство вести беседу, спорить) – учение о всеобщих законах движения и развития природы, человеческого общества и мышления, как процесса накопления внутренних противоречий, борьбы противоположностей, приводящего к скачкообразному, революционному переходу из одного качества в другое. Законы диалектики: закон единства и борьбы противоположностей, закон перехода количества в качество, закон отрицания отрицания.

ДИАЛЕКТИКА ЕКЗИСТЕНЦИОНАЛЬНАЯ – диалектика существования, внутренней жизни (переживания) человека.

ДИАЛЕКТИКА МАТЕРИАЛИСТИЧЕСКАЯ – учение о всеобщих законах движения и развития природы, человеческого общества и мышления, базирующееся на марксистском диалектическом методе, в основе которого лежит: осмысление природы как единого целого, где все явления взаимосвязаны; рассмотрение природы в ее непрерывном закономерном изменении и развитии; понимание развития как перехода из одного качественного состояния в другое, движущей силой которого являются внутренние противоречия как борьба между старым и новым.

ДИАЛОГ (греч. *διάλογος* – беседа) – 1) процесс, в котором коммуниканты обозначают собственные позиции по проблемным вопро-

Раздел 2. Глоссарий

сам и на основе этого выходят на общую смысловую платформу относительно предмета обсуждения или фиксируют аргументацию, укрепляющую позиции каждой стороны в своей правоте; 2) фундаментальная категория *диалогистики*, определяющая процесс информативного и *экзистенциального* взаимодействия между сторонами коммуникационного процесса.

ДИАЛОГ ИНТЕРКУЛЬТУРНЫЙ (лат. *inter* – между + культурный диалог) – то же, что *межкультурный диалог*.

ДИАЛОГ МЕЖКУЛЬТУРНЫЙ (англ. *intercultural dialogue*) – процесс, протекающий в рамках интерактивного обмена между индивидами и группами с различным этническим, культурным, религиозным и языковым прошлым и наследием. Стратегия межкультурного диалога направлена на развитие более глубокого понимания различного мировоззрения и поведения, повышение уровня сотрудничества между людьми, группами и народами, что способствует политической, социальной, культурной и экономической интеграции и сплочению монокультурных обществ.

ДИАЛОГИЗАЦИЯ (греч. *διάλογος* – диалог) – современная форма объективного исторического процесса *интернационализации общественной жизни*, основной парадигмой которой является развитие концепта диалога как в плоскости национальной культуры, так и в поле международных отношений. Характеризуется свободным обменом мыслями и идеями между народами и странами для успешного решения проблем, стоящих перед человечеством в XXI в.

ДИАЛОГИЗМ (лат. *dialogism*) – направление в философии первой половины XX в., целью которого было создание нового типа *рефлексии* на основе диалога, направленности человека на *Другого*. Диалогизм существенно повлиял на *экзистенциализм* (Г.-О. Марсель, К. Ясперс), *феноменологию* (Э. Левинас, Ж.-П. Сартр), *герменевтику* (Г.-Г. Гадамер, П. Рикер) и во многом определил современную философскую и культурологическую мысль.

ДИАЛОГИСТИКА – область гуманитарного знания о теоретических и методологических основах взаимного и согласованного ми-

ропонимания и гармонизации мира.

ДИАСПОРА (греч. *διασπορά* – дисперсия, рассеяние) – значительная часть представителей народа (этнической общности), рассеянная за пределами страны их происхождения.

ДИАХРОНИЯ (греч. *δια* – через, сквозь + *χρονος* – время) – *эволюция*, историческое развитие системы, явления.

ДИСКРЕТНОСТЬ (лат. *discrete* – по отдельности) – прерывность, раздельность.

ДИСКУРСИВНЫЕ ЭПИСТЕМИЧЕСКИЕ ТРАНСФОРМАЦИИ – трансформации, которым подвергаются в разных дискурсивных сферах основные эпистемические сущности (знание, мнение, вера, факт) и процедуры (*верификация*, оценка и т.п.).

ДИСКУРС (фр. *discour* – речь) – 1) единство языковой практики и форм поведения, необходимых для понимания текста и дающих представление об участниках коммуникации, их установках и целях, условиях формирования и восприятия сообщения; 2) в философии постмодернизма – вербально артикулированная форма объективации содержания сознания, регулируемая доминирующим в той или иной социокультурной традиции типом рациональности; в постмодернистской трактовке дискурса внимание акцентируется на открытости текста и *плюральности* его понимания.

ДИСКУССИЯ (лат. *discussion* – рассмотрение, исследование) – обсуждение какого-либо спорного вопроса на собрании, в печати, беседе; спор.

ДИФФЕРЕНЦИАЦИЯ (лат. *differentiata* – различие) – разделение, расчленение целого на обособленные части, формы, уровни.

ДИФФЕРЕНЦИАЦИЯ КУЛЬТУРНАЯ – процесс и результат вычленения в культуре специализированных областей, уровней, ступеней, единиц культурной активности. Например, постепенное вычленение в ходе исторического развития из синкретического единства архаической культуры таких сфер как хозяйственная культура, религиозная, художественная практика, политика, право.

ДИФФУЗИОНИЗМ (лат. *diffusionis* – распространение) – теоретическая модель историко-культурного процесса; методология культурологического, антропологического исследований. В отличие от эволюционистов, которые рассматривали каждое явление культуры как звено в цепи эволюции, диффузионисты исходили из представления о пространственном распространении культуры или ее элементов из какого-либо центра или центров. Зародился в Германии и Австрии во второй половине XIX в. (Ф. Гребнер, В. Копперс, Л. Фробениус, В. Шмидт).

ДИФФУЗИЯ (лат. *diffusionis* – распространение) – 1) взаимное проникновение соприкасающихся веществ вследствие теплового движения частиц (диффузия газов, жидкостей); 2) в культурологии – заимствование, усвоение какой-либо социокультурной системой элементов другой культуры (инноваций, информации и др.).

ДИФФУЗИЯ КУЛЬТУРНАЯ (лат. *diffusionis* – распространение + культура) – процесс пространственного распространения культурных достижений от одних обществ в другие без перемещения людей из одного социума в другой.

ДИХОТОМИЯ (греч. *διχοτομία* – разделение пополам) – последовательное деление целого на две части.

ДОГМА (греч. *δόγμα* – мысль, решение, учение) – идея, положение (или система положений), все то, что воспринимается его *адептами* безальтернативно, вне всякого сомнения, и без возможности критического пересмотра.

ДОГМАТИЗМ (греч. *δόγμα* – мысль, решение, учение) – способ мышления, опирающийся на догмы и оперирующий неизменными понятиями, положениями без учёта конкретных условий.

ДОГМАТЫ РЕЛИГИОЗНЫЕ (греч. *δόγματος* – учение) – основные положения вероучения той или иной конфессии, имеющие силу абсолютного авторитета, являются вечными и неизменными истинами, установленными Богом и обязательными для вероисповедания.

Раздел 2. Глоссарий

ДОКАЗАТЕЛЬСТВО – логическая процедура, в ходе которой устанавливается истинность определенного положения.

ДОКТРИНА (лат. *doctrina* – учение) – учение, система теоретически обоснованных взглядов на существенно важные социально-политические, моральные, религиозные и другие вопросы.

ДОНОР (лат. *donor* – дарю) – в культурологии – субъект (индивидуальный или коллективный), передающий элементы своей культуры другому субъекту (*реципиенту*) в результате их взаимодействия, общения.

ДОПРЕДИКАТИВНЫЙ – то, что не требует использования логических форм мышления. Допредикативный опыт, по мнению Э. Гуссерля, предшествует опыту *предикативному*.

ДОСУГ – свободное время; состояние реального бытия человека, в котором он стремится выйти за пределы своей биологической и социальной определенности, благодаря свободному определению путей и способов реализации собственного проекта.

ДРАМА АБСУРДА (греч. *δράμα* – действие + лат. *absurdum* – абсурдный, бессмысленный) – направление в западноевропейской драматургии и театральном искусстве второй половины XX в. Отображает пессимизм, предчувствие гибели, безысходность и трагизм существования, абсурдность жизни (С. Беккет, Э. Ионеско).

ДРУГОЙ – понятие современной философии, представляющее собой персонально-субъектную артикуляцию феномена, обозначенного классической традицией как “свое *Иное*” (Г.В.Ф. Гегель), который обрел статус базового на современном этапе развития философии *постмодернизма* (*After-postmodernism*).

ДУАЛИЗМ (лат. *dualis* – двойной) – 1) двойственность, бинарность; 2) философская позиция (Платон, Р. Декарт, И. Кант), что исходит из признания двойственности субстанций или первоначала мира (духа и материи), уровней познания (трансцендентального и эмпирического), морально-этических начал (добра и зла).

Раздел 2. Глоссарий

ДУХ – 1) философское понятие, означающее невещественное начало, в отличие от материального, природного начала; 2) в религиозных, мифологических и теософских представлениях – бесплотное сверхъестественное существо.

ДУХ ВРЕМЕНИ (нем. *Zeitgeist*) – совокупность идей, характерных для определенного исторического периода.

ДУША (англ. *soul*, нем. *Seele*, фр. *ame*) – 1) в религиозных и идеалистических представлениях – бестелесный, бессмертный элемент, нематериальное начало жизни, противопоставляемое телу; 2) в психологии – совокупность психических явлений, переживаний, основа психической жизни человека; внутренний психический мир человека.

Е–Ж–З

ЕВАНГЕЛИЕ
ЕВРОПЕЙСКАЯ КУЛЬТУРНАЯ ТРАДИЦИЯ
ЕВРОПОЦЕНТРИЗМ
ЖАНР
ЖЕСТ
ЖИВОПИСЬ
ЖИЗНЕННЫЙ МИР
ЗАКОН
ЗАКОН ЕДИНСТВА И БОРЬБЫ ПРОТИВОПОЛОЖНОСТЕЙ
ЗАКОН ОТРИЦАНИЯ ОТРИЦАНИЯ
ЗАКОН ПЕРЕХОДА КОЛИЧЕСТВЕННЫХ ИЗМЕНЕНИЙ В КАЧЕСТВЕННЫЕ

Раздел 2. Глоссарий

ЗАКОН ПРОТИВОРЕЧИЯ
ЗАКОН ТОЖДЕСТВА
ЗАКОНЫ ФИЛОСОФИИ
ЗНАК
ЗНАК ИКОНИЧЕСКИЙ
ЗНАКОВАЯ СИСТЕМА
ЗНАНИЕ

ЕВАНГЕЛИЕ (греч. *εὐαγγέλιον* – благая весть) – 1) название раннехристианских книг, в которых рассказывается о божественной природе Иисуса Христа, его рождении, жизни, чудесах, смерти, воскресении и вознесении; 2) первая и главнейшая часть Нового Завета, состоящего из канонического четвероевангелия (Евангелия от Матфея, от Марка, от Луки, от Иоанна).

ЕВРОПЕЙСКАЯ КУЛЬТУРНАЯ ТРАДИЦИЯ – особая общность истоков, судеб и наследия, приведшая к формированию культурно-исторической общности с единым культурно-генетическим кодом, с характерным самоощущением и самосознанием европейцев.

ЕВРОПОЦЕНТРИЗМ – философская и мировоззренческая установка, согласно которой Европа с присущим ей духовным укладом является центром мировой культуры и цивилизации.

ЖАНР (фр. *genre* – род, вид) – вид художественных произведений в пределах какого-либо искусства, отличающийся особыми, только ему свойственными сюжетными и стилистическими признаками (в живописи – исторический, бытовой, батальный жанры, портрет, натюрморт, пейзаж; в литературе – роман, рассказ, комедия, стихотворение; в музыке – симфония, хор, соло, марш).

ЖЕСТ (фр. *geste* – телодвижение) – 1) понятие, определяющее пластико-пространственную конфигурацию телесности, которая выполняет функцию универсального коммуникативного средства и имеет семиотическую артикулированную значимость; 2) в художест-

венной традиции (театр, кино, скульптура и т.п.) выступает в качестве базового инструмента создания художественной образности; 3) в постмодернизме интерпретируется как своего рода текст.

ЖИВОПИСЬ – вид изобразительного искусства, произведения которого создаются с помощью красок, наносимых на твёрдую поверхность. Живопись является важным средством художественного отражения и истолкования действительности, обладает существенным социальным содержанием и разнообразными идеологическими функциями. Различают живопись: монументально-декоративную (стенные росписи, плафоны, панно); станковую (картины); декорационную (эскизы кино- и театральных декораций, а также костюмов); иконопись; миниатюру; диораму, панораму.

ЖИЗНЕННЫЙ МИР (нем. – *Lebenswelt*) – понятие, занимающее центральное место в поздней феноменологии Э. Гуссерля, – мир повседневного человеческого опыта, не отягощенного никакими научными знаниями.

ЗАКОН – понятие, отображающее существенные, необходимые и общие связи и отношения; характеризуется общностью, необходимостью, стойкостью и повторяемостью.

ЗАКОН ЕДИНСТВА И БОРЬБЫ ПРОТИВОПОЛОЖНОСТЕЙ – один из законов диалектики; отражает объективный внутренний источник всякого движения, раскрывая относительный, временный характер единства противоположностей и показывая абсолютный характер борьбы противоположностей в любом объекте. Единство противоположностей характеризует устойчивость явлений, борьба – их изменчивость.

ЗАКОН ОТРИЦАНИЯ ОТРИЦАНИЯ – один из основных законов диалектики; выражает преемственность, спиралевидность развития, связь нового со старым, повторяемость на высшей стадии развития некоторых свойств ряда низших стадий, обосновывает прогрессивный характер развития. Закон впервые был сформулирован Г.В.Ф. Гегелем.

ЗАКОН ПЕРЕХОДА КОЛИЧЕСТВЕННЫХ ИЗМЕНЕНИЙ В КАЧЕСТВЕННЫЕ – закон диалектики, отражающий механизм движения и развития: развитие осуществляется путём накопления количественных изменений в предмете (явлении), что неизбежно приводит к нарушению его меры (стабильного состояния) и скачкообразному превращению в качественно новый предмет (явление), т.е. скачок является фазой перехода количественных изменений в качественные.

ЗАКОН ПРОТИВОРЕЧИЯ – два противоречащих либо противоположных суждения не могут быть одновременно истинными, по крайней мере, одно из них (иногда оба) обязательно будет ложным. Закон открыт Аристотелем.

ЗАКОН ТОЖДЕСТВА – такое требование к процессу рассуждения, которое предусматривает, что мысль об одном и том же предмете, рассматриваемом в одно и то же время, можно вкладывать только одно и то же содержание.

ЗАКОНЫ ФИЛОСОФИИ – в ряде философских систем – необходимая взаимосвязь между событиями, явлениями и объектами, выраженная в наиболее общей форме.

ЗНАК – материальный объект (*артефакт*), который в коммуникативном или трансляционном процессе представляет собой аналог другого объекта (предмета, свойства, явления, понятия, действия), замещает его. Является объектом изучения науки о знаках – *семиотики*.

ЗНАК ИКОНИЧЕСКИЙ (греч. *εἰκόνα* – образ, изображение) – семиотическое понятие, разновидность знака, который обладает свойствами, присущими обозначаемому им объекту, независимо от того, существует этот объект в действительности или нет (образы, метафоры, диаграммы, схемы, чертежи и другие виды “нефигуративных” изображений). Термин введен в научный оборот Ч. Пирсом.

ЗНАКОВАЯ СИСТЕМА – совокупность знаков, имеющая имманентную структуру, правила образования, осмысления и внедре-

Раздел 2. Глоссарий

ния её элементов и служащая для осуществления индивидуальных и коллективных коммуникативных и трансляционных процессов.

ЗНАНИЕ – 1) постижение действительности человеком; объективируется знаковыми средствами языка; 2) совокупность сведений, познаний в какой-либо области.

И

ИГРА
ИГРОВАЯ КОНЦЕПЦИЯ КУЛЬТУРЫ
ИДЕАЛ
ИДЕАЛИЗМ
ИДЕНТИФИКАЦИЯ
ИДЕНТИЧНОСТЬ
ИДЕНТИЧНОСТЬ КУЛЬТУРНАЯ
ИДЕНТИЧНОСТЬ РЕГИОНАЛЬНАЯ
ИДЕНТИЧНОСТЬ ЭТНИЧЕСКАЯ
ИДЕНТИЧНЫЙ
ИДЕОГРАФИЯ
ИДЕОЛОГИЯ
ИДЕЯ
ИЕРАРХИЯ
ИЗОБРАЖЕНИЕ
ИКОНОГРАФИЯ

Раздел 2. Глоссарий

ИКОНОЛОГИЯ
ИКОНОСТАС
ИММАНЕНТНЫЙ
ИМПЕРАТИВ
ИМПЛИЦИТНЫЙ
ИМПЛОЗИЯ
ИМПРЕССИОНИЗМ
ИНВАРИАНТ
ИНВАРИАНТНОСТЬ
ИНВЕРСИЯ ТРАНСКУЛЬТУРАЦИИ
ИНДИВИД , индивидуум
ИНДИВИДУАЛЬНОСТЬ
ИНДУКТИВНАЯ ЛОГИКА
ИНДУКЦИЯ
ИНДУСТРИАЛЬНОЕ ОБЩЕСТВО
ИНКУЛЬТУРАЦИЯ
ИННОВАЦИЯ
ИНСПИРАЦИЯ , вдохновение
ИНСТАВРАЦИЯ
ИНСТИНКТ
ИНСТИТУАЛИЗАЦИЯ
ИНСТИТУАЛИЗМ
ИНСТИТУТ
ИНСТИТУТ СОЦИАЛЬНЫЙ
ИНТЕГРАЦИЯ
ИНТЕГРАЦИЯ КОНФИГУРАЦИОННАЯ , тематическая
ИНТЕГРАЦИЯ КУЛЬТУРНАЯ
ИНТЕГРАЦИЯ ЛОГИЧЕСКАЯ
ИНТЕГРАЦИЯ РЕГУЛЯТИВНАЯ

Раздел 2. Глоссарий

ИНТЕЛЛЕКТ
ИНТЕЛЛЕКТ СОЦИАЛЬНЫЙ
ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ
ИНТЕНЦИОНАЛИЗМ
ИНТЕНЦИОНАЛЬНОСТЬ
ИНТЕНЦИЯ
ИНТЕРАКТИВНОСТЬ
ИНТЕРАКЦИОНИЗМ
ИНТЕРАКЦИОНИЗМ СИМВОЛИЧЕСКИЙ
ИНТЕРАКЦИЯ
ИНТЕРДИСКУРСИВНОСТЬ
ИНТЕРИОРИЗАЦИЯ
ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИЯ ОБЩЕСТВЕННОЙ ЖИЗНИ
ИНТЕРПРЕТАЦИЯ
ИНТЕРСУБЪЕКТИВНОСТЬ
ИНТЕРТЕКСТ
ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТЬ
ИНТУИЦИЯ
ИНФОРМАТИВНОСТЬ
ИНФОРМАЦИОННАЯ КУЛЬТУРА
ИНФОРМАЦИОННОЕ ОБЩЕСТВО
ИНФОРМАЦИЯ
ИНФРАСТРУКТУРА
ИПОСТАСЬ
ИРРАЦИОНАЛИЗМ
ИРРАЦИОНАЛЬНЫЙ
ИРРЕАЛЬНЫЙ
ИСКУССТВО
ИСКУССТВО ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОЕ

Раздел 2. Глоссарий

ИСКУССТВО КИНЕТИЧЕСКОЕ
ИСКУССТВО КОНЦЕПТУАЛЬНОЕ
ИСКУССТВО МОНУМЕНТАЛЬНОЕ
ИСКУССТВОВЕДЕНИЕ
ИСЛАМ, мусульманство
ИСТИНА
ИСТОРИЗМ
ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНАЯ СРЕДА
ИСТОРИОГРАФИЯ
ИСТОРИЧЕСКАЯ ТИПОЛОГИЯ КУЛЬТУРЫ

ИГРА – одно из ключевых понятий современной культурологии, означающее разновидность физической и интеллектуальной деятельности, лишенной прямой практической целесообразности. Игра предоставляет индивиду возможность самореализации, выходящей за рамки его социальных ролей.

ИГРОВАЯ КОНЦЕПЦИЯ КУЛЬТУРЫ – в культурологии – концепция, в основе которой лежит трактовка игры как важнейшего феномена человеческого бытия и истока культуры. Концепция сформировалась в XX в. (Г.-Г. Гадамер, Э. Финк, Й. Хейзинга и др.).

ИДЕАЛ (греч. *idéa* – образ, идея) – представление о высшем совершенстве, которое как образец, норма и цель определяет способ и характер деятельности человека или социальной группы.

ИДЕАЛИЗМ (греч. *idéa* – образ, идея) – направление в философии, признающее, в противоположность *материализму*, первичность сознания к бытию, духа – по отношению к материи.

ИДЕНТИФИКАЦИЯ (лат. *identifico* – отождествляю) – 1) процесс установления совпадения, тождественности объектов; 2) в психологии и социологии – процесс эмоционального и иного самоотождествления личности с другим человеком, группой, образцом.

ИДЕНТИЧНОСТЬ (лат. *idem* – тот же самый) – 1) тождественность, одинаковость, полное совпадение чего-нибудь с чем-нибудь (принцип тождественности $A=A$); 2) категория социогуманитарных наук – совокупность представлений человека о себе и своём месте в обществе на основе сопоставления себя с определёнными культурными средами и социальными ролями.

ИДЕНТИЧНОСТЬ КУЛЬТУРНАЯ – совокупность признаков и характеристик отдельной личности или социальной группы, которые отличают их среди других групп или личностей и указывают на их принадлежность к определённой культурной общности.

ИДЕНТИЧНОСТЬ РЕГИОНАЛЬНАЯ – результат соотнесения (сравнения, оценивания, различения, отождествления) индивидом себя с определённым региональным сообществом.

ИДЕНТИЧНОСТЬ ЭТНИЧЕСКАЯ – результат осознания этнической принадлежности, отождествление индивидом себя с представителями своего этноса и обособления от других этносов, а также глубоко лично значимое переживание своей этнической принадлежности.

ИДЕНТИЧНЫЙ (лат. *identicus* – тождественный) – одинаковый, тождественный.

ИДЕОГРАФИЯ (греч. *idéa* – идея, образ, понятие + *γραφίης* – пишу) – 1) способ обозначения предметов, явлений и их связей с помощью знаков; 2) система письма, в которой вместо букв, соответствующих звукам, используются знаки (символы), выражающие предметы и понятия.

ИДЕОЛОГИЯ (греч. *idéa* – понятие + *λόγος* – знание) – понятие, с помощью которого обозначается система идей и взглядов (политических, правовых, философских, нравственных, религиозных, эстетических и т.п.), в которых осознаются и оцениваются отношения людей к действительности, выражаются интересы социальных групп; идеология ориентирована на человеческие практические интересы и имеет целью манипулирование и управление людьми путем воздействия на их сознание. Понятие ввел Д. де Траси в конце XVIII в.

Раздел 2. Глоссарий

ИДЕЯ (греч. *ιδέα* – начало, основа, первообраз) – 1) форма мысленного постижения действительности, включающая в себя осмысление цели и способа последующего познания и преобразования мира; 2) мысль, общее понятие о предмете или явлении; продукт человеческого мышления, который отображает материальный мир; 3) определяющее понятие, которое лежит в основе теоретической системы, логичного построения (например, мировоззрения).

ИЕРАРХИЯ (греч. *ιєραρχία*, – иерархия; *ιєρός* – священный + *ισχύς* – власть) – принцип структурной организации сложных многоуровневых систем, который состоит в размещении частей или элементов целого в порядке – от высшего к низшему.

ИЕРОГЛИФЫ (греч. *ιєρογ* – священный + *γλυφη* – вырезанное изображение) – *идеографические знаки*, в написании которых сохраняется некоторое символическое подобие с предметом (например, китайское письмо).

ИЗОБРАЖЕНИЕ (англ. *representation* – изображение) – воспроизведение средствами искусства внешнего, чувственно-конкретного образа явлений действительности.

ИКОНОГРАФИЯ (греч. *εικόν* – изображение, образ + *γραφίєς* – пишу) – 1) систематизация и описание какого-либо сюжета или лица, истолкование их смысла, символики, атрибутов; 2) строго установленная система изображения определённого сюжета или лица; иконографические системы, как правило, связаны с религиозным культом и ритуалом.

ИКОНОЛОГИЯ (греч. *εικόν* – изображение, образ + *logos* – понятие, учение) – направление в истории и теории искусства, ставящее целью раскрытие образно-символического содержания произведений, главным образом, в сфере изобразительных искусств и архитектуры. Основоположники иконологии – А. Варбург и Э. Панофски.

ИКОНОСТАС (греч. *εικονοστασίον*) – перегородка с рядами (чинами) икон, отделяющая алтарь от основной части православного храма.

Раздел 2. Глоссарий

ИММАНЕНТНЫЙ (лат. *immanens, immanentis* – свойственный) – внутренний; присущий природе самого предмета, явления, процесса; противоположное понятие – *трансцендентный*.

ИМПЕРАТИВ (лат. *imperativus* – повелительный) – безусловное требование, приказ, закон, норма, которым люди, независимо от их происхождения, социального положения и т.д., должны подчиняться.

ИМПЛИЦИТНЫЙ (лат. *implicit* – неявный) – который подразумевается; то, что не высказано, неявное.

ИМПЛОЗИЯ (фр. *implosion* – направленный внутрь взрыв) – 1) в психологии – термин, использованный шотландским психиатром Р. Лэнгом для описания страха быть уничтоженными действительностью, испытываемого людьми; 2) феномен эстетического восприятия виртуальной реальности. Имплозия разрушает классические стереотипы восприятия, превращая реальный мир в виртуальный *симулякр*. В результате повышается риск снижения людской активности, критичности эстетического восприятия реальности, связанный с прозрачностью границ между действительным и альтернативными мирами; 3) массово-коммуникативный процесс единения людей, пользующихся одним и тем же телевидением, смотрящих одинаковые фильмы, слушающих те же самые радиопередачи и ту же самую музыку; появление у них чувства общности. Термин введен теоретиком информации М. Маклюэном.

ИМПРЕССИОНИЗМ (фр. *impression* – впечатление) – художественное направление последней трети XIX – начала XX вв. Его суть – в передаче посредством отдельных мазков чистых красок внешнего впечатления от света, теней, рефлексов на поверхности предметов, визуально растворяющих их форму в окружающей световоздушной среде. Определение происходит от названия картины К. Моне “Впечатление. Восход солнца” (“*Impression. Soleil levant*”, 1873). Наиболее проявилось во французской живописи 70-х – 80-х гг. XIX в. (Э. Дега, Э. Мане, К. Моне, К. Писсаро, О. Ренуар, А. Сислей и др.).

ИНВАРИАНТ (лат. *invariants* – неизменный) – 1) в математике

Раздел 2. Глоссарий

– выражение, остающееся неизменным при определенном преобразовании переменных, связанных с этим выражением, например, при переходе от одной системы координат к другой; 2) в культурологии – культурные инварианты, по своей сути, являются теми универсалиями, которые создают необходимые и достаточные условия для существования культуры как системы.

ИНВАРИАНТНОСТЬ (лат. *invariants* – неизменный) – 1) неизменность, независимость от чего-либо; 2) в системах автоматического регулирования – независимость каких-либо параметров системы от изменения других ее параметров, детерминированного воздействием внешних или внутренних факторов.

ИНВЕРСИЯ ТРАНСКУЛЬТУРАЦИИ – термин введенный для определения формы *транскультурации*, когда представители более развитой, престижной или господствующей культуры переходят на позиции культуры “малой” (или подавленной), ассоциируя себя с данной культурой.

ИНДИВИД, индивидуум (лат. *individuum* – неделимое, особь) – человек как единичное природное существо, представитель вида *Homo sapiens*; понятие подчеркивает биологическую сущность человека, его физическое и материальное Я.

ИНДИВИДУАЛЬНОСТЬ – особая, непохожая на других, личность; важными показателями индивидуальности личности являются: высокая степень активности; креативность, готовность к творческой самореализации; наличие способностей, опыта, знаний, умения; открытость к инновациям при решении проблем; индивидуально неповторимая система мотивов действий и целеполагания; креативный характер и темперамент.

ИНДУКТИВНАЯ ЛОГИКА – раздел логики, в котором изучаются логические процессы перехода от знания о единичном и отдельном к знанию об общем.

ИНДУКЦИЯ (лат. *inductio* – наведение) – форма умозаключения, когда на основе знания об отдельном делается вывод об общем.

ИНДУСТРИАЛЬНОЕ ОБЩЕСТВО (англ. *industrial society*) – тип экономически развитого общества, в котором преобладающей отраслью национальной экономики является промышленность; характеризуется высокой степенью разделения труда, массовым производством товаров, механизацией и автоматизацией производства, развитием средств массовой коммуникации, сферы услуг, мобильностью и урбанизацией, возрастанием роли государства в регулировании социально-экономической сферы. Термин был предложен А. Сен-Симоном в XIX в.; концепция индустриального общества получила развитие в 50-х – 60-х гг. XX в. (Р. Арон, У. Ростоу, Д. Белл и др.).

ИНКУЛЬТУРАЦИЯ – процесс приобщения индивида к определенной культуре, усвоения им существующих навыков, норм и паттернов поведения, свойственных данной культуре. Термин ввел М. Херскович (1948).

ИННОВАЦИЯ (лат. *innovatio* – нововведение) – 1) новые явления культуры, порождённые образованием новых видов, способов человеческой жизнедеятельности, социально-культурных норм и образцов поведения; 2) механизм формирования новых технологий и новых моделей поведения, которые создают предпосылки для социокультурных изменений.

ИНСПИРАЦИЯ, вдохновение (лат. *inspiration* – вдыхание, внушение) – 1) в теологии – сверхъестественное общение Бога с людьми, когда Он вдыхает в них свой дух; 2) в психологии и художественном творчестве – появление внутреннего видения, наступающего внезапно, без сознательных усилий.

ИНСТАВРАЦИЯ (лат. *instauratio* – возобновление, повторение) – 1) особый тип исторического действия, практика реактуализации нереализованных исторических возможностей; 2) действие, восстанавливающее разрушенное, завершающее незавершённое. Термин широко используется Э. Сурью в его философско-эстетической концепции.

ИНСТИНКТ (лат. *instinctus* – побуждение, импульс) – совокупность сложных, наследственно обусловленных актов поведения, ха-

Раздел 2. Глоссарий

ракторных для особей данного вида при определенных условиях существования.

ИНСТИТУАЛИЗАЦИЯ – процесс предоставления социальным отношениям упорядоченного, организованного характера, завершающийся принятием определённых законов и созданием соответствующих учреждений.

ИНСТИТУАЛИЗМ – одно из направлений государственоведения XX в., рассматривающее политическую организацию общества как комплекс различных объединений граждан – институций (семья, партия, профсоюз и т.д.); квалифицирует государство как одну из институций.

ИНСТИТУТ (лат. *institutum* – установление) – 1) в широком смысле – элемент социальной структуры, исторические формы организации и регулирования общественной жизни (совокупность установок, норм, ценностей, культурных образцов, стойких форм поведения); 2) название научно-исследовательских учреждений, а также учебных заведений.

ИНСТИТУТ СОЦИАЛЬНЫЙ (англ. *social* – социальный + лат. *institutum* – установление) – 1) форма организации, регулирования и упорядочения социальной жизни и поведения людей, обеспечивающая устойчивость связей и отношений в рамках общества; 2) комплекс социальных норм и регулятивных принципов, организующих конкретную сферу человеческой жизнедеятельности и обеспечивающих ее существование в качестве упорядоченной системы (экономические, политические, культурные, воспитательные и др.). Термин введен Г. Спенсером. Концепция социальных институтов получила развитие в работах Е. Дюркгейма, К. Маркса, Л. Уорда, Т. Парсонса, С. Липсета, Дж. Хоманса и др.

ИНТЕГРАЦИЯ (лат. *integer* – целый) – 1) объединение в целое каких-либо частей, элементов; 2) процесс взаимного приспособления сообществ, расширения их всестороннего сотрудничества; одна из форм интернационализации общественной жизни в XX в.

ИНТЕГРАЦИЯ КОНФИГУРАЦИОННАЯ, тематическая – объединение культурных элементов в одно целое по принципу сходства, когда различные элементы культуры соответствуют общему *паттерну*.

ИНТЕГРАЦИЯ КУЛЬТУРНАЯ – состояние внутренней целостности культуры и согласованности между различными ее элементами, а также процесс, результатом которого является такое взаимосогласование. Формы культурной интеграции: *конфигурационная*; *стилистическая*; *логическая*; *функциональная*; *регулятивная*.

ИНТЕГРАЦИЯ ЛОГИЧЕСКАЯ – форма интеграции элементов на основе их логической согласованности и непротиворечивости.

ИНТЕГРАЦИЯ РЕГУЛЯТИВНАЯ – форма интеграции, направленная на сглаживание и нейтрализацию культурных конфликтов. Одним из важных механизмов регулятивной интеграции является иерархическая организация ценностных ориентаций и различных типов культурных систем.

ИНТЕГРАЦИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ, адаптивная – форма интеграции, нацеленная на повышение функциональной эффективности человеческой деятельности (прежде всего производственной) в обществе.

ИНТЕЛЛЕКТ (лат. *intellectus* – познание, понимание) – 1) ум, рассудок, мыслительная способность человека (в противоположность душевным способностям – воле, чувствам, интуиции, воображению и т.п.); 2) способность человека к осуществлению процесса познания и эффективному решению проблем, в частности, при овладении новым кругом жизненных задач.

ИНТЕЛЛЕКТ СОЦИАЛЬНЫЙ – способность правильно понимать поведение людей, необходимая для эффективного межличностного взаимодействия и успешной социальной адаптации личности. Термин был введен в психологию Э. Торндайком (1920).

ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ (лат. *intelligens* – умный, знающий, мыслящий) – общественный слой образованных людей, профессионально

Раздел 2. Глоссарий

занимающихся умственным, интеллектуальным трудом; в культурологии – круг людей культуры, знаниями и усилиями которых создаются, распространяются и поддерживаются культурные ценности, нормы и традиции.

ИНТЕНЦИОНАЛИЗМ (лат. *intentio* – намерение, стремление) – нравственное учение о том, что каждое действие должно оцениваться с точки зрения самого действующего субъекта, с позиции его цели.

ИНТЕНЦИОНАЛЬНОСТЬ (лат. *intentio* – намерение, стремление) – 1) понятие, означающее главное свойство человеческого сознания – направленность на некоторый предмет; 2) основное понятие идеалистической философии Ф. Brentano и феноменологии Э. Гуссерля, которые видели цель теории интенциональности в описании и анализе связи акта сознания и предмета мысли.

ИНТЕНЦИЯ (лат. *intentio* – намерение, стремление) – 1) намерение, цель; 2) направленность сознания, мышления на какой-либо предмет.

ИНТЕРАКТИВНОСТЬ (англ. *interaction* – взаимодействие) – 1) в культурологии – неклассический тип взаимодействия реципиента с артефактом, основанный на принципе обратной связи, режиме реального времени, чувственном поведенческом контакте с иллюзорной *квазиреальностью*; интерактивное телевидение, *гиперлитература*, компьютерные игры переориентируют реципиента с позиции интерпретатора на роль со-творца, реально влияющего на становление произведения; 2) в социологии – одна из ключевых категорий социологического анализа, описывающая многообразие социальных взаимодействий на различных уровнях: межличностном, групповом, институциональном.

ИНТЕРАКЦИОНИЗМ (англ. *interaction* – взаимодействие) – направление в современной социальной психологии, для которого характерно рассмотрение развития и жизнедеятельности личности в контексте социального взаимодействия. Базируется на концепциях американского социолога и психолога Дж. Мида.

ИНТЕРАКЦИОНИЗМ СИМВОЛИЧЕСКИЙ – теоретико-методологическое направление преимущественно в американской социологии, социальной психологии, сформировавшееся в Чикаго в 20-х – 30-х гг. XX в., сосредоточившееся на анализе символических аспектов социальных взаимодействий (Г. Бекер, К. Бёрк, Г. Блумер, У. Джеймс, Ч. Кули, М. Кун, Дж. Мид, Р. Парк, Т. Партленд, А. Стросс, У. Томас, Э. Хьюз, Т. Шибутани и др.).

ИНТЕРАКЦИЯ (лат. *inter* – между + *actio* – деятельность) – 1) взаимодействие, взаимное влияние людей (групп) друг на друга; 2) непосредственная межличностная коммуникация, важнейшей особенностью которой признается способность человека принимать роль *Другого*, представлять себе (ощущать), как его воспринимает партнер по общению.

ИНТЕРДИСКУРСИВНОСТЬ – форма взаимодействия различных по своей семиотической природе дискурсов, которая ведет к созданию синтетических текстов, а также является механизмом их *рецепции*.

ИНТЕРИОРИЗАЦИЯ (лат. *interior* – внутренний) – формирование внутренних структур человеческой психики благодаря усвоению структур внешней социальной деятельности; понятие введено французскими психологами А. Валлоном, П. Жане, Ж. Пиаже.

ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИЯ ОБЩЕСТВЕННОЙ ЖИЗНИ (лат. *inter* – между + *nation* – народ) – закономерный исторический процесс преодоления национальной замкнутости, усиления межнационального обмена, установления всё более тесных связей между народами, возрастания взаимозависимости и взаимовлияния наций и народов.

ИНТЕРПРЕТАЦИЯ (лат. *interpretatio* – толкование, разъяснение) – 1) истолкование, объяснение, разъяснение смысла, значения чего-либо; 2) общенаучный метод с фиксированными правилами перевода формальных символов и понятий на язык содержательного знания; 3) в гуманитарном знании – истолкование текстов.

ИНТЕРСУБЪЕКТИВНОСТЬ – особая общность между субъектами познания, являющаяся основой их взаимодействия и передачи знания (опыта познания) в процессе коммуникации.

ИНТЕРТЕКСТ (лат. *inter* – между + текст) – 1) текст, построенный на основе взаимодействия с другими текстами, на которые опирается или от которых отталкивается автор; 2) основной вид и способ построения художественного текста в искусстве модернизма и постмодернизма, состоящий в том, что текст строится из цитат и *реминисценций* к другим текстам. Понятие введено Ю. Кристевой (1967).

ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТЬ (фр. *intertextualite*, англ. *intertextuality*) – понятие постмодернистской текстологии, отображающее феномен взаимодействия текста с семиотической культурной средой. Интертекстуальность базируется на принципе: любой текст всегда является составной частью широкого культурного текста; данный принцип распространяется не только на литературные тексты, но и на все другие знаковые системы. Термин введен теоретиком постструктурализма Ю. Кристевой (1967).

ИНТУИЦИЯ (лат. *intuistio* – внимательно смотрю) – 1) способность непосредственного постижения истины без обоснования с помощью доказательства и без осознания путей и условий этого постижения; 2) процесс непосредственного получения знания путем целостного охвата проблемной ситуации без дискурсивного вывода и доказательства.

ИНФОРМАТИВНОСТЬ – насыщенность содержанием, *информацией*.

ИНФОРМАЦИОННАЯ КУЛЬТУРА (лат. *information* – разъяснение, изложение) – совокупность норм, правил, стереотипов поведения и культуры, связанных с информационным обменом в обществе.

ИНФОРМАЦИОННОЕ ОБЩЕСТВО – 1) концепция постиндустриального общества; 2) новая историческая фаза процесса развития цивилизации, в основе которого лежит нематериальная субстан-

ция – *информация*. Отличительными чертами информационного общества являются: увеличение роли информации и знаний в жизни общества; повышение уровня информационных коммуникаций; создание глобального информационного пространства, обеспечивающего эффективное информационное взаимодействие людей, их доступ к мировым информационным ресурсам и удовлетворение их потребностей в информационных продуктах и услугах.

ИНФОРМАЦИЯ (лат. *informatio* – разъяснение, изложение) – 1) сведения, данные, сообщения, которые передаются с помощью сигналов, знаков и являются объектом хранения, переработки и передачи; 2) с середины XX в. – общенаучное понятие, обозначающее обмен сведениями: между людьми; человеком и автоматизированной системой; между автоматизированными системами; обмен сигналами в животном и растительном мире. Одно из основных понятий кибернетики.

ИНФРАСТРУКТУРА (лат. *infra* – под, ниже + *structura* – строение, сооружение) – комплекс производственных и непроизводственных отраслей и сфер деятельности, обеспечивающих жизнедеятельность общества. Подразделяется на производственную и социальную.

ИПОСТАСЬ (греч. *υπόστασις* – основание, сущность, лик) – 1) термин античной философии; впервые введен стоиком Посидонием (1 в. до н.э.) в значении единичного реального бытия, в отличие от кажущегося (*ἔμφασις*) и мыслимого (*ἔτιβοια*); 2) в христианском богословии – один из ликов триединого божества Троицы (по определению Первого Вселенского Собора, Бог единый по существу, но тройственный ипостасями).

ИРРАЦИОНАЛИЗМ (лат. *irracionalis* – неразумный) – направление в философии, отрицающее возможности разума в познании действительности, признающее основными видами познания – инстинкт, откровение, веру.

ИРРАЦИОНАЛЬНОЕ (лат. *irracionalis* – неразумный) – невы-

Раздел 2. Глоссарий

разимое в логических понятиях и суждениях, недоступное для понимания.

ИРРЕАЛЬНЫЙ (лат. *irrealis* – нереальный) – 1) нереальный, несуществующий в действительности; 2) в трансцендентальной феноменологии – способ существования идеальных феноменов (в противоположность реальному существованию действительности и актов сознания).

ИСКУССТВО – 1) форма культуры, связанная со способностью субъекта к эстетическому освоению жизненного пространства, его воспроизведению в образно-символическом ключе, опираясь на ресурсы творческого воображения; 2) в целом – художественное творчество: литература; скульптура; живопись, графика, декоративное искусство, музыка, танец, театр, кино и др.

ИСКУССТВО ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОЕ (англ. *figurative art*, фр. *art figurative*, нем. *bildende Kunst*) – вид искусства (живопись, скульптура, графика), основанный на зрительном восприятии и воспроизведении предметного мира (в том числе и человека) на плоскости или в пространстве.

ИСКУССТВО КИНЕТИЧЕСКОЕ – художественное направление в неоконструктивизме, ориентированное на создание динамических моделей, призванных передать сущность движения (конкретного движущегося предмета) и скомпонованных из различных, часто случайных технических элементов. Кинетическое искусство возникло в первой половине 1960-х гг.; его основоположником и классиком является Ж. Тингели.

ИСКУССТВО КОНЦЕПТУАЛЬНОЕ (лат. *conceptus* – мысль, представление) – направление постмодернизма, целью которого является передача идеи, но не с помощью традиционных художественных форм и методов, а в ее непосредственном документально зафиксированном представлении (набросков фраз, текстов, схем, графиков, чертежей, фотографий, аудио- и видеозаписей и т.д.). Концептуальное искусство исходит из положения, что концепция произведения

Раздел 2. Глоссарий

важнее его физического выражения. Направление оформилось в конце 1960-х – начале 1970-х гг. в американской, а затем в европейской культуре (Р. Берри, Я. Вильсон, Дж. Кошут, Д. Хьюблер и др.).

ИСКУССТВО МОНУМЕНТАЛЬНОЕ – род изобразительного искусства, произведения которого создаются, как правило, для конкретной архитектурной (или природной) среды и отличаются значительностью идейного содержания, обобщенностью форм, крупным масштабом (памятники и монументы, скульптурные, живописные, мозаичные композиции для зданий, а также витражи, городская и парковая скульптура, фонтаны и т.п.).

ИСКУССТВОВЕДЕНИЕ – совокупность наук обо всех видах художественного творчества, их месте в общей сфере человеческой культуры.

ИСЛАМ, мусульманство – самая молодая мировая религия, возникшая в Аравии в VII в. Ислам исповедует веру в единого бога – Аллаха. Символ веры мусульманина составляют семь основных догматов (учений) про: 1) сверхъестественные силы; 2) священные книги – Коран и Суна; 3) загробную жизнь; 4) конец света; 5) обречённость; 6) священную войну с неверными – джихад; 7) бессмертие души.

ИСТИНА – 1) философская категория, выражающая сущностное содержание и непосредственную цель познавательного процесса и характеризующая его результат – *знание* как адекватное отражение субъективной и объективной реальности в сознании человека; 2) адекватное отражение объекта познающим субъектом, воспроизведение его таким, каким он существует сам по себе, вне и независимо от человека и его сознания.

ИСТОРИЗМ (греч. *ιστορία* – история) – 1) принцип подхода к социальной действительности как изменяющейся во времени и закономерно развивающейся; 2) принцип рассмотрения явлений в их конкретно-исторических условиях и связях.

ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНАЯ СРЕДА – территориально-локализованное предметно-пространственное окружение человека, сочетающее в себе объекты культурного и природного наследия.

Раздел 2. Глоссарий

ИСТОРИОГРАФИЯ (греч. *istoría* – история; *γραφίης* – графия) – 1) наука, изучающая развитие исторических знаний; 2) история изучения какой-либо проблемы.

ИСТОРИЧЕСКАЯ ТИПОЛОГИЯ КУЛЬТУРЫ – классификация культур по типу и определение места конкретной культуры в культурно-историческом процессе; как метод исследования включает *диахронный* и *синхронный* подходы.

К

КАЗУАЛЬНЫЙ
КАНОН
КАРТИНА МИРА
КАТАРСИС
КАТЕГОРИИ ДИАЛЕКТИКИ
КАТЕГОРИИ КУЛЬТУРОЛОГИИ
КАТЕГОРИЯ
КАТЕХИЗИС
КВАЗИРЕАЛЬНОСТЬ
КИНО
КИТЧ
КЛАССИФИКАЦИЯ
КЛАССИЦИЗМ
КЛИР

Раздел 2. Глоссарий

КЛУБ
КОГНИТИВНЫЕ ПРОЦЕССЫ
КОГНИТОЛОГИЯ
КОД
КОДИРОВАНИЕ
КОД КУЛЬТУРНЫЙ
КОЛЛАЖ
КОЛОРИТ
КОММУНИЗМ
КОММУНИКАНТ
КОММУНИКАЦИЯ
КОММУНИКАЦИЯ ВЕРБАЛЬНАЯ
КОММУНИКАЦИЯ МАССОВАЯ
КОММУНИКАЦИЯ МЕЖКУЛЬТУРНАЯ
КОММУНИКАЦИЯ НЕВЕРБАЛЬНАЯ
КОММУНИКАЦИЯ СОЦИОКУЛЬТУРНАЯ
КОМПАРАТИВИСТИКА
КОМПОЗИЦИЯ
КОНВЕНЦИОНАЛЬНЫЙ
КОНВЕНЦИОНАЛЬНЫЙ ТИП СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ РЕГУЛЯЦИИ
КОННОТАЦИЯ
КОНСЕНСУС
КОНСЕРВАТИЗМ
КОНСЕРВАТОР
КОНСОЛИДАЦИЯ
КОНСТАНТА
КОНСТИТУИРОВАНИЕ
КОНСТРУКТИВИЗМ
КОНТЕКСТ

Раздел 2. Глоссарий

КОНТЕНТ-АНАЛИЗ
КОНТИНУУМ
КОНТИНУУМ ПРОСТРАНСТВЕННО-ВРЕМЕННОЙ
КОНТРКУЛЬТУРА
КОНФИГУРАЦИЯ
КОНФИГУРАЦИЯ КУЛЬТУРНАЯ
КОНФЛИКТ
КОНФЛИКТ КУЛЬТУРНЫЙ
КОНФЛИКТ ЭТНИЧЕСКИЙ
КОНЦЕПТ
КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЯ
КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ СХЕМА
КОНЦЕПЦИЯ
КОНЦЕПЦИЯ МОДЕРНИЗАЦИИ
КОРАН
КРЕАТИВНОСТЬ
КРИЗИС ИДЕНТИФИКАЦИИ
КРИЗИС СОЦИОКУЛЬТУРНЫЙ
КУБИЗМ
КУЛЬТ
КУЛЬТУРА
КУЛЬТУРА XXI в.
КУЛЬТУРА АВТОХТОННАЯ
КУЛЬТУРА ДОМИНИРУЮЩАЯ
КУЛЬТУРА ДУХОВНАЯ
КУЛЬТУРА ЖИЗНЕОБЕСПЕЧЕНИЯ
КУЛЬТУРА КОРПОРАТИВНАЯ
КУЛЬТУРА ЛОКАЛЬНАЯ
КУЛЬТУРА МАССОВАЯ

Раздел 2. Глоссарий

КУЛЬТУРА МАТЕРИАЛЬНАЯ
КУЛЬТУРА МЕЖНАЦИОНАЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ
КУЛЬТУРА МИРОВАЯ
КУЛЬТУРА МЫШЛЕНИЯ
КУЛЬТУРА НАРОДНАЯ
КУЛЬТУРА НАЦИОНАЛЬНАЯ
КУЛЬТУРА НРАВСТВЕННАЯ
КУЛЬТУРА ПОВСЕДНЕВНАЯ
КУЛЬТУРА ПОЛИТИЧЕСКАЯ
КУЛЬТУРА РЕГИОНАЛЬНАЯ
КУЛЬТУРА РЕЛИГИОЗНАЯ
КУЛЬТУРА СЕМИОТИЧЕСКАЯ
КУЛЬТУРА ТРАДИЦИОННАЯ
КУЛЬТУРА УПРАВЛЕНИЯ
КУЛЬТУРА УПРАВЛЕНЧЕСКОГО РЕШЕНИЯ
КУЛЬТУРА ХОЗЯЙСТВЕННАЯ
КУЛЬТУРА ХУДОЖЕСТВЕННАЯ
КУЛЬТУРА ЭЗОТЕРИЧЕСКАЯ
КУЛЬТУРА ЭЛИТАРНАЯ
КУЛЬТУРА ЭТНИЧЕСКАЯ
КУЛЬТУРНАЯ ДИНАМИКА
КУЛЬТУРНАЯ ПЕРЦЕПЦИЯ
КУЛЬТУРНАЯ СЕМАНТИКА
КУЛЬТУРНО–ИСТОРИЧЕСКАЯ ЭПОХА
КУЛЬТУРНО–ЭВОЛЮЦИОННАЯ ШКОЛА (Л. Уайта)
КУЛЬТУРНЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ
КУЛЬТУРНЫЕ УНИВЕРСАЛИИ
КУЛЬТУРНЫЕ ЦЕННОСТИ
КУЛЬТУРНЫЙ ЗАСТОЙ

Раздел 2. Глоссарий

КУЛЬТУРНЫЙ ПЛЮРАЛИЗМ
КУЛЬТУРНЫЙ ПРОГРЕСС
КУЛЬТУРНЫЙ РЕГРЕСС
КУЛЬТУРНЫЙ РЕЛЯТИВИЗМ
КУЛЬТУРОГЕНЕЗ
КУЛЬТУРОЛОГИЯ
КУЛЬТУРОЛОГИЯ ИСТОРИЧЕСКАЯ
КУЛЬТУРОЛОГИЯ ПРИКЛАДНАЯ
КУЛЬТУРОЛОГИЯ ПСИХОАНАЛИТИЧЕСКАЯ
КУЛЬТУРОЛОГИЯ ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ

КАЗУАЛЬНЫЙ (лат. *casualis* – случайный) – случайный, единичный, не поддающийся обобщению.

КАНОН (греч. *κανόν* – правило, норма, образец) – 1) в широком понимании – свод положений, имеющих обязательный характер; 2) *церковный канон* – догмат или правило (богослужения, обрядов, иерархических отношений и т.п.), установленное и узаконенное церковью; *художественный канон* – совокупность художественных приемов или правил, которые считаются обязательными в ту или иную эпоху, а также произведение, служащее нормативным образцом; *музыкальный канон* – хоровая композиция, в которой все голоса исполняют одну и ту же мелодию, но начинают её асинхронно в строгой последовательности друг за другом; каждый последующий голос вступает раньше, чем окончилась мелодия предыдущего голоса.

КАРТИНА МИРА – одна из форм мировоззренческого представления объективной реальности в общественном сознании, являющаяся образом освоенной в практике действительности; компонент мировоззрения.

КАТАРСИС (греч. *κάθαρσις* – очищение) – 1) процесс и результат духовного очищения, эмоциональной разгрузки, внутреннего

Раздел 2. Глоссарий

освобождения человека, связанные с получением им удовольствия вследствие воздействия различных факторов (например, эстетического восприятия искусства). Термин введён Аристотелем в работе “Поэтика”; 2) в психоанализе З. Фрейда – один из методов психотерапии; 3) в *гештальтпсихологии* – проявление эмоции, иногда бурное (гнев, крики, рыдания), обычно приводящие к исчезновению чувства подавленности и разрядке напряжения или к дедраматизации.

КАТЕГОРИИ ДИАЛЕКТИКИ – наиболее общие понятия, в которых отражены существенные стороны, связи и отношения объективной реальности (единичное и общее; содержание и форма; сущность и явление; причина и следствие; возможность и действительность; свобода и необходимость и т. д.).

КАТЕГОРИИ КУЛЬТУРОЛОГИИ – наиболее фундаментальные понятия о закономерностях, явлениях, процессах, связях, сущностных свойствах культуры, на основании которых осуществляется систематизация изучаемых культурных феноменов и разрабатываются методологии и методы их познания.

КАТЕГОРИЯ (греч. *κατηγορία* – высказывание, признак) – общее понятие, отражающее наиболее существенные свойства и отношения предметов, явлений объективного мира.

КАТЕХИЗИС – 1) изложение основ определенного учения в виде вопросов и ответов; 2) религиозная книга, в которой изложены основы христианского вероучения в форме вопросов и ответов; предназначена для ознакомления верующих с основами христианского вероучения.

КВАЗИРЕАЛЬНОСТЬ (лат. *quasi* – мнимый, ложный, ненастоящий + реальность) – мнимая, ложная реальность.

КИНО (греч. *κίνηση* – движение) – вид искусства, в котором посредством кинематографической техники в художественных или художественно-документальных образах воспроизводится реальная или виртуальная действительность, воображаемые события.

Раздел 2. Глоссарий

КИТЧ (англ. *kitch*, нем. *Kitsch* – безвкусица, вульгарность) – 1) продукт творчества, претендующий на художественную ценность, но не соответствующий ей; имитация уникальных художественных произведений; 2) произведения массовой культуры, рассчитанные на невзыскательный вкус, отличающиеся яркой, броской формой и примитивным содержанием. Термин распространился в кругу мюнхенских художников в начале XX в.

КЛАССИФИКАЦИЯ (лат. *classis* – разряд + *facere* – делать) – система соподчиненных понятий (классов объектов, явлений) в какой-либо отрасли знания, составленная на основе учета общих признаков объектов и закономерных связей между ними.

КЛАССИЦИЗМ (лат. *classicus* – первоклассный, образцовый) – художественный стиль в европейском искусстве эпохи Просвещения (XVII – начало XIX вв.), одной из важнейших черт которого было обращение к формам античного искусства как к идеальному эстетическому эталону. Классицизм воплотил ключевые принципы Просвещения – идею рационализма, гармонии, порядка, разумной закономерности мира. Архитектуре классицизма присущи чёткость и геометризм форм, логичность планирования, сдержанный декор; живописи свойственны ясность и уравновешенность композиции, чёткость сюжета, сдержанное колористическое решение.

КЛИР (греч. *κλήρος* – духовенство) – 1) в христианстве, в широком смысле слова – духовенство, то есть совокупность всех церковнослужителей и священнослужителей; 2) в узком смысле слова – духовенство за исключением архиерея; 3) совокупность служителей конкретного храма, совершающих в нем богослужение, которые подчинены епархиальному архиерею.

КЛУБ (англ. *club*) – 1) общественная организация, объединяющая людей, связанных общими интересами; 2) культурно-просветительное учреждение, организующее досуг населения.

КОГНИТИВНЫЕ ПРОЦЕССЫ – познавательные процессы человека, включая его ощущения, восприятие, внимание, воображение, память, мышление, речь.

Раздел 2. Глоссарий

КОГНИТОЛОГИЯ (греч. *γνωστικές* – познавательный + *λόγος* – знание) – комплекс исследований на стыке психологии, логики, лингвистики и информатики, целью которых является анализ функционирования знания в различных системах (технических, живых существ, обществе). Была заявлена как самостоятельная наука в 70-х гг. XX в.

КОД (фр. *code* – код, кодекс, свод правил) – система условных обозначений, названий, сигналов, применяемых для передачи, обработки и хранения различной информации.

КОДИРОВАНИЕ (фр. *code* – код, кодекс, свод правил) – преобразование сообщения в код; применяется при передаче, обработке и хранении информации.

КОД КУЛЬТУРНО-СИМВОЛИЧЕСКИЙ – набор культурных *архетипов*, характеризующих идентичность историко-культурного типа личности, социальной группы и т.п.

КОД КУЛЬТУРНЫЙ (фр. *code* – код) – 1) ключ к пониманию типа культуры; совокупность знаков, символов, смыслов и их сочетаний, которые заключены в любом объекте материальной и духовной деятельности человека, что позволяет идентифицировать определенную культуру; 2) культурное бессознательное, набор образов, связанных с каким-либо комплексом стереотипов в сознании и определяющих психологию и поведенческую реакцию человека или группы (этноса, нации и т.д.).

КОЛЛАЖ (фр. *collage* – склеивание) – 1) прием художественной техники; способ организации целого посредством соединения разнородных частей; 2) в постмодернистской философии – универсальный принцип организации культурного пространства.

КОЛОРИТ (лат. *color* – цвет, окраска) – в изобразительном искусстве (преимущественно в живописи) – система соотношений цветовых тонов, образующая определенное единство и являющаяся эстетическим претворением красочного многообразия действительности. Колорит служит одним из важнейших средств эстетически эмоциональной выразительности, компонентом художественного образа; его

Раздел 2. Глоссарий

характер связан с содержанием и общим замыслом произведений, эпохой, стилем, индивидуальностью мастера.

КОММУНИЗМ (лат. *communis* – общий) – 1) общее название различных концепций исторического процесса, в основе которых лежит принцип равенства, коллективизма, отрицание классовой структуры, эксплуатации и частной собственности; 2) в марксистской концепции – общественно-экономическая формация, которая приходит на смену капитализму и имеет в своем развитии две фазы – социализм и полный коммунизм.

КОММУНИКАНТ – 1) один из участников коммуникации: отправитель или адресат; 2) лицо, принимающее участие в передаче или приеме информации.

КОММУНИКАЦИЯ (лат. *communicatio* – сообщение, передача) – 1) форма связи (телеграф, телефон, радио и т.д.); 2) процесс обмена информацией (фактами, идеями, взглядами, эмоциями и т.д.) между двумя или более *коммуникантами* с помощью вербальных или невербальных средств с целью передачи и получения информации.

КОММУНИКАЦИЯ ВЕРБАЛЬНАЯ (лат. *verbalis* – словесный + *communication* – связывать, общаться) – устная форма коммуникации.

КОММУНИКАЦИЯ МАССОВАЯ (лат. *communicatio* – сообщение, передача) – процесс сообщения информации с помощью технических средств (пресса, радио, кинематограф, телевидение и т.д.).

КОММУНИКАЦИЯ МЕЖКУЛЬТУРНАЯ (лат. *communien* – связываю) – совокупность различных форм отношений и общения между индивидами и группами, принадлежащими к разным культурам. Понятие введено американским культурантропологом Е. Холлом в 1950-х гг.

КОММУНИКАЦИЯ НЕВЕРБАЛЬНАЯ – применение в процессе коммуникации жестов, мимики, выразительных движений, которые заменяют речь, усиливают разговорный контекст или означают оценку, отношение к ситуации.

КОММУНИКАЦИЯ СОЦИОКУЛЬТУРНАЯ (лат. *communicatio* – сообщение, передача) – процесс взаимодействия между субъектами социокультурной деятельности (индивидами, группами, организациями и т.п.) с целью передачи или обмена информацией посредством принятых в данной культуре знаковых систем (языков), приемов и средств их использования. Является одним из базовых механизмов и неотъемлемой составляющей социокультурного процесса, обеспечивая возможность формирования социальных связей, управления совместной жизнедеятельностью людей и регулирования ее отдельных областей, накопления и трансляции социального опыта.

КОМПАРАТИВИСТИКА (лат. *comparativus* – сравнительный) – общее название совокупности сравнительных методов в различных областях гуманитарного знания.

КОМПОЗИЦИЯ (лат. *compositio* – составление, связывание) – 1) построение художественного произведения, обусловленное его содержанием, характером, назначением и во многом определяющее его восприятие; 2) важнейший организующий элемент художественной формы, придающий произведению (литературному, музыкальному, живописному и т.п.) единство и цельность, подчиняющий его компоненты друг другу и целому.

КОНВЕНЦИОНАЛЬНЫЙ (лат. *conventionalis* – соответствующий договору, согласованный) – соответствующий установленным традициям.

КОНВЕНЦИОНАЛЬНЫЙ ТИП СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ РЕГУЛЯЦИИ – тип социокультурной регуляции, в основе которого лежит накопленный социальный опыт, закрепленный в традициях, обычаях, нравах, нормах, правилах, верованиях, ценностных ориентациях, умениях и навыках, технологиях и т.д., которые определяют принятый в данном сообществе порядок осуществления соответствующих действий и упорядочивающих формы коллективного взаимодействия людей (например, в *традиционном обществе*).

КОННОТАЦИЯ (лат. *connotatio* – добавочное значение) – 1) логико-философский термин, выражающий взаимоотношение ме-

Раздел 2. Глоссарий

жду смыслом и именем или комплексом имен; 2) дополнительные черты, оттенки, сопутствующие основному содержанию понятия, суждения, служащие для выражений эмоционального или оценочного отношения говорящего к предмету высказывания. Например, слова “военные” и “военщина” совпадают по своему семантическому значению, однако во втором слове присутствует негативный оттенок, которого нет в первом слове.

КОНСЕНСУС (лат. *consensus* – согласие, единодушие) – понятие, которое, в отличие от конфликта, предполагает достижение баланса интересов в обществе на основе всеобщего согласия относительно основных ценностей и этических норм.

КОНСЕРВАТИЗМ – (лат. *conservare* – охранять, сохранять) – 1) приверженность ко всему устоявшемуся, противодействующее новому (в общественной жизни, науке, искусстве и т.д.); 2) консервативные убеждения.

КОНСЕРВАТОР (лат. *conservator* – охранитель) – 1) человек консервативных убеждений, отстаивающий неизменность чего-либо; противник преобразований (в общественной жизни, науке, искусстве и т.д.); 2) член консервативной партии.

КОНСОЛИДАЦИЯ (лат. *consolidatio* – укреплять, сращивать) – объединение, сплочение отдельных лиц, групп, организаций для усиления борьбы за общие цели.

КОНСТАНТА (лат. *constants* – устойчивый) – 1) величина, значение которой остается неизменным (скорость света, гравитационная постоянная, константа кванта и т.д.); 2) знак, который сохраняет одно и то же значение в различных контекстах.

КОНСТИТУИРОВАНИЕ (лат. *constituere* – устанавливать, формировать) – 1) установление, определение состава, содержания чего-либо; 2) одно из основных понятий феноменологии Э. Гуссерля; означает продуктивную способность сознания активно воссоздавать мир, а не только воспринимать его.

КОНСТРУКТИВИЗМ (лат. *construction* – строительство, сооружение) – направление в архитектуре, искусстве и литературе

Раздел 2. Глоссарий

20-х – 30-х гг. XX в., главной установкой которого являлось сближение искусства с практикой индустриального быта.

КОНТЕКСТ (лат. *contextus* – соединение, связь) – совокупность некоторых обстоятельств, от которых зависит значение или смысл любого знака, высказывания, текста, действия.

КОНТЕНТ-АНАЛИЗ (англ. *content* – содержание) – 1) метод выявления в научном тексте употребления тех или иных терминов (понятий) и их устойчивых сочетаний, частоты и сочетаемости их с другими понятиями; 2) метод исследования в области общественных наук, предметом анализа которого является содержание текстовых массивов и продуктов коммуникативной корреспонденции; 3) в философии – метод, состоящий в переходе от многообразия текстового материала к конкретной модели содержания текста (понятийно-категориальный аппарат, двусмыслия, коллизии, парадоксы и т.д.).

КОНТИНУУМ (лат. *continuum* – непрерывное, сплошное) – понятие употребляется для обозначения непрерывных образований.

КОНТИНУУМ ПРОСТРАНСТВЕННО-ВРЕМЕННОЙ (лат. *continuum* – непрерывное, сплошное) – понятие, выражающее непрерывность физических объектов и процессов как основополагающего свойства материального мира.

КОНТРАКУЛЬТУРА – 1) понятие современной культурологии и социологии – совокупность мировоззренческих установок, поведенческих нормативов и форм духовно-практического освоения мира, альтернативная общепринятому официальному миропониманию; 2) специфическая субкультура, порожденная молодежным бунтом 1960-х – начала 1970-х гг. и основанная на отказе от социальных ценностей, норм и идеалов потребительского общества. Термин был впервые введен Т. фон Роззаком для обобщенного обозначения альтернативистских тенденций в искусстве, общественной мысли, религиозной жизни, политике и быту.

КОНФИГУРАЦИЯ (лат. *configuration* от *configure* – придаю правильную форму) – внешнее очертание, а также взаимное расположение каких-либо предметов или их частей.

КОНФИГУРАЦИЯ КУЛЬТУРНАЯ – категория, с позиций которой своеобразие той или иной конкретно-исторической локальной культуры рассматривается не столько в ракурсе уникальности каких-либо ее черт, сколько в плане неповторимой композиции составляющих ее элементов, паттернов, форм и т.п.

КОНФЛИКТ (лат. *conflictus* – столкновение) – столкновение интересов, мотивов, тенденций, субъектов общественной жизни и др.

КОНФЛИКТ КУЛЬТУРНЫЙ – критическая стадия противоречий между конфликтующими сторонами (индивидуальными, групповыми) в ценностно-нормативных установках, ориентациях, позициях, суждениях. В отличие от большинства иных видов конфликтов (экономического, политического, гендерного и др.), в основе которых лежат, как правило, прагматические противоречия, культурный конфликт специфичен своей идеологической обусловленностью (несовместимостью оценочных позиций, мировоззренческих и религиозных установок, традиционных норм и правил осуществления той или иной социально значимой деятельности и т.п.), т.е. различием в социальных опытах конфликтующих сторон, закрепленных в их идеологии.

КОНФЛИКТ ЭТНИЧЕСКИЙ (лат. *conflictus* – столкновение + греч. *έθνος* – народ) – противостояние или физическое столкновение, которое возникает или существует между этническими общинами или группами по поводу этнической территории и её ресурсов, языка, истории, культуры, религии и т.д. Этнический конфликт способен мобилизовать широкие слои этнической общины, которые придерживаются в своих действиях основных принципов бинарной оппозиции: “мы – они”, “свои – чужые”, “наши – враги”.

КОНЦЕПТ (лат. *conceptus* – мысль, понятие) – содержание понятия, его смысловая наполненность независимо от конкретно-языковой формы его выражения.

КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЯ (лат. *conceptus* – мысль, понятие) – 1) процедура введения онтологических представлений в накопленный массив эмпирических данных; 2) первичная теоретическая форма, обеспечивающая теоретическую организацию материала.

КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ СХЕМА – упорядоченная определенным образом и иерархизированная система концептов.

КОНЦЕПЦИЯ (лат. *conception* – понимание, система) – 1) определенный способ понимания, трактовки каких-либо явлений, основная точка зрения, руководящая идея для их освещения; 2) ведущий замысел, конструктивный принцип различных видов деятельности.

КОНЦЕПЦИЯ МОДЕРНИЗАЦИИ – один из содержательных аспектов концепции индустриализации; теоретическая модель семантических и аксиологических трансформаций сознания и культуры в контексте становления индустриального общества. Ранними аналогами концепции модернизации были идеи о содержательной трансформации социокультурной сферы в контексте перехода от традиционного к нетрадиционному обществу, разработанные в философских учениях Э. Дюркгейма, Ч. Кули, К. Маркса, Г. Мейна, Ф. Тенниса.

КОРАН – главная священная книга мусульман, собрание проповедей, обрядовых и юридических установок, молитв, назидательных рассказов и притч, произнесенных Мухаммедом в Мекке и Медине. В настоящее время в отдельных арабских странах (например, Саудовской Аравии) Коран официально считается конституцией государства; в ряде мусульманских государств, стоящих на принципах исламского фундаментализма (Иран, Судан, Афганистан и др.), рассматривается как важнейший нормативно-правовой акт, имеющий силу закона.

КРЕАТИВНОСТЬ – 1) способность человека к творческой деятельности (реализации собственной индивидуальности), результатом которой становится или новое видение проблемы, ситуации, или новый продукт; 2) особое состояние субъекта, предупреждающее процесс *творчества*, характеризует способность творческого субъекта к инновациям, степень его готовности к творческой самореализации. Отправной точкой креативности являются: осознание субъектом необходимости творческого акта; осмысления своих возможностей его осуществления.

КРИЗИС ИДЕНТИФИКАЦИИ (греч. *κρίσις* – поворотный пункт, решение, исход) – социокультурный феномен, оформившийся в контексте культуры *постмодерна* и заключающийся в разрушении целостного восприятия субъектом себя как аутоидентифицированной личности. Термин принадлежит Дж. Уарду.

КРИЗИС СОЦИОКУЛЬТУРНЫЙ (греч. *κρίσις* – поворотный пункт, решение, исход) – 1) крутой перелом, переходное состояние социокультурного процесса, духовной сферы общества; 2) нарушение баланса структурной упорядоченности социокультурной системы, согласованности и взаимодополняемости в функционировании её различных подсистем, эффективности взаимосвязей между её компонентами.

КУБИЗМ (фр. *cube* – куб) – направление модернизма во французском искусстве начала XX в. (П. Пикассо, Ж Брак в живописи; Г. Аполлинер, А. Сальмон в поэзии), концепция которого строилась на попытке найти простые пространственные модели и формы, отражающие всю сложность и многообразие жизни. По сути – это примитивизм, воспринимающий мир через формы геометрически правильных фигур.

КУЛЬТ (лат. *cultus* – почитание, поклонение) – 1) преклонение перед кем-либо или чем-либо (например, культ личности); 2) в религии – служение божеству; совокупность специфических действий, обрядов, ритуалов, связанных с верой в сверхъестественное.

КУЛЬТУРА (лат. *cultura* – возделывание, воспитание, образование, развитие, почитание) – 1) в общем понимании – совокупность искусственных порядков и объектов, созданных людьми в дополнение к природным, заученным формам человеческого поведения и деятельности, обретенных знаний, образов самопознания и символических обозначений окружающего мира; 2) возделанная среда обитания людей, организованная посредством специфических человеческих способов (технологий) деятельности и насыщенная продуктами (результатами) этой деятельности; 3) мир личностей, чье сознание и поведение мотивируется и регулируется не столько биологически-

ми, сколько социальными интересами и потребностями, общепринятыми нормами и правилами их удовлетворения; 4) мир коллективов людей, объединенных общими экзистенциальными ориентациями, социальными проблемами и опытом совместной жизнедеятельности; 5) мир особых нормативных порядков и форм осуществления деятельности и образов сознания, аккумулированных и селективных социальным опытом на основании критериев их приемлемости по социальной цене и последствиям, их допустимости с точки зрения поддержания уровня социальной консолидированности сообществ и воплощенных в системах социальных целей, ценностей, правил, обычаев, социальных стандартов, технологий социализации личности и воспроизводства сообществ как устойчивых функциональных целостностей, опредмеченных в специфических чертах технологий и продуктов любой социально значимой и целенаправленной активности людей; 6) мир символических обозначений явлений и понятий, сконструированный людьми с целью фиксации и трансляции социально значимой информации, знаний, представлений, опыта, идей и т.п.; 7) мир творческих новаций – способов и результатов познания, интеллектуальных и образных рефлексий бытия и его практического преобразования с целью расширения объемов производства, распределения и потребления социальных благ.

КУЛЬТУРА XXI в. – новые формы и средства реализации достижений человечества: внедрение фундаментальных научных открытий, развитие средств коммуникации, космической связи и компьютеризации, прорыв в биотехнологиях, применение новых материалов, появление новых форм интернационализации общественной жизни и массовой культуры и т.д., межпланетные полеты людей.

КУЛЬТУРА АВТОХТОННАЯ (греч. *αὐτοχθών* – коренной, местный) – культура, которая развивается на определенной территории настолько долго, что вступает в органическую связь с природными условиями данной местности и не считается привнесенной извне.

КУЛЬТУРА ДОМИНИРУЮЩАЯ – совокупность ценностей, верований, традиций, обычаев, которыми руководствуется большинство членов общества.

Раздел 2. Глоссарий

КУЛЬТУРА ДУХОВНАЯ – одна из сторон общей культуры человечества, противопоставляемая *культуре материальной*; явления, связанные с сознанием, интеллектуальной, а также эмоционально-психологической деятельностью человека – язык, обычаи, нравы, верования, знания, искусство и т.п.

КУЛЬТУРА ЖИЗНЕОБЕСПЕЧЕНИЯ – 1) область культуры, регулирующая деятельность человека по поддержанию, сохранению и развитию биосоциальных основ и структур его существования; 2) в широком значении – вся система организации человеческой жизнедеятельности как совокупности теоретических и практических действий, ориентированных на упорядочение, сохранение и эффективное функционирование некоторого сообщества людей, а также на создание необходимых для этого условий жизни (экономических, политических, правовых и т.п.).

КУЛЬТУРА КОРПОРАТИВНАЯ – совокупность наиболее важных положений деятельности организации, определяемых ее миссией и стратегией развития, которые находят выражение в комплексе социальных норм, ценностей, методов принятия решений, традиций, поведения, разделяемых большинством ее сотрудников.

КУЛЬТУРА ЛОКАЛЬНАЯ (англ. *local* – местный) – культура определенного *культурного ареала*. Каждая из локальных культур имеет свои специфические черты и особенности, которые зависят от географических, социально-исторических и экономических условий.

КУЛЬТУРА МАССОВАЯ (англ. *mass Culture*) – термин, используемый в современной культурологии для обозначения специфической разновидности духовного производства, ориентированного на “среднего” потребителя и предполагающего возможность широкого тиражирования определенного продукта. В общепринятом культурологическом смысле термин впервые использовал американский искусствовед М. Хоркхаймер в работе “Искусство и массовая культура” (1941).

КУЛЬТУРА МАТЕРИАЛЬНАЯ (англ. *culture + material*; нем. *Kultur + materielle*) – воплощение материализованных человеческих

потребностей; включает в себя все материальные артефакты и технологии, средства жизнеобеспечения, созданные человечеством (машины, сооружения, произведения искусства и др.).

КУЛЬТУРА МЕЖНАЦИОНАЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ – уровень взаимоотношений между этносами и людьми различных национальностей на основе правовых норм и нравственных принципов, норм взаимного уважения и доверия. Ее неразвитость, низкий уровень способствует возникновению межэтнических и межнациональных конфликтов.

КУЛЬТУРА МИРОВАЯ – совокупность лучших достижений человечества от древних цивилизаций до наших дней.

КУЛЬТУРА МЫШЛЕНИЯ – осознанное отношение к процессу рассуждения, умение правильно строить доказательства, опровержения, проводить аналогии, выдвигать гипотезы, находить и устранять ошибки в своих и чужих рассуждениях.

КУЛЬТУРА НАРОДНАЯ – субкультура *страты*, в которой доминирует *конвенциональный тип* социокультурной регуляции и ретрансляции коллективного опыта. Это касается не только материально-производственной практики, но и любой формы деятельности (социальной, коммуникативной, художественной, религиозной), которая осуществляется коллективно или индивидуально. Именно благодаря *конвенциональным* механизмам регуляции, народная культура менее всего подвержена *изменениям*. Ее инвариантную основу составляют традиционность, коллективность, синкретичность, символичность, а также ментальность и самоидентификация индивида. Народную культуру доиндустриального периода развития общества называют *традиционной*.

КУЛЬТУРА НАЦИОНАЛЬНАЯ – совокупность материальных и духовных ценностей нации, а также практикуемых ею основных способов взаимодействия с природой и социальным окружением.

КУЛЬТУРА ПРАВСТВЕННАЯ – уровень нравственного развития общества (человека), отражающий степень освоения им морального опыта культуры человечества; способность органического

Раздел 2. Глоссарий

и последовательного воплощения в поведении и межличностном общении общепринятых ценностей, норм и принципов, готовность к постоянному самосовершенствованию.

КУЛЬТУРА ПОВСЕДНЕВНАЯ – совокупность идей, принципов, процессов, явлений культуры, связанных с повседневной жизнью людей.

КУЛЬТУРА ПОЛИТИЧЕСКАЯ – сфера культуры, отражающая представления о цивилизованных формах политического прогресса, оценках уровня его развития. Понятие включает в себя политическую мысль, связь культуры и политической философии, а также оценку политических структур с точки зрения культуры, политического самосознания, политического поведения членов общества.

КУЛЬТУРА РЕГИОНАЛЬНАЯ (лат. *regionis* – область) – культура на определенной территории (области, района, части страны и т.д.), обладающей целостностью и общностью природных, социально-экономических, национально-культурных и иных условий.

КУЛЬТУРА РЕЛИГИОЗНАЯ – сфера культуры, в которой содержанием и целью деятельности всех субъектов является постижение *метафизических* проблем человеческого существования, общества и мира на основе веры в *сверхъестественное*. Основные элементы религиозной культуры: 1) религиозное сознание – система религиозных идей, понятий, принципов, концепций, сущностью которых является вера в сверхъестественное; 2) религиозные чувства, которые направлены не на реальные, а на иллюзорные объекты и обращены к сверхъестественному; 3) религиозный культ – система действий и коммуникаций со сверхъестественным (обряды, ритуалы, молитвы и т.д.); 4) религиозные организации (в христианстве – церковь, секта, деноминация).

КУЛЬТУРА СЕМИОТИЧЕСКАЯ – понятие, характеризующее культуру как мир символических обозначений явлений и понятий, сконструированный людьми с целью фиксации и трансляции со-

Раздел 2. Глоссарий

циально значимой информации, знаний, представлений, опыта, идей и т.д.; в широком смысле – сфера знаковой деятельности человека.

КУЛЬТУРА ТРАДИЦИОННАЯ – культура традиционного общества, в котором преобладают конвенциональные средства социокультурной регуляции в виде комплекса традиций, обычаев с достаточно жесткими установками.

КУЛЬТУРА УПРАВЛЕНИЯ – совокупность теоретических и практических положений, принципов и норм управления, которые имеют общий характер и касаются всех аспектов человеческой деятельности.

КУЛЬТУРА УПРАВЛЕНЧЕСКОГО РЕШЕНИЯ – совокупность теоретических и практических положений, принципов и норм управления, которые дают возможность руководителю выбрать оптимальный вариант деятельности, способствующий решению проблемы и достижению поставленной цели.

КУЛЬТУРА ХОЗЯЙСТВЕННАЯ – 1) социализированная сфера культуры, связанная с формированием, организацией и воспроизведением отношений между членами общества, складывающихся в процессе их совместной деятельности, направленной на удовлетворение жизненных потребностей; 2) способ упорядочения, нормативной регуляции, мотивации, реализации совместной деятельности членов общества, ориентированный на их жизнеобеспечение.

КУЛЬТУРА ХУДОЖЕСТВЕННАЯ – одна из специализированных сфер культуры, в рамках которой решаются задачи интеллектуально-чувственного отображения бытия в художественных образах, а также разносторонних аспектов обеспечения этой деятельности.

КУЛЬТУРА ЭЗОТЕРИЧЕСКАЯ (греч. *ἑσωτερικός* – внутренний) – древнейшая и неотъемлемая часть общей культуры человечества, содержащая систему самых общих представлений о происхождении, строении и мировом порядке.

КУЛЬТУРА ЭЛИТАРНАЯ (фр. *elite* – лучшее, отборное + лат. *cultura* – культура) – субкультура привилегированных групп общества, характеризующаяся принципиальной закрытостью, духовным

Раздел 2. Глоссарий

аристократизмом и ценностно-смысловой самодостаточностью. Расчитана на утонченную и интеллектуальную часть общества, которая может понять и оценить мастерство, профессионализм её творцов.

КУЛЬТУРА ЭТНИЧЕСКАЯ – культура, представляющая собой автохтонную организацию духовной, социальной и материальной жизнедеятельности и мировосприятия, которые присущи определённому *этносу*. Её основными *инвариантами* является традиционность, коллективность, синкретичность и символичность. Главная функциональная задача этнической культуры – сохранение определённого уровня социальной консолидации этнической общности.

КУЛЬТУРНАЯ ДИНАМИКА – 1) изменения внутри культуры и во взаимодействии разных культур, для которых характерна целостность, наличие упорядоченных тенденций, а также направленный характер; 2) раздел теории культуры, в рамках которого изучаются процессы изменчивости в культуре, их обусловленность, направленность, сила выраженности, закономерности адаптации культуры к новым условиям, а также факторы, определяющие изменения в культуре, условия и механизмы, детерминирующие эти изменения.

КУЛЬТУРНАЯ ПЕРЦЕПЦИЯ (лат. *perceptio* – восприятие + *cultura*) – процесс восприятия традиций и ценностей другой культуры.

КУЛЬТУРНАЯ СЕМАНТИКА – 1) область науки о культуре, изучающая культурные объекты (системные и несистемные, универсальные и специфичные и т.д.) с точки зрения выражаемого ими смысла, *значения*; 2) междисциплинарная область науки о культуре, связывающая смысл (*концепт, десигнат*) с реальным предметом, событием, явлением (*денотатом*), со знаком, фиксирующим данный смысл и выступающим как его опредмеченный коммуникативный аналог, а также с пользователем (индивидуальным или коллективным), который в процессе коммуникации интерпретирует данный смысл.

КУЛЬТУРНО–ИСТОРИЧЕСКАЯ ЭПОХА – определённый этап развития человечества, который характеризуется общностью философских, религиозных и политических идей, научных понятий,

Раздел 2. Глоссарий

психологических особенностей мировосприятия, этических и моральных норм, эстетических критериев жизни и т.д.

КУЛЬТУРНО-ЭВОЛЮЦИОННАЯ ШКОЛА (Л. Уайта) – направление неозолуционизма в изучении культурных явлений, общих закономерностей культурно-исторического процесса и специфики культуры (Д. Аберле, Р. Адамс, Р. Андерсон, Г. Докул, Р. Карнейро, Б. Меггерс, М. Оплер, М. Салинс, М. Харрис и др.). Теоретическую основу направления составили разработки Л. Уайта: концепция культуры как самоорганизующейся системы; роль технологической подсистемы как средства взаимодействия человека с естественной средой обитания; энергетическая теория и введение в науку о культуре методов исследования естественных наук; использование второго закона термодинамики; моделирование как способ изучения культуры.

КУЛЬТУРНЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ – 1) процесс изменения культурных паттернов общества; 2) любые трансформации в культуре, в том числе те, которые лишены целостности, ярко выраженной направленности движения. Понятие “культурные изменения” шире, чем понятие “культурная динамика”.

КУЛЬТУРНЫЕ УНИВЕРСАЛИИ (лат. *universalis* – общий, всеобщий) – 1) общечеловеческие репрезентации культурного опыта и деятельности, символически отраженные в *эйдетической памяти*, образно-мировоззренческих конструкциях, этимологических ценностях языка, искусстве и словесности; 2) понятия, выражающие онтологические и экзистентные константы человеческого бытия (нормы, ценности, идеи, правила, традиции, стереотипы мышления и поведения, верования и т.д.), которые носят всеобщий характер, присутствуя на всех этапах развития человечества, не зависят от форм социальной и культурной жизни, географического места и других факторов.

КУЛЬТУРНЫЕ ЦЕННОСТИ – моральные, эстетические и культурные идеалы, нормы и образцы поведения, языки и диалекты, национальные традиции и обычаи, выдающиеся произведения культуры и искусства, результаты и методы исследований куль-

Раздел 2. Глоссарий

турной деятельности, предметы и технологии, а также уникальные сооружения, территории и объекты, имеющие историко-культурное значение и ценность.

КУЛЬТУРНЫЙ ЗАСТОЙ – состояние длительной неизменности и повторяемости норм, ценностей, смыслов, знаний, при котором резко ограничиваются или запрещаются нововведения. Застой следует отличать от устойчивости культурных традиций, когда традиции доминируют над инновациями, как например, в народной культуре.

КУЛЬТУРНЫЙ ПЛЮРАЛИЗМ (лат. *pluralis* – множественный) – 1) концепция, основанная на принципах: признания культурного многообразия; равноправного сосуществования и развития культур этносов и меньшинств, сохраняющих свою идентичность в составе какой-либо единой общности; 2) доктрина, подчеркивающая социальные преимущества культурного многообразия, ориентированная на сохранение культурных различий, которые иногда входят в противоречие с основными ценностями и нормами господствующей культуры.

КУЛЬТУРНЫЙ ПРОГРЕСС (лат. *progressus* – движение вперед) – форма культурных изменений, определяющая тенденцию движения социокультурной системы к более совершенной форме.

КУЛЬТУРНЫЙ РЕГРЕСС (лат. *regressus* – обратное движение) – форма культурных изменений, для которой характерны процессы деградации социокультурной системы, перехода от высшего к низшему уровню, возвращение к отжившим формам и структурам.

КУЛЬТУРНЫЙ РЕЛЯТИВИЗМ (лат. *relativus* – относительный) – концепция, в основе которой лежит принцип исторического своеобразия каждой культуры, путей их развития, ценностных систем и культурно-исторических типов.

КУЛЬТУРОГЕНЕЗ (лат. *cultura* + греч. *γένεση* – возникновение, происхождение) – один из видов социальной и исторической ди-

намики культуры, который заключается в рождении новых культурных форм и их интеграции в существующие культурные системы, а также в формировании новых культурных систем и конфигураций. С позиции эволюционистской теории основной причиной культурогенеза является необходимость в адаптации человеческих сообществ к меняющимся условиям их существования.

КУЛЬТУРОЛОГИЯ – интегративная наука, формирующаяся на стыке социального и гуманитарного знания о человеке и обществе, изучающая *культуру* как целостность, специфическую функцию и модальность человеческого бытия. Термин предложен американским культурантропологом Л. Уайтом.

КУЛЬТУРОЛОГИЯ ИСТОРИЧЕСКАЯ – область науки, исследующая динамику происхождения, функционирования, пространственно-временной локализации, воспроизводства и изменчивости социально-культурных комплексов исторического сообщества (локальных культур, культурно-исторических типов), а также их отдельных системообразующих составляющих (форм, процессов, порядков, функциональных подсистем и пр.); осуществляющая методологически корректное описание исторических культур как устойчивых системных целостностей, самоорганизующихся, саморегулирующихся и самовоспроизводящихся на основе упорядоченных комплексов социальных конвенций, выработанных практикой коллективной жизнедеятельности людей; разрабатывающая основания для классификации, типологизации и реконструктивного моделирования исторических культурных систем; выстраивающая объяснительные модели исторической динамики становления и изменчивости их локальных и универсальных черт и характеристик.

КУЛЬТУРОЛОГИЯ ПРИКЛАДНАЯ – 1) отрасль культурологии, которая изучает, планирует и разрабатывает методику целенаправленного прогнозирования и управления социокультурными процессами в рамках социальной и культурной политики, осуществляемой культурными институтами и общественными организациями; 2) совокупность культурологических концепций, методологических принципов и методов познания, а также знаний, ориентированных на

Раздел 2. Глоссарий

применение в разных областях социального взаимодействия и на достижение определенных практических результатов.

КУЛЬТУРОЛОГИЯ ПСИХОАНАЛИТИЧЕСКАЯ – совокупность сложившихся в психоанализе учений, раскрывающих психологические аспекты культуры. В ее основе лежит учение З. Фрейда, его установка на выявление роли бессознательных импульсов в поведении людей. Тема взаимоотношений человека и культурной среды рассматривается как противостояние индивида, охваченного инстинктами, и культуры, которая накладывает на проявление индивидуальных стихийных порывов систему запретов. Представители психоаналитической школы – А. Адлер, Й. Брейер, З. Фрейд, Э. Фромм, К. Юнг и др.

КУЛЬТУРОЛОГИЯ ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ – область науки, которая изучает концептуальные основы культурологии как науки, направления и этапы развития культурологической мысли, исследует культуру как целостность, конкретно-исторические явления культуры, выявляет универсальные закономерности их возникновения, эволюции и функционирования.

Л

ЛАБИРИНТ
ЛАНДШАФТ
ЛАНДШАФТ КУЛЬТУРНЫЙ
ЛЕГИТИМНОСТЬ
ЛЕГО
ЛИБЕРАЛИЗМ
ЛИНГВИСТИКА

Раздел 2. Глоссарий

ЛИНГВИСТИКА СТРУКТУРНАЯ
ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ ПОВОРОТ
ЛИТЕРАТУРА
ЛИЧНОСТЬ
ЛОГИКА
ЛОГИКА ИНДУКТИВНАЯ
ЛОГОС
ЛОГОФИЛИЯ
ЛОГОЦЕНТРИЗМ
ЛОКАЛИЗАЦИЯ
ЛОКАЛЬНЫЙ

ЛАБИРИНТ (греч. *λαβύρινθος* – лабиринт) – 1) система сообщающихся друг с другом помещений со сложными, запутанными ходами, из которой трудно найти выход; 2) образ-метафора постмодернизма – один из центральных элементов системы понятий философского миропонимания Х. Борхеса. Лабиринт у Х. Борхеса выступает как образно-знаковая модель Универсума, архитектоника которой обусловлена собственными правилами.

ЛАНДШАФТ (нім. *Landschaft* – вид местности) – 1) общий вид местности; 2) термин, используемый постмодернистской философией в контексте философской парадигмы многомерности структур бытия и человеческого мышления;

ЛАНДШАФТ КУЛЬТУРНЫЙ – земное пространство, включающее все присущие ему природные и антропогенные компоненты; формируется в результате сознательной, целенаправленной деятельности человека для удовлетворения тех или иных его потребностей.

ЛЕГИТИМНОСТЬ (лат. *legitimus* – законный) – законность режима, политических деятелей и лидеров, вытекающая не из формальных законов и декретов, а из социального согласия и принятия их в качестве законных, т. е. соответствующих ценностным нормам со стороны самих граждан. Понятие ввел в научный оборот М. Вебер.

Раздел 2. Глоссарий

ЛЕГО (лат. *lego* – собирать, конструировать) – в постмодернистской философии – игровой феномен (тип детского конструктора), выражающий переориентацию парадигмы современной культуры с формы конструирования как воспроизведения канона на конструирование в качестве свободного варьирования предметности.

ЛИБЕРАЛИЗМ (лат. *liberalis* – свободный) – идейное и общественно-политическое течение, возникшее в европейских странах в XVII–XVIII вв. и провозгласившее принцип гражданских, политических, экономических свобод. В XIX – начале XX вв. сформировались основные положения либерализма: гражданское общество, права и свободы личности, правовое государство, свобода предпринимательства и др.; в современных условиях идеи либерализма получили развитие в неолиберальных концепциях.

ЛИНГВИСТИКА (лат. *lingua* – язык) – наука, изучающая языки, их строение, функционирование и развитие. Выделилась из философии в начале XIX в. с появлением собственных методов исследования.

ЛИНГВИСТИКА СТРУКТУРНАЯ (лат. *lingua* – язык) – направление в лингвистике, рассматривающее язык как структурно организованную знаковую систему и описывающее эту систему.

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ ПОВОРОТ – термин, определяющий ситуацию первой половины – середины XX в. и обозначающий момент перехода от классической философии, которая рассматривала сознание как основу философствования, к философии неклассической, выступающей с критикой метафизики сознания и воспринимающей язык как онтологическую основу мышления и деятельности.

ЛИТЕРАТУРА (лат. *literature* – написанное) – 1) произведения письменности, имеющие общественное значение; 2) художественная литература – один из видов искусства, в котором средством создания художественного образа является слово, язык; 3) научная литература – совокупность печатных произведений, посвящённых проблемам какой-либо науки, отрасли знаний, тем или иным специальным вопросам.

Раздел 2. Глоссарий

ЛИЧНОСТЬ – 1) понятие, интегрирующее свойства человека как *Homo sapiens*, как творца и носителя культуры, а также как социального существа; 2) устойчивая система социально значимых черт, характеризующих индивида как члена общества или общности.

ЛОГИКА – философская наука о формах, законах и методах познания объективного мира на ступени абстрактного мышления, а также о языке как средстве такого познания.

ЛОГИКА ИНДУКТИВНАЯ – раздел логики, в котором изучаются логические процессы перехода от знания о единичном и отдельном к знанию об общем.

ЛОГОС (греч. *λόγος* – речь) – 1) термин в античной и средневековой философии, обозначающий единство мышления и языка; 2) философский термин, фиксирующий единство понятия, слова и смысла, причем слово понимается в данном случае не столько в фонетическом, сколько в семантическом плане.

ЛОГОФИЛИЯ (греч. *λόγος* – речь; *φιλία* – любовь) – понятие, введенное философией постмодернизма для обозначения специфики социокультурного статуса *дискурса* и фиксирующее аксиологическую приоритетность феноменов дискурсивности и *логоса* в контексте европейской культуры.

ЛОГОЦЕНТРИЗМ (греч. *λόγος* – знание + центр) – понятие, введенное постмодернистской философией для характеристики классической культурной традиции, основанной на осмыслении бытия как феномена с имманентной логикой. Постмодернистская концепция ориентируется на “демонтаж” логоцентризма, постулируя отсутствие исходного “смысла” бытия и универсальной закономерности мироздания.

ЛОКАЛИЗАЦИЯ (лат. *lokalis* – местный; *locus* – место) – отнесение чего-нибудь к определенному месту; ограничение места действия, распространения какого-либо явления, процесса.

ЛОКАЛЬНЫЙ (лат. *lokalis* – местный; *locus* – место) – местный, свойственный данному месту; не выходящий за определённые пределы.

М

МАГИЯ
МАНИПУЛЯЦИЯ
МАНИПУЛЯЦИЯ МАССОВЫМ СОЗНАНИЕМ
МАНЬЕРИЗМ
МАРГИНАЛЬНАЯ КУЛЬТУРА
МАРГИНАЛЬНОСТЬ
МАРКСИЗМ
МАСС-МЕДИА
МАТЕРИАЛИЗМ
МАТЕРИЯ
МАШИННОЕ ИСКУССТВО
МЕДИА
МЕДИАКУЛЬТУРА
МЕДИТАЦИЯ
МЕМ
МЕНЕДЖМЕНТ
МЕНТАЛЬНОСТЬ, менталитет
МЕТАНАРРАЦИЯ
МЕТАФИЗИКА
МЕТАФОРА
МЕТОД
МЕТОД АБСТРАГИРОВАНИЯ
МЕТОД АКСИОЛОГИЧЕСКИЙ

Раздел 2. Глоссарий

МЕТОД АКСИОМАТИЧЕСКИЙ
МЕТОД АНАЛИТИЧЕСКИЙ, анализ
МЕТОД АНАЛОГИИ
МЕТОД ГЕНЕРАЛИЗАЦИИ
МЕТОД ГИПОТЕТИКО-ДЕДУКТИВНЫЙ
МЕТОД ДЕДУКЦИИ
МЕТОД ДИАЛЕКТИЧЕСКИЙ
МЕТОД ДИАХРОНИЧЕСКИЙ
МЕТОД ИДЕАЛИЗАЦИИ
МЕТОД ИДЕОГРАФИЧЕСКИЙ
МЕТОД ИЗМЕРЕНИЯ
МЕТОД ИНДУКЦИИ
МЕТОД ИСТОРИЧЕСКИЙ
МЕТОД КРОСС-КУЛЬТУРНЫЙ
МЕТОД НАБЛЮДЕНИЯ
МЕТОД НАУЧНОГО ПРЕДВИДЕНИЯ
МЕТОД ПОЗНАНИЯ
МЕТОД ПСИХОАНАЛИТИЧЕСКИЙ, психоанализ
МЕТОД СЕМИОТИЧЕСКИЙ
МЕТОД СИНХРОНИЧЕСКИЙ
МЕТОД СРАВНИТЕЛЬНО-ИСТОРИЧЕСКИЙ
МЕТОД СРАВНИТЕЛЬНЫЙ, компаративный
МЕТОД УНИВЕРСАЛЬНЫЙ, всеобщий философский
МЕТОД ФОРМАЛИЗАЦИИ
МЕТОДИКА
МЕТОДОЛОГИЯ
МЕТОДЫ КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ
МЕТОДЫ ОБЩЕНАУЧНЫЕ
МЕТОДЫ ТЕОРЕТИКО-ЭМПИРИЧЕСКИЕ
МЕТОДЫ ТЕОРЕТИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

Раздел 2. Глоссарий

МЕТОДЫ ЭМПИРИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ
МИНИМАЛИЗМ
МИРОВОЗЗРЕНИЕ
МИСТИЦИЗМ
МИФ
МИФОЛОГЕМА
МИФОЛОГЕМА МАГА
МНОГОМЕРНОСТЬ
МОДА
МОДАЛЬНОСТЬ
МОДЕЛИРОВАНИЕ
МОДЕЛЬ
МОДЕРН
МОДЕРНИЗАЦИЯ
МОДЕРНИЗМ
МОДИФИКАЦИЯ
МОДУЛЬ
МОДУС
МОМЕНТ
МОНАДА
МОНАДОЛОГИЯ
МОНИЗМ
МОНОТЕИЗМ
МОРАЛЬ
МОРАЛЬНОЕ САМОСОЗНАНИЕ
МОРАЛЬНОЕ СОЗНАНИЕ
МОРАЛЬНОСТЬ, нравственность
МОРТАЛЬНЫЙ ДИСКУРС
МОРФОЛОГИЯ КУЛЬТУРЫ
МОТИВ

Раздел 2. Глоссарий

МУЗЫКА
МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛИЗМ
МЫШЛЕНИЕ
МЫШЛЕНИЕ АБСТРАКТНОЕ
МЫШЛЕНИЕ ХУДОЖЕСТВЕННОЕ

МАГИЯ (греч. *μαγεία* – колдовство, волшебство) – 1) понятие, используемое для описания системы мышления, при которой человек обращается к тайным силам с целью влияния на события, а также на состояние *материи*; 2) символическое действие (обряд), связанное с верой в сверхъестественную способность человека воздействовать на людей и явления природы. Магия возникла в первобытном обществе.

МАНИПУЛЯЦИЯ (лат. *manipulate; manipulus* – горсть, пучок) – 1) сложный прием, действие над чем-либо при работе руками; 2) разнообразные политические способы влиять на общественное мнение в корыстных целях.

МАНИПУЛЯЦИЯ МАССОВЫМ СОЗНАНИЕМ – один из способов управления людьми путем создания иллюзий или условий для контролирования их поведения. Воздействие направлено на психику личности, осуществляется скрытно и ставит своей задачей изменение ее мнений, побуждений и целей в нужном некоторой группе людей направлении.

МАНЬЕРИЗМ (итал. *manierismo* – причудливость, химерность) – стилевое течение XVI – начала XVII вв. в европейской литературе и изобразительном искусстве, отобразившее кризис гуманистической культуры Возрождения. Характерные черты маньеризма: экзальтация, гиперболизм, субъективизм, деформация пропорций.

МАРГИНАЛЬНАЯ КУЛЬТУРА (лат. *margo* – граница + культура) – 1) культура, которая находится в оппозиции к культурной общности, автохтонной на данной территории; фундаментальными ее

Раздел 2. Глоссарий

чертами являются неукорененность, нефинитность (принципиальная незавершенность) и склонность к деконструкции; 2) совокупность локальных культур (*субкультур*), базисные принципы которых оцениваются с точки зрения господствующего культурного канона как чуждые или враждебные. Объективными условиями формирования этого феномена являются процессы трансформации общества в переходные или кризисные этапы его развития (модернизация, “перестройка” и т.п.), изменения социальной структуры (появление новых социальных групп или потеря ими прежнего статуса), различные формы взаимодействия культур (от военных конфликтов до экономического сотрудничества и культурного обмена).

МАРГИНАЛЬНОСТЬ (лат. *margo* – граница) – понятие, применяемое для обозначения состояния человека (группы), который существует вне определенной социальной страты, что накладывает отпечаток на его психику и образ жизни. Термин был введен в научный оборот американским социологом Р. Парком с целью выявления социально-психологических последствий неприспособленности мигрантов к условиям городской среды.

МАРКСИЗМ – философское, идеологическое, политико-экономическое учение, названное по имени его основателя К. Маркса. Возникло в середине XIX в. как система взглядов на природу, общество и познание. Базируется на: основе материализма и диалектики; трактовке социально-исторического процесса как последовательной и закономерной смены общественно-экономических формаций, завершающейся переходом к коммунизму путем радикальной социальной (пролетарской) революции.

МАСС-МЕДИА (лат. *mass* – массовый, масса + *media (medium)* – средство, посредничество) – средства массовой коммуникации (пресса, кино, телевидение, аудио- и видеокассеты, плакаты и т.п.); технологии и институты, через которые централизованно распространяется информация.

МАТЕРИАЛИЗМ (лат. *materialis* – вещественный) – направление в философии, противоположное *идеализму*; исходит из того, что материя первична по отношению к сознанию, существует вне и неза-

Раздел 2. Глоссарий

висимо от сознания; в *марксизме* материализм был соединен с *диалектикой* и применен к познанию общества.

МАТЕРИЯ (лат. *materia* – вещество) – 1) вещество, субстрат, субстанция; 2) философская категория для обозначения объективной реальности, которая дана человеку в ощущениях, существуя независимо от них.

МАШИННОЕ ИСКУССТВО – тенденция в художественном модернизме, программной идеей которой является соединение художественного и технического творчеств. Генетически восходит к раннему футуризму с его пафосным восприятием технических достижений начала XX в., интерпретированных как свидетельство перехода от “эпохи человека” к “эпохе техники”.

МЕДИА (лат. *medium* – посредник) – 1) начальная часть сложных слов, относящихся к средствам массовой информации (медиаобразование, медиапространство, медиахолдинг, медиабанг и т.п.); 2) совокупность средств аудио-, теле- и визуальной коммуникации.

МЕДИАКУЛЬТУРА – 1) совокупность информационно-коммуникационных средств поиска, сбора, производства и передачи информации, а также культуры ее восприятия социальными группами и социумом в целом; 2) способность человека эффективно взаимодействовать с *масс-медиа*, адекватно функционировать в информационной среде.

МЕДИТАЦИЯ (лат. *meditatio* – размышление) – 1) состояние полного сосредоточения и самоуглубленности, сопровождаемое физической расслабленностью, отсутствием эмоциональных проявлений, отрешенностью от внешнего мира; 2) размышление, мысленное созерцание.

МЕМ (греч. *μνήμη* – память) – единица передачи культурной информации, распространяемая от одного человека к другому (посредством имитации, обучения и др.). Понятие и его концепция были

Раздел 2. Глоссарий

разработаны Р. Докинзом в книге “Эгоистичный ген” (1976) для описания процессов хранения и распространения отдельных элементов культуры.

МЕНЕДЖМЕНТ (лат. *management* – управление) – в культурно-художественной сфере – процесс планирования, организации, мотивации, контроля и координации, направленный на достижение определённых целей в области социокультурной деятельности с помощью профессионально подготовленных специалистов.

МЕНТАЛЬНОСТЬ, менталитет (лат. *mens* – ум, мышление, образ мыслей, душевный строй) – определенный образ мыслей, совокупность умственных навыков и духовных установок, присущих отдельному человеку или общественной группе. Ментальность является той матрицей, через которую стимулируется, мотивируется, программируется, координируется, социально воспроизводится активность людей, а также организуется, функционирует и развивается сам социум. В научный оборот термин введен М. Блоком, Л. Леви-Брюлем, Л. Февром.

МЕТАНАРРАЦИЯ (греч. *meta* – за + лат. *narratio* – изложение; метаповествование, большая история) – понятие философии постмодернизма, трактующего культуру модерна как культуру “больших нарративов” – социокультурных доминант, установок, задающих конкретный тип рациональности (новоевропейские идеи эмансипации и социального прогресса; гегелевская диалектика духа; просветительская трактовка знания как инструмента разрешения любых проблем и т.п.). Постмодернизм рассматривает метанаррацию как своеобразную идеологию модернизма, которая навязывает обществу и культуре в целом определенный мировоззренческий комплекс идей, ограничивая, подавляя, упорядочивая и контролируя людское сознание. В силу этого постмодернизм подвергает сомнению идеи модернизма, его систему ценностей, настаивая на равноправности множества сосуществующих мировоззрений.

МЕТАФИЗИКА (греч. *μετὰ + φυσικά* – “то, что после физики”) – 1) философское учение о сверхчувствительных (недоступных опыту)

Раздел 2. Глоссарий

принципах бытия. Содержит: учение о самой сущности (онтология); сущности мира (космология); о человеке (философская антропология, экзистенциализм); о существовании и сущности Бога (теология). Термин ввел Андроник Родосский (I в. до н.э.). 2) В марксизме – метод противоположный *диалектике*, тяготеющий к построению однозначной, статичной и умозрительной картины мира, рассматривающий явления вне их взаимосвязи и развития.

МЕТАФОРА (греч. *μεταφορά* – перенесение) – перенесение свойств одного предмета (явления или грани бытия) на другой по принципу их сходства в каком-либо отношении или по контрасту.

МЕТОД (греч. *μέθοδος* – путь, способ исследования, обучения, изложения) – совокупность приемов и операций познания и практической деятельности; способ достижения определенных результатов в познании и практике.

МЕТОД АБСТРАГИРОВАНИЯ – метод исследования, заключающийся в отходе в мысли от несущественных свойств, связей, отношений предметов и выделении черт, которые интересуют исследователя.

МЕТОД АКСИОЛОГИЧЕСКИЙ (греч. *αξία* – ценность, значение + *λόγος* – знание) – метод гуманитарного и социально-научного познания, ориентированный на соотнесение изучаемых объектов и явлений с теми или иными общепризнанными ценностями.

МЕТОД АКСИОМАТИЧЕСКИЙ – метод построения научной теории, основу которой составляют определенные исходные положения – *аксиомы* или *постулаты*, из которых все остальные утверждения теории выводятся логическим путём посредством доказательств.

МЕТОД АНАЛИТИЧЕСКИЙ, анализ (греч. *ἀνάλυσις* – разъединение) – метод научного исследования (познания) явлений и процессов, в основе которого лежит разделение целого на части.

МЕТОД АНАЛОГИИ (греч. *ἀναλογία* – соответствие, сходство) – метод исследования, основанный на отношении сходства между объектами (предметами, явлениями, процессами), с помощью которого делается вывод о свойствах исследуемого объекта на основании сходства по существенным признакам с другим объектом.

МЕТОД ГЕНЕРАЛИЗАЦИИ (лат. *generalis* – общий, главный) – 1) обобщение, логический переход от частного к общему, подчинение частных явлений общему принципу; 2) метод, с помощью которого путем *индукции* из единичного выводится общее.

МЕТОД ГИПОТЕТИКО-ДЕДУКТИВНЫЙ (греч. *ὑπόθεσις* – предположение + лат. *deductio* – выведение) – метод научного исследования, состоящий в выдвижении гипотез об исследуемых явлениях и выводе заключений из этих гипотез с помощью *дедукции*.

МЕТОД ДЕДУКЦИИ (лат. *deductio* – вывод) – метод научного познания, при котором частное или единичное познается на основе знания общей закономерности (противопоставляется *индукции*).

МЕТОД ДИАЛЕКТИЧЕСКИЙ (греч. *διαλεκτική* – искусство спорить, рассуждать) – 1) один из основных методов философии (противоположный *метафизическому*), основанный на признании первичности материи и познаваемости мира и нацеленный на рассмотрение явлений действительности в развитии и взаимной обусловленности; 2) метод филологического анализа текста, который базируется на принципах: историзма (связи языкового и образного явления текста с его исторической основой); взаимосвязи формы и содержания; речевой системности, подчиненности каждого элемента произведения авторскому замыслу; соотношения общего и отдельного, что связано с системным подходом к художественному тексту.

МЕТОД ДИАХРОНИЧЕСКИЙ (греч. *δια* – через, сквозь + *χρονος* – время) – 1) метод изучения каких-либо объектов, явлений в их становлении и историческом развитии; 2) в культурологии – метод, суть которого состоит в анализе явлений, фактов, событий мировой и отечественной культуры в хронологической последовательности их появления и развития.

МЕТОД ИДЕАЛИЗАЦИИ (греч. *ιδέα* – образ, идея) – мыслительный процесс, связанный с образованием абстрактных теоретических объектов, не существующих в действительности, но являющихся отражением объективных предметов и явлений (абсолютно твердое тело, абсолютно черное тело, идеальный газ и т.д.).

МЕТОД ИДЕОГРАФИЧЕСКИЙ (греч. *ἰδιος* – особенный + *γράφω* – чертить, рисовать, писать) – метод познания, основанный на акцентировании единичности, уникальности объекта (явления, процесса, события). Его задачей является описание существенных черт познаваемого объекта с привязкой к конкретному пространству и времени.

МЕТОД ИЗМЕРЕНИЯ – метод определения числового значения определенной величины с помощью единицы измерения, что предполагает наличие объекта измерения, эталона и измерительных приборов.

МЕТОД ИНДУКЦИИ (лат. *inductio* – наведение) – метод научного исследования, при котором осуществляется переход от частного знания к более общему (противоположность – метод *дедукции*).

МЕТОД ИСТОРИЧЕСКИЙ – метод, с помощью которого исследуется возникновение, формирование и развитие культурных процессов и событий в хронологической последовательности с целью дальнейшего определения их внутренних и внешних связей, закономерностей и противоречий.

МЕТОД КРОСС–КУЛЬТУРНЫЙ – метод современной культурологической *компаративистики*, целью которого является не столько сравнение различных культур, сколько сравнение определенных культурных практик (практика воспитания детей, грамотность и т.д.) в условиях действия различных культурных установок. Используется также в социальной психологии, социологии, антропологии и т.д.

МЕТОД НАБЛЮДЕНИЯ – метод эмпирического исследования, заключающийся в активном, систематическом, целенаправленном, планомерном и преднамеренном восприятии объекта, в ходе ко-

Раздел 2. Глоссарий

торого получают знания о внешних сторонах, свойствах и отношениях изучаемого объекта.

МЕТОД НАУЧНОГО ПРЕДВИДЕНИЯ – 1) метод, сущность которого состоит в полном и достаточно обоснованном предвидении конкретных действий, событий, процессов и их последствий или обязательном появлении конкретных явлений, предметов, процессов, типов людей и т.д.; 2) метод теоретической деятельности, заключающийся в определении, описании тех или иных явлений природы, общественной жизни, психических состояний, которые отсутствуют или не известны в настоящий момент, но могут возникнуть или быть открыты и изучены в будущем.

МЕТОД ПОЗНАНИЯ (греч. *μέθοδος* – метод) – способ познания, исследования явлений природы и общественной жизни. Выделяют группы методов познания: общефилософские (или универсальные); общенаучные методы; методы конкретных наук.

МЕТОД ПСИХОАНАЛИТИЧЕСКИЙ, психоанализ – 1) метод научного наблюдения и изучения личности (особенностей ее желаний, импульсов, мотивов, сновидений, фантазий и т.д.) для осмысления ее поведения; 2) система познавательных средств и приемов, разработанная З. Фрейдом и его последователями, которая позволяет обнаруживать в поведении личности, кроме рациональных, осознаваемых побудительных мотивов, также глубинные, бессознательные установки, оказывающие существенное, зачастую определяющее воздействие на нормативно-ценностные ориентации и конкретные поступки индивида.

МЕТОД СЕМИОТИЧЕСКИЙ – в культурологии – метод исследования культуры как знаковой системы.

МЕТОД СИНХРОНИЧЕСКИЙ (греч. *συγχρόνως* – одновременный) – в культурологии – метод исследования двух или нескольких культурных явлений, происходящих в один и тот же исторический период.

МЕТОД СРАВНИТЕЛЬНО-ИСТОРИЧЕСКИЙ – в культурологии – метод исследования, позволяющий путем сравнения куль-

турных явлений выявлять общее и особенное в развитии стран и народов мира, факторы их тождества и различия.

МЕТОД СРАВНИТЕЛЬНЫЙ, компаративный – научный метод познания действительности путем установления сходства или различия предметов и явлений действительности, которые исследуются.

МЕТОД УНИВЕРСАЛЬНЫЙ, всеобщий философский – метод познания, в основе которого лежат общефилософские закономерности познания окружающей действительности (в том числе, законы диалектики – перехода количественных изменений в качественные; единства и борьбы противоположностей; отрицания отрицания), а также философские методы и принципы мышления (объективности, всесторонности, историзма познания).

МЕТОД ФОРМАЛИЗАЦИИ (лат. *forma* – вид, образ) – способ отображения объектов, явлений, результатов мышления с помощью определенной формы искусственного языка (символов, знаков).

МЕТОДИКА (греч. *μεθoδικό* – методика) – совокупность методов, приемов целесообразного проведения какой-либо работы.

МЕТОДОЛОГИЯ (греч. *μέθοδος* – метод + *λόγος* – знания) – 1) учение о научном *методе* познания; 2) совокупность методов, применяемых в какой-либо науке.

МЕТОДЫ КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ – совокупность общенаучных методов познания и специфических методов исследования отдельных сфер гуманитарного знания, направленных на изучение культуры как целостности, а также ее отдельных феноменов, выявление универсальных закономерностей их возникновения, эволюции и функционирования.

МЕТОДЫ ОБЩЕНАУЧНЫЕ – методы освоения действительности, в основе которых лежат общеметодологические закономерности познания; делятся на *эмпирические, теоретические и эмпирико-теоретические*.

МЕТОДЫ ТЕОРЕТИКО-ЭМПИРИЧЕСКИЕ – общенаучные методы познания, применяемые на эмпирическом и теоретическом

уровнях исследования (абстрагирование, анализ и синтез, индукция и дедукция, моделирование и др.).

МЕТОДЫ ТЕОРЕТИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ – общенаучные методы теоретического освоения действительности, в процессе которого достигается синтез знаний в форме научных теорий (идеализация, формализация, гипотеза, аксиоматический, системный, исторический методы и т.п.).

МЕТОДЫ ЭМПИРИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ – общенаучные методы практического освоения действительности (*наблюдение, сравнение, измерение, эксперимент*), в процессе которого происходит накопление фактов.

МИНИМАЛИЗМ (лат. *minimalis* – наименьший; англ. *minimal art* – минимальное искусство) – художественное течение в искусстве 60-х – 70-х гг. XX в., произведения которого лишены внешней декоративности, отличаются простотой и единообразием форм, монохромностью. Минимализм представлен, главным образом, скульптурой и живописью.

МИРОВОЗЗРЕНИЕ – система взглядов на мир и место человека в нем, на отношение людей к окружающей их действительности и к самим себе, а также обусловленные этими взглядами их убеждения, идеалы принципы познания и деятельности. Носитель мировоззрения – личность, социальная группа.

МИСТИЦИЗМ (греч. *μυστήριον* – тайна, таинство) – 1) признание сверхъестественной сущности явлений природы; 2) религиозно-философская мировоззренческая концепция, которая исходит из того, что настоящая реальность недостижима для разума и раскрывается только путем интуитивно-экстатического (сверхчувственного) освоения в мистике – практике непосредственного единения со сверхъестественным, *трансцендентным*.

МИФ (греч. *μύθος* – пересказ, легенда, сказание) – составная часть архаического мировоззрения человека, выраженная в сказаниях о богах, духах, обожествлённых героях и прародителях, которые возникли в первобытном обществе. Миф – первая форма рационального

постижения мира, его образно-символического воспроизведения и объяснения. Как архаический пласт культуры мифология сыграла важную роль в последующем формировании традиционной культуры.

МИФОЛОГЕМА (греч. *μῦθος* – сказание, перевод + *λόγος* – мысль, причина) – 1) термин, используемый для обозначения мифологических сюжетов, сцен, образов, которые характеризуются глобальностью, универсальностью и имеют широкое распространение в культурах народов мира (мифологема первочеловека, Мирового дерева, Потопа и т.д.); 2) схожая тема, повторяющаяся в мифах разных народов. Понятие было введено в научный оборот К. Юнгом и К. Кереньи в монографии “Введение в сущность мифологии” (1941).

МИФОЛОГЕМА МАГА (греч. *μῦθος* – сказание, перевод + *λόγος* – мысль, причина) – совокупность признаков образа мага; определенная структура *нарратива*, в котором фигурирует маг.

МНОГОМЕРНОСТЬ – категория, определяющая множественность независимых и несводимых друг к другу измерений (аспектов, *модусов*) бытия, форм и принципов познания в области философии науки.

МОДА (фр. *mode*; лат. *modus* – мера, способ, правило) – 1) непродолжительное господство определённого вкуса и массового поведения в какой-либо сфере жизни или культуры; в отличие от *стиля*, мода отражает более кратковременные и поверхностные изменения внешних форм бытовых предметов и художественных произведений; 2) непрочная, быстропроходящая популярность.

МОДАЛЬНОСТЬ (лат. *modus* – вид, способ) – вид и способ бытия или события. Категориями модальности являются: возможность, действительность, необходимость. *Модальный* – обусловленный обстоятельствами, относящийся к модальности; модальный анализ – исследование сути модальности.

МОДЕЛИРОВАНИЕ – процесс исследования объекта, процесса или явления, который предусматривает создание модели и изучение её характеристик.

МОДЕЛЬ (лат. *modus* – мера, аналог, образец) – искусственно созданный образ конкретного объекта, процесса или явления.

МОДЕРН (лат. *modernus* – новый, современный) – исторический период, начавшийся в эпоху Просвещения (XVII–XVIII вв.); то же, что *Новое время*. Ментально-мировоззренческая концепция модерна фокусировалась на человеке как создателе “второй природы”. Культурное сознание модерна связано с идеей тотального подчинения мира воле человека, безграничного развития самого себя, науки, техники.

МОДЕРНИЗАЦИЯ (фр. *moderne* – современный) – один из содержательных аспектов концепции индустриализации – теоретическая модель семантических и аксиологических трансформаций сознания и культуры в контексте становления индустриального общества; параллельна концепции индустриализации, рассматривающей процесс превращения традиционного аграрного общества в индустриальное с точки зрения трансформации системы хозяйства, технического вооружения и организации труда.

МОДЕРНИЗМ (лат. *modernus* – новый, современный) – 1) неклассический тип философствования, радикально дистанцированный от классического, допускающий возможность *плюрального* моделирования миров. Основные парадигмы модернизма: отказ от *моноонтологизма и монистического* гуманизма; идея плюральности и конструктивности Разума; преодоление трактовки человека как “слепок” Бога; отказ от классической идеи гармонии и подчеркнутый антинормативизм; *интенция* на открытость системы мира, *инновацию и вариативность* культуры; 2) общее обозначение художественных тенденций, течений, школ, деятельности отдельных мастеров XX в. (*фовизм, экспрессионизм, футуризм, кубизм* и др.), отошедших от традиции внешнего подобия в изображении реальности и считающих формальный эксперимент основой своего творческого метода. Главная черта модернизма в искусстве – метафоричность построения образа и соответствие формы характеру настроений, переживаний и мироощущения. Во второй половине XX в. тенденции модернизма развиваются в *авангардизме*.

Раздел 2. Глоссарий

МОДИФИКАЦИЯ (лат. *modificatio* – изменение) – видоизменение, преобразование чего-либо, характеризующееся появлением новых свойств; *модифицировать* – изменять.

МОДУЛЬ (лат. *modulus* – мера) – в архитектуре и строительстве – исходная мера, принятая для выражения кратных соотношений размеров сооружений и их частей. В качестве модуля принимают меру длины (фут, метр), размер одного из элементов здания или размер строительного изделия. Применение модуля облегчает унификацию и стандартизацию строительства.

МОДУС (лат. *modus* – вид, способ) – 1) способ существования, вид и характер бытия и события; 2) *modus vivendi* – образ жизни, условия, делающие терпимой совместное проживание людей; 3) *modus procedendi* – характер мер, предпринимаемых для достижения цели.

МОМЕНТ (лат. *momentum* – движущая сила, толчок) – мгновение, временная точка, определенное мгновение; существенное обстоятельство, составная часть. В философию понятие было введено Г.В.Ф. Гегелем для обозначения составной части обширного целого, выделенной по качественному или динамическому, но не пространственному или механическому принципу.

МОНАДА (греч. *μονάδα* от *μονάδοϛ* – единица, неделимое) – 1) название единицы у древних греков; 2) в ряде философских систем – структурная единица бытия; 3) в философии Г.В. Лейбница – неделимые духовные первичные элементы, составляющие основу мироздания, одно из основных понятий *монадологии*.

МОНАДОЛОГИЯ (греч. *μονάδα* от *μονάδοϛ* – единица, неделимое + *λόγος* – знание) – философское учение Г.В. Лейбница и его последователей, принимающее монады как первоначальные элементы всего сущего.

МОНИЗМ (греч. *μόνος* – один, единственный) – философское учение, признающее основой всего существующего одно начало

Раздел 2. Глоссарий

(в противоположность *дуализму* и *плюрализму*): *материю* (материалистический монизм) или *дух* (идеалистический монизм).

МОНОТЕИЗМ (греч. *μόνος* – единственный + *θεός* – Бог) – 1) форма верований и культа, заключающаяся в поклонении единому Богу; 2) учение о едином персонифицированном Боге.

МОРАЛЬ (лат. *moralis* – моральный, от *mores* – обычай) – духовно-культурный механизм регуляции поведения личности и социальных групп с помощью представлений о должном, в которых обобщены нормы, ценности, образцы поведения, а также принцип отношения к другим индивидам и социальным группам.

МОРАЛЬНОЕ САМОСОЗНАНИЕ – нравственное осознание человеком самого себя как личности и своего места в обществе.

МОРАЛЬНОЕ СОЗНАНИЕ – духовная сторона *морали*; человеческое сознание в его направленности на осмысление и решение нравственных проблем.

МОРАЛЬНОСТЬ, нравственность – бытийный *коррелят* морали, определяющий способ, уровень и пределы влияния ее норм на реальную человеческую жизнь.

МОРТАЛЬНЫЙ ДИСКУРС (лат. *mortis* – смерть) – в искусстве авангарда – понятие, отражающее авангардистскую концепцию творчества как саморазрушения; проблема смерти связана с представлением о творчестве, миссии поэта, письме как о разрушении.

МОРФОЛОГИЯ КУЛЬТУРЫ (греч. *μορφή* – вид, образ, форма + *logos* – слово, учение) – раздел наук о культуре (культурологии, философии культуры), в рамках которого изучаются различные формы культурных явлений, их внутренняя структура, формы и строение *артефактов* в синхронном и диахронном планах их существования, различные типы связей между культурными феноменами. Морфология культуры позволяет описать разнообразные типы культур, выделить в них устойчивые и изменчивые элементы, выявить соотношение универсальных и этноспецифических характеристик в структуре определенной культуры.

Раздел 2. Глоссарий

МОТИВ (лат. *moveo* – двигаю) – 1) побудительная причина, повод к какому-либо действию; довод в пользу чего-либо; 2) в литературе – простейшая составная часть сюжета; 3) в музыке – простейшая ритмическая единица мелодии, состоящая из некоторой короткой последовательности звуков, объединённых одним логическим акцентом.

МУЗЫКА (греч. *μουσική* – искусство муз) – искусство, в котором переживания, чувства и идеи передаются звуками, которые выстраиваются в соответствии с ритмом и интонацией.

МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛИЗМ (лат. *multi* – много) – 1) общественный феномен сосуществования множества различных этнических, культурных, конфессиональных групп в одном социокультурном пространстве; 2) политика, идеология, направленные на сохранение и развитие в отдельно взятой стране и в мире в целом культурных различий (расовых, этнических, религиозных и т.д.).

МЫШЛЕНИЕ (греч. *σκέψη* – мышление) – 1) активный процесс деятельности головного мозга; 2) процесс познавательной деятельности индивида, характеризующийся обобщенным и опосредованным отражением действительности. Формы и законы мышления изучаются *логикой*, механизмы протекания – психологией и нейропсихологией.

МЫШЛЕНИЕ АБСТРАКТНОЕ – одна из форм процесса познания, которой предшествует чувственный уровень познания.

МЫШЛЕНИЕ ХУДОЖЕСТВЕННОЕ – вид духовной деятельности, направленной на создание, а также на восприятие и понимание произведений искусства, это – высший уровень художественного сознания. Главная задача художественного мышления – формирование художественных образов действительности в сознании автора, а также их воссоздание в сознании *реципиента*. Художественное мышление протекает во взаимодействии с другими формами художественного сознания и действует на всех стадиях творческого процесса.

Н

НАРРАТИВ
НАРРАТИВНОЕ ИНТЕРВЬЮ
НАРРАТОЛОГИЯ
НАРРАЦИЯ
НАСЛЕДСТВЕННОСТЬ
НАСТОЯЩЕЕ
НАТУРАЛИЗМ
НАУКА
НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ ПРОГРАММА
НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКАЯ РЕВОЛЮЦИЯ
НЕВОЗМОЖНОЕ ИСКУССТВО
НЕЛИНЕЙНАЯ ДИНАМИКА
НЕОБАРОККО
НЕОГОТИКА
НЕОДЕТЕРМИНИЗМ
НЕОКАНТИАНСТВО
НЕОКЛАССИЦИЗМ
НЕОКОНСТРУКТИВИЗМ
НЕОМАРКСИЗМ
НЕОПОЗИТИВИЗМ
НЕОРЕАЛИЗМ
НЕОРЕЛИГИИ
НЕОРЕНЕСАНС
НЕОРОМАНТИЗМ

Раздел 2. Глоссарий

НЕОСТИЛИ
НЕОЭВОЛЮЦИОНИЗМ
НЕОЯЗЫЧЕСТВО
НЕПРЕРЫВНОЕ И ПРЕРЫВНОЕ
НОВАЦИЯ
НОВАЯ ВЕЩЕСТВЕННОСТЬ, неонатурализм
НОВОЕ ВРЕМЯ
НОМИНАЛИЗМ
НОНКОНФОРМИЗМ
НООСФЕРА
НОРМА
НОРМАТИВНАЯ ЭТИКА
НОУМЕН
НОЭМА
НОЭМО-НОЭТИЧЕСКАЯ КОРРЕЛЯЦИЯ
НОЭТИКА
НУМИНОЗНОСТЬ

НАРРАТИВ (лат. *narrare* – рассказывать) – 1) повествовательный текст; 2) понятие философии постмодерна, интерпретирующего процесс *самореализации* человека в контексте повествовательного текста.

НАРРАТИВНОЕ ИНТЕРВЬЮ – в постмодернизме – концепция интервью, в основу которой положена способность людей выступать в роли рассказчиков. Рассказ в данном контексте понимается как средство передачи информации, элементарный институт человеческой коммуникации.

НАРРАТОЛОГИЯ (лат. *narrare* – рассказывать) дисциплина, изучающая повествовательные тексты (*нарративы*), исследующая природу, формы и функционирование нарратива, общие черты, присущие всем возможным типам нарративов, равно как и критерии,

Раздел 2. Глоссарий

позволяющие отличать их между собой, а также систему правил, в соответствии с которыми нарративы создаются и развиваются. Термин введен Ц. Тодоровым.

НАРРАЦИЯ (лат. *narration*, фр. *narration*, ит. *narratione* – повествование) – способ повествования и характер рассказа в эпическом произведении.

НАСЛЕДСТВЕННОСТЬ – основа связи современного, прошлого и будущего в развитии культурного процесса. При переходе от одних этапов развития культуры к последующим происходит сохранение, закрепление и формирование исторической определенности возникновения культурного выбора тех или иных феноменов и характеристик культурного процесса.

НАСТОЯЩЕЕ – понятие постмодернистской философии; в постмодернистской системе отсчета всякое будущее и прошлое являются таковыми лишь по отношению к определенному настоящему.

НАТУРАЛИЗМ (лат. *naturalis* – природный, естественный) – 1) направление в европейском и американском искусстве последней трети XIX в., стремящееся к внешне точному изображению действительности, уподобляя художественное познание научному. Теоретик и глава направления – Э. Золя; 2) в философии – взгляд на мир, согласно которому природа выступает как единый и универсальный принцип объяснения всего сущего, исключаящий все сверхъестественное.

НАУКА – 1) система знаний о закономерностях развития природы, общества, мышления и способах планомерного воздействия на окружающий мир; 2) сфера человеческой деятельности, задача которой – выработка и теоретическая систематизация объективных знаний о действительности; 3) обозначение отдельных отраслей научного знания.

НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ ПРОГРАММА – 1) совокупность теорий, развивающихся на базе единых исследовательских и методологических принципов; 2) структурный компонент

Раздел 2. Глоссарий

науки как системы знаний, ориентирующий научный поиск, процесс выдвижения гипотез, использования традиций и новых подходов.

НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКАЯ РЕВОЛЮЦИЯ – коренная качественная перестройка производительных сил на основе превращения науки в ведущий фактор развития общества. Её главные направления: комплексная автоматизация производства; контроль и управление на основе широкого применения ЭВМ; использование новых видов энергии; развитие биотехнологий; создание новых типов конструкционных материалов и т. п.

НЕВОЗМОЖНОЕ ИСКУССТВО – художественное направление авангарда “Новой волны”, отражающее поиск принципиально нового (так называемого “естественного”) языка искусства, под которым понимается пространственное моделирование естественных сред. Традиция невозможного искусства сформировалась в США в конце 1960-х гг. (Й. Бекстер, Я. Диббет, Р. Лонг, Ф. Майерс, Р. Моррис, Д. Оппенгейм, М. Хейзер и др.).

НЕЛИНЕЙНАЯ ДИНАМИКА – междисциплинарная наука, в которой изучаются свойства нелинейных динамических систем, колебательные процессы в которых описываются нелинейными дифференциальными уравнениями.

НЕОБАРОККО (греч. *véo* – новый + итал. *barocco* – странный, причудливый) – 1) термин, употребляемый в рамках постмодернизма для обозначения состояния западного общества конца XX века, отличающегося многополярностью мировоззрений, фрагментарностью восприятия мира; 2) один из *неостилей*, вошедших в моду в странах Западной Европы в 1860-х – 1890-х гг.; характеризуется деструктивностью, обилием чрезвычайно измельченного барочного декора.

НЕОГОТИКА (греч. *véo* – новый + лат. *gothic*) – стилизаторское направление в архитектуре XIX в., основанное на использовании готических форм (остроконечных сооружений, стрельчатых сводов и др.) в сочетании с новыми конструкциями и строительными материалами.

НЕОДЕТЕРМИНИЗМ (греч. *véo* – новый + лат. *determino* – оп-

ределяю) – новая версия интерпретации феномена детерминизма в современной культуре, которая предполагает отказ от объективной закономерной взаимосвязи и взаимообусловленности явлений материального и духовного мира; признание объективной природы случайности.

НЕОКАНТИАНСТВО (греч. *νέο* – новый + кантианство) – одно из авторитетных направлений в европейской философии второй половины XIX – начала XX в. Среди проблем, которыми занимались его представители (В. Виндельбанд, Э. Кассирер, Г. Коген, П. Наторп, Г. Риккерт, Ш. Ренувье и др.), особое значение приобрели вопросы теории познания и философии культуры.

НЕОКЛАССИЦИЗМ (греч. *νέο* – новый + лат. *classicus* – первоклассный, образцовый) – течение, ориентированное на возрождение классических традиций и форм в искусстве; ретроспективная тенденция художественного мышления, обращенного к идеалам античности. В истории искусства Западной Европы неоклассицизмом принято называть классицизм второй половины XVIII в. (в отличие от классицизма итальянского Возрождения); в русском искусстве – течение в искусстве *модерна* начала XX в.

НЕОКОНСТРУКТИВИЗМ (греч. *νέο* – новый + конструктивизм) – понятие, обобщающее различные течения авангардного искусства, в котором художественно-образное отражение действительности подменяется эстетическим формообразованием (кинематическое искусство, леттризм, минимализм, арт-дизайн, *оп-арт*, *пон-арт*).

НЕОМАРКСИЗМ (*νέο* – новый + марксизм) – 1) в узком смысле – понятие, используемое для фиксации и содержательной характеристики парадигмы исследований представителей Франкфуртской школы; 2) в широком смысле – для обозначения направленности и теоретических оснований исследований, использовавших объяснительные модели К. Маркса и при этом практически всегда отвергавших ортодоксальный и официальный советский марксизм 1930-х – 1980-х гг. (марксизм-ленинизм).

НЕОМЕДИЕВИЗМ (греч. *νέο* – новый + лат. *medieval* – средне-

Раздел 2. Глоссарий

вековой) – термин, применяемый для обозначения ретроспективных тенденций в искусстве стран Центральной и Северной Европы XVI–XVII вв., не прошедших стадии зрелого классицизма эпохи Возрождения.

НЕОПОЗИТИВИЗМ (греч. *véo* – новый + позитивизм) – философское течение, возникшее в середине XX в., восходящее к *позитивизму* и английскому *эмпиризму* XVIII в.; представители неопозитивизма стремились к переосмыслению и развитию традиционной философской проблематики на базе достижений естествознания и математической логики.

НЕОРЕАЛИЗМ (греч. *véo* – новый + реализм) – течение, получившее развитие в изобразительном искусстве в середине XX в. в ряде стран Европы и в США, представители которого на фоне *модернистского*, формалистического искусства провозгласили возврат к реалистическим ценностям традиционных изобразительных форм.

НЕОРЕЛИГИИ (греч. *véo* – новый + религии) – термин, которым обозначают возникшие во второй половине XX в. новые конфессии, религиозные группы, духовные течения, церкви, появление которых обусловлено изменениями мировоззренческих парадигм, кризисом традиционных религий, взаимовлияниями различных культурных традиций.

НЕОРЕНЕССАНС (греч. *véo* – новый + Ренессанс) – название одного из неостилей, в котором соединились элементы готики, классицизма, французского ренессанса и барокко. Получил распространение в странах Западной Европы в 1860-х – 1880-х гг.

НЕОРОМАНТИЗМ (греч. *véo* – новый + фр. *romantisme*) – течение в европейской художественной культуре конца XIX – начала XX вв., возникших как реакция на натурализм в искусстве и возродивших ряд принципов романтизма (отрицание обыденного, подвиг, героизм, приключения и др.).

НЕОСТИЛИ (греч. *véo* – новый + *στυλ* – стиль) – обобщенное название всех вторичных стилей, исторических стилизаций, искус-

ственных воссозданий исторических стилей прошлого в последующих эпохах.

НЕОЭВОЛЮЦИОНИЗМ (англ. *neo-evolutionism*; нем. *Neoevolutionismus*) – в современной социологии, культурологии и социальной антропологии – теории, модифицирующие идеи эволюционизма XIX в., отрицая однолинейность и непрерывность развития (М. Салинс, Э. Сервис, Дж. Стюард, Л. Уайт, Г. Чайлд).

НЕОЯЗЫЧЕСТВО (греч. *néo* – новый + язычество) – религия, искусственно созданная из фрагментов древних верований и обрядов, цель которой – возрождение и сохранение национальной культуры, первичной духовности и самобытности в условиях нивелирующего влияния модернизации и глобализации; конструируется как некая идеологическая основа для национальной консолидации и стимуляции социальной активности через осознание самобытных корней, глубинных истоков, неприятия индустриальной цивилизации с ее отношением к природе, человеку, религии.

НЕПРЕРЫВНОЕ И ПРЕРЫВНОЕ – категории для характеристики противоречивости бытия, связанной с его целостностью, сопряженностью, нераздельностью, с одной стороны, и расчлененностью, разнообразием, дифференцированностью (ограниченные, локальные в пространстве и времени вещи, явления и события), – с другой.

НОВАЦИЯ – то же, что *инновация*.

НОВАЯ ВЕЩЕСТВЕННОСТЬ, неонатурализм (нем. *Neue Sachlichkeit*) – направление в искусстве Германии 1920 – 1930-х гг. (К. Гроссберг, Г. Гросс, О. Дикс, А. Канольд, Г. Шлихтер, Г. Шримпф и др.), концепция которого строилась на парадигме возврата к конкретной реальности. Смыслом творчества была точность изображения, не скрывающая за художественной декоративностью неприглядность реального мира. Художественная техника отличалась гротеском, жесткостью рисунка; преувеличивалась пластика форм, подчеркивалась строгость перспективы, статичность композиций, что порождало эффект ирреальности и неправдоподобия. Термин введен Г. Хартлаубом (1925).

НОВОЕ ВРЕМЯ – период в истории человечества, находящийся между Средневековьем и Новейшим временем и охватывающий XVII–XIX вв. В это время формируется техногенная цивилизация, устоявшиеся общественные отношения, происходит становление *рационалистического и эмпирического мышления*.

НОМИНАЛИЗМ (лат. *nomen* – имя, название) – философское учение, отрицающее *онтологическое* значение *универсалий*, утверждающее, что универсалии существуют не в действительности, а только в мышлении. В Средние века номинализм был одним из течений схоластики, возникшем в ходе спора с реализмом об универсалиях.

НОНКОНФОРМИЗМ (англ. *nonconformism*) – инакомыслие, бунтарство.

НООСФЕРА (греч. *νόος* – разум + *σφαῖρα* – шар) – сфера взаимодействия природы и общества, в пределах которой разумная человеческая деятельность становится главным определяющим фактором развития. Понятие введено французскими учёными Э. Ле Руа и П. Тейяром (1927). В. Вернадский развил представление о ноосфере как качественно новой форме организованности, возникающей при взаимодействии природы и общества в результате творческой деятельности человека.

НОРМА (лат. *norma* – правило, образец, мера, закон) – 1) общепринятое и обязательное для членов того или иного сообщества правило, предписывающее или запрещающее что-либо; признанный обязательным порядок осуществления чего-либо; образец поведения или действия (моральные, этические, правовые нормы и т.д.); 2) установленная мера, размер чего-либо.

НОРМАТИВНАЯ ЭТИКА – 1) совокупность норм, установок, требований морали, объединенных определенной философско-мировоззренческой концепцией или религиозным вероучением и ориентированных на деятельное, поведенческое их воплощение; 2) раздел теоретической этики, который исследует и обосновывает эту совокупность.

Раздел 2. Глоссарий

НОУМЕН (греч. *νοῦμενο* – то, что постигается разумом, постижимое) – термин, широко используемый в философии Средневековья и Нового времени, означает объект, который постигается разумом, в противовес *феномену* как объекту чувственного восприятия.

НОЭМА (греч. *νόημα* – мысль) – 1) мысленное представление о предмете; предметное содержание мысли; 2) в феноменологии Э. Гуссерля – смысловая единица восприятия.

НОЭМО-НОЭТИЧЕСКАЯ КОРРЕЛЯЦИЯ (греч. *νόημα* – мысль) – принцип неразрывности актов сознания (ноэз) и смыслов (ноэм), обусловленных этими актами.

НОЭТИКА (греч. *νόημα* – мысль) – учение о мышлении, теория познания.

НУМИНОЗНОСТЬ (лат. *numen* – божество, воля богов) – 1) понятие, характеризующее важнейшую сторону религиозного опыта, связанного с интенсивным переживанием таинственного божественного присутствия; 2) в культурологии понятие применяется для обозначения специфических проявлений религиозной духовности и особенностей религиозного художественного творчества. В научный оборот понятие было введено немецким теологом и историком религии Р. Отто в работе “Святое” (1917).

О

ОБОБЩЕНИЕ
ОБРАЗ
ОБРАЗ ЖИЗНИ
ОБРАЗ САКРАЛЬНЫЙ

Раздел 2. Глоссарий

ОБРАЗ ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ
ОБЩЕНИЕ
ОБЩЕНИЕ УПРАВЛЕНЧЕСКОЕ
ОБЩЕЧЕЛОВЕЧЕСКОЕ
ОБЪЕКТ
ОБЪЕКТИВАЦИЯ
ОБЪЕКТИВНАЯ РЕАЛЬНОСТЬ
ОБЪЕКТИВНОЕ
ОБЪЕКТИВНОСТЬ
ОБЫЧАЙ
ОККУЛЬТИЗМ
ОЛИЦЕТВОРЕНИЕ
ОНТОЛОГИЯ
ОП-АРТ, визуальное искусство
ОПОСРЕДОВАННОСТЬ
ОПРЕДЕЛЕНИЕ
ОПРОВЕРЖЕНИЕ
ОПЫТ
ОТКРЫТОЕ ОБЩЕСТВО
ОТНОШЕНИЯ КУЛЬТУРНЫЕ
ОТНОШЕНИЯ ОБЩЕСТВЕННЫЕ
ОТРАЖЕНИЕ
ОТЧУЖДЕНИЕ
ОЦЕНКА
ОЩУЩЕНИЕ

ОБОБЩЕНИЕ – черта абстрактного мышления, которая раскрывает его способность характеризовать предметы и явления через совокупность их существенных признаков.

ОБРАЗ – 1) в философии – результат и идеальная форма отражения предметов и явлений материального мира в сознании человека; 2) в искусстве – обобщенное художественное отражение действительности, облеченное в форму конкретного индивидуального явления.

ОБРАЗ ЖИЗНИ – 1) общесоциологическая категория, обозначающая совокупность всех форм жизнедеятельности, присущих различным обществам; 2) на уровне повседневности отражает присущие социуму мировоззренческие ценности и устойчивую материальную бытия.

ОБРАЗ САКРАЛЬНЫЙ – в религиозных культурах – совокупность представлений об индивидуальной форме существования *сакрального*. Посредством данного образа идея сакрального получает иконическое выражение и претворяется в чувственно доступные формы.

ОБРАЗ ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ – форма отражения (воспроизведения) объективной реальности в искусстве с позиций определенного эстетического *идеала*.

ОБЩЕНИЕ (англ. *intercourse*, нем. *Verkehr*) – взаимодействие индивидов или социальных групп, состоящее в непосредственном обмене деятельностью, навыками, умениями, опытом, информацией и удовлетворяющее потребности человека в контактах с другими людьми.

ОБЩЕНИЕ УПРАВЛЕНЧЕСКОЕ – общение с целью управления людьми, то есть направления их деятельности в определенной последовательности.

ОБЩЕЧЕЛОВЕЧЕСКОЕ – понятие антропологии и философии культуры, которое выделяет то общее, что присуще любому представителю человеческого рода. В современной культурологии имеет, прежде всего, морально-ценностное значение (например, общечеловеческие культурные ценности).

ОБЪЕКТ (лат. *objectus* – предмет) – 1) философская категория, обозначающая любую действительную или мнимую, овеществленную или идеальную *реальность*, существующую вне и независимо от

человеческого сознания; 2) в теории познания выступает составляющей познавательного процесса, характеризующегося как взаимодействие объекта и субъекта.

ОБЪЕКТИВАЦИЯ – (лат. *objectivus* – предметный) – 1) опредмечивание, превращение в объект; преобразование субъективного (свойств, присущих субъекту) в объективное (в свойства объекта), происходящее в деятельности процессе; 2) мыслительный процесс, посредством которого ощущение, возникающее как субъективное состояние, преобразуется в восприятие объекта.

ОБЪЕКТИВНАЯ РЕАЛЬНОСТЬ – бытие, существование и свойства которого не зависят от того, воспринимает ли его какой-либо субъект или нет.

ОБЪЕКТИВНОЕ (лат. *objectives* – предметный) – то, что принадлежит объекту, существует вне сознания людей.

ОБЪЕКТИВНОСТЬ – термин, обозначающий действительное, независимое от воли и сознания человека существование мира, предметов, их свойств и отношений; принадлежность к *объективной реальности*.

ОБЫЧАЙ – 1) стереотипная форма *социокультурной регуляции* поведения людей в обществе, которая постоянно воспроизводится при определенных обстоятельствах; служит средством привлечения людей к социальному и культурному опыту и передачи его от поколения к поколению, регламентирует отношения между людьми, поддерживает сплоченность в различных сообществах; 2) сумма регулятивных норм и стереотипов бытового поведения людей, совокупность которых, наряду с нравами и ментальностью, составляет их образ жизни.

ОККУЛЬТИЗМ (лат. *occultus* – тайный) – общее название мистических учений, признающих существование в мире таинственных, сверхъестественных сил, но доступных якобы познанию избранных, посвященных (алхимия, астрология, оккультная медицина и т.д.).

ОЛИЦЕТВОРЕНИЕ – в религиозном сознании – наделение сил и явлений природы, а также представлений о сверхъестественном чертами человека.

ОНТОЛОГИЯ (греч. *όντοζ* – сущее + *λόγος* – слово, понятие, учение) – 1) учение о *бытии*; 2) раздел философии, в котором исследуются фундаментальные принципы бытия, его структура и закономерности. Термин введен Р. Гоклениусом (1613).

ОП-АРТ, визуальное искусство (англ. *optical* – оптическое искусство) – направление, использующее различные зрительные иллюзии. Его суть состоит в художественно организованных оптических аффектах, которые достигаются комбинациями линий, пятен, резкими цветовыми и тональными контрастами, ритмическими повторами и т.д. Применение зеркал, линз, динамических конструкций, лазеров, вспышек света усиливает эффект восприятия движения, меняющейся формы и последовательной смены образов. Направление зародилось в 1950-х гг., его основоположником является В. Вазарелли.

ОПОСРЕДОВАННОСТЬ – фиксация факта независимости знания от предмета.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ – процедура, которая заключается в перечислении признаков, раскрывающих сущность предмета или явления.

ОПРОВЕРЖЕНИЕ – логическая операция, с помощью которой устанавливается ложность или необоснованность тезиса.

ОПЫТ – чувственно-эмпирическое познание действительности, что обеспечивает единство знаний и умений.

ОТКРЫТОЕ ОБЩЕСТВО – социально-философское понятие, используемое для обозначения демократических обществ, характеризующихся плюрализмом в общественной жизни (экономике, политике, культуре и др.), развитыми гражданскими и правовыми структурами. Обычно противопоставляется традиционному и тоталитарному типам обществ. Понятие введено в оборот А. Бергсоном (“Два источника морали и религии”, 1932).

ОТНОШЕНИЯ КУЛЬТУРНЫЕ – понятие культурологии, которое выражает совокупность многообразных связей, которые возникают между субъектами (субъектами и объектами) культурного взаимодействия и характеризуют культуру как целостность.

ОТНОШЕНИЯ ОБЩЕСТВЕННЫЕ – категория социальной философии, которая выражает совокупность многообразных связей, возникающих между субъектами социального взаимодействия и характеризующих общество или сообщество как целостность.

ОТРАЖЕНИЕ – 1) всеобщее свойство материи, заключающееся в воспроизведении признаков, свойств и отношений отражаемого объекта; 2) философская категория, обозначающая способность сознания отражать, воспроизводить в образах, понятиях существующий независимо от человека внешний мир, объективную действительность.

ОТЧУЖДЕНИЕ – 1) философская категория для обозначения общественного процесса, в границах которого происходит превращение результатов и продуктов деятельности людей в независимую силу; 2) в концепции К. Маркса трактуется как процесс присвоения одними людьми сил, средств и результатов деятельности других.

ОЦЕНКА – одно из основных (наряду с *нормой* и *ценностью*) понятий *аксиологии* (теории ценностей) и логики оценок, отражающее ценностный аспект взаимодействия действительности и человека.

ОЩУЩЕНИЕ – отражение свойств предметов и явлений объективного мира, возникающее при их непосредственном воздействии на рецепторы.

П

ПАМЯТЬ
ПАМЯТЬ СОЦИАЛЬНАЯ
ПАМЯТЬ ЭЙДЕТИЧЕСКАЯ
ПАРАДИГМА
ПАТТЕРН, культурный образец
ПЕЙЗАЖ
ПЕРЕОТКРЫТИЕ ВРЕМЕНИ
ПЕРСОНАЛИЗМ
ПЕРФОРМАНС
ПЕРЦЕПТИВНЫЕ ДЕЙСТВИЯ
ПЕРЦЕПЦИЯ
ПИКТОГРАФИЯ
ПЛЮРАЛИЗМ
ПОВСЕДНЕВНОСТЬ
ПОЗИТИВИЗМ
ПОЗНАНИЕ
ПОЗНАНИЕ ХУДОЖЕСТВЕННОЕ
ПОНЯТИЕ
ПОЛИМОРФИЗМ КУЛЬТУРЫ
ПОЛИЦЕНТРИЗМ
ПОП-АРТ
ПОП-КУЛЬТУРА
ПОСТИМПРЕССИОНИЗМ

Раздел 2. Глоссарий

ПОСТИНДУСТРИАЛЬНОЕ ОБЩЕСТВО
ПОСТМЕТАФИЗИЧЕСКОЕ МЫШЛЕНИЕ
ПОСТМОДЕРН , постсовременность
ПОСТМОДЕРНИЗМ
ПОСТМОДЕРНИСТСКАЯ ЧУВСТВИТЕЛЬНОСТЬ
ПОСТСТРУКТУРАЛИЗМ , неоструктурализм
ПОСТУЛАТ
ПРЕДИКАТ
ПРЕДИКАТИВНАЯ АНАЛИТИКА , прогностическая аналитика
ПРЕДСТАВЛЕНИЕ
ПРЕЗЕНТИФИКАЦИЯ
ПРЕМОДЕРН
ПРИЗНАК
ПРИКЛАДНАЯ КУЛЬТУРОЛОГИЯ
ПРИМИТИВ
ПРИМОРДИАЛЬНЫЙ МИР
ПРИНЦИП
ПРИНЦИП АВТОМАТИЗМА
ПРИНЦИП ДЕТЕРМИНИЗМА
ПРИНЦИП ИСТОРИЗМА
ПРИНЦИП “МЕРТВОЙ РУКИ”
ПРИНЦИП ЦЕЛОСТНОСТИ
ПРИЧИННОСТЬ , казуальность
ПРОБЛЕМА
ПРОБЛЕМАТИЗАЦИЯ
ПРОБЛЕМАТИКА
ПРОБЛЕМАТИЧНЫЙ
ПРОГРЕСС
ПРОКСЕМИКА

ПРОСТРАНСТВО
ПРОТЕНЦИЯ
ПРОТОТИП
ПРОЦЕСС
ПРОЦЕСС КУЛЬТУРНЫЙ
ПСИХОЛОГИЗМ
ПСИХОЛОГИЯ
ПСИХОЛОГИЯ КРОСС-КУЛЬТУРНАЯ
ПСИХОЛОГИЯ ЭКЗИСТЕНЦИОНАЛЬНАЯ

ПАМЯТЬ – в теории познания – одна из познавательных способностей, заключающаяся в самопроизвольном закреплении, сохранении и воспроизведении в сознании субъекта полученных в процессе познавательной деятельности сведений о субъективном и объективном мирах, результатах их творческой переработки, об условиях и способах отображения.

ПАМЯТЬ СОЦИАЛЬНАЯ – негенетическая память человека (коллективная память человечества), сокровищница производственного, познавательного и коммуникативного опыта человека, являющаяся основой творческой деятельности и базой формирования духовного мира человека.

ПАМЯТЬ ЭЙДЕТИЧЕСКАЯ (греч. *εἶδος* – образ, внешний вид) – вид зрительной памяти, характерной особенностью которой является четко, точно и детально, без затруднений помнить и восстанавливать образы зрительно виденного в течение достаточно длительного времени. Эйдетическая память является первичной, недифференцированной стадией единства восприятия и памяти, которые дифференцируются и развиваются в две отдельные функции.

ПАРАДИГМА (греч. *παράδειγμα* – пример, образец) – теория (модель, тип постановки проблемы), принятая в качестве образца решения исследовательской задачи.

ПАТТЕРН, культурный образец (англ. *pattern* – образец, модель) – 1) в психологии – систематически повторяющийся, устойчивый элемент или последовательность элементов поведения; 2) в культурологии – образец, модель культуры, структура культурного объекта или явления (материальные предметы, способы и манеры поведения, правовые или обыденные нормативы поступков людей, жанры и стили художественного творчества, формы экономических, политических или религиозных отношений и т.д.). Впервые применен Р. Бенедиктом (1934); А. Крёбер использовал этот термин для обозначения способов внутренней организации и структуры объектов.

ПЕЙЗАЖ (фр. *paysage* – страна, местность) – жанр изобразительного искусства или отдельное произведение этого жанра, в котором основным объектом изображения является природа. В пейзаже воспроизводятся реальные или воображаемые художником виды (местности, архитектурных сооружений, городов, морские виды и др.).

ПЕРЕОТКРЫТИЕ ВРЕМЕНИ – феномен современной культуры, связанный с актуализацией проблемы *темпоральности* как в естествознании, так и в гуманитарных науках. Термин предложен И. Пригожиным в контексте *синергетической* модели времени. В отличие от философской интерпретации реального времени (свойствами которого являются: объективность, абсолютность, бесконечность, единство дискретности и непрерывности, вечность, необратимость, одномерность), темпоральность отражает относительность времени, его обусловленность скоростью движения материи, что приводит к изменению реальной картины в человеческом сознании – ускорению или замедлению времени.

ПЕРСОНАЛИЗМ (лат. *persona* – личность, индивид) – совокупность направлений философской мысли: 1) метафизическое учение, признающее основным началом бытия дух или личность (Р. Декарт, Г.В. Лейбниц); 2) социально-этическое учение, рассматривающее человеческую личность как высшую духовную ценность (Э. Мунье); 3) религиозно-мистическое учение, которое воспринимает личность как первичную реальность и наивысшую духовную ценность, а мир как проявление творческой активности Бога (Б.-П. Боун,

Раздел 2. Глоссарий

Э. Брайтмен, В. Хокинг); 4) философско-культурологическое учение, исходящее из представления о том, что первичной реальностью и главенствующей ценностью культуры является творческая личность (А. Олкотт, Л. Прата, Ш. Ренувье, М. Шелер, Ф. Якоби).

ПЕРФОРМАНС (англ. *performance* – спектакль, действие, осуществление) – 1) разновидность концептуального искусства, специализирующегося на отображении переживаний, состояний сознания, социально-психологических явлений, которые возникают в процессе человеческого общения. Средством и материалом творчества в перформансе является тело, внешний вид, жесты, поведение художника, который берет на себя роль актера; 2) короткое действие или представление, которое выполняется по определенному плану, сценарию, программе одним или несколькими участниками в художественной галерее, музее, зале перед приглашенной публикой. Перформанс возник на рубеже 60-х – 70-х гг. XX в., выражая идеалы контркультуры, молодежного движения на Западе, пропитанного антимещанским пафосом.

ПЕРЦЕПТИВНЫЕ ДЕЙСТВИЯ (лат. *perceptio* – восприятие) – 1) структурные единицы процесса восприятия человека, которые обеспечивают сознательное преобразование *сенсорной информации*, приводящее к построению *образа*, адекватного предметному миру; 2) активный, динамичный процесс, с помощью которого происходит восприятие и оценка обследуемого объекта (обнаружение, идентификация) и осуществляется формирование образа.

ПЕРЦЕПЦИЯ (лат. *percipere* – воспринимать) – восприятие как акт сознания.

ПИКТОГРАФИЯ (лат. *pictus* – писанный красками + греч. *γραφο* – пишу) – древнейшая, добуквенная система письма, средством которого являются условные знаки, рисунки (пиктограммы).

ПЛЮРАЛИЗМ (лат. *pluralis* – множественный) – 1) множественность, разнообразие чего-либо (мыслей, взглядов, идей); 2) философское учение, утверждающее, что в основе мира лежит множество самостоятельных, независимых духовных сущностей (противоположно *монизму*); 3) в культурологии – методологический принцип, кото-

рый протистоит теориям единой, универсальной, общечеловеческой культуры (цивилизации); суть принципа состоит в признании существования бесконечного множества разных и равноценных культур; 4) в политико-правовой теории – понятие, означающее один из фундаментальных принципов устройства гражданского общества и правового государства, согласно которому должно обеспечиваться многообразие форм и субъектов экономической, политической и культурной жизни.

ПОВСЕДНЕВНОСТЬ – целостный социокультурный жизненный мир, проявляющийся в функционировании общества как естественная, самоочевидная человеческая жизнедеятельность. Исследования повседневности основаны на понимании мира человека и его жизни как ценности.

ПОЗИТИВИЗМ (лат. *positivus* – положительный) – философское направление, исходящее из того, что источником истинного знания являются специальные науки; отрицает познавательную ценность философского исследования. Термин ввел в 30-х гг. XIX в. О. Конт. Современная форма позитивизма – *неопозитивизм*.

ПОЗНАНИЕ – высшая форма отражения объективной действительности, процесс выработки истинных знаний. Выделяют два уровня познания – *чувственное*, осуществляемое с помощью ощущения, восприятия, представления, и *рациональное*, отраженное в понятиях, суждениях, умозаключениях и фиксируемое в теориях.

ПОЗНАНИЕ ХУДОЖЕСТВЕННОЕ – образное постижение действительности, являющееся альтернативой понятийно-логическому постижению действительности. Формой художественного мышления является *художественный образ*.

ПОНЯТИЕ – 1) в философии – форма мышления, отражающая существенные свойства, связи, отношения предметов и явлений; 2) в логике – форма мышления, которая отображает предметы и явления через совокупность их существенных признаков.

ПОЛИМОРФИЗМ КУЛЬТУРЫ – множественность форм культуры, культурное многообразие, обусловленное социальной раз-

народностью общества, ведущей к дифференциации присущих ему ценностей.

ПОЛИЦЕНТРИЗМ (греч. *πολλά* – много + лат. *centrum* – средоточие, центр) – в культурологии – методологический принцип, основанный на парадигме существования множества центров человеческой культуры. Признается равноправие и равноценность всех культур, возможность различных путей культурного развития.

ПОП-АРТ (англ. *popular art* – популярное искусство) – течение в авангардном искусстве 1950-х – 1960-х гг., в котором изобразительное творчество подменялось композициями из реальных объектов, как правило, в неожиданных или совершенно абсурдных сочетаниях. Основной категорией поп-арта был не образ, а обозначение (К. Ольденбург, Р. Раушенберг, Дж. Сигал, Э. Уорхол и др.).

ПОП-КУЛЬТУРА (англ. *popular culture* – популярная, общедоступная культура) – совокупность произведений различных видов искусства (музыки, живописи, скульптуры, прикладного искусства и т.п.), использующих приёмы и средства, рассчитанные на массовое восприятие.

ПОСТИМПРЕССИОНИЗМ (лат. *post* – после + *impression* – впечатление) – условное обозначение группы течений в живописи на рубеже XIX–XX вв. Постимпрессионисты (Ван Гог, П. Гоген, П. Сезанн и др.), сохраняя чистоту и звучность цвета импрессионистов, пытались вместе с тем создать более условный, обобщенный и целостный образмира.

ПОСТИНДУСТРИАЛЬНОЕ ОБЩЕСТВО (англ. *Postindustrial society*) – общество, в котором сфера услуг имеет приоритетное развитие и превалирует над объемом производства промышленной и сельскохозяйственной продукции. Концепция данного общества была разработана в 60-е гг. XX в. американским социологом Д. Беллом.

ПОСТМЕТАФИЗИЧЕСКОЕ МЫШЛЕНИЕ – понятие философии постмодернизма, выражающее парадигмальную направленность современной философии на радикальную критику *метафизики*,

основанной на идеях исходной упорядоченности бытия, возможности построения единой и системной *концептуальной* модели мира и рассматривающей явления вне их взаимосвязи и развития.

ПОСТМОДЕРН, постсовременность (лат. *post* – после + *modernus* – современный) – одно из основных понятий современных социологических и культурологических теорий, обозначающее отрезок исторического времени, хронологически начинающийся с периода подрыва основ индустриального строя и простирающийся в будущее. В научный оборот термин вошел в середине 1950-х гг. одновременно в различных сферах гуманитарного знания.

ПОСТМОДЕРНИЗМ (лат. *post* – после + *modernus* – современный) – понятие, используемое современной философской рефлексией для обозначения характерного для культуры сегодняшнего дня типа философствования, который содержательно-аксиологично дистанцируется не только от классической, но и от неклассической традиций и конституирует себя как постсовременная, то есть постнеклассическая философия. В основе постмодернизма лежит отказ: 1) от построения универсально-рациональной модели мира; фундаментальными парадигмами культуры эпохи постмодерна становятся понятия “хаос”, плюральность, коллажность организации культурного пространства; 2) от идеи внешней принудительной *каузальности* (“Смерть Бога”); 3) от субъект-объектного бинаризма (“Смерть субъекта”); 4) от метафизической линейности времени и переход к нелинейной парадигме; 5) от логоцентризма; постмодернизм ориентирует на культурный полицентризм во всех его проявлениях. Термин впервые был введен в научный оборот Р. Ранвицем в книге “Кризис европейской культуры” (1917).

ПОСТМОДЕРНИСТСКАЯ ЧУВСТВИТЕЛЬНОСТЬ – парадигмальная установка на восприятие мира как хаоса, характерная для философии постмодернизма и культуры постмодерна в целом. Фундаментальной предпосылкой постмодернистской чувствительности является отказ от идеи целостности, иерархичной структурности, центрированности и гармоничной упорядоченности мира.

ПОСТСТРУКТУРАЛИЗМ, неоструктурализм (лат. *post* – после + *structuralism*) – совокупное обозначение ряда подходов в социогуманитарном познании эпохи постмодерна, ориентированных на семиотическое истолкование реальности (текстуализованный мир). Главное отличие от структурализма – в отказе от понятий структуры и системы, от структуралистского универсализма, теоретизма и *сциентизма*; отвергает веру в разум, науку и прогресс, в возможность осуществления идеалов гуманизма.

ПОСТУЛАТ (лат. *postulatum* – требование) – положение (суждение, утверждение), принимаемое в рамках какой-либо научной теории за истинное в силу очевидности и играющее в данной теории роль *аксиомы* (например, принцип относительности, принцип постоянства скорости света).

ПРЕДИКАТ – выраженная вербально информация о признаке предмета.

ПРЕДИКАТИВНАЯ АНАЛИТИКА, прогностическая аналитика (англ. *predictive analytics* – прогностический анализ) – комплекс методов статистики, анализа данных и теории игр, которые используются для анализа текущих и исторических явлений, а также прогноза событий в будущем.

ПРЕДСТАВЛЕНИЕ – форма чувственного познания, которая продуцирует информацию о предмете или явлении в виде наглядных образов.

ПРЕЗЕНТИФИКАЦИЯ (нем. *Vergagen-wertigung* – визуализация) – акты сознания, в которых объект представляется интуитивно, например, *воображение*.

ПРЕМОДЕРН – исторический период, предшествующий *модерну* (*Новому времени*). В этот период доминирует тип общества – *традиционный* или *аграрный* – с сельскохозяйственным жизненным укладом и сословной корпоративностью, в котором преобладает конвенциональный тип социокультурной регуляции в виде комплекса традиций, обычаев, религиозных установок.

ПРИЗНАК – особенность предмета или явления, которая определяет подобие своего носителя по отношению к другим объектам познания или отличие от них; то же самое, что и *свойство*.

ПРИМИТИВ (лат. *primitivus* – первый, самый ранний) – 1) произведения искусства, относящиеся к ранней стадии развития культуры; отмечаются наивной цельностью образного строя и выразительной простотой формы; 2) произведения художников позднего средневековья, народное искусство, детское творчество, а также произведения мастеров, которые не получили профессиональной подготовки (Е. Билокур, Н. Пиросманишвили, М. Примаченко, А. Руссо и др.).

ПРИМОРДИАЛЬНЫЙ МИР (лат. *primordialis* – изначальный, первобытный) – субъективный мир человека, противоположный миру *интерсубъективному*.

ПРИНЦИП (лат. *principium* – основа, начало) – 1) основное, исходное положение какой-либо теории, учения; руководящая идея, основное правило деятельности; 2) внутреннее убеждение, определяющее нормы поведения; 3) основа устройства, действия какого-либо механизма, прибора, установки.

ПРИНЦИП АВТОМАТИЗМА – конститутивный и одновременно регулятивный принцип концепции художественного творчества в *модернизме*, обеспечивающей свободное самовыражение подсознания – вне контроля и ограничения со стороны сознания.

ПРИНЦИП ДЕТЕРМИНИЗМА (лат. *determino* – определяю) – принцип, определяющий закономерную универсальную взаимосвязь и взаимообусловленность явлений объективной действительности.

ПРИНЦИП ИСТОРИЗМА – принцип анализа, состоящий в том, что любые объекты, явления и процессы рассматриваются с позиций их изменчивости во времени, а также изучаются в контексте того исторического периода, тех условий (социальных, экономических, политических, нравственно-психологических и др.), в которых они происходили.

ПРИНЦИП “МЕРТВОЙ РУКИ” – принцип постмодернистской философии, основанный на отрицании феномена традиции.

Принцип был сформулирован Х. Брук-Роузом путем введения в философский понятийный аппарат правовой терминологии (в юридической практике принцип “мертвой руки” означает владение без права передачи по наследству).

ПРИНЦИП ЦЕЛОСТНОСТИ – принцип, заключающийся в выделении и изучении определенного объекта (явления) как автономного целостного образования.

ПРИЧИННОСТЬ, казуальность (лат. *causa* – причина) – философская категория, выражающая связь между отдельными явлениями (объектами), при которой существование каждого явления обусловлено другим явлением; сущность причинности – порождение причиной следствия.

ПРОБЛЕМА (греч. *προβληματικόν* – трудность) – теоретический или практический вопрос, требующий разрешения, исследования.

ПРОБЛЕМАТИЗАЦИЯ – понятие постмодернистской философии, фиксирующее в своем содержании феномен превращения того или иного социокультурного явления в предмет рефлексивного осмысления и рационального анализа.

ПРОБЛЕМАТИКА – совокупность проблем.

ПРОБЛЕМАТИЧНЫЙ (греч. *προβληματικός* – проблематичный) – возможный, но не доказанный, предположительный, сомнительный; в логике – суждение, выражающее возможность или вероятность высказываемого утверждения или отрицания, но не непреложную необходимость.

ПРОГРЕСС (лат. *progressus* – движение вперед) – направление развития, для которого характерен переход от низшего к высшему, от менее совершенного к более совершенному, изменения к лучшему.

ПРОКСЕМИКА (лат. *proximate* – приближаться) – область психологических исследований, направленных на изучение влияния пространственных параметров на межличностные отношения, а также таких форм и характеристик пространственного поведения человека

как территориальность, индивидуальная дистанция, персональное пространство, оптимальное размещение группы в помещении, состояние и поведение людей в толпе. Основатель проксемики – американский антрополог Э. Холл.

ПРОСТРАНСТВО – категория для обозначения протяженности и структурности материальных объектов, связанная с категорией “время”. К универсальным свойствам *пространства* и *времени* относятся: объективность; абсолютность; относительность; неразрывная связь друг с другом; связь с движением материи; единство прерывности (дискретности) и непрерывности; бесконечность. Специфическими характеристиками пространства являются: протяженность; возвратность; многомерность (от 3-мерности в макромире до 25-мерности в микромире и n-мерности во *Вселенной*).

ПРОТЕНЦИЯ (лат. *protentio* – предвосхищение) – акт проецирования на будущее приобретенного знания, опыта. Термин широко используется в феноменологии Э. Гуссерля и М. Мерло-Понти.

ПРОТОТИП (греч. *protótypos* – оригинал) – 1) прообраз, первоначальный образ чего-нибудь или кого-нибудь; 2) действительное лицо или литературный герой, послуживший автору прообразом для создания литературного типа.

ПРОЦЕСС (лат. *processus* – продвижение) – 1) последовательная смена состояний каких-либо явлений, ход развития чего-либо; 2) совокупность последовательных действий для достижения какого-либо результата.

ПРОЦЕСС КУЛЬТУРНЫЙ (лат. *processus* – продвижение) – изменение во времени состояния систем и объектов культуры, а также типовые модели взаимодействия между людьми и их социальными группами.

ПСИХОЛОГИЗМ – в широком смысле – термин используется для обозначения любых попыток *редукции* непсихических сущностей к психическим феноменам; в узком смысле – термин используется для характеристики концепций, обосновывающих логические принципы, исходя из исследования реальной психической деятельности.

Раздел 2. Глоссарий

ПСИХОЛОГИЯ (греч. *ψυχή* – душа + *λόγος* – учение, наука, слово) – наука о происхождении, развитии, функционировании и закономерностях психической жизни человека и животных.

ПСИХОЛОГИЯ КРОСС-КУЛЬТУРНАЯ – область психологии, изучающая закономерности развития и функционирования психики в контексте обусловленности ее формирования социальными, культурными и экологическими факторами. Целью кросс-культурной психологии является выявление как универсальных, так и специфических особенностей психического развития человека в различных культурных средах.

ПСИХОЛОГИЯ ЭКЗИСТЕНЦИОНАЛЬНАЯ – раздел психологии, в котором изучаются *экзистенциальные* проблемы (смысл жизни; отношение к смерти, Богу, высшим ценностям; самоубийство, одиночество, свобода, самореализация и т.п.).

Р

РАЗВИТИЕ
РАЦИОНАЛИЗМ
РЕАЛИЗМ
РЕАЛИЗМ МАГИЧЕСКИЙ
РЕАЛИЯ
РЕАЛЬНОСТЬ ВИРТУАЛЬНАЯ
РЕВОЛЮЦИЯ
РЕГИОН
РЕГРЕСС
РЕГУЛЯЦИЯ СОЦИОКУЛЬТУРНАЯ

Раздел 2. Глоссарий

РЕДИ-МЕЙД
РЕДУКЦИЯ
РЕЖИМ
РЕЗИСТЕНТНОСТЬ
РЕКОГНИЦИЯ
РЕКОНСТРУКЦИЯ
РЕЛИГИИ МИРОВЫЕ
РЕЛИГИЯ
РЕЛЯТИВИЗМ
РЕМИНИСЦЕНЦИЯ
РЕПРЕЗЕНТАТИВНОСТЬ
РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ
РЕПРЕССИВНЫЙ
РЕПРЕССИЯ
РЕСТАВРАЦИЯ
РЕТЕНЦИЯ
РЕФЛЕКСИЯ
РЕФЛЕКСИЯ КУЛЬТУРНАЯ
РЕФЛЕКСИЯ ФЕНОМЕНОЛОГИЧЕСКАЯ
РЕЦЕПЦИЯ
РЕЦИПИЕНТ
РИДЖИОНАЛИЗМ, регионализм
РИЗОМА
РИТУАЛ
РОК-КУЛЬТУРА
РОК-МУЗЫКА
РОКОКО
РОМАНТИЗМ
РУИНЫ

РАЗВИТИЕ – 1) необратимое, направленное, закономерное изменение материальных и духовных объектов; 2) поступательное движение, эволюция, переход от одного состояния к другому.

РАЦИОНАЛИЗМ (лат. *rationalis* – разумный) – 1) направление в теории познания, признающее (в противоположность *эмпиризму*) разум решающим или даже единственным источником истинного знания; 2) направление в архитектуре XX в., основным принципом которого является единство архитектурной формы, конструкции и функционально обусловленной архитектоники (Ле Корбюзье во Франции, “Баухауз” в Германии, группа “Стиль” в Нидерландах и др.).

РЕАЛИЗМ (лат. *realis* – действительный) – 1) в философии – признание самостоятельного действительного существования внешнего мира независимо от наших представлений о нем и от нашего познания; 2) в искусстве – наиболее полное, адекватное отражение действительности, не ограниченное рамками условных понятий о красоте и художественности.

РЕАЛИЗМ МАГИЧЕСКИЙ (англ. *magic realism* – магический реализм) – художественное течение в американской живописи 1930-х – 1950-х гг., в котором сочетались подчеркнутая предметность, реальность, фотографическая точность изображения с элементами парадоксальности, гротескности. Произведения мастеров магического реализма (П. Кадмус, А. Колвилл, А. Олбрайт, Дж. Тукер и др.) носили эпатажный, шокирующий своей откровенностью характер, реальность скорее напоминала беспокойный сон или галлюцинаторный бред. Термин введен Ф. Ро в его монографии “Постэкспрессионизм” (1925).

РЕАЛИЯ (лат. *realis* – истинный, действительный, вещественный) – предмет, вещь, а также факт, социальный процесс, явление, существующие в реальной жизни.

РЕАЛЬНОСТЬ ВИРТУАЛЬНАЯ (лат. *virtus* – потенциальный, возможный + лат. *realis* – действительный, существующий) – понятие в постклассической науке. В современной философии рассматривает-

Раздел 2. Глоссарий

ся как: а) концептуализация революционного уровня развития техники и технологий, позволяющих открывать и создавать новые измерения культуры и общества; б) развитие идеи множественности миров, изначальной неопределенности и относительности реального мира; в) технически конструируемая при помощи компьютерных средств интерактивная среда для создания и оперирования объектами, подобными реальным или воображаемым, на основе их трехмерного графического представления, симуляции их физических свойств (объем, движение и т.д.), способности воздействия и самостоятельного присутствия в пространстве, а также создания средствами компьютерного эффекта присутствия человека в этой объектной среде, сопровождающегося ощущением единства с компьютером.

РЕВОЛЮЦИЯ (лат. *revolution* – поворот, переворот) – глубокое изменение в развитии каких-либо явлений природы, общества или познания. Наиболее широко понятие применяется для характеристики общественного развития.

РЕГИОН (лат. *regio* – область) – область, район, территория, часть страны, отличающиеся совокупностью естественных или исторически сложившихся экономико-географических условий, культурных особенностей и национального состава населения.

РЕГРЕСС (лат. *regressus* – обратное движение) – тип развития, для которого характерно: переход от высшего уровня к низшему; процессы деградации; утрата обществом способности к выполнению тех или иных функций, понижение уровня его организации. Включает также моменты *застоя*, возврата к изжившим себя формам и структурам. Противоположен *прогрессу*.

РЕГУЛЯЦИЯ СОЦИОКУЛЬТУРНАЯ – 1) одна из основных функций культуры, связанная с обеспечением коллективных форм жизнедеятельности людей; 2) процесс установления и поддержания определенной упорядоченности во взаимодействии людей для удовлетворения их индивидуальных и в особенности групповых интересов и потребностей, снятия противоречий и напряжений, возникающих при совместной жизнедеятельности, определения общих целей

Раздел 2. Глоссарий

социальной активности и критериев оценки результатов деятельности. Основными механизмами регуляции являются разнообразные виды и типы *конвенциональных* и институциональных регуляторов.

РЕДИ-МЕЙД (англ. *ready-made* – готовое изделие) – термин, обозначающий бытовые предметы, включенные в художественное произведение в качестве элементов или модулей. Автором идеи и создателем первых реди-мейдов был дадаист М. Дюшан. По его мнению, лишенные эстетической ценности, наделенные символическим смыслом, реди-мейды заставляют зрителей невольно становиться соавторами художника.

РЕДУКЦИЯ (лат. *reducere* – приводить обратно, возвращать) – исследовательский прием, обеспечивающий сведение (преобразование) данных (сущностей, задач, понятий, предложений, методов рассуждения, доказательства и т.д.) к чему-то более простому, легче поддающемуся точному анализу; является эффективным средством познания практически во всех областях науки. Методологическая концепция редукции была предложена в 1950-х гг. сторонниками логического эмпиризма (Э. Нагель, Г. Фейгл и др.).

РЕЖИМ (лат. *regimen* – управление) – 1) государственный строй; метод правления; 2) совокупность правил, мероприятий, норм для достижения какой-либо цели.

РЕЗИСТЕНТНОСТЬ (лат. *resistentia* – сопротивление, противодействие) – сопротивляемость, устойчивость организма (личности) к воздействию неблагоприятных факторов внешней среды.

РЕКОГНИЦИЯ (лат. *recognitio* – признание, узнавание) – 1) признание достоверности чего-либо, подтверждение этой достоверности; 2) в литературе – пересмотр, переосмысление литературного произведения.

РЕКОНСТРУКЦИЯ (лат. *re* – приставка, обозначающая противоположное действие + лат. *constructio* – построение) – 1) коренная перестройка чего-либо с целью улучшения, усовершенствования; 2) в культуре – восстановление первоначального вида, облика чего-либо (памятников архитектуры, текста и др.) по остаткам или пись-

менным источникам; 3) в лингвистике – гипотетическое воссоздание исчезнувших языковых форм и систем на основе их позднейших отражений и с учетом возможных путей языкового развития.

РЕЛИГИИ МИРОВЫЕ – религии, которые в ходе исторического развития преодолели этнонациональные барьеры (*христианство, ислам, буддизм*).

РЕЛИГИЯ (лат. *religio* – набожность) – 1) духовный феномен, который выражает веру человека в существование сверхъестественного Начала; 2) мировоззрение и мироощущение, а также соответствующее поведение и специфические действия, основанные на вере в сверхъестественное, в существование Бога или богов.

РЕЛЯТИВИЗМ (лат. *relatio* – отношение) – 1) философский принцип интерпретации природных, социокультурных, мировоззренческих, когнитивных объектов в их отношении друг к другу и своему окружению; 2) учение об относительности всякого познания в зависимости от познающего субъекта.

РЕМИНИСЦЕНЦИЯ (лат. *reminiscentia* – воспоминание) – 1) в художественном тексте – неявная отсылка к другому тексту, наводящая на воспоминание о нем и рассчитанная на ассоциации читателей; воспроизведение автором в художественном тексте отдельных элементов своего более раннего (автореминисценция) или чужого произведения при помощи цитат (часто скрытых), заимствования образов, ритмико-синтаксических ходов и т. д.; 2) в психологии – более полное и точное воспроизведение сохраненного в памяти материала по сравнению с первоначально запечатленным (заученным). Термин был предложен сербским ученым В. Урбанчицем (1907).

РЕПРЕЗЕНТАТИВНОСТЬ (фр. *representative* – представляющий) – в статистике методы определения параметров выборочной совокупности (частей объекта, множества), изучение которой позволяет с достаточной обоснованностью представить состояние объекта в целом.

РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ (фр. *representation* – представительство) – 1) представление, изображение; 2) в философии, культурологии, со-

Раздел 2. Глоссарий

циологии, психологии – представление одного в другом или посредством другого; 3) опосредованное, “вторичное” представление первообраза и образа, идеальных и материальных объектов, их свойств, отношений и процессов.

РЕПРЕССИВНЫЙ (лат. *repressio* – подавление) – карательный, имеющий целью подавить, пресечь что-либо.

РЕПРЕССИЯ (лат. *repressio* – подавление) – карательная мера, наказание, применяемое государственными органами.

РЕСТАВРАЦИЯ (лат. *restauratio* – восстановление) – восстановление чего-нибудь в первоначальном виде (например, произведений изобразительного искусства и архитектуры, пострадавших от времени или испорченных, измененных в процессе последующих переделок).

РЕТЕНЦИЯ (лат. *retentio* – удерживание) – 1) в психологии – компонент памяти; сохранение приобретенной информации; следы прошлого восприятия, актуально данные в настоящем восприятии; 2) сохранение древних признаков и свойств в потомстве.

РЕФЛЕКСИЯ (лат. *reflexio* – обращение назад) – принцип философского мышления, направленный на осмысление и обоснование собственных предпосылок, требующий обращения сознания на себя; способность человеческого мышления к критическому самоанализу.

РЕФЛЕКСИЯ КУЛЬТУРНАЯ (лат. *reflexio* – обращение назад) – состояние сознания, направленное на переосмысление состоявшихся культурных актов и своего культурного опыта в поисках новых парадигм развития культуры и собственного культурного роста.

РЕФЛЕКСИЯ ФЕНОМЕНОЛОГИЧЕСКАЯ – рассмотрение имманентных характеристик сознания, осуществляемое на основе феноменологического метода исследования.

РЕЦЕПЦИЯ (лат. *receptio* – принятие, прием) – заимствование и приспособление определенным обществом социокультурных форм, возникших в другой стране или в другую эпоху.

РЕЦИПИЕНТ (лат. *recipientis* – получающий) – 1) субъект вос-

Раздел 2. Глоссарий

принимающий адресованное ему сообщение; 2) в культурологии – субъект (индивидуальный или коллективный), приобретающий и осваивающий элементы и формы чужой культуры в результате взаимодействия, общения с субъектом этой культуры (при сохранении идентификации с автохтонной культурой). Антоним – *донор*.

РИДЖИОНАЛИЗМ, регионализм (англ. *region* – местный) – художественное направление в искусстве США 1920-х – 1940-х гг., в основе которого было стремление создать подлинно американское искусство в противовес идущим из Европы авангардным течениям (Т. Бентон, Г. Вуд, Дж. Кэрри). Опираясь на эстетические принципы натурализма, риджионалисты соединили их с примитивистской техникой письма, подражая американским художникам-самоучкам XVIII–XIX вв.

РИЗОМА (фр. *rhizome* – корневище) – 1) специфическая форма корневища с запутанной корневой системой, не обладающая четко выраженным центральным подземным стеблем; 2) понятие философии постмодерна, фиксирующее принципиально новый способ организации целостности – с новым типом имманентных связей: нелинейных, хаотичных, бесструктурных, антииерархичных, множественных, запутанных. Введено Ж. Делезом и Ф. Гваттари (1976) в противовес понятию “*структура*” как четко систематизированному, иерархическому принципу организации.

РИТУАЛ (лат. *ritualis* – обрядовый) – 1) исторически сложившаяся форма неинстинктивного, предсказуемого, социально санкционированного, упорядоченного символического поведения, в котором способ и порядок исполнения действий строго канонизированы и не поддаются рациональному объяснению; 2) в современном обществе сохраняется, главным образом, в области церемониальных форм официального поведения и бытовых отношений.

РОК-КУЛЬТУРА – молодежная субкультура, возникшая в Великобритании и США в середине XX в. и выражающая *нонконформистский* пафос.

Раздел 2. Глоссарий

РОК-МУЗЫКА (англ. *rock music*, от *rock'n'roll* – раскачиваться, вертеться) – направление в американской и европейской популярной музыке (с 1950-х гг.), для которого характерна экспрессивная манера исполнения, особая ритмическая пульсация в басу (бит).

РОКОКО (фр. *rocaille* – обломки камней, раковина) – стилевое направление в европейском искусстве первой половины XVIII в., для которого характерны капризное изящество, иллюзорность, мир театрализованной игры и пасторальных сюжетов, усложненный декор, прихотливый ритм, доминирующие в декоре интерьера (скульптуре, живописи и декоративном искусстве).

РОМАНТИЗМ (фр. *romantisme*) – 1) умонастроение, характеризующееся доминированием мечтательной созерцательности и чувства над рассудком, идеализацией действительности; 2) идейное и художественное направление в европейской и американской культуре конца XVIII – первой половины XIX вв., зародившееся как реакция на рационализм и механицизм эстетики классицизма и философии Просвещения (в литературе – Дж. Байрон, В. Гюго, А. Мицкевич, В. Скотт; в живописи – Э. Делакруа, Т. Жерико, Дж. Констебл, У. Тернер; в музыке – И. Брамс, Р. Вагнер, Э. Григ, Ф. Лист, Ф. Шопен, Ф. Шуберт, Р. Шуман).

РУИНЫ – постмодернистская метафора, употребляемая для фиксации специфичного для культуры постмодерна способа миропонимания, основанного на отказе от идеи целостности, иерархичной структуры и гармоничной упорядоченности мира.

С

САКРАЛЬНОЕ
САМОБЫТНОСТЬ
САМОИДЕНТИФИКАЦИЯ
САМОИДЕНТИЧНОСТЬ
САМОНАБЛЮДЕНИЕ , интроспекция
САМООПРЕДЕЛЕНИЕ
САМООРГАНИЗАЦИЯ
САМООЦЕНКА
САМОПОЗНАНИЕ
САМОРЕАЛИЗАЦИЯ
САМОРЕГУЛЯЦИЯ ЛИЧНОСТИ
САМОСОЗНАНИЕ
САМОСТЬ
СВЕРХЪЕСТЕСТВЕННОЕ
СВОБОДА
СВОБОДА ВОЛИ
СВОЙСТВО
СЕКУЛЯРИЗАЦИЯ
СЕМАНТИКА
СЕМИОЗИС
СЕМИОСФЕРА

Раздел 2. Глоссарий

СЕМИОТИКА
СЕНСОРНАЯ ИНФОРМАЦИЯ
СЕНСУАЛИЗМ
СИМВОЛ
СИМВОЛИЗМ
СИМУЛЯКР
СИМУЛЯЦИЯ
СИНЕРГЕТИКА
СИНЕСТЕЗИЯ
СИНКРЕТИЗМ
СИНТЕЗ
СИНХРОНИЯ, синхронизм
СИСТЕМА
СИСТЕМА СОЦИАЛЬНАЯ
СКЕПСИС, скептицизм
СКЛАДЫВАНИЕ
СЛУЧАЙНОСТЬ
СМД-МЕТОДОЛОГИЯ
СМЕРТЬ АВТОРА
СМЕРТЬ БОГА
СМЕРТЬ СУБЪЕКТА
СМЫСЛ
СОБОРНОСТЬ
СОБЫТИЙНОСТЬ
СОВЕСТЬ
СОЗЕРЦАНИЕ
СОЗНАНИЕ
СОЗНАНИЕ ВРЕМЕНИ
СОЗНАНИЕ КОЛЛЕКТИВНОЕ

Раздел 2. Глоссарий

СОЗНАНИЕ РЕЛИГИОЗНОЕ
СОФИЗМ
СОФИЙНОСТЬ
СОФИСТИКА
СОЦИАЛИЗАЦИЯ
СОЦИАЛЬНАЯ МОРФОЛОГИЯ
СОЦИАЛЬНАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ
СОЦИАЛЬНАЯ ПРАГМАТИКА
СОЦИАЛЬНАЯ ПРАГМАТИКА ДИСКУРСА
СОЦИАЛЬНАЯ ПРАКТИКА
СОЦИАЛЬНАЯ СТРУКТУРА
СОЦИАЛЬНАЯ ФИЛОСОФИЯ
СОЦИАЛЬНОЕ ОСВОЕНИЕ
СОЦИАЛЬНО-ПРАГМАТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ
СОЦИАЛЬНЫЕ СЛОИ
СОЦИАЛЬНЫЙ ДИСКУРС
СОЦИАЛЬНЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ
СОЦИАЛЬНЫЙ ОПЫТ
СОЦИОЛОГИЯ
СОЦИОЛОГИЯ КУЛЬТУРЫ
СОЦИОЛОГИЯ ПОЗНАНИЯ
СОЦИОЛОГИЯ РЕЛИГИИ
СОЦИОЛОГИЯ ФЕНОМЕНОЛОГИЧЕСКАЯ
СОЦИУМ
СОЧУВСТВИЕ
СПИРИТИЗМ
СПИРИТУАЛИЗМ
СРАВНЕНИЕ
СТАТУС СОЦИАЛЬНЫЙ
СТИЛЬ ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ

Раздел 2. Глоссарий

СТРАТА
СТРАТИФИКАЦИЯ
СТРУКТУРА
СТРУКТУРАЛИЗМ
СТЫД
СУБКУЛЬТУРА
СУБСТАНЦИЯ
СУБЪЕКТ
СУБЪЕКТ КУЛЬТУРНЫЙ
СУБЪЕКТ НАУЧНОГО ПОЗНАНИЯ
СУБЪЕКТ СОЦИАЛЬНЫЙ
СУБЪЕКТИВАЦИЯ ЧЕЛОВЕКА
СУБЪЕКТИВНОСТЬ
СУБЭКУМЕНА
СУЖДЕНИЕ
СУЖДЕНИЯ ПРОТИВОРЕЧАЩИЕ
СЦИЕНТИЗМ
СЮЖЕТ
СЮРРЕАЛИЗМ

САКРАЛЬНОЕ (лат. *sacrae* – священный) – 1) термин характеризующий церковные таинства, предметы религиозного поклонения, вещи, которые относятся к религиозному культу, все, что согласно учению церкви, наделено Божией благодатью; 2) относящийся к вере, религиозному культу; обрядовый, ритуальный.

САМОБЫТНОСТЬ – синонимы: оригинальность, своеобразие, уникальность, специфичность, неординарность; в культурологии – 1) существенное и постоянное проявление тех компонентов культурного достояния данного общества, которые оказываются функционально необходимыми на новых этапах его существования, обеспечи-

вая его самосохранение и *идентичность* при всех изменениях в нормативно-ценностной и смысловой сферах; 2) способность поддержания присущих данному обществу принципов *социокультурной регуляции* в различных ситуациях.

САМОИДЕНТИФИКАЦИЯ – самоотождествление личности с другим человеком, группой, образцом.

САМОИДЕНТИЧНОСТЬ (лат. *identificantur* – тождественный) – сохранение *самости* явления в процессе изменения форм его существования; самоотнесенность развивающегося процесса.

САМОНАБЛЮДЕНИЕ, интроспекция – наблюдение индивида за собственными внутренними психическими процессами, неотрывно от наблюдения за их внешними проявлениями.

САМООПРЕДЕЛЕНИЕ (англ. *self-determination* – самоопределение) – процесс и результат выбора личностью своей позиции, целей и средств самоосуществления в конкретных обстоятельствах жизни; основной механизм приобретения и проявления человеком свободы.

САМООРГАНИЗАЦИЯ – 1) активный процесс формирования, воспроизводства, сохранения или усовершенствования организации сложной динамической системы, обеспечивающей ее нормальное существование и функционирование как целостного образования; 2) имманентная способность динамической системы самостоятельно поддерживать, воспроизводить или совершенствовать уровень своей организации при изменении внешних или внутренних условий ее существования и функционирования, направленной на повышение ее устойчивости, сохранения целостности, обеспечения эффективных действий или развития.

САМООЦЕНКА – оценка личностью самой себя, своих возможностей, качеств и места среди других людей; является важным регулятором ее поведения.

САМОПОЗНАНИЕ – 1) изучение личностью собственных психических и физических особенностей, осмысление самого себя; 2) одно из проявлений *самосознания* в развитии личности (вместе

Раздел 2. Глоссарий

с самонаблюдением и саморегулированием собственной деятельности и поведения); результат умственной деятельности личности.

САМОРЕАЛИЗАЦИЯ – реализация человеком имманентного творческого потенциала, своего *Я*.

САМОРЕГУЛЯЦИЯ ЛИЧНОСТИ – управление собой, способность действовать преимущественно на основе своих убеждений и ценностей, а не руководствуясь только внешними ограничениями, побуждениями или выработанными воспитанием навыками; связана с общим развитием волевой сферы личности.

САМОСОЗНАНИЕ – 1) осознание индивидом своей природной, интеллектуально-духовной, личностной специфики, национальной, профессиональной принадлежности, места в системе общественного производства, распределения и отношений; противоположно осознанию внешнего мира; 2) психический процесс, включающий в себя: *самопознание, самоидентификацию, самоопределение*.

САМОСТЬ – 1) интегрированная качественная характеристика индивида, отражающая его уникальные, самобытные, самодостаточные черты и одновременно – соответствие человека определенным социокультурным параметрам, когда идентичность формируется в результате воздействия произведенных, свойственных определенному социуму ценностей и норм; 2) в аналитической психологии К. Юнга – архетип, представляющий собой центр интегративной целостности сознательного и бессознательного психического бытия; 3) в философии М. Хайдеггера – означает бытие *Я* (самобытие).

СВЕРХЪЕСТЕСТВЕННОЕ – 1) в светском религиоведении – категория, выражающая всеобщее и наиболее существенное в религиозной вере – образах и представлениях религиозного сознания; 2) гносеологический признак образов богов, духов, душ и т.д., а также сакральных связей и свойств реальных предметов и явлений.

СВОБОДА – способность человека действовать в соответствии со своими интересами и целями, осуществлять выбор.

СВОБОДА ВОЛИ – категория, обозначающая философско-этическую проблему относительно способности человека к самоопределению в своих действиях.

СВОЙСТВО – философская категория, обозначающая такую особенность объекта, способа его бытия, которая присуща объекту как самождественной целостности и позволяет его идентифицировать и отличать от других объектов или устанавливать его сходство с другими объектами.

СЕКУЛЯРИЗАЦИЯ (лат. *secularis* – мирской, светский) – общественная тенденция, отражающая уменьшение влияния церкви, ее институтов и религиозной идеологии на жизнь общества во всех ее проявлениях.

СЕМАНТИКА (греч. *σημαντικός* – обозначающий) – раздел *семиотики*, изучающий смысловое значение единиц языка.

СЕМИОЗИС (греч. *σημείωσις* – обозначение) – термин, принятый в семиотике; обозначает процесс порождения, интерпретации и функционирования знаков.

СЕМИОСФЕРА (англ. *semiosphere*) – понятие семиотической культурологии Ю. Лотмана – обобщенное наименование знаковых систем, различных по своей природе и составляющих семиотическое пространство. Все элементы семиосферы находятся не в статическом, а подвижном состоянии, постоянно меняя формулы отношения друг к другу.

СЕМИОТИКА (греч. *σημειωτική* – связанный со знаком, от греч. *σημείον* – знак) – научная дисциплина, изучающая свойства знаков и знаковых систем.

СЕНСОРНАЯ ИНФОРМАЦИЯ – информация, поступающая по нервным волокнам в центральную нервную систему.

СЕНСУАЛИЗМ (лат. *sensus* – чувство, ощущение) – 1) философское учение, признающее единственным источником познания – *ощущения*, которые могут трактоваться материалистически – как отражение объективной реальности, либо субъективно-идеалистически – как внутреннее состояние индивидуального сознания; противопоставит

Раздел 2. Глоссарий

рационализму; 2) в философии постмодернизма, основанной на парадигме “смерти субъекта”, чувственная сфера лишается феномена Я; носителем *постмодернистской чувствительности* выступает не субъект, а текст.

СИМВОЛ (греч. *σύμβολον* – знак, примета, признак) – 1) форма выражения и передачи духовного содержания культуры через определенные материальные предметы или специально созданные образы и действия, которые выступают как знаки этого содержания; 2) знаковая форма предметно-чувственного бытия художественного образа, которая включает в свернутом виде многообразие значений и эстетических смыслов культуры.

СИМВОЛИЗМ (греч. *σύμβολον* – знак, символ) – 1) философские концепции, построенные на основе интерпретации понятия символа как первоосновы связи бытия, мышления, личности и культуры; 2) художественное направление в европейской культуре конца XIX – начала XX вв., создававшее в художественных образах символы мистических переживаний и представлений.

СИМУЛЯКР (фр. *simulacre* – пародия, псевдовещь) – одно из ключевых понятий постмодернистской философии – семиотический знак, не имеющий обозначаемого объекта в реальности, образ отсутствующей действительности, гиперреалистический объект, за которым не стоит какая-либо реальность. Если образность связана с реальным объектом, порождающим воображаемое, то симулякр генерирует реальность другого порядка, псевдовещь. В научный оборот термин ввел Ж. Батай; активно используется Ж. Делезом и Ж. Бодрийаром.

СИМУЛЯЦИЯ – понятие постмодернистской философии, фиксирующее феномен тотальной семиотизации бытия вплоть до обретения знаковой сферой статуса единственной и самодостаточной реальности.

СИНЕРГЕТИКА (греч. *συνεργός* – согласованное действие) – наука о процессах самоорганизации в природе и обществе. Предметом изучения являются: механизмы спонтанного образования и со-

Раздел 2. Глоссарий

хранения открытых систем любого типа (физических, биологических, социальных, культурных, информационных и др.), находящихся в состоянии устойчивого неравновесия со средой; нелинейные эффекты их эволюции; неустойчивые фазы существования (кризисы и бифуркации), предполагающие множественность сценариев дальнейшего развития системы.

СИНЕСТЕЗИЯ (греч. *συναίσθησις* – одновременное ощущение, совместное чувство) – 1) термин литературоведения, искусствоведения, культурологии и психологии, обозначающий специфические стороны эмоционального восприятия мира; 2) в художественном творчестве – построение художественного мира посредством образного воспроизведения совокупности чувств, восприятия.

СИНКРЕТИЗМ (греч. *συγκρητισμός* – объединение) – 1) нерасчлененность явления, характерная начальным стадиям его развития (например, искусства на первоначальных стадиях человеческой культуры, когда музыка, пение, поэзия, танец не были отделены друг от друга); 2) неестественное соединение разнородных элементов в определенной целостной совокупности (например, сочетание разнородных принципов в эклектичных философских системах, религиозных догматов различного происхождения в одном вероучении, соединении различных стилей в художественном творчестве).

СИНТЕЗ (греч. *σύνθεσις* – сложение) – метод научного исследования явлений действительности в их единстве и целостности, во взаимодействии их частей (противоположность – *анализ*).

СИНХРОНИЯ, синхронизм (греч. *συγχρόνως* – одновременный) – точное совпадение во времени двух или нескольких явлений или процессов (противопоставляется *диахронии*).

СИСТЕМА (греч. *σύστημα* – сочетание, образование) – целостная совокупность определённых элементов, между которыми существует закономерная связь или взаимодействие.

СИСТЕМА СОЦИАЛЬНАЯ (англ. *social system*, нем. *Socialsystem*) – сложноорганизованное упорядоченное целое, включающее

Раздел 2. Глоссарий

отдельных индивидов и социальные общности, которые объединены разнообразными связями и взаимоотношениями.

СКЕПСИС, скептицизм (греч. *σκεπτικός* – погруженный в мысли, размышления) – философская позиция, характеризующаяся сомнением в существовании какого-либо надежного критерия истины. Крайняя форма – *агностицизм*.

СКЛАДЫВАНИЕ – понятие постмодернистской философии, определяющее внутреннее как имманентную *интериоризацию* внешнего.

СЛУЧАЙНОСТЬ – 1) непредвиденное, неожиданное обстоятельство, явление; 2) философская категория для обозначения отсутствия причинной обусловленности, закономерности чего-либо. Понятие, противопоставляемое понятию *необходимость*.

СМД-МЕТОДОЛОГИЯ (системо-мыследеятельностная методология) – направление, школа, течение в российской, советской и постсоветской философской и социально-гуманитарной науке. Основу концепции СМД-методологии составляют парадигмы: 1) главная функция методологии состоит в обеспечении универсума человеческой деятельности нормами, правилами и предписаниями; 2) методологическая работа и методологическое мышление соединяют проектирование, критику и нормирование с исследованием и познанием; 3) методология соединяет знания о деятельности и мышлении со знаниями об объектах этой деятельности и мышления; 4) одним из важнейших принципов методологии является принцип множественности представлений и знаний, касающихся одного объекта.

СМЕРТЬ АВТОРА – метафора постмодернизма, отвергающего классическую интерпретацию текста, которая опирается на исторический контекст и личностные точки зрения автора (его политические взгляды, вероисповедание, этническую принадлежность, психологию, биографические данные и т.д.). В рамках данного подхода текст рассматривается независимо от автора, что делает его открытым для толкования, детерминирует смысловую многовекторность. Термин введен Р. Бартом в эссе “Смерть автора” (1967).

СМЕРТЬ БОГА – фундаментальная метафора постмодернистско-философии, фиксирующая в своем содержании парадигматическую установку на отказ от идеи внешней принудительной *каузальности*, характерной для линейного типа понимания *детерминизма*, и от презумпции *логоцентризма*.

СМЕРТЬ СУБЪЕКТА – метафорический термин для обозначения размывания одного из двух полюсов субъект-объектной оппозиции в рамках постмодернистской программы преодоления традиции *бинаризма*, фиксирующий отказ постмодернистского типа философствования от презумпции субъекта.

СМЫСЛ (англ. *sense, meaning*; нем. *Sinn, Bedeutung*) – суть, главное, основное содержание (иногда скрытое) в явлении, сообщении или поведении.

СОБОРНОСТЬ – ключевое понятие русской религиозно-философской мысли XIX–XX вв., определялось А. Хомяковым и позже Н. Бердяевым как преодоление конфликта между индивидуальностью и коллективом посредством духовного единения людей, свободных от диктата государственных и политических структур.

СОБЫТИЙНОСТЬ – понятие, введенное философией постмодернизма в контексте отказа от линейной версии прочтения исторического процесса и фиксирующее в своем содержании историческую *темпоральность*.

СОВЕСТЬ – категория этики, характеризующая нравственную деятельность личности через ее способность осуществлять нравственный самоконтроль, самостоятельно определять содержание нравственного долга, требовать от себя его соблюдения и давать самооценку собственным поступкам.

СОЗЕРЦАНИЕ – 1) чувственная ступень познания; способ познавательной деятельности, реализуется как непосредственное отношение сознания к предмету; 2) в философии – процесс непосредственного восприятия действительности. Созерцание включает в себя как процесс, так и его результат. В истории философии понятие “созерцание” нередко связуется с интуицией.

Раздел 2. Глоссарий

СОЗНАНИЕ – 1) одно из основных понятий философии, культурологии, социологии, психологии, обозначающее человеческую способность воспроизведения действительности в мышлении; 2) форма чувственного восприятия, осмысления, оценки и отражения действительности (предметов, явлений, процессов, абстрактных понятий т.д.), свойственная общественно развитому человеку. Выступает в двух формах: индивидуальной и общественной.

СОЗНАНИЕ ВРЕМЕНИ – особый вид сознания, который зависит от общих и индивидуальных психических и общеличных свойств данного человека и связан с переживанием времени.

СОЗНАНИЕ КОЛЛЕКТИВНОЕ – термин, означающий совокупность всех сознательных актов и содержание сознания, которые свойственны каждому члену определенной человеческой общности.

СОЗНАНИЕ РЕЛИГИОЗНОЕ – способ отношения верующего к миру, связей с ним через систему взглядов и чувств, смысл и значение которых составляет вера в сверхъестественное. Важными признаками являются: образность, символичность, диалогичность, глубокая интимность, сложное и противоречивое сочетание иллюзорного и реалистического, эмоциональная насыщенность, активное воздействие на волевые состояния личности и коллектива верующих.

СОФИЗМ (греч. *σόφισμα* – суждение, придуманное разумно, хитро) – 1) логический феномен в виде последовательности связанных суждений, имеет целью создать видимость, иллюзию логического обоснования, доказательства заранее ложного утверждения; 2) ложное по существу умозаключение, формально кажущееся правильным, основанное на преднамеренном, сознательном нарушении правил логики.

СОФИЙНОСТЬ (греч. *σοφία* – мудрость) – термин в христианской философии, употребляющийся для характеристики мира как следствия взаимопроникновения трансцендентного и имманентного, Божьего и человеческого.

СОФИСТИКА (греч. *σοφία* – мудрость) – форма ведения дискуссии, полемики, таким образом, чтобы убедить оппонента, заста-

вить его признать определенные утверждения.

СОЦИАЛИЗАЦИЯ (лат. *socialis* – общественный) – процесс усвоения и активного воспроизводства индивидом социокультурного опыта (социальных норм, ценностей, образцов поведения, ролей, установок, обычаев, культурной традиции, коллективных представлений и верований и т.д.).

СОЦИАЛЬНАЯ МОРФОЛОГИЯ – область социологии и культурологии, изучающая формы коллективного бытия (географическую среду жизни обществ в ее связи с социальной организацией, народонаселение, его плотность, объем и распределение по территории, материальную культуру и т.д.), которые по Э. Дюркгейму, образуют субстрат коллективной жизни, внутреннюю среду всякого общества, определяющий фактор коллективной эволюции.

СОЦИАЛЬНАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ – понятие социальной философии и социологии – 1) элемент социальной структуры – искусственное объединение институционального характера, занимающее определенное место в обществе и предназначенное для выполнения четко очерченных функций; 2) вид деятельности – процесс, связанный с целенаправленным воздействием на объект через констатацию соответствующих функций элементов системы, упорядочивание связей, определение целей и задач и т.д.; 3) степень внутренней упорядоченности, согласованности частей целого – определенная структура, строение, тип связей как способ соединения элементов в систему и т.д.

СОЦИАЛЬНАЯ ПРАГМАТИКА – исследование особенностей семиотических значений в коммуникативной ситуации с учетом социальных детерминантов (ролей, норм, статусов коммуникантов как представителей определенного общества и т.д.). Дисциплины, связанные с социальной прагматикой, – лингвистическая прагматика, социосемиотика, социолингвистика, психолингвистика.

СОЦИАЛЬНАЯ ПРАГМАТИКА ДИСКУРСА – исследование дискурса средствами социальной прагматики, задачей которого является анализ влияния социальных факторов на содержание дискурсив-

ного выражения. Социопрагматичный аспект анализа дискурса содержит: социопрагматичную установку (цели коммуникантов, их желания, интересы); социопрагматичную схему коммуникативной ситуации (социальные черты, статусы, позиции); специфику коммуникативной ситуации (нормальность, *девиантность*).

СОЦИАЛЬНАЯ ПРАКТИКА – 1) комплекс моделей функционально оправданных алгоритмов поведения социального субъекта; 2) вид практики, в процессе которой конкретный исторический субъект, используя общественные институты, организации и учреждения, воздействуя на систему общественных отношений, меняет общество и развивается сам.

СОЦИАЛЬНАЯ СТРУКТУРА (англ. *social structure*) – совокупность устойчивых и упорядоченных связей между элементами социальной системы, обусловленных отношениями классов и других социальных групп, разделением труда, характером социальных институтов и др.

СОЦИАЛЬНАЯ ФИЛОСОФИЯ – концептуально автономная область философского познания, обращенная на общество, историю и человека как субъекта социокультурных взаимодействий.

СОЦИАЛЬНОЕ ОСВОЕНИЕ – категория человеческого мироотношения, отражающая аспект универсального социального взаимодействия человека и мира, переход индивидуального в социальное (и наоборот), трансформацию индивидами своего жизненного опыта в личные качества, мировоззренческие ориентации, способности, умения.

СОЦИАЛЬНО-ПРАГМАТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ – метод реконструкции содержания высказывания, основанный на принципах социальной прагматики; используется при разработке методик социологических исследований, создании политической рекламы и т. д.

СОЦИАЛЬНЫЕ СЛОИ – разновидность единиц деления общества на основе одного или нескольких природных или общественных различий (этнических, демографических, экономических,

социальных, политических, правовых, психологических, религиозных и т.д.).

СОЦИАЛЬНЫЙ ДИСКУРС – процесс создания текста участниками социальной действительности с целью обоснования социального порядка, то есть социальных норм, ценностей, действий (например, обсуждение закона и утверждения его парламентом).

СОЦИАЛЬНЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ – субстрат представлений и установок, мировоззренческих ориентаций и идеологических достижений, а также определенная степень личностной развитости, наличие личностных образцов, ориентирующих на проявление интереса к социальной жизни.

СОЦИАЛЬНЫЙ ОПЫТ – важнейший содержательный компонент культуры, представляющий собой совокупность исторически селектированных и аккумулированных в общественном сознании членов сообщества (его функциональных сегментов и подсистем) форм осуществления социально значимой деятельности и взаимодействия для удовлетворения их групповых и индивидуальных интересов и потребностей, поддержания уровня социальной консолидированности и эффективности процессов социокультурной регуляции общности.

СОЦИОЛОГИЯ – наука о жизнедеятельности общества как совокупности социальных связей и отношений между его субъектами: социальными общностями, институтами, личностями.

СОЦИОЛОГИЯ КУЛЬТУРЫ (англ. *sociology of culture*; нем. *Kultursoziologie*) – отрасль социологии, изучающая закономерности развития и функционирования культуры в обществе, а также формирование, хранение, распространение и усвоение идей, представлений, культурных норм, ценностей, образцов поведения.

СОЦИОЛОГИЯ ПОЗНАНИЯ – направление теоретических и эмпирических исследований, которое рассматривает проблемы, связанные с социально-исторической обусловленностью знания, познания и сознания, а также социальные аспекты производства, распространения и использования различных типов знания как в обществе

в целом, так и на уровне общественных классов, социальных групп, организаций.

СОЦИОЛОГИЯ РЕЛИГИИ – составная часть религиоведения, предметное поле которой охватывает совокупность проблем относительно религии, общества, человека в их взаимосвязи и взаимообусловленности.

СОЦИОЛОГИЯ ФЕНОМЕНОЛОГИЧЕСКАЯ – теоретико-методологическое направление в современной социологии, в котором общество рассматривается как феномен, постоянно создаваемый и воспроизводимый благодаря взаимодействию индивидов.

СОЦИУМ (лат. *socium* – общее, совместное) – человеческая общность определенного типа (племя, нация и т.д.).

СОЧУВСТВИЕ – понятие, которое применяется для анализа intersубъективных отношений и обозначает переживания непосредственной причастности к внутреннему миру, сущности другого.

СПИРИТИЗМ (лат. *spiritus* – душа, дух) – мистическое течение, последователи которого верят в существование потустороннего мира духов и возможность общения с ними с помощью специальных ритуалов и через медиумов – посредников между людьми и духами.

СПИРИТУАЛИЗМ (лат. *spiritus* – душа, дух) – 1) мировоззренческие представления, согласно которым дух (душа) является первоосновой мира; 2) философское направление, противоположное материализму; исходит из противопоставления “материальное – духовное”, рассматривает материальное как производную духовного, вторичное и подчиненное духовному.

СРАВНЕНИЕ – способ пояснения специфики предметов или явлений через аналогию или метафору.

СТАТУС СОЦИАЛЬНЫЙ (лат. *status* – положение) – соотносительное положение индивида или социальной группы в социальной системе, определяемое по ряду признаков, характерных для данной системы.

СТИЛЬ ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ (лат. *stilus*, греч. *στίλοζ* – палочка для писания по воску) – система художественных форм, наделенных определенным качеством и содержательной выразительностью, присущая конкретному историческому периоду в развитии культуры; единство содержания, образной системы и художественной формы, сложившееся в определенных общественно-исторических условиях.

СТРАТА (лат. *stratum* – слой, пласт) – общественный слой, группа людей, объединенная определенным общим социальным признаком (имущественным, профессиональным, уровнем образования и др.).

СТРАТИФИКАЦИЯ (лат. *stratification* – расслоение) – 1) в социологии – социальная дифференциация и неравенство на основе таких критериев, как социальный престиж, самоидентификация, профессия, доход, образование и т. д.; 2) в культурологии – дифференциация социума, детерминированная неодинаковыми ценностными ориентациями, мировоззренческими позициями, направленностью деятельности его членов в разных областях культурной практики. Критериями культурной стратификации являются: мотивы деятельности; нравственные ориентиры людей; характер и направленность их информационных и познавательных потребностей; отношение к национальным традициям и др.

СТРУКТУРА (лат. *structure* – строение, расположение, порядок) – устойчивая совокупность элементов объекта и связей между ними, обеспечивающая его целостность.

СТРУКТУРАЛИЗМ (лат. *structura* – устройство) – 1) направление гуманитарных исследований, основанное на системно-структурном методе анализа; 2) в культурологии – направление, в котором исследуются проблемы структурного анализа в разных областях знаний о человеке; главными его принципами являются: понимание культуры как совокупности знаковых систем и культурных текстов, а культурного творчества – как символотворчества; осмысление культурной динамики как результата постоянной *верификации* чело-

Раздел 2. Глоссарий

веком представлений об окружающем мире; 3) научно-философское течение, опирающееся на тезис о единстве человеческой природы, равноценности любых культур и их генетическом родстве; получило наибольшее распространение в 1960-х гг. во Франции (Р. Барт, Ж. Деррида, К. Леви-Стросс, М. Фуко).

СТЫД – эмоция, возникающая в результате осознания человеком реального или мнимого несоответствия его поступков принятым в данном обществе и разделяемым им самим нормам, требованиям морали.

СУБКУЛЬТУРА (лат. *sub* – под, около + *cultura* – возделывание) – система ценностей, установок, моделей поведения, жизненного стиля какой-либо социальной группы, представляющая собой самостоятельное целостное образование в рамках доминирующей культуры.

СУБСТАНЦИЯ (лат. *substantia* – сущность, нечто, лежащее в основе) – философское понятие классической традиции для обозначения объективной реальности в аспекте внутреннего единства всех форм ее саморазвития.

СУБЪЕКТ (лат. *subjectum* – то, что находится в основе) – носитель предметно-практической деятельности и познания (индивид или социальная группа), источник активности, направленной на *объект*.

СУБЪЕКТ КУЛЬТУРНЫЙ – субъект как выразитель коллективного и индивидуального культурного опыта.

СУБЪЕКТ НАУЧНОГО ПОЗНАНИЯ – носитель системы научного постижения действительности, обладающий способностями адекватного усвоения, воспроизводства и пополнения накопленного обществом научного знания.

СУБЪЕКТ СОЦИАЛЬНЫЙ – 1) субъект социально значимой целенаправленной активности для удовлетворения групповых и индивидуальных интересов и потребностей общества, сознание и поведение которого мотивируется и регулируется не столько биологическими, сколько социальными проблемами и опытом совместной жизнедеятельности, общепринятыми нормами и правилами их удовле-

творения; 2) продукт социализации, привлечения людей в систему социальных отношений с помощью коммуникации.

СУБЪЕКТИВАЦИЯ ЧЕЛОВЕКА – в постмодернистской философии – процесс становления исторически обусловленной субъективности, которая формируется в процессе развития человека. В процессе субъективации происходит формирование индивида как субъекта.

СУБЪЕКТИВНОСТЬ – зависимость суждений, мнений, представлений от субъекта, его взглядов, интересов, вкусов, предпочтений (противоположность – *объективность*). Под субъектом может пониматься не только индивид, но и группа лиц, общество, культура, цивилизация или даже человечество в целом.

СУБЭКУМЕНА – устойчивая коалиция культур, связанных единой вселенской религиозно-философской традицией – христианский мир, мир ислама, индуистско-буддийский мир Южной Азии (Индия и индианизированные культуры) и конфуцианско-буддийский мир Дальнего Востока.

СУЖДЕНИЕ – форма мышления, которая раскрывает связь между предметами (явлениями) и их признаками.

СУЖДЕНИЯ ПРОТИВОРЕЧИВЫЕ – суждения, которые не могут быть одновременно ни истинными, ни ложными.

СЦИЕНТИЗМ (лат. *scientia* – знание, наука) – мировоззренческая позиция, в основе которой лежит представление о научном знании как о наивысшей культурной ценности и достаточном условии ориентации человека в мире.

СЮЖЕТ (фр. *sujet* – предмет) – 1) способ развертывания фабулы произведения, последовательность и мотивировка подачи изображаемых событий; 2) в *постмодернистской философии* конституируется противоположная парадигмальная установка – на нелинейный, несюжетный характер организации произведения.

СЮРРЕАЛИЗМ (фр. *surrealisme* – сверхреализм) – направление в искусстве первой половины XX в., идейным лидером которого

Раздел 2. Глоссарий

стал писатель А. Бретон, автор первого “Манифеста сюрреализма” (1924). Опираясь на психоанализ З. Фрейда и философию А. Бергсона, сюрреалисты провозгласили источником искусства сферу подсознания, проявляющую себя в грезах, сновидениях, галлюцинациях, автоматических инстинктах, неожиданных озарениях. В сюрреализме наметилось два течения. Первое основывалось на приоритете бессознательного в творческом процессе: живопись наполнялась свободно текущими образами и формами, порой переходящими в чистую абстракцию. Второе течение отличалось стремлением с фотографической точностью, правдоподобием воспроизводить ирреальные образы, возникающие в подсознании. Общими чертами искусства сюрреализма являются: фантастика *абсурда*, парадоксальное сочетание форм и изменчивость образов.

Т- у

ТАКСОНОМИЯ
ТАНАТОЛОГИЯ
ТАРТУСКО-МОСКОВСКАЯ ШКОЛА
ТЕЗИС
ТЕИЗМ
ТЕКСТ
ТЕКСТ-НАСЛАЖДЕНИЕ
ТЕКСТОВЫЙ АНАЛИЗ
ТЕКСТОЛОГИЯ
ТЕКСТУАЛЬНЫЙ
ТЕКСТ-УДОВОЛЬСТВИЕ

Раздел 2. Глоссарий

ТЕЛЕОЛОГИЯ
ТЕМПОРАЛЬНОСТЬ
ТЕОКРАТИЯ
ТЕОЛОГИЯ, богословие
ТЕОЛОГИЯ КУЛЬТУРЫ
ТЕОРИЯ
ТЕОРИЯ КУЛЬТУРНЫХ КРУГОВ
ТЕОРИЯ ПОЗНАНИЯ
ТЕОРИЯ СРЕДЫ
ТЕРМИН
ТЕУРГИЯ
ТЕХНОЛОГИИ МАССОВОЙ МАНИПУЛЯЦИИ
ТЕХНОСФЕРА
ТИП
ТИП ВОСТОЧНОЙ КУЛЬТУРЫ
ТИП ЗАПАДНОЙ КУЛЬТУРЫ
ТИП ИДЕАЛЬНЫЙ
ТИПИЗАЦИЯ
ТИПОЛОГИЯ
ТОЛЕРАНТНОСТЬ
ТОЧКА БИФУРКАЦИИ
ТРАДИЦИЯ
ТРАНСАВАНГАРД
ТРАНСГРЕССИЯ
ТРАНСКУЛЬТУРАЦИЯ
ТРАНСНАЦИОНАЛЬНОЕ
УМОЗАКЛЮЧЕНИЕ
УНИВЕРСАЛИИ
УНИВЕРСАЛИИ КУЛЬТУРЫ
УНИВЕРСУМ

Раздел 2. Глоссарий

ТАКСОНОМИЯ (греч. *τάξις* – строй, порядок + *νόμος* – закон) – 1) учение о принципах и практике классификации и систематизации; термин был введен О. Деканолом (1813); 2) в культурологии – система классификации культурных черт конкретной культуры, позволяющая упорядочить различные элементы и построить из них модель данной культуры; лежит в основе *типологии культуры*.

ТАНАТОЛОГИЯ (греч. *θάνατος* – смерть + *λόγος* – знание) – наука о смерти, ее причинах, механизмах и признаках.

ТАРТУСКО-МОСКОВСКАЯ ШКОЛА – направление в русскоязычной *семиотике*, лингвистике, литературоведении, *культурологии*, возникшее в 1960-х гг., вследствие объединения двух исследовательских групп – преподавателей и студентов кафедры русской литературы университета г. Тарту (Эстония) (Б. Егоров, Ю. Лотман, З. Минц и др.) и московских ученых-лингвистов (В. Иванов, В. Топоров, Б. Успенский и др.). Предметом исследования школы становятся вопросы семиотического анализа культуры, которая понимается как сфера коммуникации индивида с социумом, осуществляемой знаковыми средствами (*семиосфера*).

ТЕЗИС (греч. *διατριβή*; лат. *thesis* – положение) – 1) в широком смысле – любое утверждение в споре или изложение некоторой теории; в узком смысле – основополагающее утверждение, принцип; 2) в логике – утверждение, требующее доказательства.

ТЕИЗМ (греч. *θεός* – Бог) – 1) религиозное мировоззрение, исходящее из понимания Бога как абсолютной личности, пребывающей вне мира, создавшей его и действующей в нем; 2) совокупность религиозно-мистических представлений о Боге как разумном существе, управляющем миром.

ТЕКСТ (лат. *textum* – связь, соединение) – 1) авторское сочинение или документ, воспроизведенные письменно или печатно; 2) в семиотике и лингвистике – последовательность знаков (языка или другой системы знаков), образующая единое целое и составляющая предмет исследования лингвистики текста; 3) в классическом структурализме – совокупность культурных кодов, в соответст-

вии с которыми организуется знаковое многообразие культуры.

ТЕКСТ-НАСЛАЖДЕНИЕ – понятие постмодернистской *текстологии*, выражающее видение объекта как плюрального и не подлежащего однозначно исчерпывающей интерпретации. Введено Р. Бартом в работе “Удовольствие от текста” (1973). Составляет семантическую оппозицию понятию “текст-удовольствие”.

ТЕКСТОВЫЙ АНАЛИЗ – одна из методологических стратегий постмодернистской *текстологии*, призванных представить текст как процесс смыслогенеза. Термин введен в научный оборот Р. Бартом в первой половине 1970-х гг. в контексте аналитики художественных текстов.

ТЕКСТОЛОГИЯ (лат. *textum* – связь, соединение + греч. *λόγος* – учение) – прикладная филологическая дисциплина, изучающая приемы анализа текста литературных произведений в целях его критики (рецензии), исправления (эмендации) и издания (публикации).

ТЕКСТУАЛЬНЫЙ (лат. *textum* – связь, соединение) – буквально воспроизводящий текст, дословный.

ТЕКСТ-УДОВОЛЬСТВИЕ – термин постмодернистской *текстологии*, фиксирующий интерпретацию классического отношения к тексту как наделенному автохтонной семантикой и предполагающему герменевтическую процедуру реконструкции смысла и значения текста. Понятие введено Р. Бартом в работе “Удовольствие от текста” (1973) и составляет оппозиционную пару понятию “текст-наслаждение”.

ТЕЛЕОЛОГИЯ (греч. *τέλος* – результат, цель + *λόγος* – слово, учение) – философское учение об объяснении развития в мире с помощью конечных, целевых причин. В современной методологии рассматривается как принцип объяснения, дополняющий традиционную причинность причинами-целями.

ТЕМПОРАЛЬНОСТЬ (англ. *temporality* – *временные особенности*) – 1) понятие, используемое в контексте синергетической модели времени и отражающее временную сущность явлений, порожд-

Раздел 2. Глоссарий

денную динамикой их движения. В отличие от таких временных характеристик, как объективность, абсолютность, которые определяются отношением движения данного явления к историческим, астрономическим, биологическим, физическим и другим временным координатам, темпоральность указывает на обусловленность времени скоростью движения материи; 2) в культурологии – идея анализа взаимодействующих социальных явлений через сопоставление их темпоральности стала основой методологии темпорального анализа таких динамических объектов, как личность, социальная группа, класс, общество.

ТЕОКРАТИЯ (греч. *θεός* – бог + *κρατία* – республика) форма правления, при которой глава государства является одновременно его религиозной главой.

ТЕОЛОГИЯ КУЛЬТУРЫ – направление теолого-философской мысли, рассматривающее проблемы культуры, исходя из систематизированных принципов вероучения религии. В христианской мысли различают протестантский, католический и православный варианты истолкования проблем культуры.

ТЕОЛОГИЯ, богословие (греч. *θεός* – бог + *λόγος* – знание) – совокупность религиозных доктрин о сущности и действии Бога (в христианстве, иудаизме, исламе). Предполагает концепцию личности абсолютного Бога, сообщающего знание о себе в откровении.

ТЕОРИЯ (греч. *θεωρία* – теория) – 1) система основных идей в той или иной области знания; 2) форма научного знания, дающая целостное представление о закономерностях и существенных связях действительности.

ТЕОРИЯ КУЛЬТУРНЫХ КРУГОВ – теория, разработанная в рамках *диффузионизма* (Ф. Гребнер, Л. Фробениус и др.). В основе теории лежат парадигмы: 1) распространение культурных элементов или комплексов в пространстве осуществляется путем диффузии культурных кругов – искусственных образований, сформированных по ряду культурных признаков, характерных для определенного географического региона; 2) вся история культуры – это история пере-

Раздел 2. Глоссарий

мещения в географическом пространстве культурных кругов и их механического взаимодействия.

ТЕОРИЯ ПОЗНАНИЯ (греч. *θεωρία* – теория + *νόηση* – познание) – область философского знания (гносеология, эпистемология), в которой изучаются закономерности и возможности познания, отношения знаний к объективной реальности, исследуются ступени и формы процесса познания, условия и критерии его достоверности и истинности.

ТЕОРИЯ СРЕДЫ – учение о значении географической среды в истории человечества (Г. Бокль, Ф. Ратцель, Дж. Стюард, К. Уисслер, Э. Хантингтон и др.). Рассматривает общества и культуры различных народов в неразрывной связи с природными условиями.

ТЕРМИН (греч. *όρος* – термин; лат. *terminus* – предел, граница) – слово или сочетание слов, обозначающее специфическое понятие в контексте какой-либо научной теории (дисциплины, отрасли знания).

ТЕУРГИЯ (греч. *θεουργία* – богодействие) – 1) понятие мистического и магического философского дискурса, в котором представлены попытки практического воздействия на богов, ангелов, архангелов и демонов с целью получения от них помощи или благ; 2) ритуальные и магические действия, молитвенные формулы, непосредственное видение духовных существ.

ТЕХНОЛОГИИ МАССОВОЙ МАНИПУЛЯЦИИ – социальные инструменты информационно-психологического воздействия на человека (или группу людей) путем программирования у него определенных представлений, вкусов, ценностей и потребностей, что препятствует его субъективации. Воздействию подвергается психика индивида на всех ее уровнях – как сознательном, так и бессознательном. Главная цель данных технологий – осуществление контроля над людьми и целенаправленная трансформация социокультурного пространства через генерацию определенных смыслов и ценностей.

ТЕХНОСФЕРА (греч. *τέχνη* – искусство, мастерство + *σφαίρα* – шар, сфера) – 1) понятие, употребляемое при характеристике совре-

менной цивилизации, для которой специфично проникновение сложной машинной техники во все сферы деятельности; 2) часть биосферы, преобразованная людьми с помощью прямого и косвенного воздействия технических средств для удовлетворения социально-экономических потребностей человечества.

ТИП (греч. *τύπος* – форма, образец) – 1) образец, модель для группы предметов; форма чего-либо; 2) в литературе, искусстве – обобщенный образ.

ТИП ВОСТОЧНОЙ КУЛЬТУРЫ – культурный тип стран Центральной, Юго-Восточной Азии, Ближнего Востока, Северной Африки, который фиксирует не только их территориальное расположение, но и характеристику методов и способов познания мира, ценностной ориентации, основных мировоззренческих установок, общественно-экономических и политических структур. Для Восточной культуры характерно: стремление человека к гармонии с природой и с собой; погруженность в собственный внутренний мир; ориентация на духовность; мистицизм и иррационализм; стабильность, сохранение традиций и самобытного начала. Сегодня восточные культуры, не потеряв своего самобытного начала, восприняли многие черты, характерные для западного мира, однако новое не отвергает и не разрушает старое, традиционное, а органично вписывается в него.

ТИП ЗАПАДНОЙ КУЛЬТУРЫ – подразумевает европейскую и американскую культуры, ориентированные на: ценности технико-технологического развития; динамичный образ жизни; приоритет рационального разумного подхода к анализу мира; индивидуализм; совершенствование культуры и общества. Индивидуальное *Я* рассматривается в качестве важнейшей культурной ценности. Для социодинамики западной культуры характерны волнообразность, рывки, неравномерность. Процесс перехода к новому происходит как ломка устаревших ценностных систем, общественно-экономических и политических структур.

ТИП ИДЕАЛЬНЫЙ – упрощенная схематическая концептуализация социокультурных феноменов (социальных связей, процессов,

Раздел 2. Глоссарий

институтов, групп и т.д.), применяемая в качестве инструмента научного исследования в социальных и гуманитарных науках. Термин впервые был использован Г. Еллинеком, но подробную разработку это понятие получило в работах М. Вебера.

ТИПИЗАЦИЯ (греч. *τύπος* – форма, образец) – художественное обобщение, выражение общих идей, социальной сущности процессов и явлений посредством конкретных типических образов; одна из основных особенностей творческого метода реалистической литературы и искусства.

ТИПОЛОГИЯ (греч. *τύπος* – форма, образец + *λόγος* – знание) – научный метод, в основе которого лежит расчленение систем объектов и их группировка с помощью обобщенной модели или *типа*.

ТОЛЕРАНТНОСТЬ (лат. *tolerantia* – терпение) – терпимость к иным взглядам, мнениям, нравам, привычкам.

ТОЧКА БИФУРКАЦИИ – 1) взрывообразный процесс смены установившегося режима работы системы; 2) точка критической неустойчивости развития системы, в которой происходит ее перестройка, выбирается один из возможных путей дальнейшего развития, то есть происходит некий фазовый переход (например, изменение политического устройства государства в результате революции).

ТРАДИЦИЯ – социальное и культурное наследие, передаваемое из поколения в поколение.

ТРАНСАВАНГАРД (лат. *trance* – сквозь, через + фр. *avantgarde* – авангард) – течение в европейской живописи, возникшее в Италии в конце 1970-х гг. как противопоставление неоавангарду и, прежде всего, *концептуальному искусству*. Трансавангард интерпретирует искусство как безгранично разнообразное по форме и единое по своему содержанию. Его алгоритм построен на сочетании стилей прошлого, новой живописности, экспрессивности, ярко выраженном личностном начале и установке на эстетическое наслаждение. Термин введен итальянским критиком А. Олива (1979).

ТРАНСГРЕССИЯ (лат. *transgression* – переход) – 1) понятие, обозначающее ситуацию выхода субъекта за пределы явлений, состо-

Раздел 2. Глоссарий

яний или объектов; предложено Г.В.Ф. Гегелем в “Феноменологии духа” (1807); 2) одно из ключевых понятий *постмодернизма*, фиксирующее феномен перехода непроходимой границы, и прежде всего – границы между возможным и невозможным.

ТРАНСКУЛЬТУРАЦИЯ (лат. *trans* – сквозь, через + *culture* – возделывание, воспитание) – перемещение определённой этнокультурной общности (в силу добровольной миграции или насильственного переселения) в другую культурную среду.

ТРАНСНАЦИОНАЛЬНЫЙ (лат. *trans* – сквозь, через + национальный) – выходящий за пределы одного государства, межнациональный.

ТРАНСЦЕНДЕНТНЫЙ (лат. *transcendens* – выходящий за пределы) – 1) одно из центральных понятий ряда философских течений, характеристика *абсолюта*, превосходящего всякое бытие; 2) в философии И. Канта – выходящий за границы возможного опыта, недоступный познанию (идея Бога, души, бессмертия и т.д.); противоположность *имманентного*; 3) в теологических учениях – синоним потусторонности Бога.

УМОЗАКЛЮЧЕНИЕ – форма мышления или логическая операция, с помощью которой из одного или более известных суждений выводится новое *суждение*.

УНИВЕРСАЛИИ (лат. *universalis* – общий) – в философии – общие понятия, обозначающие роды и виды *бытия*. В историко-философской традиции проблема универсалий связывает в единый семантический узел такие аспекты, как: соотношение единичного и общего; абстрактного и конкретного; бытия и мышления и т.д.

УНИВЕРСАЛИИ КУЛЬТУРЫ – в культурологии – понятие, отражающее *онтологические* и *экзистентные* константы человеческого бытия, фундаментальные категории картины мира, суммарную аксиоматику внутреннего опыта людей (мир, космос, человек, деятельность, познание, истина, справедливость, изменение, причина, целое и т.д.).

Раздел 2. Глоссарий

УНИВЕРСУМ (лат. *universum* – единая целостность) – мировоззренческая категория, выражающая всеохватывающее *бытие* в его единстве, полноте и самодостаточности; мир как целое.

Ф

ФАКТ
ФАНТАЗИЯ
ФАНТАСМАГОРИЯ
ФЕНОМЕН
ФЕНОМЕНОЛОГИЧЕСКАЯ СОЦИОЛОГИЯ
ФЕНОМЕНОЛОГИЯ
ФЕНОМЕНОЛОГИЯ КОНФЛИКТА
ФЕНОМЕНОЛОГИЧЕСКАЯ СОЦИОЛОГИЯ
ФЕТИШИЗМ
ФИЛОСОФИЯ
ФИЛОСОФИЯ КУЛЬТУРЫ, культурфилософия
ФИЛОСОФИЯ РАЗЛИЧИЯ
ФИЛОСОФИЯ СЕРДЦА
ФИЛОСОФИЯ ТЕХНИКИ
ФИЛОСОФИЯ ТОЖДЕСТВА
ФОЛЬКЛОР
ФОРМА КУЛЬТУРНАЯ
ФУНКЦИИ КУЛЬТУРЫ
ФУНКЦИОНАЛИЗМ
ФУНКЦИЯ

ФУТУРИЗМ

ФУТУРОЛОГИЧЕСКОЕ ПРОЕКТИРОВАНИЕ
--

ФАКТ (лат. *factum* – сделанное, совершившееся) – 1) действительное, реальное событие, явление; 2) знание, достоверность которого доказана; соответствует объективной действительности, является материалом для определенных выводов.

ФАНТАЗИЯ (греч. *φαντασία* – воображение) – 1) мечта, вымысел, продукт воображения, изменяющий облик действительности, отраженной в сознании; 2) способность воображать, создавать новые самостоятельные образы, осуществляемые в художественных произведениях при помощи красок, камня, речи или звуков.

ФАНТАСМАГОРИЯ (греч. *φάντασμα* – видение, призрак) – причудливые видения, бредовые фантазии.

ФЕНОМЕН (греч. *φαινόμενον* – явление) – редкое, необычное явление или выдающийся, исключительный в каком-либо отношении человек.

ФЕНОМЕНОЛОГИЧЕСКАЯ СОЦИОЛОГИЯ (англ. *phenomenological sociology*) – направление в социологии, ориентированное на определенные практические проблемы; ее основной целью является анализ и описание повседневной жизни – жизненного мира и связанных с ним состояний сознания (П. Бергер, Т. Лукман, А. Щюц).

ФЕНОМЕНОЛОГИЯ (греч. *φαινόμενον* – явление + *λόγος* – знание) – 1) учение о феноменах; 2) направление в философии XX в., принципы которого были сформулированы Э. Гуссерлем; содержит методологические, социально-философские и культурологические исследования феноменов. Феноменология является одним из истоков экзистенциализма и других течений современной философии.

ФЕНОМЕНОЛОГИЯ КОНФЛИКТА – концептуализация конфликта: построение модели конфликтной ситуации, анализ элементов и характеристик конфликта, воспринимаемых, познаваемых опытным

путем; поиск решения конфликта путем создания условий для изменения агрессии на установку к согласию.

ФЕТИШИЗМ (фр. *fetische* – идол, талисман) – 1) культ неодушевленных предметов – фетишей; 2) форма древнейших верований, основанных на наделинии неодушевленных предметов сверхъестественной силой и служащих объектом религиозного поклонения.

ФИЛОСОФИЯ (греч. *φιλοσοφία* – любовь к мудрости) – 1) мировоззрение, система идей, взглядов на мир и на место человека в нем; исследует познавательное, социально-политическое, ценностное, этическое и эстетическое отношение к миру; 2) разновидность духовной культуры, назначение которой состоит в осмыслении основ природного и социального мира, формообразований культуры и познания человека и его сущности.

ФИЛОСОФИЯ КУЛЬТУРЫ, культурфилософия – философская дисциплина, ориентированная на философское постижение культуры как универсального и всеобъемлющего феномена. Термин “культурфилософия” был использован в начале XIX в. представителем немецкого романтизма А. Мюллером.

ФИЛОСОФИЯ РАЗЛИЧИЯ – понятие, посредством которого философия постмодернизма характеризует современный тип философствования – в отличие от “*философии тождества*” как продукта мировоззренческих установок культуры классики.

ФИЛОСОФИЯ СЕРДЦА – философское учение, опирающееся на библейскую традицию отождествлять духовную реальность с сердцем.

ФИЛОСОФИЯ ТЕХНИКИ – направление в современной философии, основанное на комплексном системном анализе техники как социального феномена в историко-цивилизационном контексте. Включает такие проблемные поля как развитие техники в системе общества, ее функции, роль и статус в истории цивилизации, социокультурные и гуманитарные аспекты развития техники и т.д.

ФИЛОСОФИЯ ТОЖДЕСТВА – философское понятие, в основе которого лежит осмысление абсолюта как тождества – противополо-

Раздел 2. Глоссарий

ложностей. Согласно философии тождества, различие между материей и духом, телесным и душевным, субъектом и объектом, мышлением и бытием преодолено в *абсолюте* или в *абсолютном разуме*, поэтому они могут рассматриваться: с одной стороны, как два различных способа проявления и осмысления единственной действительности, с другой – как тождественные в своей основе. Учение разработано Ф. Шеллингом в трудах “Изложение моей системы философии” (1801), “Бруно” (1802), “Философия искусства” (1804), “Система всей философии” (1806) и др.

ФОЛЬКЛОР (англ. *folklore*) – 1) устное народное творчество; 2) совокупность верований, обычаев, обрядов, песен, сказок и других явлений народного быта.

ФОРМА КУЛЬТУРНАЯ – совокупность наблюдаемых признаков и черт всякого культурного объекта (явления), отражающих его утилитарные и символические функции, на основании которых производится его идентификация и атрибуция; понятие распространяется как на материальные, так и на духовные продукты человеческой деятельности.

ФУНКЦИИ КУЛЬТУРЫ – совокупность ролей, которые выполняет культура по отношению к сообществу людей, создающих и использующих ее в своих интересах (социально-интегративная, организационно-регулятивно-нормативная, аксиологическая, познавательно-коммуникативная, рекреационная, образовательно-воспитательная и др.).

ФУНКЦИОНАЛИЗМ (лат. *function* – исполнение) – 1) один из основных методологических подходов в *культурологии* и *социальной антропологии*, заключающийся в рассмотрении общества как системы, состоящей из структурных элементов (институтов), функционально связанных друг с другом и выполняющих определенные функции по отношению к обществу как целому (Э. Дюркгейм, Б. Малиновский, А. Радклифф-Браун, Г. Спенсер); 2) функционализм (или интернациональный стиль) – течение в европейской, а затем в американской архитектуре, возникшее из *конструктивизма* начала XX в.

и окончательно сформировавшееся в 1930-х гг. В его основе – стремление архитекторов к максимальной утилитарности, функциональности зданий, т.е. к чисто функциональному проектированию и наиболее рациональным приемам строительства. Произошла характерная для всего авангардного искусства начала XX в. подмена художественно-образного начала эстетическим формообразованием.

ФУНКЦИЯ (лат. *functio* – исполнение) – 1) деятельность, обязанность, работа; назначение, роль; 2) устойчивый способ активного взаимоотношения вещей, при котором изменения одних объектов приводят к изменениям других; 3) в социологии – роль, выполняемая субъектом в социальной системе (ее организации, в осуществлении целей и интересов социальных групп и классов).

ФУТУРИЗМ (лат. *future* – будущее) – литературно-художественное направление начала XX в., концепция которого опирается на идею эмоционального выражения динамики современного мира – высоких скоростей и ритмов жизни (“Манифест футуризма” Ф. Маринетти, 1909 г.; “Манифест художников-футуристов”, 1910 г.). Для живописи характерны композиции, где движение часто передается по принципу симультанности (одновременности) – путем наложения последовательных фаз на одно изображение. В результате на картинах возникают “смазанные” кадры (лошади с бесчисленным количеством ног, многокрылые ласточки, велосипед с множеством колес и т.д.).

ФУТУРОЛОГИЧЕСКОЕ ПРОЕКТИРОВАНИЕ (лат. *futurum* – будущее + *λόγος* – знание, учение) – авангардистское течение в архитектуре, дизайне и градостроительстве середины XX в., представители которого создавали заведомо утопические проекты “городов будущего”, стремясь своими парадоксальными, фантастическими идеями открыть новые пути, вывести проектирование из тупика функционализма и стандартного прагматического мышления.

Х-Ц

ХАОС
ХРИСТИАНСТВО
ХРОНИКА
ХРОНОЛОГИЯ
ХРОНОС
ХРОНОТОП
ХЭППЕНИНГ
ХЮБРИС
ЦЕЛЕПОЛАГАНИЕ
ЦЕЛЕРАЦИОНАЛЬНОЕ ДЕЙСТВИЕ
ЦЕЛЕСООБРАЗНОСТЬ
ЦЕЛОСТНОСТЬ
ЦЕЛЬ
ЦЕННОСТИ ЭТНИЧЕСКИЕ
ЦЕННОСТНАЯ ОРИЕНТАЦИЯ
ЦЕННОСТЬ
ЦИВИЛИОГРАФИЯ
ЦИКЛИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ СОЦИОКУЛЬТУРНОГО РАЗВИТИЯ
ЦИНИЗМ

ХАОС (греч. *χάος* – зияние) – 1) в древнейших мифологических представлениях – беспорядочная материя, неорганизованная стихия, из которой образовалось впоследствии всё существующее; 2) в философии *постмодернизма* – фундаментальная парадигма, раскрываю-

шая характер отношения к миру как плюральной и подвижной семантической среде, открытой для бесконечного числа интерпретаций, т.е. при интерпретации понятия на передний план выходят такие семантические аспекты, как внутренняя активность и креативный потенциал текста.

ХРИСТИАНСТВО – одна из трех мировых религий (наряду с *буддизмом* и *исламом*). В ее основе лежит вера в Иисуса Христа как Богочеловека и Спасителя.

ХРОНИКА (греч. *χρόνος* – время) – 1) запись исторических событий в хронологической последовательности; 2) литературное произведение, содержащее последовательное изложение событий; 3) в периодической печати – сообщения информационного характера о текущих событиях.

ХРОНОЛОГИЯ (греч. *χρόνος* – время + *λόγος* – знание) – 1) временная последовательность исторических событий; 2) наука об измерении времени.

ХРОНОС (греч. *χρόνος* – время) – 1) в греческой мифологии – бог времени; 2) в постмодернизме – фундаментальное понятие философской концепции *темпоральности* Ж. Делеза. Согласно концепции исторического времени Ж. Делеза, событийность воспринимается в виде дискретных линейных цепочек отдельных событий.

ХРОНОТОП (греч. *χρόνος* – время + *τόπος*, – место) – закономерная связь пространственно-временных координат.

ХЭППЕНИНГ (англ. *happening* – случаемое, происходящее) – художественная форма в современном искусстве, разновидность *акционизма*. Отличительные черты хэппенинга: а) стирание границы между искусством и действительностью; б) смешивание различных театральных элементов (музыки, танцев, актерской игры и т.д.); в) отсутствие сюжета и каких-либо логических связей между отдельными частями; г) вовлечение зрителя в театральное представление; д) театральное представление происходит в залах художественных галерей и музеев, в городской среде, на природе и т.д. Создателем хэппенинга является художник А. Капроу.

ХЮБРИС (греч. *ὕβρις* – оскорбление невоздержанность, бесчинство) – термин, используемый в современной западной философии для обозначения предпороговых форм стихийных процессов, придающих параметрам функционирования *нелинейной динамической* системы неустойчивость и открывающих возможности создания новых форм ее бытия.

ЦЕЛЕПОЛАГАНИЕ – процесс формирования цели как идеального образа желаемого (целеформирование), ее достижения и воплощения в результате деятельности (целереализация).

ЦЕЛЕРАЦИОНАЛЬНОЕ ДЕЙСТВИЕ – понятие современной социологии, социальной и практической философии, введенное М. Вебером для определения идеального типа поведения, детерминированного сознательной ориентацией на схему “цель – средство – результат”.

ЦЕЛЕСООБРАЗНОСТЬ (лат. *finalis* – решающий, целевой) – соответствие явления, процесса определенной цели. Понятие тесно связано с *целеполаганием* как сущностной характеристикой человеческой деятельности.

ЦЕЛОСТНОСТЬ – свойство объектов как совокупности составляющих их элементов, организованных в соответствии с определенными принципами.

ЦЕЛЬ – осознанное предвидение желанного результата деятельности, обуславливающее поиск способов и путей его достижения.

ЦЕННОСТИ ЭТНИЧЕСКИЕ – 1) совокупность исторически селективированных культурных традиций этноса, которые выделяются в качестве наиболее специфичных, маркирующих его историческое и культурное своеобразие; 2) функционально эффективные и социальноприемлемые формы и технологии удовлетворения интересов и потребностей членов этноса, способствующие повышению уровня их социальной интегрированности.

ЦЕННОСТНАЯ ОРИЕНТАЦИЯ – комплекс духовных *детерминант* деятельности людей или отдельного человека, включающий

представления, знания, интересы, мотивы, потребности, идеалы, установки, стереотипы, переживания людей и т.д. Понятие используют применительно к отдельному человеку или группе лиц, но не к обществу в целом. Понятие впервые ввели в научный оборот американские социологи У. Томас и Ф. Знанецкий в 20-х гг. XX в.

ЦЕННОСТЬ – положительная или отрицательная значимость объектов окружающего мира для человека, социальной группы, общества в целом, определяемая не их свойствами, а их вовлеченностью в сферу человеческой жизнедеятельности, интересов, потребностей и социальных отношений; критерий и способы оценки этой значимости выражены в нравственных принципах и нормах, идеалах, установках, целях. Различают материальные, общественно-политические и духовные ценности; ценности положительные и отрицательные.

ЦИВИЛИОГРАФИЯ – социально-философская дисциплина, ставящая целью осмыслить феномен возникновения и становления цивилизации как целостности.

ЦИКЛИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ СОЦИОКУЛЬТУРНОГО РАЗВИТИЯ (греч. *κόκλος* – круг) – нелинейная модель динамических процессов, основанная на идее периодичности, повторяемости, обратимости социокультурных изменений (Н. Данилевский, П. Сорокин, А. Тойнби, О. Шпенглер). 1) В *классическом варианте* циклической концепции социокультурные трансформации происходят по замкнутому кругу: витки развития повторяются во времени, а начальная и конечная точки цикла совпадают. Такая модель позволяет, в частности, с достаточной степенью достоверности описать траекторию и ритмы культурного развития традиционного общества, в котором на протяжении истории остается сильным конвенциональный компонент социокультурной регуляции и сохраняется парадигмальная ориентация на природные циклы. 2) Для анализа динамической социокультурной системы *индустриального и информационного обществ*, направленных на активное преобразование природной и социокультурной среды, используется незамкнутая циклическая модель с траекторией эволюционных циклов в форме спирали, когда в начальной

Раздел 2. Глоссарий

и конечной точках витка система проходит подобные, однако не тождественные предыдущим циклам состояния.

ЦИНИЗМ (греч. *κυνισμός* – учение киников) – демонстративное игнорирование общепринятых норм нравственности, культурных ценностей, официальных догм господствующей идеологии.

Ш-Э-Я

ШИЗОАНАЛИЗ
ШИЗОФРЕНИЯ КУЛЬТУРНАЯ
ШОК КУЛЬТУРНЫЙ
ЭВОЛЮЦИОНИЗМ
ЭВОЛЮЦИЯ КУЛЬТУРНАЯ
ЭВОЛЮЦИЯ , развитие
ЭГО
ЭГОЛОГИЯ
ЭЗОТЕРИЧЕСКИЙ
ЭЙДЕТИКА
ЭЙДЕТИЧЕСКАЯ ПАМЯТЬ
ЭЙДОС
ЭКЗИСТЕНЦИАЛ
ЭКЗИСТЕНЦИАЛ СВЕРХЪЕСТЕСТВЕННЫЙ
ЭКЗИСТЕНЦИАЛИЗМ
ЭКЗИСТЕНЦИЯ
ЭКЛЕКТИЗМ , <i>эклექтика</i>

Раздел 2. Глоссарий

ЭКОЛОГИЯ
ЭКСПЕРИМЕНТ
ЭКСПЕРИМЕНТАЦИЯ
ЭКСПЛИКАЦИЯ
ЭКСПРЕССИОНИЗМ
ЭМПАТИЯ
ЭМПИРИЗМ
ЭНТЕЛЕХИЯ
ЭНТРОПИЯ СОЦИОКУЛЬТУРНАЯ
ЭПИСТЕМА
ЭПИСТЕМОЛОГИЯ
ЭСХАТОЛОГИЯ
ЭТНОГЕНЕЗ
ЭТНОГРАФИЯ
ЭТНОЛИНГВИСТИКА
ЭТНОЛОГИЯ
ЭТНОС
ЭТНОЦЕНТРИЗМ
ЭФФЕКТ-СУБЪЕКТ
Я
ЯЗЫК
ЯЗЫК ЕСТЕСТВЕННЫЙ
ЯЗЫК ИСКУССТВА
ЯЗЫК ИСКУССТВЕННЫЙ
ЯЗЫКОВЫЕ ИГРЫ
ЯЗЫЧЕСТВО

ШИЗОАНАЛИЗ – одно из направлений современного пост-структурализма, представители которого (Ф. Гваттари, Ж. Делёз) рассматривают шизофрению не как психическое заболевание, а как про-

дукт деспотии, угнетения человека в обществе. Под таким углом зрения шизофреники – не столько психически больные люди, сколько все те, кто отвергают каноны существующего общества и стремятся жить по законам, не навязанным извне, а по собственным, естественным желаниям.

ШИЗОФРЕНИЯ КУЛЬТУРНАЯ – термин фиксирует разрыв между религиозной жизнью и жизнью социальной; констатирует невозможность совмещения: двух жизненных стандартов – религиозного и социального; двух культур – религиозной и секулярной. Термин возник в 1950-х гг. в теологической среде США как реакция на увеличение числа “анонимных христиан”, для которых религиозная жизнь не была связана с обыденной жизнью.

ШОК КУЛЬТУРНЫЙ (англ. *cultural shock*; нем. *Kulturschock*) – понятие, принятое в культурологии и этнопсихологии для обозначения потрясения, эмоционального или физического дискомфорта, дезориентации индивида, вызванных попаданием в иную культурную среду, общением и взаимодействием с представителями других этнических общностей. Понятие ввел в научный обиход американский антрополог Ф. Боас.

ЭВОЛЮЦИОНИЗМ – направление в культурологии и культурной антропологии, определяющее теоретическую модель необратимых *культурных изменений*, называемых *эволюцией* или *развитием* (Л. Морган, Г. Спенсер, Э. Тайлор). В его основе лежат парадигмы: о линейной (прогрессивно-поступательной) закономерности культурного развития; о последовательном усложнении социокультурной жизни и повышении уровня ее организации. В рамках эволюционистской модели человеческая культура рассматривается как совокупность процессов адаптации людей, организованных в общества, к их природному окружению. Идеи эволюционизма легли в основу ряда концепций (теории общественно-экономических формаций К. Маркса, теории рационализации А. и М. Веберов, концепции стадий экономического роста У. Ростоу, теорий движения Э. Дюркгейма, Ф. Тенниса и др.).

ЭВОЛЮЦИЯ КУЛЬТУРНАЯ (англ. *cultural evolution*; нем. *kulturellen Evolution*) – непрерывный процесс исторического развития культуры от простых форм к более сложным.

ЭВОЛЮЦИЯ, развитие (лат. *evolutio* – развёртывание) – 1) в широком смысле – синоним развития; процессы изменения, преимущественно необратимые, в живой и неживой природе, а также в социальных системах; 2) в узком смысле – понятие включает постепенные изменения, в отличие от *революции*.

ЭГО (лат. *ego* – Я) – 1) фундаментальная категория философских концепций личности, выражающая рефлексивно осознанную самоидентичность индивида; 2) в теории З. Фрейда – та часть человеческой личности, которая осознается как *Я* и находится в контакте с окружающим миром посредством восприятия; осуществляет исполнительные функции, является посредником между внешним и внутренним миром.

ЭГОЛОГИЯ – 1) учение о себе и собственном *Я*; 2) раздел феноменологии, который изучает деятельность трансцендентального *Эго*, его роль в процессе конституирования.

ЭЗОТЕРИЧЕСКИЙ (греч. *εσωτερικός* – внутренний) – тайный, скрытый, предназначенный исключительно для посвящённых в мистические учения, магические формулы и религиозные обряды; противоположность – экзотерический (греч. *εξωτερικός* – внешний).

ЭЙДЕТИКА (греч. *εἶδος* – образ, форма, сущность) – в философии Э. Гуссерля – учение о чистых сущностях или идеальных формах явлений сознания, рассматриваемых как независимые от реальной действительности и чувственного опыта.

ЭЙДЕТИЧЕСКАЯ ПАМЯТЬ (греч. *εἶδος* – вид, образ) – вид зрительной памяти, характерной чертой которой является четко, точно и детально, без затруднений помнить и восстанавливать зрительные образы увиденного в течение достаточно длительного времени. Эйдетическая *память* является первичной стадией единства восприятия и памяти, которые дифференцируются и развиваются в две от-

дельные функции; лежит в основе всякого образного, конкретного мышления.

ЭЙДОС (греч. *εἶδος* – вид, образ) – термин древнегреческой философии и феноменологии Э. Гуссерля; 1) в древнегреческой философии – первоначально – внешний вид, образ, позднее – вид как единица классификации; у Демокрита – одно из обозначений атома; у Платона – синоним термина “идея”; 2) в феноменологии Э. Гуссерля – равнозначно сущности; объект интеллектуальной интуиции.

ЭКЗИСТЕНЦИАЛ (лат. *exsistentia* – существование) – 1) философский термин, относящийся к тому, что является исключительно важным для чьего-либо бытия или существования; 2) в фундаментальной онтологии М. Хайдеггера – термин, введенный вместо традиционного философского термина *категория* для выражения основных характеристик человеческого существования (например, “забота”, “страх”, “смерть” и др.). Категории выражают модусы бытия мира в его неразрывной связи с бытием человеческого сознания. Согласно М. Хайдеггеру, независимо от того, понимаются категории онтологически или гносеологически, они по самой своей природе предполагают разделение всего сущего на *субъект* и *объект*.

ЭКЗИСТЕНЦИАЛ СВЕРХЪЕСТЕСТВЕННЫЙ (лат. *supernatural exsistentialis*) – термин, используемый в теологии К. Ранера и связанный с воззрением, согласно которому возможность знания о Боге заложена в каждом человеческом существе и эта возможность существует в течение всей жизни.

ЭКЗИСТЕНЦИАЛИЗМ (лат. *exsistentia* – существование) – иррационалистическое направление в философии XX в., выдвигающее на первый план абсолютную уникальность человеческого бытия, ставящее в центр изучения и изображения человеческого существование (*экзистенцию*) и утверждающее интуицию как основной метод постижения действительности (А. Камю, С. Кьеркегор, Ф. Ницше, Ж.-П. Сартр, М. Хайдеггер, К. Ясперс и др.).

ЭКЗИСТЕНЦИЯ (лат. *exsistentia* – существование) – философская категория, которая используется для обозначения человеческого

существования в мире, характеризуемого как трансцендентальное относительно натуралистически-психологических параметров бытия. Термин введен С. Кьеркегором в 40-х – 50-х гг. XX в.

ЭКЛЕКТИЗМ, эклектика (греч. *ἐκλεκτικός* – выбирающий) – соединение разнородных, часто противоположных принципов, взглядов, идей, концепций, теорий, стилевых элементов и т. д.

ЭКОЛОГИЯ (греч. *οικίεσ* – дом, жилище, местопребывание + *logos* – учение) – наука об отношениях живых организмов и образуемых ими сообществ между собой и с окружающей средой. Термин предложен Э. Геккелем (1866).

ЭКСПЕРИМЕНТ (лат. *experimentum* – проба, опыт) – метод познания, при помощи которого в контролируемых и управляемых условиях исследуются явления действительности. Эксперимент осуществляется на основе теории, определяющей постановку задачи и интерпретацию результатов исследования; его целью является проверка гипотез и теорий.

ЭКСПЕРИМЕНТАЦИЯ – понятие, введенное постмодернистской философией взамен традиционного – *интерпретация* в контексте радикального отказа от имманентного смысла бытия.

ЭКСПЛИКАЦИЯ (лат. *explicatio* – разъяснение) – 1) уточнение понятий и утверждений естественного или искусственного языка с целью устранения выявленных в них неясностей и неточностей или сообразно новому объекту исследования; 2) замена одних (неточных, неясных) понятий другими (формально более четкими) путем уточнения их места в какой-либо понятийной системе.

ЭКСПРЕССИОНИЗМ (лат. *expressio* – выражение) – литературно-художественное направление начала XX в., провозгласившее единой реальностью – субъективный духовный мир человека, а его отображение – основной целью искусства, что определило тягу к иррациональности, обострённой эмоциональности и гротеску. Его основным выразительным средством стала экспрессия, проявившаяся в экзальтации образов, деформации пропорций, упрощенных контурах, кричащей цветовой гамме. Возникновение и развитие экспресси-

онизма связано с деятельностью художественных объединений “Мост” (Э. Кирхнер, Э. Хеккель, К. Шмидт-Ротлуф) и “Синий всадник” (В. Кандинский, Ф. Марк).

ЭМПАТИЯ (греч. *συμπάθεια* – сопереживание) – способность индивида эмоционально отзываться на переживания других людей, сопереживать. Это, в основном, пассивно-созерцательное отношение к переживаниям *Другого* без активной действенной помощи. Термин введен Э. Титченером; использовался Э. Гуссерлем и Т. Липсом для обозначения тех актов сознания, благодаря которым появляется возможность на основе восприятия судить о сознании и характере душевной жизни другого человека, что достигается путем эмоционального сопереживания на основе идентификации с *Другим*.

ЭМПИРИЗМ (греч. *εμπειρία* – опыт) – философское учение, признающее чувственный опыт единственным источником знаний. Противостоит рационализму и мистицизму.

ЭНТЕЛЕХИЯ (греч. *εντέλεια* – законченная действительность; осуществленность бытия, от *εντέλης* – законченный, заверченный + *εχω* – имею) – 1) у Аристотеля – активное начало, превращающее возможность в действительность, приводящее к завершению развития; 2) в культурологии – понятие, раскрывающее сущность принципа единства бытия и познания, лежащего в основе процесса преобразования идеи в реальность (материальную или духовную).

ЭНТРОПИЯ СОЦИОКУЛЬТУРНАЯ – процесс понижения уровня системно-иерархической структурированности, сложности и полифункциональности культурного комплекса какого-либо сообщества в целом или отдельных подсистем этого комплекса, т.е. нарушение структурированности и иерархизации системы ценностных ориентаций, форм и норм социальной организации и регуляции, языков и каналов социокультурной коммуникации, комплексов культурных институтов, *стратифицированных* образов жизни, идеологии, морали и нравственности, церемониальных и ритуальных форм поведения, механизмов социализации и *инкультурации* личности, нормативных параметров ее социальной и культурной адекватности сообществу, приемлемых форм инновационной и творческой деятель-

ности и т.п. Причины возникновения энтропийных процессов, как правило, связаны с резким изменением природных, исторических условий существования сообщества либо с социальными кризисами в его внутреннем развитии.

ЭПИСТЕМА (греч. *ἐπιστήμη* – знание) – основное понятие концепции “археологии знания” М. Фуко (близкое по значению понятию *парадигма*), подчеркивающее своеобразие и дискретность крупномасштабных интеллектуальных формаций, характерных для различных исторических эпох. Согласно данной концепции европейская культура от Возрождения до наших дней структурируется в поле трех эпистем – ренессансной, классической и современной.

ЭПИСТЕМОЛОГИЯ (греч. *ἐπιστήμεις* – знание + *λόγος* – учение) – философско-методологическая дисциплина, в которой исследуется знание как феномен, его строение, структура, функционирование и развитие. Традиционно отождествляется с теорией познания.

ЭСХАТОЛОГИЯ (греч. *εσχάτος* – последний + *λόγος* – учение) – в религиозной догматике и теологии – учение о конце света, о судьбе людей после смерти. Особенно большое развитие получила в иудаизме и христианстве.

ЭТНОГЕНЕЗ (греч. *ἔθνος* – племя, народ + *γένεσις* – происхождение) – исторический процесс происхождения этносов от их зарождения до формирования целостных этносоциальных общностей и их специфических этнокультурных систем.

ЭТНОГРАФИЯ (греч. *ἔθνος* – народ + *γράφειν* – писать) – наука, изучающая культуру и быт народов мира, отдельных племен или обществ; в западноевропейской и американской традиции – составная часть *антропологии* (Ф. Боас, Ф. Кашинг, Б. Малиновский, Л. Морган, Э. Эванс-Причард и др.).

ЭТНОЛИНГВИСТИКА (греч. *ἔθνος* – народ + лингвистика) – направление в языкознании, изучающее взаимодействие языковых, этнокультурных и этнопсихологических факторов в функционировании и эволюции языка.

Раздел 2. Глоссарий

ЭТНОЛОГИЯ (греч. *έθνος* – народ + *λόγος* – знание) – наука о сравнительно-историческом изучении культур; в западноевропейской и американской традиции – составная часть *антропологии*.

ЭТНОС (греч. *έθνος* – народ) – исторически сложившаяся устойчивая общность людей, объединенных представлением об общем территориальном и историческом происхождении, единстве языка, культуры (материальной и духовной) и самосознании, что обуславливает формы их солидарности и совместных действий.

ЭТНОЦЕНТРИЗМ – понятие, отражающее отношение этноса к другим культурам с позиций норм и ценностей собственной культуры. С одной стороны, этноцентризм способствует сплочению внутри определенной культурной (этнической) общности, а также формированию этнического самосознания, с другой – приводит к отрицанию ценностей чужой культуры, к культурной самоизоляции и межэтническим конфликтам. Концепция противостоит релятивистскому подходу, с позиций которого каждая культура является самоценной.

ЭФФЕКТ-СУБЪЕКТ (фр. *l'effet-sujet*) – понятие, введенное в категориальный аппарат философии постмодернизма М. Пешё для обозначения результата процесса *субъективизации*, т.е. конституирования субъекта в том или ином дискурсивном (интердискурсивном) контексте. Субъект понимается в данном случае как продукт соответствующего типа речевой и дискурсивной деятельности.

Я – фундаментальная категория философских концепций личности, выражающая рефлексивно осознанную самоидентичность индивида.

ЯЗЫК – исторически сложившаяся система звуковых, словарных и грамматических средств, объективирующая работу мышления и являющаяся инструментом общения, обмена мыслями и взаимного понимания людей в обществе.

ЯЗЫК ЕСТЕСТВЕННЫЙ – важнейшее средство человеческого общения, неразрывно связанный с мышлением; является социальным средством хранения и передачи информации, одним из средств

Раздел 2. Глоссарий

управления человеческим поведением. Изменяется во времени, может перестать использоваться в сфере общения (мертвые языки).

ЯЗЫК ИСКУССТВА – система имманентных изобразительно-выразительных средств, присущих каждому виду искусства. Средства художественного изображения представляют собой открытые динамичные системы.

ЯЗЫКИ ИСКУССТВЕННЫЕ – специальные языки, в отличие от естественных, конструируемые целенаправленно для: международного общения (язык эсперанто); автоматической обработки информации с помощью ЭВМ (языки программирования, машинные); записи информации из определенной области науки и техники (информационные языки) и др.

ЯЗЫКОВЫЕ ИГРЫ (нем. *Sprachspiel*) – понятие постмодернизма, служит для обозначения целостных и законченных систем межличностной коммуникации, подчиняющихся имманентным правилам и соглашениям, нарушение которых ведет к разрушению (или выходу за пределы) речевой игры. Переводя речевую реальность в игровую плоскость, языковых игр, с одной стороны, конституируют плюрализм смыслов речевых систем коммуникаций, а с другой – соблюдение определенных правил языковой организации. Понятие введено Л. Витгенштейном в работе “Философские исследования” (1945).

ЯЗЫЧЕСТВО – 1) религия, основанная на поклонении многим богам, идолопоклонство; 2) в христианском богословии и отчасти в исторической литературе – термин для обозначения дохристианских и нехристианских верований. Остатки языческой бытовой обрядности до сих пор сохраняются в православных верованиях и культуре.

ИМЕННОЙ УКАЗАТЕЛЬ

- Аберле Д., 293
Адамс Р., 293
Адлер А., 296
Андерсон Р., 293
Андре К., 209
Андроник Родосский, 307
Аполлинер Г., 286
Аристотель, 254, 277, 396
Арон Р., 263
Арп Г., 243
Байрон Дж., 352
Балль Х., 243
Барт Р., 362, 370, 375
Батай Ж., 360
Бекер Г., 267
Беккет С., 250
Бекстер Й., 321
Белл Д., 263, 338
Бенедикт Р., 335
Бентон Т., 351
Бергер П., 382
Бергсон А., 330, 372
Бердяев Н., 363
Бёрк К., 267
Берри Р., 271
Билокур Е., 341
Блейден Р., 210
Блейлер Ю., 214
Блок М., 306
Блумер Г., 267
Боас Ф., 212, 214, 392, 397
Бодлер Ш., 244
Бодрийяр Ж., 238, 360
Бокль Г., 377
Борхес Х., 297
Боун Б.-П., 335
Брайтмен Э., 336
Брак Ж., 286
Брамс И., 352
Брейер Й., 296
Брентано Ф., 266
Бретон А., 372
Брук-Роуз Х., 342
Буркхардт Я., 225
Бурлюк Д., 228
Вагнер Р., 352
Вазарели В., 330
Вазари Дж., 233
Валлон А., 267
Ван Гог В., 338
Варбург А., 260
Вебер А., 392
Вебер М., 297, 379, 387, 392
Верлен П., 244
Вернадский В., 325
Вильсон Я., 271
Виндельбанд В., 322
Витгенштейн Л., 399
Вуд Г., 351
Вундт В., 220, 237

Раздел 2. Глоссарий

- Гадамер Г.-Г., 247, 258
Гваттари Ф., 351, 391
Гегель Г.В.Ф., 250, 253, 315, 380
Геккель Э., 395
Гексли Т., 211
Гоген П., 338
Гоингз Р., 238
Гоклениус Р., 330
Гребнер Ф., 249, 376
Григ Э., 352
Гросберг К., 324
Гросс Г., 324
Гуссерль Э., 220, 250, 253, 266, 282, 326, 343, 382, 392, 394, 396
Гюго В., 352
Данилевский Н., 389
Дега Э., 261
Декандол О., 374
Декарт Р., 250, 335
Делакруа Э., 352
Делёз Ж., 351, 360, 387, 391
Демокрит, 394
Деррида Ж., 244, 370
Джадд Д., 210
Джеймс У., 267
Джонсон Б., 238
Диббет Я., 321
Дикс О., 324
Докинз Р., 306
Докул Г., 293
Дюбюффе Ж., 220
Дюркгейм Э., 264, 285, 365, 384, 392
Дюшан М., 348
Егоров Б., 374
Еллинек Г., 379
Жане П., 267
Жерико Т., 352
Знанецкий Ф., 389
Золя Э., 320
Зюсс Э., 226
Иванов В., 374
Ионеско Э., 250
Кадмус П., 346
Каменский В., 228
Камю А., 394
Кандинский В., 208, 396
Канольд А., 324
Кант И., 250, 380
Капроу А., 387
Карнейро Р., 293
Кассирер Э., 322
Кашинг Ф., 397
Кереньи К., 313
Кирхнер Е., 396
Коген Г., 322
Колвилл А., 346
Констебл Дж., 352
Конт О., 337
Копперс В., 249
Коттингэм Р., 238
Кошут Дж., 271
Кребёр А., 214, 335
Кристева Ю., 268
Крупка Ф., 208
Крученных А., 228
Кули Ч., 267, 285
Кун М., 267

Раздел 2. Глоссарий

- Кэрри Дж., 351
Кьеркегор С., 393, 394, 395
Лакан Ж., 244
Ларионов М., 208
Ле Корбюзье Ш., 346
Ле Руа Э., 325
Леви-Брюль Л., 306
Левинас Э., 247
Леви-Стросс К., 228, 370
Лейбниц Г.-В., 220, 315, 335
Леонард М., 238
Линтон Р., 212, 231
Липпс Т., 396
Липсет С., 264
Лист Ф., 352
Лонг Р., 321
Лотман Ю., 359, 374
Лоуи Р., 214
Лукман Т., 382
Лэнг Р., 261
Ляпунов А., 227
Майерс Ф., 321
Мак-Джи У., 212
Маклюэн М., 261
Малевич К., 208
Малиновский Б., 384, 397
Мане Э., 261
Маринетти Ф., 385
Марк Ф., 396
Маркс К., 264, 285, 304, 322, 330, 392
Марсель Г.-О., 247
Маяковский В., 228
Меггерс Б., 293
Мейн Г., 285
Мендель Г., 236
Мерло-Понти М., 343
Мертон Р., 216
Мид Дж., 266, 267
Мицц З., 374
Мицкевич А., 352
Мондриан П., 208
Моне К., 261
Морган Л., 392, 397
Морган Т., 236
Моррис Р., 321
Мунье Э., 335
Мюллер А., 383
Нагель Э., 348
Наторп П., 322
Нельсон Т., 238
Ницше Ф., 394
Олбрайт А., 346
Олива А., 379
Олкотт А., 336
Ольденбург К., 338
Оплер М., 293
Оппенгейм Д., 321
Отто Р., 326
Панофски Э., 260
Парк Р., 267, 304
Парсонс Т., 216, 264
Партленд Т., 267
Пешё М., 398
Пиаже Ж., 267
Пикассо П., 286
Пиросманишвили Н., 341
Пирс Ч., 254
Писсаро К., 261
Платон, 250, 394

Раздел 2. Глоссарий

- Посидоний, 269
Прата Л., 336
Пригожин И., 335
Примаченко М., 341
Пуанкаре А., 227
Радклифф-Браун А., 384
Ранвиц Р., 339
Ранер К., 394
Ратцель Ф., 377
Раушенберг Р., 338
Редфилд Р., 212, 231
Рембо А., 244
Ренуар О., 261
Ренувье Ш., 322, 336
Рикёр П., 247
Риккерт Г., 322
Ро Ф., 346
Роззак Т. фон, 283
Ростоу У., 263, 392
Руссо А., 341
Салинс М., 293, 324
Сальмон А., 286
Сартр Ж.-П., 247, 394
Сезанн П., 338
Сен-Симон А., 263
Сервис Э., 324
Сигал Дж., 338
Сислей А., 261
Скотт В., 352
Смит Т., 210
Солт Д., 238
Сорокин П., 389
Спенсер Г., 264, 384, 392
Стейнер М., 210
Стросс А., 267
Стюард Дж., 324, 377
Сурьо Э., 263
Тайлор Э., 392
Тейяр П., 325
Теннис Ф., 285, 392
Тёрнер У., 352
Тингели Ж., 270
Титченер Э., 237, 396
Тодоров Ц., 320
Тойнби А., 389
Томас У., 267, 389
Томаччони И., 237
Топоров В., 374
Торндайк Э., 265
Траси Д. де, 259
Трубещкой Н., 226
Тукер Дж., 346
Тцара Т., 243
Уайт Л., 293, 295, 324
Уард Дж., 286
Уисслер К., 214, 377
Уорд Л., 264
Уорхол Э., 338
Урбанчич В., 349
Успенский Б., 374
Февр Л., 306
Фейгл Г., 348
Фейсбах Л., 219
Финк Е., 258
Фрейд З., 226, 277, 296,
310, 372, 393
Фробениус Л., 249, 376
Фромм Э., 296

Раздел 2. Глоссарий

- Фуко М., 370, 397
Хайдеггер М., 216, 244, 358, 394
Хантингтон Э., 377
Харрис М., 293
Хартлауб Г., 324
Хейзер М., 321
Хейзинга Й., 258
Хеккель Э., 396
Херсковиц М., 212, 231, 263
Хокинг В., 336
Хлебников В., 228
Холл Э., 280, 343
Холмс У., 212
Хоманс Дж., 264
Хомяков А., 363
Хоркхаймер М., 288
Хюблер Д., 271
Хюльзенбек Р., 243
Хьюз Э., 267
- Цвейг С., 244
Чайлд Г., 324
Шибутани Т., 267
Шлихтер Г., 324
Шелер М., 336
Шеллинг Ф., 384
Шмидт В., 249
Шмидт-Ротлуф К., 396
Шпенглер О., 389
Шопен Ф., 352
Шримпф Г., 324
Шталь Г., 217
Шуберт Ф., 352
Шуман Р., 352
Щюц А., 382
Эванс-Причард Э., 397
Эст Р., 238
Юнг К., 222, 226, 313, 358
Якоби Ф., 336
Ясперс К., 247, 394

АЛФАВІТНИЙ ПОКАЖЧИК ТЕРМІНІВ

After-postmodernism, 14	– After-postmodernism, 207
Абсолют, 14	– Абсолют, 208
Абстракціонізм, 14	– Абстракционизм, 208
Абстракція, 14	– Абстракция, 208
Абсурд, 15	– Абсурд, 208
Авангард “Нової хвилі”, нематеріальне мистецтво, 15	– Авангард “Новой волны”, нематериальное искусство, 209
Авангардизм, 15	– Авангардизм, 209
ABC-ART, 15	– ABC-ART, 209
Автентичний, 16	– Аутентичный, 224
Автокефальна церква, 16	– Автокефальная церковь, 210
Автономія, 16	– Автономия, 210
Автономія культурна, 16	– Автономия культурная, 210
Автор, 16	– Автор, 210
Автохтони, 16	– Автохтоны, 211
Автохтонна культура, 16	– Автохтонная культура, 210
Автохтонний, 16	– Автохтонный, 210
Автохтонні культи, 16	– Автохтонные культы, 210
Агіографія, 17	– Агиография, 211
Агностицизм, 17	– Агностицизм, 211
Адаптація культурна, 17	– Адаптация культурная, 211
Адекватний, 17	– Адекватный, 211
Адепт, 17	– Адепт, 211
Академізм, 17	– Академизм, 211
Акварель, 17	– Акварель, 212
Аксіологія, 18	– Аксиология, 212
Аксіома, 18	– Аксиома, 213
Аксіосфера, 18	– Аксиосфера, 212
Активність, 18	– Активность, 212
Акт свідомості, 18	– Акт сознания, 212

Акультурація, 18	– Аккультурация, 212
Акціонізм, 19	– Акционизм, 213
Алгоритм, 19	– Алгоритм, 213
Алегорія, 19	– Аллегория, 213
Альтерглобалізм, 19	– Альтерглобализм, 213
Альтернатива, 19	– Альтернатива, 214
Амбівалентність, 19	– Амбивалентность, 214
Амвон, 20	– Амвон, 214
Американська антропологічна школа, 20	– Американская антропологическая школа, 214
Американська історична школа, 20	– Американская историческая школа, 214
Ампір, 20	– Ампи́р, 215
Амстердамська антропологічна школа, 20	– Амстердамская антропологическая школа, 215
Амфітеатр, 21	– Амфитеатр, 215
Аналіз, 21	– Анализ, 215
Аналіз аспектний, 21	– Анализ аспектный, 215
Аналіз герменевтичний, 21	– Анализ герменевтический, 215
Аналіз комплексний, 21	– Анализ комплексный, 215
Аналіз концептуальний, 21	– Анализ концептуальный, 216
Аналіз критичний, 21	– Анализ критический, 216
Аналіз культурологічний, 21	– Анализ культурологический, 216
Аналіз системний, 21	– Анализ системный, 216
Аналіз структурно-функціональний, 22	– Анализ структурно-функциональный, 216
Аналіз феноменологічний, 22	– Анализ феноменологический, 216
Аналітика екзистенціальна, 22	– Аналитика экзистенциальная, 2167
Аналогія, 22	– Аналогия, 217
Анахронізм, 22	– Анахронизм, 217
Ангел, янгол, 22	– Ангел, 217
Андеграунд, 22	– Андеграунд, 217

Анімація, 23	– Анимация, 217
Анімізм, 23	– Анимизм, 217
Аномалія, 23	– Аномалия, 218
Аномія, 23	– Аномия, 218
Анотація, 23	– Аннотация, 217
Ансамбль, 23	– Ансамбль, 218
Антиглобалізм, 23	– Антиглобализм, 218
Антиномія, 24	– Антиномия, 218
Античність, 24	– Античность, 218
Антропогенез, 24	– Антропогенез, 219
Антропологізм, 24	– Антропологизм, 219
Антропологія, 24	– Антропология, 219
Антропологія культурна, 24	– Антропология культурная, 219
Антропологія соціальна, 24	– Антропология социальная, 219
Антропологія теологічна, 25	– Антропология теологическая, 219
Антропологія філософська, 25	– Антропология философская, 219
Антропоцентризм, 25	– Антропоцентризм, 220
Анфілада, 25	– Анфилада, 220
Апокриф, 25	– Апокриф, 220
Апофантичний, 25	– Апофантический, 220
Апперцепція, 25	– Апперцепция, 220
Апсида, абсида, 25	– Апсида, абсида, 220
Ар брют, арт-брют, 26	– Ар брют, арт-брют, 220
Ар деко, арт-деко, 26	– Ар деко, арт-деко, 221
Ар нуво, арт-нуво, 26	– Ар нуво, арт-нуво, 221
Аргумент, 26	– Аргумент, 221
Аргументація, 26	– Аргументация, 221
Ареал культурний, 26	– Ареал культурный, 221
Арка, 27	– Арка, 221
Аркада, 27	– Аркада, 222
Артефакт, 27	– Артефакт, 222
Артефакт культурний, 27	– Артефакт культурный, 222
Архаїка, 27	– Архаика, 222

Архетип, 27	– Архетип, 222
Архетипи етнічні, 27	– Архетипы этнические, 222
Архетипи культурні, 28	– Архетипы культурные, 222
Архітектоніка, 28	– Архитектоника, 223
Архітектура, 28	– Архитектура, 223
Асиміляція, 28	– Ассимиляция, 223
Аспект, 28	– Аспект, 223
Атеїзм, 28	– Атеизм, 223
Атрибут, 28	– Атрибут, 223
Атрибутація, 28	– Атрибутация, 224
Аудіовізуальна культура, 29	– Аудиовизуальная культура, 224
Ацентризм, 29	– Ацентризм, 224
Багатомірність, 30	– Многомерность, 313
Барельєф, 30	– Барельеф, 225
Бароко, 30	– Барокко, 225
Біблія, 30	– Библия, 226
Бієнале, 30	– Биеннале, 226
Бінарізм, 30	– Бинаризм, 226
Бінарна опозиція, 31	– Бинарная оппозиция, 226
Біосфера, 31	– Биосфера, 226
Біфуркація, 31	– Бифуркация, 226
Біфуркація соціальна, 31	– Бифуркация социальная, 227
Біхевіоризм, 31	– Бихевиоризм, 227
Бог, 32	– Бог, 227
Боголюдина, 32	– Богочеловек, 227
Боді-арт, 32	– Боди-арт, 227
Бріколаж, 32	– Бриколаж, 227
Буддійська філософія, 32	– Буддийская философия, 228
Буддизм, 32	– Буддизм, 228
Будетлянство, 33	– Будетлянство, 228
Буття, 33	– Бытие, 228
Варіабельність, 34	– Вариабельность, 230
Варіація, 34	– Вариация, 230
Веди, 35	– Веды, 230

Ведизм, ведична релігія, 35	– Ведизм, ведическая религия, 230
Вербальний, 35	– Вербальный, 230
Верифікація, 35	– Верификация, 231
Вестернізація, 35	– Вестернизация, 231
Взаємодія, 35	– Взаимодействие, 231
Взаємодія культур, 35	– Взаимодействие культур, 231
Взаєморозуміння, 36	– Взаимопонимание, 231
Визначення, 36	– Определение, 330
Випадковість, 36	– Случайность, 362
Висновок, 36	– Вывод, 234
Вівтар, 36	– Алтарь, 213
Відкрите суспільство, 36	– Открытое общество, 330
Відносини культурні, 37	– Отношения культурные, 331
Відносини суспільні, 37	– Отношения общественные, 331
Відображення, 37	– Отражение, 331
Відродження, Ренесанс, 37	– Возрождение, Ренессанс, 233
Відчуження, 37	– Отчуждение, 331
Відчуття, 37	– Ощущение, 331
Візантійська культура, 37	– Византийская культура, 232
Віра, 38	– Вера, 230
Віртуальна реальність, 38	– Виртуальная реальность, 232
Віртуальність, 38	– Виртуальность, 232
Вітраж, 38	– Витраж, 233
Вічність, 39	– Вечность, 231
Влада, 39	– Власть, 233
Властивість, 39	– Свойство, 359
Внутрішній світ, 39	– Внутренний мир, 233
Воля, 39	– Воля, 234
Воскресіння суб'єкта, 39	– Воскрешение субъекта, 234
Всесвіт, універсум, 39	– Вселенная, универсум, 234
Гедонізм, 41	– Гедонизм, 236
Генеалогія, 41	– Генеалогия, 236
Генезис, генеза, 41	– Генезис, генеза, 236
Генетика, 41	– Генетика, 236

Герменевтика, 41	– Герменевтика, 236
Гетерогенний, 41	– Гетерогенный, 237
Гештальт, 41	– Гештальт, 237
Гештальтпсихологія, гештальттеорія, 42	– Гештальтпсихология, гештальттеория, 237
Гіперестезія, 42	– Гиперестезия, 237
Гіперлітература, 42	– Гиперманьеризм, 237
Гіперманьєрізм, 42	– Гиперлитература, 237
Гіперреалізм, суперреалізм, фотореалізм, 42	– Гиперреализм, суперреализм, фотореализм, 238
Гіперреальність, 42	– Гиперреальность, 238
Гіперрозуміння, 43	– Гиперпонимание, 238
Гіпертекст, 43	– Гипертекст, 238
Гіпотеза, 43	– Гипотеза, 238
Гіпотетичний, 43	– Гипотетический, 239
Глобалізація, 43	– Глобализация, 239
Глобальний, 43	– Глобальный, 239
Глобальні проблеми сучасності, 43	– Глобальные проблемы современности, 239
Глокалізація, 44	– Глокализация, 239
Гнозис, гностика, гностицизм, 44	– Гнозис, гностика, гностицизм, 239
Гносеологія, 44	– Гносеология, 239
Гомогенний, 44	– Гомогенный, 239
Горельєф, 44	– Горельеф, 239
Готика, 44	– Готика, 240
Гра, 45	– Игра, 258
Графіка, 45	– Графика, 240
Гуманізм, 46	– Гуманизм, 240
Гуманітарний, 45	– Гуманитарный, 240
Дадаїзм, 47	– Дадаизм, 243
Девіантність, 48	– Девиантность, 243
Деградація, 48	– Деградация, 243
Дедукція, 48	– Дедукция, 243

Декаданс, 48	– Декаданс, 243
Деконструкція, 48	– Деконструкция, 244
Декоративне мистецтво, 49	– Декоративное искусство, 244
Декоративний, 49	– Декоративный, 244
Декоративне-прикладне мистецтво, 49	– Декоративно-прикладное искусство, 244
Демократія, 49	– Демократия, 244
Денотат, 49	– Денотат, 244
Денотація, 49	– Денотация, 244
Десигнат, 49	– Десигнат, 245
Деструкція соціокультурна, 49	– Деструкция социокультурная, 245
Детермінант, 49	– Детерминант, 245
Детермінізм, 49	– Детерминизм, 245
Дефініція, визначення, 50	– Дефиниция, определение, 245
Дискретність, 50	– Дискретность, 248
Дискурсивні епістемічні трансформації, 50	– Дискурсивные эпистемические трансформации, 248
Дискурс, 50	– Дискурс, 248
Дискусія, 50	– Дискуссия, 248
Диференціація, 50	– Дифференциация, 248
Диференціація культурна, 50	– Дифференциация культурная, 248
Дифузіонізм, 51	– Диффузионизм, 249
Дифузія, 51	– Диффузия, 249
Дифузія культурна, 51	– Диффузия культурная, 249
Дихотомія, 51	– Дихотомия, 249
Діалектика, 51	– Диалектика, 246
Діалектика екзистенційна, 51	– Диалектика экзистенциальная, 246
Діалектика матеріалістична, 51	– Диалектика материалистическая, 246
Діалог, 52	– Диалог, 246
Діалог інтеркультурний, 52	– Диалог интеркультурный, 247

Діалог міжкультурний, 52	– Диалог межкультурный, 247
Діалогізація, 52	– Диалогизация, 247
Діалогізм, 52	– Диалогизм, 247
Діалогістика, 53	– Диалогистика, 247
Діаспора, 53	– Диаспора, 248
Діахронія, 53	– Диахрония, 248
Діяльнісний підхід, 53	– Деятельностный подход, 245
Діяльність, 53	– Деятельность, 246
Діяльність соціально-культурна, 53	– Деятельность социально-культурная, 246
Догма, 53	– Догма, 249
Догмати релігійні, 54	– Догматы религиозные, 249
Догматизм, 54	– Догматизм, 249
Дозвілля, 54	– Досуг, 250
Доказ, 54	– Доказательство, 250
Доктрина, 54	– Доктрина, 250
Донор, 54	– Донор, 250
Допредікативний, 54	– Допредикативный, 250
Досвід, 54	– Опыт, 330
Доцільність, 54	– Целесообразность, 388
Драма абсурду, 54	– Драма абсурда, 250
Дуалізм, 55	– Дуализм, 250
Дух, 55	– Дух, 251
Дух часу, 55	– Дух времени, 251
Душа, 55	– Душа, 251
Еволюціонізм, 57	– Эволюционизм, 392
Еволюція культурна, 57	– Эволюция культурная, 393
Еволюція, розвиток, 57	– Эволюция, развитие, 393
Его, 57	– Эго, 393
Егологія, 57	– Эгология, 393
Езотеричний, 57	– Эзотерический, 393
Ейдетика, 58	– Эйдетика, 393
Ейдетична пам'ять, 58	– Эйдетическая память, 393
Ейдос, 58	– Эйдос, 394

Екзистенціалізм, 58	– Экзистенциализм, 394
Екзистенція, 58	– Экзистенция, 394
Екзистенціал, 58	– Экзистенциал, 394
Екзистенціал надприродний, 59	– Экзистенциал сверхъестественный, 394
Еклектизм, еклектика, 59	– Эклектизм, эклектика, 395
Екологія, 59	– Экология, 395
Експеримент, 59	– Эксперимент, 395
Експериментування, 59	– Экспериментация, 395
Експлікація, 59	– Экспликация, 395
Експресіонізм, 60	– Экспрессионизм, 395
Емпатія, 60	– Эмпатия, 396
Емпіризм, 60	– Эмпиризм, 396
Ентелехія, 60	– Энтелехия, 396
Ентропія соціокультурна, 60	– Энтропия социокультурная, 396
Епістема, 61	– Эпистема, 397
Епістемологія, 61	– Эпистемология, 397
Есхатологія, 61	– Эсхатология, 397
Етногенез, 61	– Этногенез, 397
Етнографія, 61	– Этнография, 397
Етнолінгвістика, 62	– Этнолингвистика, 397
Етнологія, 62	– Этнология, 398
Етнос, 62	– Этнос, 398
Етноцентризм, 62	– Этноцентризм, 398
Ефект-суб'єкт, 62	– Эффект-субъект, 398
Євангеліє, 64	– Евангелие, 252
Європейська культурна традиція, 64	– Европейская культурная традиция, 252
Європоцентризм, 64	– Европоцентризм, 252
Жанр, 64	– Жанр, 252
Жест, 64	– Жест, 252
Живопис, 64	– Живопись, 253
Життєвий світ, 65	– Жизненный мир, 253
Загальнолюдське, 65	– Общечеловеческое, 328

Закон, 65	– Закон, 253
Закон єдності та боротьби протилежностей, 65	– Закон единства и борьбы противоположностей, 253
Закон заперечення заперечення, 65	– Закон отрицания отрицания, 253
Закон переходу кількісних змін в якісні, 65	– Закон перехода количественных изменений в качественные, 254
Закон протиріччя, 65	– Закон противоречия, 254
Закон тотожності, 66	– Закон тождества, 254
Закони філософії, 66	– Законы философии, 254
Звичай, 66	– Обычай, 329
Знак, 66	– Знак, 254
Знак іконічний, 66	– Знак иконический, 254
Знакова система, 66	– Знаковая система, 254
Знання, 66	– Знание, 255
Зображення, 67	– Изображение, 260
Зовнішній світ, 67	– Внешний мир, 233
Ігрова концепція культури, 70	– Игровая концепция культуры, 258
Ідеал, 70	– Идеал, 258
Ідеалізм, 70	– Идеализм, 258
Ідентифікація, 70	– Идентификация, 258
Ідентичний, 70	– Идентичный, 259
Ідентичність, 70	– Идентичность, 259
Ідентичність етнічна, 71	– Идентичность этническая, 259
Ідентичність культурна, 71	– Идентичность культурная, 259
Ідентичність регіональна, 71	– Идентичность региональная, 259
Ідеографія, 71	– Идеография, 259
Ідеологія, 71	– Идеология, 259
Ідея, 71	– Идея, 260
Ієрархія, 72	– Иерархия, 260
Ієрогліфи, 72	– Иероглифы, 260
Іконографія, 72	– Иконография, 260
Іконологія, 72	– Иконология, 260

Іконостас, 72	– Иконостас, 260
Іманентний, 72	– Имманентный, 261
Імператив, 72	– Императив, 261
Імплицитний, 72	– ИмPLICITный, 261
Імплозія, 72	– Имплoзия, 261
Імпресіонізм, 73	– Импрессионизм, 261
Інваріант, 73	– Инвариант, 261
Інваріантність, 73	– Инвариантность, 262
Інверсія транскультурації, 73	– Инверсия транскультурации, 262
Індивід, індивідуум, 74	– Индивид, индивидуум, 262
Індивідуальність, 74	– Индивидуальность, 262
Індуктивна логіка, 74	– Индуктивная логика, 262
Індукція, 74	– Индукция, 262
Індустріальне суспільство, 74	– Индустриальное общество, 263
Інкультурація, 74	– Инкультурация, 263
Інновація, 74	– Инновация, 263
Інспірація, натхнення, 75	– Инспирация, вдохновение, 263
Інставрація, 75	– Инставрация, 263
Інстинкт, 75	– Инстинкт, 263
Інституалізація, 75	– Институализация, 264
Інститут, 75	– Институт, 264
Інститут соціальний, 75	– Институт социальный, 264
Інституалізм, 76	– Институализм, 264
Інтеграція, 76	– Интеграция, 264
Інтеграція конфігураційна, тематична, 76	– Интеграция конфигурационная, тематическая, 265
Інтеграція культурна, 76	– Интеграция культурная, 265
Інтеграція логічна, 76	– Интеграция логическая, 265
Інтеграція регулятивна, 76	– Интеграция регулятивная, 265
Інтеграція функціональна, адаптивна, 76	– Интеграция функциональная, адаптивная, 265
Інтелект, 76	– Интеллект, 265
Інтелект соціальний, 76	– Интеллект социальный, 265
Інтелігенція, 77	– Интеллигенция, 265

Інтенціоналізм, 77	– Интенционализм, 266
Інтенціональність, 77	– Интенциональность, 266
Інтенція, 77	– Интенция, 266
Інтерактивність, 77	– Интерактивность, 266
Інтеракціонізм, 77	– Интеракционизм, 266
Інтеракціонізм символічний, 78	– Интеракционизм символический, 267
Інтеракція, 78	– Интеракция, 267
Інтердискурсивність, 78	– Интердискурсивность, 267
Інтеріоризація, 78	– Интериоризация, 267
Інтернаціоналізація суспільного життя, 78	– Интернационализация общественной жизни, 267
Інтерпретація, 78	– Интерпретация, 267
Інтерсуб'єктивність, 78	– Интерсубъективность, 268
Інтертекст, 79	– Интертекст, 268
Інтертекстуальність, 79	– Интертекстуальность, 268
Інтуїція, 79	– Интуиция, 268
Інформативність, 79	– Информативность, 268
Інформаційна культура, 79	– Информационная культура, 268
Інформаційне суспільство, 79	– Информационное общество, 268
Інформація, 80	– Информация, 269
Інфраструктура, 80	– Инфраструктура, 269
Інший, 80	– Другой, 250
Іпостась, 80	– Ипостась, 269
Ірраціоналізм, 80	– Иррационализм, 269
Ірраціональне, 80	– Иррациональное, 269
Ірреальний, 80	– Ирреальный, 270
Іслам, мусульманство, 81	– Ислам, мусульманство, 271
Істина, 81	– Истина, 271
Історизм, 81	– Историзм, 271
Історико-культурне середовище, 81	– Историко-культурная среда, 271
Історична типологія культури, 81	– Историческая типология культуры, 272

Історіографія, 81	– Историография, 271
Казуальний, 86	– Казуальный, 276
Канон, 86	– Канон, 276
Картина світу, 86	– Картина мира, 276
Катарсис, 86	– Катарсис, 276
Категорії діалектики, 86	– Категории диалектики, 277
Категорії культурології, 87	– Категории культурологии, 277
Категорія, 87	– Категория, 277
Катехізис, 87	– Катехизис, 277
Квазіреальність, 87	– Квазиреальность, 277
Кіно, 87	– Кино, 277
Кітч, 87	– Китч, 277
Класифікація, 87	– Классификация, 278
Класицизм, 88	– Классицизм, 278
Клір, 88	– Клир, 278
Клуб, 88	– Клуб, 278
Когнітивні процеси, 88	– Когнитивные процессы, 278
Когнітологія, 88	– Когнитология, 278
Код, 88	– Код, 279
Код культурний, 88	– Код культурный, 279
Код культурно-символічний, 89	– Код культурно-символический, 279
Кодування, 89	– Кодирование, 279
Колаж, 89	– Коллаж, 279
Колорит, 89	– Колорит, 279
Компаративістика, 89	– Компаративистика, 281
Композиція, 89	– Композиция, 281
Комунізм, 89	– Коммунизм, 280
Комунікант, 90	– Коммуникант, 280
Комунікація, 90	– Коммуникация, 280
Комунікація вербальна, 90	– Коммуникация вербальная, 280
Комунікація масова, 90	– Коммуникация массовая, 280
Комунікація міжкультурна, 90	– Коммуникация межкультурная, 280

Комунікація невербальна, 90	– Коммуникация невербальная, 280
Комунікація соціокультурна, 90	– Коммуникация социокультурная, 280
Конвенціональний, 91	– Конвенциональный, 281
Конвенціональний тип соціокультурної регуляції, 91	– Конвенциональный тип социокультурной регуляции, 281
Конотація, 91	– Коннотация, 281
Консенсус, 91	– Консенсус, 282
Консерватизм, 91	– Консерватизм, 282
Консерватор, 91	– Консерватор, 282
Консолідація, 92	– Консолидация, 282
Константа, 92	– Константа, 282
Конституювання, 92	– Конституирование, 282
Конструктивізм, 92	– Конструктивизм, 282
Контекст, 92	– Контекст, 283
Контент-аналіз, 92	– Контент-анализ, 283
Континуум, 92	– Континуум, 283
Континуум просторово-часовий, 92	– Континуум пространственно-временной, 283
Контркультура, 93	– Контркультура, 283
Конфігурація, 93	– Конфигурация, 283
Конфігурація культурна, 93	– Конфигурация культурная, 283
Конфлікт, 93	– Конфликт, 284
Конфлікт етнічний, 93	– Конфликт этнический, 284
Конфлікт культурний, 93	– Конфликт культурный, 284
Концепт, 94	– Концепт, 284
Концептуалізація, 94	– Концептуализация, 284
Концептуальна схема, 94	– Концептуальная схема, 285
Концепція, 94	– Концепция, 285
Концепція модернізації, 94	– Концепция модернизации, 285
Коран, 94	– Коран, 285
Креативність, 95	– Креативность, 285
Криза ідентифікації, 95	– Кризис идентификации, 286

Криза соціокультурна, 95	– Кризис социокультурный, 286
Кубізм, 95	– Кубизм, 286
Культ, 95	– Культ, 286
Культура, 96	– Культура, 286
Культура ХХІ ст., 96	– Культура ХХІ в., 287
Культура автохтонна, 97	– Культура автохтонная, 287
Культура господарська, 97	– Культура хозяйственная, 291
Культура домінуюча, 97	– Культура доминирующая, 287
Культура духовна, 97	– Культура духовная, 288
Культура езотерична, 97	– Культура эзотерическая, 291
Культура елітарна, 97	– Культура элитарная, 291
Культура етнічна, 97	– Культура этническая, 292
Культура життєзабезпечення, 98	– Культура жизнеобеспечения, 288
Культура корпоративна, 98	– Культура корпоративная, 288
Культура локальна, 98	– Культура локальная, 288
Культура масова, 98	– Культура массовая, 288
Культура матеріальна, 98	– Культура материальная, 288
Культура мислення, 99	– Культура мышления, 289
Культура міжнародних відносин, 99	– Культура международных отношений, 289
Культура моральна, 99	– Культура нравственная, 289
Культура народна, 99	– Культура народная, 289
Культура національна, 99	– Культура национальная, 289
Культура повсякденна, 99	– Культура повседневная, 290
Культура політична, 99	– Культура политическая, 290
Культура регіональна, 100	– Культура региональная, 290
Культура релігійна, 100	– Культура религиозная, 290
Культура світова, 100	– Культура мировая, 289
Культура семіотична, 100	– Культура семиотическая, 290
Культура традиційна, 100	– Культура традиционная, 291
Культура управління, 100	– Культура управления, 291
Культура управлінського рішення, 101	– Культура управленческого решения, 291

Культура художня, 101	– Культура художественная, 291
Культурна динаміка, 101	– Культурная динамика, 292
Культурна перцепція, 101	– Культурная перцепция, 292
Культурна семантика, 101	– Культурная семантика, 292
Культурний застій, 101	– Культурный застой, 294
Культурний плюралізм, 102	– Культурный плюрализм, 294
Культурний прогрес, 102	– Культурный прогресс, 294
Культурний регрес, 102	– Культурный регресс, 294
Культурний релятивізм, 102	– Культурный релятивизм, 294
Культурні зміни, 102	– Культурные изменения, 293
Культурні універсалиї, 102	– Культурные универсалии, 293
Культурні цінності, 103	– Культурные ценности, 293
Культурно-еволюційна школа (Л. Уайта), 103	– Культурно-эволюционная школа (Л. Уайта), 293
Культурно-історична епоха, 103	– Культурно-историческая эпоха, 292
Культурогенез, 103	– Культурогенез, 294
Культурологія, 103	– Культурология, 295
Культурологія історична, 104	– Культурология историческая, 295
Культурологія прикладна, 104	– Культурология прикладная, 295
Культурологія психоаналітична, 104	– Культурология психоаналитическая, 296
Культурологія теоретична, 105	– Культурология теоретическая, 296
Лабіринт, 106	– Лабиринт, 297
Ландшафт, 106	– Ландшафт, 297
Ландшафт культурний, 106	– Ландшафт культурный, 297
Легітимність, 106	– Легитимность, 297
Лего, 106	– Лего, 298
Лібералізм, 106	– Либерализм, 298
Лінгвістика, 106	– Лингвистика, 298
Лінгвістика структурна, 107	– Лингвистика структурная, 298
Лінгвістичний поворот, 107	– Лингвистический поворот, 298

Література, 107	– Литература, 298
Логіка, 107	– Логика, 299
Логіка індуктивна, 107	– Логика индуктивная, 299
Логос, 107	– Логос, 299
Логофілія, 107	– Логофилия, 299
Логоцентрізм, 108	– Логоцентризм, 299
Локалізація, 108	– Локализация, 299
Локальний, 108	– Локальный, 299
Магія, 112	– Магия, 303
Маніпуляція, 112	– Манипуляция, 303
Маніпуляція масовою свідомістю, 112	– Манипуляция массовым сознанием, 303
Маньєризм, 112	– Маньеризм, 303
Маргінальна культура, 112	– Маргинальная культура, 304
Маргінальність, 113	– Маргинальность, 304
Марксизм, 113	– Марксизм, 304
Мас-медіа, 113	– Масс-медиа, 304
Матеріалізм, 113	– Материализм, 305
Матерія, 114	– Материя, 305
Машинне мистецтво, 114	– Машинное искусство, 305
Медитація, 114	– Медитация, 305
Медіа, 114	– Медиа, 305
Медіакультура, 114	– Медиакультура, 305
МЕМ, 114	– МЕМ, 305
Менеджмент, 114	– Менеджмент, 306
Ментальність, менталітет, 115	– Ментальность, менталитет, 306
Мета, ціль, 115	– Цель, 388
Метанаррація, 115	– Метанаррация, 306
Метафізика, 115	– Метафизика, 306
Метафора, 116	– Метафора, 307
Метод, 116	– Метод, 307
Метод абстрагування, 116	– Метод абстрагирования, 307
Метод аксіологічний, 116	– Метод аксиологический, 307
Метод аксіоматичний, 116	– Метод аксиоматический, 307

Метод аналітичний, аналіз, 116	– Метод аналитический, анализ, 307
Метод аналогії, 116	– Метод аналогии, 308
Метод вимірювання, 116	– Метод измерения, 309
Метод генералізації, 116	– Метод генерализации, 308
Метод гіпотетико-дедуктивний, 117	– Метод гипотетико-дедуктивный, 308
Метод дедукції, 117	– Метод дедукции, 308
Метод діалектичний, 117	– Метод диалектический, 308
Метод діахронічний, 117	– Метод диахронический, 308
Метод ідеалізації, 117	– Метод идеализации, 309
Метод ідеографічний, 117	– Метод идеографический, 309
Метод індукції, 118	– Метод индукции, 309
Метод історичний, 118	– Метод исторический, 309
Метод крос-культурний, 118	– Метод кросс-культурный, 309
Метод наукового передбачення, 118	– Метод научного предвидения, 310
Метод пізнання, 118	– Метод познания, 310
Метод порівняльний, компаративний, 118	– Метод сравнительный, компаративный, 311
Метод порівняльно-історичний, 118	– Метод сравнительно-исторический, 310
Метод психоаналітичний, психоаналіз, 119	– Метод психоаналитический, психоанализ, 310
Метод семіотичний, 119	– Метод семиотический, 310
Метод синхронічний, 119	– Метод синхронический, 310
Метод спостереження, 119	– Метод наблюдения, 309
Метод універсальний, загальний філософський, 119	– Метод универсальный, всеобщий философский, 311
Метод формалізації, 119	– Метод формализации, 311
Методи емпіричного дослідження, 119	– Методы эмпирического исследования, 312
Методи загальнонаукові, 120	– Методы общенаучные, 311

Методи культурологічного дослідження, 120	– Методы культурологического исследования, 311
Методи теоретико-емпіричні, 120	– Методы теоретико-эмпирические, 311
Методи теоретичного дослідження, 120	– Методы теоретического исследования, 312
Методика, 120	– Методика, 311
Методологія, 120	– Методология, 311
Мислення, 120	– Мышление, 317
Мислення абстрактне, 120	– Мышление абстрактное, 317
Мислення художнє, 120	– Мышление художественное, 317
Мистецтво, 121	– Искусство, 270
Мистецтво кінетичне, 121	– Искусство кинетическое, 270
Мистецтво концептуальне, 121	– Искусство концептуальное, 270
Мистецтво монументальне, 121	– Искусство монументальное, 271
Мистецтво образотворче, 121	– Искусство изобразительное, 270
Мистецтвознавство, 122	– Искусствоведение, 271
Мінімалізм, 122	– Минимализм, 312
Містицизм, 122	– Мистицизм, 312
Міф, 122	– Миф, 312
Міфологема, 122	– Мифологема, 313
Міфологема мага, 122	– Мифологема мага, 313
Мова, 123	– Язык, 398
Мова мистецтва, 123	– Язык искусства, 399
Мова природна, 123	– Язык естественный, 398
Мови штучні, 123	– Языки искусственные, 399
Мовні ігри, 123	– Языковые игры, 399
Мода, 123	– Мода, 313
Модальність, 123	– Модальность, 313
Моделювання, 124	– Моделирование, 313
Модель, 124	– Модель, 314
Модерн, 124	– Модерн, 314
Модернізація, 124	– Модернизация, 314
Модернізм, 124	– Модернизм, 314

Модифікація, 125	– Модификация, 315
Модуль, 125	– Модуль, 315
Модус, 125	– Модус, 315
Момент, 125	– Момент, 315
Монада, 125	– Монада, 315
Монадологія, 125	– Монадология, 315
Монізм, 125	– Монизм, 315
Монотеїзм, 126	– Монотеизм, 316
Мораль, 126	– Мораль, 316
Моральна самосвідомість, 126	– Моральное самосознание, 316
Моральна свідомість, 126	– Моральное сознание, 316
Моральність, 126	– Моральность, нравственность, 316
Мортальний дискурс, 126	– Мортальный дискурс, 316
Морфологія культури, 126	– Морфология культуры, 316
Мотив, 126	– Мотив, 316
Музика, 127	– Музыка, 317
Мультикультуралізм, 127	– Мультикультурализм, 317
Надприродне, 128	– Сверхъестественное, 358
Наратив, 129	– Нарратив, 319
Наративне інтерв'ю, 129	– Нарративное интервью, 319
Наратологія, 129	– Нарратология, 319
Нарація, 129	– Наррация, 320
Натуралізм, 129	– Натурализм, 320
Наука, 129	– Наука, 320
Науково-дослідна програма, 129	– Научно-исследовательская программа, 320
Науково-технічна революція, 130	– Научно-техническая революция, 321
Нелінійна динаміка, 130	– Нелинейная динамика, 321
Неможливе мистецтво, 130	– Невозможное искусство, 321
Необароко, 130	– Необарокко, 321
Неоготика, 130	– Неоготика, 321
Неодетермінізм, 130	– Неодетерминизм, 321

Неоеволюціонізм, 131	– Неоэволюционизм, 324
Неокантіанство, 131	– Неокантианство, 322
Неокласицизм, 131	– Неоклассицизм, 322
Неоконструктивізм, 131	– Неоконструктивизм, 322
Неомарксизм, 131	– Неомарксизм, 322
Неомедієвізм, 132	– Неомедиєвизм, 322
Неопозитивізм, 132	– Неопозитивизм, 323
Неореалізм, 132	– Неореализм, 323
Неорелігії, 132	– Неорелигии, 323
Неоренесанс, 132	– Неоренессанс, 323
Неоромантизм, 132	– Неоромантизм, 323
Неостилі, 133	– Неостили, 323
Неоязичництво, 133	– Неоязычество, 324
Неперервне і перервне, 133	– Непрерывное и прерывное, 324
Несвідоме, 133	– Бессознательное, 225
Нова матеріальність, неонатуралізм, 133	– Новая вещественность, неонатурализм, 324
Новація, 133	– Новация, 324
Новий час, 134	– Новое время, 325
Ноема, 134	– Ноэма, 326
Ноемо-ноетична кореляція, 134	– Ноэмо-ноэтическая корреляция, 326
Ноетика, 134	– Ноэтика, 326
Номіналізм, 134	– Номинализм, 325
Нонконформізм, 134	– Нонконформизм, 325
Ноосфера, 134	– Ноосфера, 325
Норма, 134	– Норма, 325
Нормативна етика, 135	– Нормативная этика, 325
Ноумен, 135	– Ноумен, 326
Нуминозність, 135	– Нуминозность, 326
Об'єкт, 136	– Объект, 328
Об'єктивація, 136	– Объективация, 329
Об'єктивна реальність, 136	– Объективная реальность, 329
Об'єктивне, 136	– Объективное, 329

Об'єктивність, 136	– Объективность, 329
Образ, 1360	– Образ, 328
Образ життя, 137	– Образ жизни, 328
Образ сакральний, 137	– Образ сакральный, 328
Образ художній, 137	– Образ художественный, 328
Ознака, 137	– Признак, 341
Окультизм, 137	– Оккультизм, 329
Онтологія, 137	– Онтология, 330
Оп-арт, візуальне мистецтво, 137	– Оп-арт, визуальное искусство, 330
Опосередкування, 138	– Опосредствованность, 330
Особистість, 138	– Личность, 299
Оцінка, 138	– Оценка, 331
Пам'ять, 140	– Память, 334
Пам'ять соціальна, 141	– Память социальная, 334
Пам'ять ейдетична, 141	– Память эйдетическая, 334
Парадигма, 141	– Парадигма, 334
Патерн, культурний зразок, 141	– Паттерн, культурный образец, 335
Пейзаж, 141	– Пейзаж, 335
Перевідкриття часу, 141	– Переоткрытие времени, 335
Персоналізм, 142	– Персонализм, 335
Перформанс, 142	– Перформанс, 336
Перцептивні дії, 142	– Перцептивные действия, 336
Перцепція, 143	– Перцепция, 336
Піднесене, 143	– Возвышенное, 233
Пізнання, 143	– Познание, 337
Пізнання художнє, 143	– Познание художественное, 337
Піктографія, 143	– Пиктография, 336
Плюралізм, 143	– Плюрализм, 336
Повсякденність, 143	– Повседневность, 337
Подійність, 144	– Событийность, 363
Позитивізм, 144	– Позитивизм, 337
Поліморфізм культури, 144	– Полиморфизм культуры, 337

Поліцентризм, 144	– Полицентризм, 338
Поняття, 144	– Понятие, 337
Поп-арт, 144	– Поп-арт, 338
Поп-культура, 144	– Поп-культура, 338
Порівняння, 144	– Сравнение, 368
Постімпресіонізм, 145	– Постимпрессионизм, 338
Постіндустріальне суспільство, 145	– Постиндустриальное общество, 338
Постметафізичне мислення, 145	– Постметафизическое мышление, 338
Постмодерн, постсучасність, 145	– Постмодерн, постсовременность, 339
Постмодернізм, 145	– Постмодернизм, 339
Постмодерністська чутливість, 146	– Постмодернистская чувствительность, 339
Постструктуралізм, неоструктуралізм, 146	– Постструктурализм, неоструктурализм, 340
Постулат, 146	– Постулат, 340
Предикат, 146	– Предикат, 340
Предикативна аналітика, прогностична аналітика, 146	– Предикативная аналитика, прогностическая аналитика, 340
Презентіфікація, 147	– Презентификация, 340
Премодерн, 147	– Премодерн, 340
Примітив, 147	– Примитив, 341
Принцип, 147	– Принцип, 341
Принцип автоматизму, 147	– Принцип автоматизма, 341
Принцип детермінізму, 147	– Принцип детерминизма, 341
Принцип історизму, 147	– Принцип историзма, 341
Принцип “мертвої руки”, 148	– Принцип “мертвой руки”, 341
Принцип цілісності, 148	– Принцип целостности, 342
Причинність, казуальність, 148	– Причинность, казуальность, 342
Прімордіальний світ, 148	– Примордиальный мир, 341
Проблема, 148	– Проблема, 342
Проблематика, 148	– Проблематика, 342

Проблематичний, 148	– Проблематичный, 342
Проблематизація, 148	– Проблематизация, 342
Прогрес, 148	– Прогресс, 342
Проксемика, 148	– Проксемика, 342
Простір, 149	– Пространство, 343
Протенція, 149	– Протенция, 343
Прототип, 149	– Прототип, 343
Процес, 149	– Процесс, 343
Процес культурний, 149	– Процесс культурный, 343
Психологізм, 149	– Психологизм, 343
Психологія, 150	– Психология, 344
Психологія екзистенційна, 150	– Психология экзистенциальная, 344
Психологія крос-культурна, 150	– Психология кросс-культурная, 344
Рационалізм, 152	– Рационализм, 346
Реалізм, 152	– Реализм, 346
Реалізм магичний, 152	– Реализм магический, 346
Реалія, 152	– Реалия, 346
Реальність віртуальна, 152	– Реальность виртуальная, 346
Революція, 153	– Революция, 347
Регіон, 153	– Регион, 347
Регрес, 153	– Регресс, 347
Регуляція соціокультурна, 153	– Регуляция социокультурная, 347
Реді-мейд, 153	– Реди-мейд, 348
Редукція, 154	– Редукция, 348
Режим, 154	– Режим, 348
Резистентність, 154	– Резистентность, 348
Рекогніція, 154	– Рекогниция, 348
Реконструкція, 154	– Реконструкция, 348
Релігії світові, 154	– Религии мировые, 349
Релігія, 154	– Религия, 349
Релятивізм, 155	– Релятивизм, 349
Ремінісценція, 155	– Реминисценция, 349

Репрезентативність, 155	– Репрезентативность, 349
Репрезентація, 155	– Репрезентация, 349
Репресивний, 155	– Репрессивный, 350
Репресія, 155	– Репрессия, 350
Реставація, 155	– Реставрация, 350
Ретенція, 156	– Ретенция, 350
Рефлексія, 156	– Рефлексия, 350
Рефлексія культурна, 156	– Рефлексия культурная, 350
Рефлексія феноменологічна, 156	– Рефлексия феноменологическая, 350
Рецепція, 165	– Рецепция, 350
Реципієнт, 156	– Реципиент, 350
Ризома, 156	– Ризома, 351
Ритуал, 157	– Ритуал, 351
Ріджіоналізм, регіоналізм, 157	– Риджионализм, регионализм, 351
Розвиток, 157	– Развитие, 346
Рок-культура, 157	– Рок-культура, 351
Рок-музика, 157	– Рок-музыка, 352
Рококо, 157	– Рококо, 352
Романтизм, 157	– Романтизм, 352
Руїни, 158	– Руины, 352
Сакральне, 162	– Сакральное, 356
Самість, 162	– Самость, 358
Самобутність, 162	– Самобытность, 356
Самовизначення, 162	– Самоопределение, 357
Самоідентифікація, 162	– Самоидентификация, 357
Самоідентичність, 163	– Самоидентичность, 357
Самоорганізація, 163	– Самоорганизация, 357
Самооцінка, 163	– Самооценка, 357
Самопізнання, 163	– Самопознание, 357
Самореалізація, 163	– Самореализация, 3587
Саморегулювання особистості, 163	– Саморегуляция личности, 358
Самосвідомість, 163	– Самосознание, 358

Самоспостереження, інтроспекція, 164	– Самонаблюдение, интроспекция, 357
Свідомість, 164	– Сознание, 364
Свідомість колективна, 164	– Сознание коллективное, 364
Свідомість релігійна, 164	– Сознание религиозное, 364
Свідомість часу, 164	– Сознание времени, 364
Світогляд, 164	– Мировоззрение, 312
Свобода, 164	– Свобода, 358
Свобода волі, 164	– Свобода воли, 359
Секуляризація, 164	– Секуляризация, 359
Семантика, 165	– Семантика, 359
Семіозис, 165	– Семиозис, 359
Семіосфера, 165	– Семиосфера, 359
Семіотика, 165	– Семиотика, 359
Сенс, 165	– Смысл, 363
Сенсорна інформація, 165	– Сенсорная информация, 359
Сенсуалізм, 165	– Сенсуализм, 359
Символ, 165	– Символ, 360
Символізм, 166	– Символизм, 360
Симулякр, 166	– Симулякр, 360
Симуляція, 166	– Симуляция, 360
Синергетика, 166	– Синергетика, 360
Синестезія, 166	– Синестезия, 361
Синкретизм, 166	– Синкретизм, 361
Синтез, 167	– Синтез, 361
Синхронія, синхронізм, 167	– Синхрония, синхронизм, 361
Система, 167	– Система, 361
Система соціальна, 167	– Система социальная, 361
Скепсис, скептицизм, 167	– Скепсис, скептицизм, 362
Складання, 167	– Складывание, 362
СМД-методологія, 167	– СМД-методология, 362
Смерть автора, 168	– Смерть автора, 362
Смерть Бога, 168	– Смерть Бога, 363
Смерть суб'єкта, 168	– Смерть субъекта, 363

Соборність, 168	– Соборность, 363
Совість, 168	– Совесть, 363
Сором, 168	– Стыд, 370
Софізм, 169	– Софизм, 364
Софійність, 169	– Софийность, 364
Софістика, 169	– Софистика, 364
Соціалізація, 169	– Социализация, 365
Соціальна морфологія, 169	– Социальная морфология, 365
Соціальна організація, 169	– Социальная организация, 365
Соціальна прагматика, 170	– Социальная прагматика, 365
Соціальна прагматика дискурсу, 170	– Социальная прагматика дискурса, 365
Соціальна практика, 170	– Социальная практика, 366
Соціальна структура, 170	– Социальная структура, 366
Соціальна філософія, 170	– Социальная философия, 366
Соціальне освоєння, 170	– Социальное освоение, 366
Соціальний дискурс, 171	– Социальный дискурс, 367
Соціальний досвід, 171	– Социальный опыт, 367
Соціальний інтелект, 171	– Социальный интеллект, 367
Соціальні верстви, 171	– Социальные слои, 366
Соціально-прагматичний аналіз, 171	– Социально-прагматический анализ, 366
Соціологія, 171	– Социология, 367
Соціологія культури, 171	– Социология культуры, 367
Соціологія пізнання, 172	– Социология познания, 367
Соціологія релігії, 172	– Социология религии, 368
Соціологія феноменологічна, 172	– Социология феноменологическая, 368
Соціум, 172	– Социум, 368
Спадкоємність, 172	– Наследственность, 320
Співчуття, 172	– Сочувствие, 368
Спілкування, 172	– Общение, 328
Спілкування керівницьке, 172	– Общение управленческое, 328
Спіритизм, 173	– Спиритизм, 368

Спіритуалізм, 173	– Спиритуализм, 368
Споглядання, 173	– Созерцание, 363
Сприймання, 173	– Восприятие, 234
Спростовання, 173	– Опровержение, 330
Статус соціальний, 173	– Статус социальный, 368
Стиль художній, 173	– Стиль художественный, 369
Страта, 173	– Страта, 369
Стратифікація, 174	– Стратификация, 369
Структура, 174	– Структура, 369
Структуралізм, 174	– Структурализм, 369
Субекумена, 174	– Субэкумена, 371
Суб'єкт, 174	– Субъект, 370
Суб'єкт культурний, 175	– Субъект культурный, 370
Суб'єкт наукового пізнання, 175	– Субъект научного познания, 370
Суб'єкт соціальний, 175	– Субъект социальный, 370
Суб'єктивація людини, 175	– Субъективация человека, 371
Суб'єктивність, 175	– Субъективность, 371
Субкультура, 175	– Субкультура, 370
Субстанція, 175	– Субстанция, 370
Судження, міркування, 176	– Суждение, 371
Судження суперечливі, 176	– Суждения противоречивые, 371
Сцієнтизм, 176	– Сциентизм, 371
Сюжет, 1761	– Сюжет, 371
Сюрреалізм, 176	– Сюрреализм, 371
Сьогодення, 176	– Настоящее, 320
Таксономія, 179	– Таксономия, 374
Танатологія, 179	– Танатология, 374
Тартусько-московська школа, 179	– Тартуско-московская школа, 374
Теза, 179	– Тезис, 374
Теїзм, 179	– Теизм, 374
Текст, 179	– Текст, 374
Текст-задоволення, 179	– Текст-удовольствие, 375

Текст-насолада, 180	– Текст-наслаждение, 375
Текстовий аналіз, 180	– Текстовый анализ, 375
Текстологія, 180	– Текстология, 375
Текстуальний, 180	– Текстуальный, 375
Телеологія, 180	– Телеология, 375
Темпоральність, 180	– Темпоральность, 375
Теократія, 181	– Теократия, 376
Теологія, богослов'я, 181	– Теология, богословие, 376
Теологія культури, 181	– Теология культуры, 376
Теорія, 181	– Теория, 376
Теорія культурних кіл, 181	– Теория культурных кругов, 376
Теорія пізнання, 181	– Теория познания, 377
Теорія середовища, 181	– Теория среды, 377
Термін, 182	– Термин, 377
Теургія, 182	– Теургия, 377
Технології масової маніпуляції, 182	– Технологии массовой манипуляции, 377
Техносфера, 182	– Техносфера, 377
Тип, 182	– Тип, 378
Тип західної культури, 182	– Тип западной культуры, 378
Тип ідеальний, 183	– Тип идеальный, 378
Тип східної культури, 183	– Тип восточной культуры, 378
Типізація, 183	– Типизация, 379
Типологія, 183	– Типология, 379
Толерантність, 183	– Толерантность, 379
Точка біфуркації, 183	– Точка бифуркации, 379
Традиція, 184	– Традиция, 379
Трансавангард, 184	– Трансавангард, 379
Трансгресія, 184	– Трансгрессия, 379
Транскультурація, 184	– Транскультурация, 380
Транснаціональний, 184	– Транснациональный, 380
Трансцендентний, 184	– Трансцендентный, 380
Узагальнення, 185	– Обобщение, 327
Умовід, 185	– Умозаключение, 380

Універсалії, 185	– Универсалии, 380
Універсалії культури, 185	– Универсалии культуры, 380
Універсум, 185	– Универсум, 381
Уособлення, 185	– Олицетворение, 330
Уява, 185	– Воображение, 234
Уява творча, 185	– Воображение творческое, 234
Уявлення, 185	– Представление, 340
Факт, 187	– Факт, 382
Фантазія, 187	– Фантазия, 382
Фантасмагорія, 187	– Фантасмагория, 382
Феномен, 187	– Феномен, 382
Феноменологія, 187	– Феноменология, 382
Феноменологічна соціологія, 187	– Феноменологическая социология, 382
Феноменологія конфлікту, 187	– Феноменология конфликта, 382
Фетишизм, 187	– Фетишизм, 383
Філософія, 188	– Философия, 383
Філософія відмінності, 188	– Философия различия, 383
Філософія культури, культурфілософія, 188	– Философия культуры, культурфилософия, 383
Філософія серця, 188	– Философия сердца, 383
Філософія техніки, 188	– Философия техники, 383
Філософія тотожності, 188	– Философия тождества, 383
Фольклор, 189	– Фольклор, 384
Форма культурна, 189	– Форма культурная, 384
Функції культури, 189	– Функции культуры, 384
Функціоналізм, 189	– Функционализм, 384
Функція, 189	– Функция, 385
Футуризм, 190	– Футуризм, 385
Футурологічне проектування, 190	– Футурологическое проектирование, 385
Хаос, 191	– Хаос, 386
Хепенінг, 191	– Хэппенинг, 387
Християнство, 191	– Христианство, 387

Хроніка, 192	– Хроника, 387
Хронологія, 192	– Хронология, 387
Хронос, 192	– Хронос, 387
Хронотоп, 192	– Хронотоп, 387
Хюбріс, 192	– Хюбрис, 388
Цивіліографія, 192	– Цивилиография, 389
Циклічна модель соціокультурного розвитку, 192	– Циклическая модель социокультурного развития, 389
Цинізм, 193	– Цинизм, 390
Цілепокладання, 193	– Целеполагание, 388
Цілерациональна дія, 193	– Целерациональная действие, 388
Цілісність, 193	– Целостность, 388
Ціннісна орієнтація, 193	– Ценностная ориентация, 388
Цінність, 193	– Ценность, 389
Цінності етнічні, 194	– Ценности этнические, 388
Час, 194	– Время, 234
Шизоаналіз, 194	– Шизоанализ, 391
Шизофренія культурна, 195	– Шизофрения культурная, 392
Шок культурний, 195	– Шок культурный, 392
Я, 195	– Я, 398
Язичництво, 195	– Язычество, 399

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аберкромби Н. Социологический словарь / Н. Аберкромби, С. Хилл, Б.С. Тернер; пер. с англ. И.Г. Ясавеева. – 2-изд, перераб. и доп. – М. : «Экономика», 2004. – 620 с.
2. Абушенко В.Л. Новейший философский словарь / В.Л. Абушенко, М.А. Можейко, Т.Г. Румянцева. – Минск: В.М. Скакун, 1999. – 1357с.
3. Антофійчук В.І. Культурологія: термінологічний словник / В.І. Антофійчук. – 2-ге, випр. і доп. – Чернівці: Книги – ХХІ, 2007. – 159 с.
4. Бачинин В.А. Культурология: энциклопедический словарь / В.А. Бачинин. – СПб. : Изд-во Михайлова В. А., 2005. – 285 с.
5. Большой толковый социологический словарь: в 2-х т. / [сост. Д. Джерри, Дж. Джерри]. – М. : Вече, АСТ, 2001. – Т.1 (А-О). – 2001. – 544 с.
6. Большой толковый социологический словарь: в 2-х т. / [сост. Д. Джерри, Дж. Джерри]. – М. : Вече, АСТ, 2001. – Т.2 (П-Я). – 2001. – 528 с.
7. Гінтерс З.В. Культурологічний словник-довідник / З.В. Гінтерс. – К. : Професіонал, 2006. – 327 с.
8. Дубянецкі Э.С. Культурологія: Энцыклапедычны даведнік / Э. С. Дубенецкі. – Мінск: Беларуская Энцыклапедыя, 2003. – 383 с.
9. Жукова И.Н. Словарь терминов межкультурной коммуникации / И.Н. Жукова, М.Г. Лебедько, З.Г. Прошина, Н.Г. Юзефович; под ред. М.Г. Лебедько и З.Г. Прошиной. – М. : ФЛИНТА; Наука, 2013. – 632 с.
10. Енциклопедія постмодернізму / за ред. Ч. Вінквіста та В. Тейлора; пер. с англ. В. Шовкун; наук. ред. пер. О. Шевченко. – К.: Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2003. – 503 с.
11. Кроскультурні терміни: словник / ред. А.К. Солодка; укл. Т.О. Мороз. – Миколаїв: Іліон, 2013. – 251 с.

12. Крысин Л.П. Толковый словарь иноязычных слов / Л.П. Крысин. – М. : Эксмо, 2008. – 944 с.
13. Крысько В.Г. Словарь-справочник по социальной психологии / В.Г. Крысько. – СПб. : Издательский дом “Питер”, 2003. – 415 с.
14. Культурологічний словник / [О.В. Антонюк та ін.]; за ред. В.І. Рожка, О.В. Антонюка. – К. : НМАУ, 2011. – 463 с.
15. Культурология: словарь-справочник / Н.В. Шишова [и др.]. – Ростов н/Д : Феникс, 2009. – 596 с.
16. Культурология. XX век. Энциклопедия в 2-х т. / глав. ред. С.Я. Левит. – Т.1. : А–Н. – СПб. : Университетская книга; ООО “Алетейя”, 1998. – 447 с.
17. Культурология. XX век. Энциклопедия в 2-х т. / глав. ред. С. Я. Левит. – Т.2. : М–Я. – СПб. : Университетская книга, 1998. – 447 с.
18. Мала енциклопедія українського народознавства / за ред. С. Павлюка. – Львів: Ін-т народознавства НАНУ, 2007. – 832 с.
19. Новейший философский словарь / сост. и гл. ред. А.А. Грицанов. – 3-е изд., испр. – Мн. : Книжный Дом, 2003. – 1280 с.
20. Постмодернизм. Энциклопедия / сост. и науч. ред. А.А. Грицанов, М.А. Можейко. – Мн. : Интерпрессервис; Книжный Дом. 2001. – 1040 с.
21. Психологическая энциклопедия / под ред. Р. Корсини, А. Ауэрбаха. – 2-е изд. – СПб. : Питер, 2006. – 1096 с.
22. Словник філософських та культурологічних термінів / за заг. ред. В.І. Полянський. – Херсон : Гринь Д.С., 2014. – 150 с.
23. Современный словарь иностранных слов. – СПб. : «Дуэт», 1994. – 752 с.
24. Стеценко В.І. Культура в термінах від «А» до «Я» / В.І. Стеценко. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – 208 с.
25. Термінологічний словник з культурології / авт.-уклад. : Н.Ю. Больша, Н.І. Єфімчук. – К. : МАУП, 2004. – 144 с.
26. Шевнюк О. Л. Словник термінів образотворчого мистецтва: навч. посіб. / О.Л. Шевнюк. – К. : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2013. – 97 с.

27. Философия: Энциклопедический словарь / под ред. А.А. Ивина. – М. : Гардарики, 2004. – 1072 с.

28. Філософський енциклопедичний словник / В.І. Шинкарук (гол. ред.). – К. : Абрис, 2002. – 742 с.

Довідкове видання

Герчанівська Поліна Евальдівна

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Відповідальний редактор-коректор	С.М. Суходольська
Комп'ютерна верстка	Е.Ф. Іпатов
Дизайн обкладинки	Ю.С. Колодяжна

Формат 60x84/16. Умовн. друк. арк. 28,3.
Наклад 1000 пр. Зам. № 77.12-15.

Видавництво «Міленіум»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 535 від 1.07.2001 р.

Виготовлювач ТОВ «Талком»
03115, м. Київ, вул. Львівська, 23, тел./факс (044) 424-40-69, 424-56-26
E-mail: ukraina.vdk@mail.ru
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4538 від 07.05.2013